GALA GALACTION

la răspîntie de veacuri

GALA GALACTION

LA RĂSPÎNTIE DE VEACURI

Coperta de: *Aurel Bulacu*

GALA GALACTION

LA RĂSPÎNTIE DE VEACURI

Roman

Ediție și repere istorico-literare
alcătuite de
TEODOR VÂRGOLICI

EDITURA MINERVA
București — 1974

PRELIMINARII

Fabula mea aparține veacului trecut. Ea începe într-o seară de toamnă, la lecția inaugurală a lui Titu Maiorescu asupra filosofiei engleze. Principalii mei eroi apar în sala de cursuri, ascultînd această lecție și lecțiile următoare.

Adevăratul titlu al fabulei este *O lecție asupra lui John Stuart Mill.* Cu prilejul vreunei ediții viitoare poate că voi restabili adevăratul titlu.

Eroii mei pornesc în viață — spre chemările ei, spre miragiile ei și mai ales spre înflorita prietenie care bîntuiește visurile noastre la douăzeci de ani — de la memorabila lecție a maestrului asupra romanului filosofului englez cu doamna Taylor. Pornesc în viața românească de la răspîntia anilor 1898-1900, pornesc în mediul nostru atît de felurit de cel englezesc și pornesc cu povara particularităților ereditare și naționale, altele decît pe malurile Tamisei. Cum se vor îndeplini, în viața eroilor mei, îndemnurile, pilda și nobleța acestei prietenii ideale, convertite în căsătorie ? Fabula mea scoate din sala lui Titu Maiorescu trei perechi. Însă Doru și Antonina mă preocupă în primul loc și toată povestea este dominată de soarta lor.

Cu vremea —cînd eroii vor depăna cîțiva ani de viață și cronica va fi completă — titlul *O lecție asupra lui John Stuart Mill* va intra într-o lumină nouă. Acest titlu va însemna, atunci, nu lecția pe care Titu Maiorescu o ține asupra vieții cugetătorului englez și asupra fericitei lui legături cu doamna Taylor, ci va însemna : cum se propagă și cum se transformă, în țara și în inimile noastre, un mare exemplu de viață și de iubire britanică.

Eroii mei, sporiți sufletește, fermecați de acea subjugătoare prietenie arătată lor ca ideal și ca popas de visuri, se lasă cuceriți, cu încîntarea și cu încredințarea de la douăzeci de ani. Antonina și Doru vor sădi, în grădina idilei lor, curînd închise cu zaplazurile căsătoriei, această specie de trandafir din parcurile Albionului.

Așa sunt lucrurile în croiala lor inițială. Din această stîncă țîșnește izvorul. Că Antonina și Doru, ca și amicii lor, erau tineri și că trebuia să-și trăiască viața cu orice preț, fără lecția lui Titu Maiorescu și fără icoana doamnei Taylor, e foarte adevărat. Dar, ce vreți, romanul trebuie să înceapă de undeva și inima trebuie să-și creeze de-a pururi stîlpi comemorativi, zodii și legende.

*

Oamenii și întîmplările din această carte — dacă am izbutit să le dau oarecare vlagă și îndreptățire de a fi — vor părea streini și din alte vremuri cititorilor mei cu certificate de naștere dinaintea și din zilele marelui război. Această impresiune va fi exactă și mă simt obligat să spun de ce.

Elementele pe cari le-am întrețesut în povestea mea aparțin unei lumi perimate. Acum patruzeci de ani, în țara noastră, cei mai buni dintre noi trăiau sufletește într-o primăvară de mari speranțe și de splendide idealuri. Pentru unii, triumful socialismului și sacra unire a popoarelor apăreau ca niște țărmuri fericite, văzute dintr-o corabie chinuită de valuri, dar cu siguranța unei apropiate ancorări. Pentru alții, sfîntul ideal național era soarele mîntuirii, așteptat, implorat să doboare clădăria norilor întunecoși și nedrepți, adunați de veacuri în cerul istoriei poporului românesc. Dar, pînă acolo, și pentru unii și pentru alții, împroprietărirea țăranilor și votul universal erau trandafiri și rouă, pe cari îi găseam la căpătîiul nostru, dimineața, dacă seara ne culcaserăm prea împovărați și prea amărîți de treburile noastre de peste zi.

Ce sfinte sunt zilele primăverii ! Ce minunată e viața sufletului nostru, cînd toate aspirațiile, credințele și revendicările lui se găsesc de-abia în luna lui april !

Care era lumea sufletească a unui tînăr de acum 30-40 de ani, la noi în țară, — inteligent, sănătos, sîrguincios — și care

este lumea sufletească a unuia de azi, cu aceleaşi calităţi !... Ce credeam, ce voiam, ce aşteptam de la ziua de mîine, ce cărţi citeam, ce impresii, ce emoţiuni selectam pentru literatura noastră scrisă în taină, sau surprinsă la primele ei destăinuiri... — nimic nu mai seamănă cu experienţa voastră de azi, scumpii mei cititori, dintre bacalaureat şi licenţă, auditori în sala „Titu Maiorescu“, altădată sala nr. 4.

Cineva care se apropie de şasezeci de ani e bătrîn sau începe să fie, aşadar începe să fie un „lăudător al timpului trecut“. Mă voi feri să nu cad prea greu în acest păcat. Iertat este, însă, oricui să facă apropieri între două epoci pe cari le-a apucat. Mă uit astăzi, cu ochi mari, la băieţii cari intră sau ies pe poarta Liceului Sf. Sava. Ştiu bine că este tot liceu (ba azi : *Colegiul Sf. Sava),* dar unde sunt superbii efebi de altădată !... Elevii din cursul superior, de acum patruzeci de ani, puteau să intre toţi, deodată, în cazarmă sau în şcoala militară, atît erau de dezvoltaţi şi de robuşti.

Nu cunoştea la noi încă nimeni şi deci nimeni nu se dădea în vînt după sporturile de azi, dar maeştrii Moceanu şi Velescu erau patriarhii unei numeroase familii de gimnastici şi de dănţuitori.

Ce muncă şcolară depune generaţia de azi pe lîngă patima de citit a elevilor de odinioară, pe lîngă programele cele grele şi pe lîngă învăţămîntul aproape universitar al liceului de la sfîrşitul veacului trecut ? Mi-aduc aminte de unii înaintaşi ai mei, de la Sf. Sava, cari ştiau, unul, toată viaţa şi toate războaiele lui Iuliu Cezar ; altul, opera lui Taine ; altul ştia atîta latinească, încît, la ziua onomastică a profesorului Nicolae Barbu, îi prezinta acestuia omagiile clasei în limba lui Cicerone...

Am auzit în anul 1893, din gura unui proaspăt bacalaureat, student la Drept şi la Litere : „Am lăsat, în liceu, profesori cari bat pe cei de la facultate“.

Cînd eram prin clasa a cincea, am cunoscut sistemul kantian din convorbirile unui pedagog, serios ca un preot, dar cu pantalonii fără dungă şi tocaţi deasupra călcîielor. Cari sunt patimile intelectuale ale studenţilor de azi ? Ce cred ei despre teoriile lui

Einstein, față în față cu idealismul lui Platon ? Cari sunt scriitorii favoriți ai acestor idolatri ai filmului, ai boxului și ai volanului ?

Alte aspirații, altă împărăție sufletească și alt dialogism aveau colegii și amicii mei din anii 1898-1900... Veți găsi, în cartea mea de azi, ceva din preocupările, din bogăția lor de gînduri și din stilul lor.

Mi s-a spus uneori de către cititori inteligenți : „Eroii tăi prea vorbesc *ca din carte*... Sunt prea preocupați *să spună bine*, nu numai fără greșeli de gramatică, dar, vădit, cu mai multă elocință și cu mai multă... sintaxă decît obișnuim în viața de toate zilele..."

Cred că așa este. Aceasta provine din marea mea convingere că îndeletnicirea literară trebuie să fie prevăzătoare, dornică să instruiască pe ceilalți și să le folosească. Cine scrie, chiar și literatură, trebuie să fie cel puțin un pedagog dacă nu un profesor. Sunt totdeauna trist de moarte cînd descopăr, în cartea unui scriitor, tendințe răufăcătoare și perverse. Eroii mei vorbesc prea... urban, prea prețios. Se poate... Îi las așa. Sub cuvînt de veracitate și de vigoare lexicală, sunt atîția scriitori cari își culeg și subiectul, și vocabularul din piață, din lupanar, din șatra țigănească și din casele de recluziune.

Am lăsat departe, în urmă, școala naturalistă și iluziile ei. Nu sărmana gloată bîlbîită și agramată trebuie să dea lecții de limbă scriitorului. Și scriitorul — ca să nu cază în cea mai tristă negustătorie ce există — trebuie să aibă de-a pururi în sufletul lui și în opera lui un dram de civism și de profetism.

În privința bunei-cuviințe a dialogului și în privința elocinței celor ce vorbesc în cărți, îmi amintesc de splendida carte a lui Théophile Gautier, *Le capitaine Fracasse*. Mai țineți minte ? Însuși banditul Agostino se exprimă mult mai elegant decît unii dintre scriitorii de azi !

Pe de altă parte — deși în paguba mea — regăsesc într-un studiu al lui Jules Lemaître asupra lui Anatole France (scris înainte de 1893) următoarea pagină, vrednică de reamintit : Jules Lemaître găsea că autorul romanului *Le lys rouge* îi face pe eroii săi, Thérèse, Le Ménil și Dechartre, să vorbească prea academic, prea artificial...

„Écoutez Dechartre : ...Ah ! ce qui vit n'est que trop mystérieux... Ne crains pas de te donner. Je te désirerai toujours et je t'ignorerai toujours. Est-ce qu'on possède jamais ce qu'on aime ?...“

Şi Jules Lemaître ne întreabă : *„Pensez-vous qu'un amant, même très lettré, ait jamais parlé ainsi à sa maîtresse ?“*

Apoi reproduce ceva din frazele Therezei şi întreabă iar : *„Est-ce qu'une femme, même une specialiste de dîners littéraires, a jamais rencontré des paroles de cette moelle et de ce ton ?... Les discours de Thérèse et de Jacques sont comme transposés. L'auteur nous les donne tels qu'ils se répercutent dans sa pensée, où ils s'éclaircissent et s'enrichissent à la fois.“*

Ce să mai zicem de altă lume literară, cînd însuşi Anatole France poate să fie cenzurat cu succes !

Cînd povestea mea va fi gata (căci eroii mei mai au multe de îndurat), veţi avea fresca tinereţii unui poet care scapă de rîia boemei, de iobăgia cafenelei, de conjuraţia demonilor din propria-i inimă şi de casa de nebuni, numai fiindcă a avut norocul să-şi clădească un cămin timpuriu. Cîţi din tovarăşii mei de ambiţii literare, cîţi dintre înaintaşii mei de literatură de acum patruzeci şi treizeci de ani au ispăşit la spital şi la balamuc temeritatea şi trufia de a fi călcat în picioare legea veche şi înţeleaptă !

La sfîrşitul veacului trecut, printre tineretul nostru, dornic de laurii literari (sau artistici), erau cîţiva băieţi convinşi de dreptatea lui Émile Zola, de pildă, care susţinea că un artist cuminte trebuie să fie însurat şi legat căminului. Ce bine face scriitorii cînd, în opera şi în discuţiile lor — uitînd puţin Parnasul şi pretenţiile artei pentru artă — dau sugestiuni sănătoase, samănă sfatul bun şi pun pe grumajii acestei lumi, bucuroase să înveţe, jugul directivelor mîntuitoare !

Urzeala cărţii mele — cîtă se vede azi şi cîtă va mai fi — este luată dintr-un jurnal intim şi completată, după trebuinţă, cu

mărturiile cotidianelor epocii. Din acest punct de vedere, fabula mea are picioare de cronică.

Așa era atmosfera politică, așa s-au perindat unele evenimente și așa a curs, printre ele, viața eroilor mei. Mai tîrziu, peste cine știe cîtă vreme, cine știe ce iubitor de cioburi și de necropole literare poate că-și va bate capul să stabilească anume cum cresc urzicile pe morminte și cum mănîncă ficțiunea literară lespezii faptelor petrecute.

29 IX 1935 GALA GALACTION

PARTEA ÎNTÎI

I

Prin fereastra deschisă răzbate în odaia lui Doru Filipache, odată cu paliditatea dulce a unei după-amiezi de noiembrie, şi clocotirea surdă şi depărtată a marii artere bucureştene Gara de Nord — Ministerul de Finanţe. Casa cu fereastra deschisă este o arhaică zămislire, ridicată în vremuri, pare-se în ograda bisericii Sfinţii Voievozi, şi, după glasul gîngav al legendei, chiar casa vestitului haiduc Tunsul, paracliserul acestui sfînt locaş.

Uimitoarele schimbări şi răsturnări, desţeleniri şi vîrtejuri inovatoare care au trecut peste ţara românească şi peste capitala ei în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea — dacă ar fi să le privim comparativ şi din nu ştiu ce înălţime a unui Olimp extimporal — ar constitui cu siguranţă un record al vijeliei şi al evoluţiei. Biserica Sfinţii Voievozi s-a prefăcut cu totul din ce era acum cincizeci de ani. Între ea şi bojdeuca lui Tunsu au căzut la pămînt merii, prunii şi vişinii haiducului şi s-au ridicat o şcoală primară şi locuinţa directorială. Dar a fost şi o epocă de tranziţie. Înainte de ivirea şcolii, un pietrar italian a cioplit, pe sub pomi, statui şi monumente funerare.

Doru Filipache îşi aduce aminte, dar cam învăluit, că la sosirea lui în aceste case ale mătuşă-si, era, cu adevărat, în spatele lor, atelierul unui cioplitor italian. De atunci, din vechile clădiri dimprejurul bisericii, n-a mai rămas decît aceasta. Dar cine ar putea să spună cine au fost şi cum au urmat, unul după altul, stăpînii proprie-

tăţii, de la Tunsul, paracliserul-haiduc, şi pînă la Dimitrie Calfaiani, răposatul arvanit, soţul mătuşii lui Doru Filipache ?

Fără îndoială că actuala înfăţişare a casei nu e chiar din zilele şi din mîna lui Tunsu. Un urmaş al acestuia sau mai mulţi au pus, peste căpriorii foarte înalţi, acest înveliş ţuguiat, de tablă boită cu roşu, şi tot ei au închis faţada bojdeucii cu acest geamlîc, băgînd înăuntru prispa primordială.

Dar în această după-amiază aurie şi încropită, Doru Filipache nu se mai gîndeşte la cronica bătrînei locuinţe, ci la rezistenţa artistică şi la problematica morală a unei poeme cu respiraţie antică, pe care a scris-o acum doi ani şi a regăsit-o, acum, printre hîrtii. Privind afară, peste coama arhitectonică din faţă, bucurîndu-se de această oră de toamnă caldă şi de recolta primelor brînduşi ale vecerniei, Doru Filipache se întreabă — ca înaintea unui lucru scris de altul — ce încăperi sufleteşti, ce experienţă, ce viziune despre lume eşti în drept să atribui celui ce a scris acest poem ? Din nenorocire, acest delict literar a văzut lumina zilei, dar destul de deranjat de o mînă probabil geloasă, şi destul de copleşit de erori tipografice ca să mai ridice ceva din remuşcările autorului. Faptul grav este că poemul s-a născut, autorul l-a şlefuit şi-l şlefuieşte încă şi sentimentul paternităţii persistă solidar şi optimist. Doru Filipache nu-şi tăgăduieşte producţia, deşi n-ar mai avea obrazul s-o tipărească a doua oară.

Peste cîteva ore, Doru Filipache, bacalaureat proaspăt — după legea lui Spiru Haret, din anul curent 1898 — şi student înscris, de cîteva zile, la Facultatea de litere şi filosofie, va asculta pe marele dascăl Titu Maiorescu, la lecţia inaugurală. Curioasă potriveală ! Trebuia să dea peste acest poem dezmăţat şi anarhic chiar acum, cînd se duce să audieze pe pedagogul literelor române şi pe maestrul cuvîntului superior disciplinat.

Este întîia oară cînd va auzi pe acest profesor celebru şi e nerăbdător să se vază în sala-amfiteatru, cunoscută atîtor generaţii de studenţi. Nerăbdarea lui Teodor Filipache se împleteşte şi cu oarecare curiozitate spioană, pornită din anii şi din discuţiile pătimaşe ale unei prime

adolescențe închinate credințelor socialiste. Prin clasa a patra și a cincea de liceu, Filipache și cîțiva prieteni erau socialiști și admiratorii lui Dobrogeanu-Gherea. Pe vremea aceea, pontiful socialismului român ducea cu estetul Titu Maiorescu o polemică literară calmă, binecrescută, obiectivă și cu totul deasupra nivelului intelectual al cetitorilor români, fie maiorescieni, fie socialiști.

Elevii din clasa a patra și a cincea erau partizanii criticului Gherea. Elevii din clasa a șasea și a șaptea erau admiratorii *Logicii* lui Maiorescu și adversarii teoriilor socialiste.

Cît înțelegeau și unii, și alții din problemele dezbătute de cei doi polemiști era lucru secundar. Băieții din liceu alcătuiau două tabere. Discuțiile inteligente erau foarte rare, dar exploziile dușmănoase, insultele reciproce și gîlceava dintre ei erau aproape zilnice. Cîțiva, puțini, poate că citiseră în întregime ce spunea Maiorescu, ce răspundea Dobrogeanu-Gherea. Ceilalți însă făceau mahala în jurul celor dintîi, știau discuția din spusele acestora, înțelegeau pe dos, exagerau și trivializau.

Filipache făcea parte din cohorta socialistă. Citise, cu toată încordarea minții, articolele lui Dobrogeanu-Gherea și era convins că dreptatea era de partea criticului socialist. Dar nu avusese sub mînă și răspunsurile lui Titu Maiorescu... și astfel cîștigul de cauză dat celui dintîi era fără cercetarea argumentelor celui din urmă !

Dar ce nevoie aveau colegii lui Filipache de atîta lectură și atîta cîntărire ! Problema se dezlega pe temeiul unor elemente mai bătătoare la ochi. Gherea era străin și internaționalist. Maiorescu era un eminent fiu al patriei și un strălucit profesor !

Doru Filipache n-a întîrziat prea mult în aceste discuții sterpe și ignorantine. A ieșit dintre socialiști și a muncit să-și completeze, prin încăpățînată lectură, multele lacune pe care le simțea în învățătura lui de pînă aci. Totuși, nu se simțea atras nici spre științele experimentale, nici spre matematici. Îl pasionau istoria, filosofia și literatura.

Ca dispoziții sufletești intime, Filipache era mai mult un contemplativ și un ierarhizant. Moștenise, din dispo-

zițiile părintești și din atmosfera familiei, credința în ierarhia tainică a lumii și vedea în fruntea acestei ierarhii pe Dumnezeu-Tatăl, cel ce se destăinuiește omenirii prin literatura religioasă a lui Israel și prin mesajul lui Isus Cristos, Mîntuitorul. Un an sau doi — adică tocmai în epoca neofitismului socialist — Filipache mutase în rafturile literaturii și ale reveriei toate aceste noțiuni religioase, fără ca să ajungă să pună în locul lor vreun sistem de cugetare filosofică definitivă. Prin clasa a șasea, îi căzuseră în mînă — parcă orînduite de o intenție evidentă — una după alta: *Biblia* lui Osterwald, *Cugetările* lui Pascal, *Génie du Christianisme, Catedrala* lui Huysmans și *Sagesse* a lui Paul Verlaine.

Alături de acești luceferi ai orelor lui de lectură, Filipache a fost, în cursul superior, elevul a doi profesori de o rară noblețe intelectuală. Unul, era profesorul de istorie și celălalt, profesorul de limba franceză. Primul era un abil avocat al concepției spiritualiste a lumii și a istoriei. Al doilea — un conte francez aruncat în țara noastră de o dramă necunoscută — era un elocinte admirator al lui Fénelon și al lui Chateaubriand. Înrîurirea acestor doi profesori asupra lui Filipache a fost categorică, dar ascunsă și cu dovezi tîrzii. [...]

Teodor Filipache nu-și mai explica lumea lui sufletească și pe cealaltă, lumea exterioară, prin ipotezele și convențiile monismului materialist; trecuse de mult în lagărul spiritualiștilor, dar nu căuta încă nici o clarificare. Nu putea să spună dacă admite dualismul spirit-materie sau înclină spre monismul spiritualist. Din felul cum întîrzia printre visători, printre iluminații și printre poeții creștinismului, trăgea pentru sine însuși concluzia că îl interesează mai mult aburii pe care îi degajează sufletul și existența decît știința cauzelor sau principiul rațiunii suficiente.

Avusese o epocă școlară — cei șapte ani de liceu — scutită de greutăți și de întîmplări turburătoare. După lovitura cea mare — moartea capului familiei, întîmplată în clasa a patra primară — familia Filipache, mutată la oraș, trăise mediocru, dar fără alte nenorociri. Cei doi frați mai mari aveau casele și slujbele lor. După Teodor

mai era o soră, elevă şi ea în Şcoala centrală. Aici în Bucureşti, sub acoperişul arhaic al casei doamnei Calfaiani, Teodor — iubit şi îngrijit de maică-sa şi de soră-sa — petrecuse fără grijă, între cărţi numeroase şi în cămăruţă proprie, anii cei mai frumoşi şi cei mai neapreciaţi ai vieţii.

În această oră de după-amiază, soarele oblic de toamnă arunca pe cărţile etajerei din faţă un paralelogram de lumină roşiatică şi umbra ultimelor frunze rămase într-o tufă de liliac de lîngă fereastră. Pe biroul lui Filipache se despleteau cîteva crizanteme, puse azi-dimineaţă de soră-sa, Clariţa. În spatele lui Filipache era un pat de fier, acoperit cu o cuvertură roşie, lucrată la ţară, în zilele copilăriei, cînd doamna Filipache avea gospodărie mare şi războaie în casă. Dintre cele patru ferestre ale odăii, două se deschideau spre grădiniţa cu liliieci şi spre stradela afluentă arterii Griviţa, iar celelalte două se deschideau în veranda caselor, adică spre vechea prispă, închisă azi cu geamuri. Nişte perdele uşoare de borangic dădeau acestei cămări de student aerul de rustică simplitate şi de luminoasă sîrguinţă, pe care îl continua şi îl mărturisea tot restul locuinţei.

Afară de etajera scăldată în soare, alte cîteva rafturi de cărţi creşteau între ferestre, între sobă şi uşă. Odăiţa avea plafonul scund şi convex într-un chip simţitor, dînd impresia unui cearceaf albastru, întins sub adevăratul plafon. Linia pereţilor nu era riguros verticală, ceea ce amintea necontenit vechimea construcţiunii şi îndreptăţea bănuiala că sub zugrăveala pestriţă nu este numai cărămidă, ci şi ceva gard sau bulumaci.

Dar această chilie locuită de şapte ani era acum pentru Filipache simpatică şi preţioasă, ca figura unui bătrîn care ar fi fost martorul copilăriei şi al peripeţiilor din anii ei naivi. Între aceşti pereţi, Teodor Filipache şi-a învăţat lecţiile timp de şapte ani, a început să-şi simtă capul greu de gînduri şi a pornit luptele lui anevoioase şi ascunse cu demonul ispitei literare. Înclinaţia aceasta s-a dat la el pe faţă din vîrsta cea mai fragedă. S-a pomenit, aşa, făuritor de basme şi intim bîntuit de imagini, de poveşti şi de cadenţe. Cînd era prea copil — în pri-

mii ani de liceu — nedîndu-şi seama ce însemnează acest zumzet interior, a mers în pas egal cu băieţii cei mai buni din clasă, a fost elev sîrguincios şi a mulţumit pe toată lumea. Dar în cursul superior, obsesiunea şi vraja poeziei au venit peste el, ameninţătoare ca nişte pîraie care se umflă primăvara şi se prefac în torente.

Cu cîtă greutate a izbutit să le stăvilească şi să nu le lase să treacă, dezastruoase, peste ecuaţiile algebrice şi peste arida *Chimie* a lui Istrate ! Cîtă rezistenţă a trebuit să scoată din fiinţa lui de adolescent, ca să nu-şi compromită numele de bun şcolar şi să nu întristeze pe dascăli şi pe maică-sa ! Ce vrea să ştie profesorul de trigonometrie despre graţioasa fantomă pe care tu ai căutat, aseară, să o prinzi în laţul unei fraze torturate sau în ritmul unei strofe obsedante ! Dar ordinea şi datoria — fericit urzite în pînza lui sufletească — l-au ţinut mereu pe linia cea bună şi l-au ajutat să ajungă cu bine la pragul Universităţii. O împrejurare norocoasă l-a scutit de înfricoşatele eforturi ale bacalaureatului tradiţional şi l-a scos *baccalaureus* pe baza examenului de clasa a şaptea.

S-a înscris la Facultatea de litere şi filosofie, şi astăzi se duce la lecţia de deschidere a marelui profesor Titu Maiorescu. Azi începe în viaţa lui o epocă nouă. O simte din impacienţa cu care aşteaptă apropierea serii. Atîtea gînduri, atîtea sentimente, amestecate şi confuze, se zbuciumă în sufletu-i la ideea că va veni, faţă în faţă, cu acest principe intelectual, cu acest semizeu al efervescenţelor şi al contestaţiilor de odinioară ! Îi va fi lui sortit să se apropie de Titu Maiorescu, dincolo de limita academică cerută de legăturile dintre profesor şi student ? Va îndrăzni el vreodată să destăinuiască acestui înalt magistrat al legilor literare şi estetice pasiunea lui poetică şi primele lui delicte de cerneală ? Poate că da, însă ar trebui să înceapă cu o desfiinţare a păcatelor din trecut şi cu o purificare totală.

Ar trebui, de pildă, să arunce în foc rodul, aci de faţă, al unei inspiraţii dezmetice şi absurde, pe care nu şi-ar mai dori-o niciodată. Dar, iată, nu se poate hotărî... Şi

apoi, bucata aceasta a fost tipărită. Pe undeva, te miri în ce ungher, ea stă ascunsă, şi distrugerea ei nu mai este cu putinţă.

Mai departe, cine ştie dacă într-adevăr îi va fi îngăduit de împrejurări să se apropie de acest mandarin al cărţii, după cîte a auzit, atît de *grand-seigneur* şi de protocolar ? Şi admiţînd că într-o zi va ajunge în casa lui Titu Maiorescu şi-l va face vistiernicul tainei sale literare, unde este garanţia că va putea să primească disciplina, sfaturile şi codul estetic al maestrului ?

Aşadar, este mai înţelept să nu se pripească şi să pună la loc, în fundul sertarului, acest păcat al intemperenţei lui poetice, de acum doi ani. Platon, cînd a cunoscut pe Socrate, a aruncat în foc tot ceea ce scrisese pînă atunci. Domnul ştie cînd va ajunge Filipache să cunoască de aproape pe Titu Maiorescu !

Mai sunt încă două ore pînă în clipa cînd profesorul — totdeauna ideal de exact — va intra în sala cea mare, zisă sala nr. 4. Dar este prudent să te afli în sală cu o oră mai devreme dacă voieşti să găseşti loc şi să nu asuzi de căldură şi de înghesuială.

Filipache strînge şi leagă iar în sfoară pachetul cu „documente“, din care a scos poemul *Jale greacă,* închide sertarele biroului şi-şi pregăteşte creionul şi caietul de note. Apoi îşi inspectează gulerul, nodul cravatei, manşetele, lustrul ghetelor şi pune în buzunar o batistă curată. Nici mai demult, cînd era poetul proletariatului universal, nici azi, cînd şi-a complicat inspiraţia şi atitudinea poetică, nu era şi nu este de părere că favoritul muzelor trebuie să fie o sperietoare de ciori. Pletele sălbatice, buzunarele umflate şi plesnite, ghetele prefăcute în bărci de pe lacul Cişmigiu, aerele de profet nimicit de durerile omenirii... i se par semnele precise ale unui personaj găunos şi sterp de talent, care se camuflează în trubadur.

Filipache se uită puţin şi în oglindă. Din luminozitatea ei de argint răsare un cap buclat de efeb. Într-un obraz prea rotund şi prea rumăn pentru un băiat, se aprind nişte ochi negri şi mari, care destăinuiesc simbolic o psihologie întreagă şi un anumit unghi de deviaţie în traiectoria vieţii viitoare. Pentru un privitor adînc şi pre-

ocupat de taina ascendenților, fizionomia lui Doru Filipache spunea călătorii şi emigrări de la miazăzi spre miazănoapte, din Epir sau din Constantinopole spre văile Oltului şi ale Dunării. Capul lui rotund şi cîrlionțat era ca dintr-o friză grecească. Şi ochii lui, la fel, spuneau uimiri şi apoteoze privite la țărmul mărilor violete. Dar nasul nu era grecesc ; buzele erau groase, senzuale şi afară din canonul clasic. Strămoşii aromâno-greco-albanezi zăboviseră prea mult în cine ştie ce schelă a Levantului.

Din acest amestec de caractere fizionomice decurgea negreşit şi nu ştiu ce imprecizie morală în personalitatea lui Teodor Filipache. Vechea intrepiditate aromâno-albaneză se lenevise în bărăganele Munteniei Ceva şovăielnic şi feminin se dădea pe față din langoarea şi din rezerva ochilor. Iar surîsul prea gras şi prea roşu al buzelor mărturisea că, în misterioasa plămădeală a lui Teodor, Dionysos era mai tare decît Apollo.

Filipache pune o zăloagă în *Aforismele* lui Schopenhauer şi închide cartea ; apoi, trece sălița despărțitoare dincolo în odaia doamnei Filipache. Odaia aceasta are lumină mai puțină, fiindcă ferestrele ei dau în verandă. Este o încăpere monastico-orientală. Un pat imens, alcătuit din trei paturi, ia trei sferturi din duşumea. Sunt paturi turceşti, unul lat şi scund de tot, în mijloc, şi alte două, ceva mai nalte, pe de lături, dar toate lipite între ele şi acoperite cu macaturi grele, țesute în casă. Prin colțuri, mai au loc un şifonier, un scrin, un lavabou şi soba albă ca laptele. Pe pat, lîngă fereastra deschisă, stă doamna Filipache şi împleteşte la ciorap, cu ochelarii agățați după ureche şi cu o broderie neagră în cosițele cînepii. Doru se opreşte un minut în fața acestei icoane simpliste, dar atît de vorbitoare şi de cinste pentru trecutul căminelor româneşti.

Doamna Filipache ridică ochii pe deasupra ochelarilor. Nu sunt ochii lui fiu-său. Doru seamănă cu răposatul Filipache. Maică-sa are ochii căprii-deschişi, are o figură prelungă şi o înfățişare generală de matroană înțeleaptă şi gînditoare. Doru se apropie de doamna Filipache şi-i spune jumătate afectuos, jumătate solemn :

— Mamă, azi se deschid cursurile facultății ! Mă duc mai din vreme, să găsesc un loc, fiindcă la Maiorescu e mare îmbulzeală.

Doamna Filipache își desprinde ochelarii, și cu fața liberă și luminoasă, îi urează lui Doru :

— Du-te în ceasul cel bun ! Maica Domnului să te călăuzească și să-ți ajute !

Filipache iese în verandă, deschide ușa și o închide la loc. În aceeași clipă, intră pe portiță soră-sa Clara, în uniforma școalei și cu ghiozdanul la subțioară.

Doru tresare, alarmat, și scoate ceasornicul din buzunar.

— Cum, Clarițo ?... Ați ieșit de la școală ? Nu e nici măcar ora patru !...

Clarița îl liniștește :

— Am plecat cu un ceas mai devreme fiindcă n-a venit doamna de gospodărie. Tu, unde te duci ?

— La Universitate, Clarițo ! Azi începe Maiorescu cursul lui de *Istoria filosofiei engleze contemporane*...

Clara — un copil de-abia îmbobocit, dar cu niște ochi deosebit de pătrunzători și de isteți — face o figură tristă și jinduitoare :

— Dacă nu m-a făcut și pe mine mama mai devreme !... Mai am trei ani pînă la facultate ! Cum aș vrea să merg și eu acum, cu tine !...

Doru îi răspunde cu superioritatea impertinentă a fratelui mai mare :

— Pune-ți pofta în cui ! Cînd ți-o veni rîndul ! La revedere ! Dau fuga ! Uite că vine tramvaiul !

Însă Doru se răzgîndește : „Prea o fac de oaie ! Să intru în sală cu un ceas mai devreme ! E destul cu patruzeci de minute. Pot, prin urmare, să mă duc pe jos."

Filipache își vede itinerarul într-o clipă : Grivița, strada Soarelui, Fîntînii, Luterană, Cîmpineanu pînă la teatru și apoi strada Biserica Enei, pînă la Universitate.

Seara pogoară grabnic. Soarele se arată jos, spre orizont, în sfîșietura incendiată și colcăitoare a Căii Grivița, și apoi se ascunde ochilor lui Doru, aruncînd pe fruntea edificiilor celor mai înalte, fugare podoabe de mărgean. Străzile pe care le-a ales au nu numai lumina, dar

— unele — şi liniştea amurgului. Grădinile sunt aproape desfrunzite. Stoguri de tufănică stau albe pe lîngă castanii scuturați. Cîte-o trăsură trece pe departe, iar de la Catedrala Sf. Iosif înainte, vagoanele tramvaiului cu cai reapar galbene şi greoaie, în vîrtejuri periodice de răcnete, de zuruit de lanțuri și de potcoave care scapără pe caldarîm. Doru traversează cu capul în piept şi iritat şiragurile de pierde-vară (toamnă, iarnă şi primăvară) care oscilează între palat şi „Capşa", şi trece prin strada Regală în Biserica Enei. Indispoziția și răzvrătirea împotriva celor ce copleșesc Calea Victoriei nu sunt o rămășiță din zilele socialismului. Le-a avut totdeauna. Această gloată, care vrea să fie selectă, elegantă și *high-life,* i se pare constant simbolul viu al neseriozității păturii conducătoare. Nu este nevoie să fii socialist ca să înțelegi, din trîndăvia ambulantă, flecară și aventurieră a acestor doamne și acestor domni, că ei nu-și plătesc cu nici o virtute, cu nici o muncă și cu nici o destoinicie situația lor de privilegiați ai unui popor agricol și analfabet.

Iritarea lui Filipache se risipeşte în larga difuziune de lalele, care se lasă din văzduh — la loc deschis — în fața intrării Universității. Urcă şi el treptele, cele de afară, cele dinăuntru, şi ajunge în sala nr. 4. Ceva dacă mai zăbovea, nu mai găsea nici un loc și, încă, dacă găsește, este fiindcă un coleg de liceu l-a observat din băncile în amfiteatru şi l-a chemat lîngă el.

Cu sentimentul de sfială şi de stîngăcie pe care îl cunosc toți retardatarii, cînd e vorba să răzbească printre primii ocupanți, Doru Filipache scoală pe cei așezați în banca aproape plină şi ajunge lîngă prietenul binevoitor. Este Constantin Boruzescu, un băiat inteligent şi ambițios, fruntaşul promoțiunii lor. Se prețuiesc şi-şi recunosc unul altuia puterile şi calitățile pe care le au, fiindcă țelurile lor sunt felurite şi merg — fără să se concureze — pe drumuri paralele. Boruzescu cultivă ideea pură, logica şi metafizica. Doru îi strînge mîna.

— Îți mulțumesc, Costache. Fără tine inauguram, într-un picior ca barza, istoria filosofiei engleze contemporane...

— Dorule, aici suntem într-o sală de filosofie. Cum s-ar zice, eu sunt la mine acasă şi tu eşti mosafir. Trebuie să onorăm pe mosafiri mai mult decît pe cei din casă.

Doru înţelege şi curtenia expresiunii, şi afirmarea discretă a marilor pretenţii şi a marilor speranţe cu care colegul său a călcat pragul acestei săli.

— Amabilitatea ta e de mare preţ. Dar, dacă e vorba să ne uităm împrejur şi să vorbim adevărul, ia spune-mi tu care sunt ucenicii lui Platon şi care sunt mosafirii (sau, dacă vrei, *metecii)* în acest amfiteatru ? De pildă, aceste duduiţe pline de confidenţe, de rîsete înfundate şi de ochi daţi peste cap, din care categorie fac parte ?

— Amice Dorule, darul filosofiei este invizibil, orice ar pretinde biografii marilor filosofi. Aici este ca printre viile culese şi ca printre porumbişti : nu se ştie de unde sare iepurele !

— Costache, sunt convins că nu va sări niciodată din grupul prea simpatic al acestor tineri care copleşesc pe duduiţa din capul băncii, sau din dovleacul cu cărare la ceafă pe care-l vezi nainte-ţi.

— Doamne fereşte, Filipache ! Cînd ceteşti pe Schopenhauer şi vezi cum apreciază el pe filosofii contemporani şi, uneori, cu cîtă dreptate, trebuie să spui : Doamne fereşte !...

Sala se umpluse dincolo de capacitatea ei. Băncile erau ticsite. Pe cărarea dintre bănci, studenţii stăteau ca un ciorchine. Catedra era înecată şi uşa se deschidea cu mare greutate.

În căldura, în înghesuiala, în zarva universală, apăru un servitor cu un scaun în braţe.

Cineva şopti, alături de cei doi prieteni :

— Este pentru doamna Maiorescu. Asta e semn că peste cîteva minute apare şi el...

Într-adevăr, o doamnă înaltă, căruntă, dar încă mlădioasă şi nevestejită, venea în urma celui ce ducea scaunul şi-i deschidea cale. Rîsetele şi convorbirile se sfiiră o clipă, pînă ce doamna Maiorescu se aşeză, cu spatele spre bănci, cu faţa spre catedră, şi apoi se înteţiră din nou.

Constantin Boruzescu întrebă pe Filipache :

— L-ai mai văzut pe maestru ?

— Niciodată din apropiere.

Uşa se deschise cu solemnitate... Studenţii din jurul catedrei tresăriră, apoi sala întreagă tăcu deodată.

Un cap cărunt, puţin calvit, trecu printre capetele negre, blonde, castanii, şi pe linia catedrei — singura liberă — apăru figura lui Titu Maiorescu.

II

Clipa ivirii lui și primele cuvinte, calme și cenușii, cu care începe lecția inaugurală poartă asupra lor neînlăturatul văl al indeciziunii. Este o pătură de ape care ondulează lent şi transparent, între catedră şi amfiteatru, întîrziind preciziunea impresiunilor. Dar curînd silueta profesorului se înfige clară în sala luminată cu gaz aerian și vorba lui cîștigă relief.

Este un om de statură mijlocie, îmbrăcat cu severă luare-aminte şi oferind, deocamdată, privirilor un piept lat, sub podoaba albă a maxilarului de jos — nici barbă plină şi stufoasă, nici cioc napoleonian. Pare bine legat, îndesat şi rezistent, ceea ce măreşte surpriza să observi că mîinile sunt mici și degetele sunt *fuselés*, ca la femei.

Privirea ochilor este neagră şi fără mîngîiere. Ochii lui privesc adînc, străbătător, dar sunt reci, fără vino încoace și par a fi paznicii unor porți de fier, încărcate cu lacăte grele. Mișcările mîinilor, evoluția bustului, tendința capului, de a se aşeza tot în profil în fața sălii pline, dovedesc laolaltă, şi o bogăţie de eleganţă nativă, și o superioară preocupare de a o păstra și de-a o spori.

Două impresiuni elementare învăluiesc pe auditorii profesorului, mai clar sau mai difuz, după perspicacitatea fiecăruia. Prima este că o putere sufletească puțin obișnuită umple, cu taina ei, acest cap cărunt și sever, și a doua, că puterea aceasta se adună în sine, se constituie în împărăţie aparte şi instituie, între sine și tînărul auditor, formidabile şanţuri despărțitoare.

Văzut drept din faţă, Titu Maiorescu derutează şi intimidează cu un nas borcănat, imperios şi crunt, un fel de promontoriu de silex proeminent în faţa oceanului vieţii, şi pare că inaccesibil şi inospitalier pentru nenorocirile de pe ocean şi pentru eventualii naufragiaţi care ar năzui să se apropie. Numai cînd întoarce capul şi apare auditorilor în profil, roca nasului său încearcă să-şi dea o spinare acvilină imperfect realizată, dar mai liniştitoare decît faţa.

Sprîncenele lui sunt stufoase, figura toată e lată şi fălcoasă şi pieliţa obrazului — din vecinătatea părului şi a bărbii mai mult decît cărunte — pare uşor trandafirie, deşi nuanţa ei este oacheşă.

Titu Maiorescu vorbeşte cu un glas aşezat şi egal, alb ca o zi de toamnă acoperită de nouri. În vorba lui se dă pe faţă o multiplă şi greu de analizat preocupare. Vorbeşte nu ca un orator, ci ca un profesor de elocinţă. Şi ar părea că voieşte să ţină o lecţie model, după ce într-o lecţie anterioară a expus elevilor care sunt principalele reguli ale bunei elocuţiuni. Cei mai inteligenţi dintre ascultătorii lui din seara aceea — în primul loc Filipache şi Boruzescu — sunt surprinşi şi puşi la încercare de acest fel de oratorie. Mai tîrziu vor ajunge să înţeleagă că elocuţiunea sacadată, pretenţioasă, aproape pedantă a marelui dascăl purcedea dintr-un exces de preocupare pedagogică.

Filipache începea să-şi adune observaţiile şi să încerce, fie cît de provizoriu, o sinteză a omului de pe catedră. Dar, printr-un fenomen sufletesc elementar, profesorul de pe catedră îi aduce în minte o altă figură, văzută cu cinci ani mai înainte pe o tribună populară... Era figura lui Dobrogeanu-Gherea. Teoreticianul socialist, pornit spre chelie, dar intrînd în barba-i lungă şi roşcovană ca într-un sac de păr de capră, se suise la tribună ca să explice şi să domolească nu ştiu ce contrazicere iscată între tovarăşi. Se vedea bine că limba românească nu este limba lui maternă, dar se vedea tot atît de bine că omul care se trudea să împace pe amici era un spirit blajin şi iubitor de oameni, un caracter împăciuitor şi popular.

Părea un țăran rus — un iconar — rătăcit pe la noi și ducînd pe umeri veacuri de răbdare și de îngăduință.

Cît de latin, cît de elegant, cît de incisiv apărea acest maestru al verbului român, față în față cu amintirea acelui cărturar socialist încurcat în barba lui rusească și într-o limbă românească învățată tîrziu ! Și — lucru ciudat — polemica lui Gherea nu mai avea, în schimb, nici o șovăială și nici o stîngăcie, nici de limbă, nici de cugetare.

Filipache se mulțumi, un moment, cu această amintire și cu contrastul care-i dădea răgaz să reziste sub asaltul noilor impresii și căută să urmărească firul ideilor desfășurate de dascăl.

În filosofia contimporană sunt trei mari curente, provocate de trei popoare fruntașe : francezii, germanii și englezii. Curentul francez se caracterizează prin pozitivism (Comte) ; cel german, prin idealismul de aprioritate al lui Kant ; cel englez, prin ideea de evoluție. În anul universitar curent (1898-1899) profesorul va desfășura, de la lecție la lecție, istoria filosofiei engleze contimporane. Ideea de evoluție, stăpînitoare pe concepția filosofică engleză, este o idee de ștampilă adînc britanică, ridicată cu putere de Darwin în teoria selecțiunii și întinsă de Herbert Spencer, cu aplicare la toate concepțiile omenești. Pentru a ne putea da seama luminos și deplin de ceea ce însemnează această idee a evoluțiunii și pentru a o putea considera în toată valoarea ei filosofică, e necesar să facem o oarecare forțare. Întîi, trebuie să căutăm a spăla această idee de toată banalitatea sub care ne-o înfățișează întrebuințarea ei de toate zilele. Cu ce ocazie nu se pronunță, în vremea de azi, vorbele *evoluție, evoluționism, mers evolutiv ?* Deci, trebuie să cercăm a ne dezbăra de indiferența și de superficialitatea sufletească în care ne-am obișnuit să îmbrăcăm auzirea și cetirea acestei idei de evoluție. Al doilea, trebuie să învingem o greutate mai serioasă decît cea dintîi. Nimic nu ni se pare azi mai firesc decît această idee a evoluției, căreia îi subordonăm logica tuturor lucrurilor din lume, prin care ne-am deprins a vedea totul, prin care gîndim. Și aceasta e atît de adevărat, încît pare că nu ne putem da soco-

teală, nu putem înțelege cum ar fi putut fi concepute viața, firea și toate rosturile lor, în afară de fundamentul și de legea evoluției. Trebuie să ne forțăm, prin urmare, să privim obiectele gîndurilor și studiilor noastre prin altceva decît prin prisma ideii de evoluție. Iată cîteva pilde care ne vor permite ajungerea acestui rezultat.

Acum patruzeci de ani, acest soare al concepției evoluționiste nu lumina pe lumea ideilor și a cunoștințelor omenești. În toate științele domnea o absolută imobilitate. În limba latină (să zicem în latineasca ciceroniană) studiul se făcea într-un chip neînsuflețit, înghețat. Gîndul că această limbă latinească, revărsată într-un anumit fel în opera lui Cicerone, ar fi putut să fie altceva înainte de Cicerone și ar fi putut ondula, curge, varia, ca să ajungă să fie ceea ce este la Cicerone, era cu totul străin de mințile celor ce o studiau. Orice idee de filiație, de derivare, de transformare lipsea. Același lucru în zoologie.

Diferitele specii zoologice se studiau ca ceva *nunc stans*, ca așa fiind și așa fiind fost de-a pururi. Concepția mișcării neîntrerupte nu exista ; ideea transformismului, ce ni se pare nouă atît de naturală, nu se pomenea ; fluiditatea ideii evoluționale era înghețată în toate sistemele de cunoștinți omenești și pentru toate mințile omenești. O petrificație de totdeauna, diferențiată în motive diferite și de diferite naturi, compunea perspectiva trecutului ; un arc petrificat încremenea pe perspectiva viitorului și nemișcarea prezentului era o linie de unire între ele amîndouă. Evoluția prezentului, pornită din trecut și desfășurîndu-se către viitor, era un gînd necunoscut capetelor de acum patruzeci de ani.

Azi suntem foarte departe de ceea ce eram acum patruzeci de ani. Azi cuvîntul de *progres* e la ordinea zilei. Azi am pus totul în mișcare. Trăim într-o societate care *evoluează ;* trăim o viață care e în *neîntreruptă evoluție ; evoluăm* la fiecare pas și la fiecare gînd. Mai mult decît atît : începem să înveșmîntăm și ce trebuie, și ce nu trebuie în acest evolutiv chip al nostru de a vedea. Noi să căutăm, însă, a examina cu atenție ceea ce este și ceea ce nu este și de a ne da bine seama de realitatea lucru-

rilor. Să căutăm, adică, să facem abstracție de obişnuința spiritului nostru, modernă şi evoluționistă, şi să pricepem din constatări de fapte pînă unde ne este permis și cît ne este permis să întindem domeniul ideii de evoluție.

Profesorul trece apoi în revistă popoarele din inima Africii — aceleaşi azi ca şi pe vremea faraonilor — pieile roşii din America, pe indienii dintre Himalaia şi Ceylan şi se întreabă în ce fel poate fi verificată ideea de evoluție prin viața acestor popoare nemişcate şi în ce cadru evolutiv mai pot să fie ele încadrate. Era un fel original, dar (după prima impresiune a celor ce citiseră pe Gherea) restrictiv şi contestabil de a înțelege ideea de evoluție. Ciudăția cea mare consista în aceea că dascălul identifica (sau aproape) evoluția cu progresul. Evoluția trebuia să fie numai spre leagăn şi spre auroră, nu şi spre apus şi spre mormînt.

În priponirea fugoşilor cai ai evoluției, Maiorescu se servea de ideile sociologului englez W. Bagehot, autorul operei *Legile științifice ale dezvoltării popoarelor*, şi ajungea — după o abilă și fermecătoare ascensiune pe dealurile Aticii — la concluziunea că militarismul viguros şi credința religioasă intactă sunt cele două pîrghii ale evoluției și înaintării societăților omeneşti.

Era un mare meşteşug de a pune bariere, pare că de neînvins, fluxului, ca şi refluxului evoluțional. Pentru acest scop, profesorul alegea, din toate domeniile, viața popoarelor cunoscute istoriei, forțamente pe distanța celor patru-cinci mii de ani, străbătută pînă astăzi.

Militarismul şi religiunea sunt cele două pîrghii ale evoluției şi înaintării societăților. Cîteva exemple ne vor arăta cum una fără alta au dat rezultate incomplete și cum împreunarea lor a produs societăți puternice şi progresiste. Iată evreii, un popor a cărui credință adîncă, nesfîrşită şi neştirbită îi creează o existență miraculoasă, dincolo de hotarele vremii, la care au expirat vitalitatea tuturor neamurilor din antichitate. Dar evreii n-au avut străşnicia militară ; ei n-au avut un stat ; ei n-au constituit un solid organism social. Iată, acum, un exemplu de militarism strălucit care a tins să înglobeze sub o sabie

o Europă întreagă : militarismul lui Napoleon. Dar această tendință se năruieşte tot atît de repede ca şi trăsnetul cuceritor pe care-l rostogolise deasupra Europei. Pricina ? Militarismul lui Napoleon era ieşit din marea revoluție franceză, deci nu avea credință, nu avea Dumnezeu. Romanii ? Da. Iată un popor religios şi militar. Romanii duc pretutindeni gladiul şi divinitățile Romei. Romanii ne dau cel mai strălucit exemplu de o armonioasă şi fecundă coexistență între cele două mari elemente ale progresului neamurilor şi societăților : forța militară şi forța religioasă.

Cromwell rezuma adîncul adevăr al acestei constatări într-o vorbă neuitată : „Să-ți fie frică de Dumnezeu şi să-ți fie praful de puşcă uscat pentru luptă".

Astfel sunt înțelesul şi elementele ideii de evoluție — caracteristică filosofiei engleze contimporane — cu aplicare la istoria progresului şi societăților omeneşti.

Ultimele cuvinte ale profesorului se sting odată cu ultimele bătăi ale orologiului care vesteşte că ora s-a încheiat.

Titu Maiorescu iese din sală ; doamna Maiorescu îl urmează imediat. Tăcerea şi disciplina clasei se transformă subit într-un iarmaroc şcolar cunoscut şi aşteptat de toată lumea. Majoritatea ascultătorilor se grăbeşte să iasă afară pe coridoarele răcoroase. Cîțiva studenți, ici şi colo, mai rămîn în bănci, aplecați pe caietul de note sau interpelînd pe vecini asupra cutărui nume rostit de dascăl, sau asupra cutărei idei mai dificile.

Boruzescu şi Filipache sunt şi ei printre retardatari. Amîndoi au luat note. Boruzescu deschide vorba cel dintîi.

— Mi se pare că lecția asta, cu toate pildele şi aplicațiile ei, a fost, pentru mulți dintre ascultători, o poartă cu adevărat nouă.

Filipache răspunse, întinzîndu-se şi dezmorțindu-şi brațele :

— Nu te înşeli deloc. Cu toată vizibila strădanie pedagogică a maestrului, şi persoana lui, şi ideile lui nu pot coborî cu una, cu două în ulița noastră intelectuală.

— Ciudată întipărire îmi lasă acest profesor... Este mai mult un artist vrăjitor decît un matematician al ideii...

— Amice Boruzescule, da şi nu... Logica şi evidenţa nu lipsesc deloc din vraja cu care ştie să subjuge.

— Nu tăgăduiesc, dar este un redutabil avocat. Îşi alege cu îndemînare acele domenii unde dreptatea trebuie să fie neapărat de partea lui.

— Bine, bine... dar comparaţia aceea, de pildă, între Elveţia şi România e foarte sugestivă... Şi ideea că prin vatra noastră românească trece meridianul unor crîncene evoluţii viitoare mi se pare de-o înălţime profetică...

Prin grupurile de studenţi care se deznodau încet-încet spre uşă trecu în sens invers, cu mişcări falnice şi tari ca fierul plugului, poetul Silviu Bujoreanu, amicul celor doi care întîrziau în bancă. Veni la ei şi le întinse un braţ solemn :

— Aici aţi fost ? De-abia acum prind de veste despre existenţa voastră !

Boruzescu răspunse cu burlescă seriozitate :

— Silviu, să-ţi trăiască cobza ! Cum era să ne vezi pe noi ? Fericit să fie Maiorescu, dacă l-ai văzut cel puţin pe el !

— Tu nu ştii cît adevăr rosteşte gura ta ! În schimb, nici eu nu ştiu pînă acum dacă acest Mecena, critic şi dascăl de filosofie, vrea să dăruiască lui Eminescu un urmaş şi altarului poeziei româneşti, încă un sacerdote...

Boruzescu clipi din ochi, şiret :

— Te înţeleg ! Pe cît ştiu eu, toţi Mecenaţii de pe pămînt se supun aceleiaşi pravili de împresurare şi de stăruinţă ca şi femeile. Ia vezi, Silviu, cînd cu cobza, cînd cu peria...

— Eşti vulgar şi irespectuos ca un adevărat elev al lui Schopenhauer...

Filipache se uita la ei şi rîdea. Însă deodată îşi luă seama şi-şi aduse aminte de gîndurile lui de acasă... „Poftim ! Şi Silviu Bujoreanu a venit spre Maiorescu cu aceleaşi năzuinţe de învăluire şi de vasalitate ! Mă tem că Silviu o să-mi ia înainte şi eu o să rămîn păgubaş !..."

III

Cei trei prieteni, rîzînd și vorbind tare, coborîră de pe treptele amfiteatrului și ajunseră la catedră. Studenții ceilalți goleau sala, unii tot în grupuri gălăgioase, alții stingheri și tăcuți. Cînd se îndrepta spre ușă, Filipache simți că-l oprește cineva. Se întoarse și văzu cu mirare pe vară-sa, Sanda Petrovici.

— Sando, tu aici?... Apoi către tovarășii lui : Băieți, stați pe loc ! Uite aici frumoasa mea verișoară, doamna Sanda Petrovici, tot atît de frumoasă pe cît de cuminte. Verișoară, îți înfățișez pe eminenții mei prieteni, Constantin Boruzescu, ucenicul lui Platon, și Silviu Bujoreanu, preotul lui Apollo.

Constantin Boruzescu, cu pălăria în mînă, spuse Sandei Petrovici :

— Doamnă, dacă nu ați fi vară cu amicul nostru Filipache, așadar dacă nu l-ați cunoaște tot atît de bine ca și noi, i-am turna și noi un duș de complimente...

Sanda Petrovici făcu un gest împăciuitor și arătă celor trei prieteni un grup de studente care se despărțeau :

— Domnilor, aceste complimente — dar de cea mai bună calitate — păstrați-le pentru aceste două camarade pe care vi le înfățișez. Fetelor, veniți încoace !

Două fete veniră către Sanda. Una înaltă, cutezătoare, cu ochi ispititori, alta mai mică, sfioasă și pare că puțin bucuroasă de noi cunoștințe.

Sanda stătu la mijloc între părți.

— Domnilor, vă prezint pe colegele mele de școală, domnișoara Elvira Iatropol, medicinistă, și Antonina Țanțu, studentă în anul al doilea la Litere. Prin urmare, stimă și considerație, studente cu vechime față cu dumneavoastră, domnilor începători... Fetelor, iată vărul meu Doru Filipache, domnul Boruzescu, domnul Bujoreanu.

Filipache interveni :

— Sando, trebuie să desăvîrșesc prezentarea :

Silviu Bujoreanu îl întrerupse și-l dădu la o parte :

— Stimate duduițe, permiteți-ne să ne lipsim de bunele servicii ale amicului Teodor Filipache : mă cheamă Silviu Bujoreanu. Uneori, scriu poezii proaste...

Boruzescu, obligat de exemplul lui Silviu și încurajat de succesul lui, veni la rînd :

— Atunci... mă cheamă și pe mine Constantin Boruzescu... Însă, uneori, mi se pare că sunt mai puțin prost decît... poeziile lui Silviu...

Elvira Iatropol învălui pe presupușii noi cunoscuți în privirile ei catifelate și chemătoare și le declară ca unor copii păcăliți :

— Nu vă cheltuiți în zadar !... Vă cunosc mai de mult... Pe domnul Filipache îl cunosc din convorbirile mele cu Sanda... Pe domnul Bujoreanu îl cunosc din revista *Flori de tei*, iar pe domnul Boruzescu îl cunosc de la concursul Asociației profesorilor secundari...

Silviu Bujoreanu se repezi iar cu vorba :

— Duduie, ne-ai băgat în cofă ! Dar te rog... dacă mă cunoști din revista *Flori de tei*, ai putea să cunoști tot de acolo și pe amicul Filipache și pe diadohul lui Schopenhauer, *alias* Constantin Boruzescu...

Într-adevăr, cîte trei prietenii tipăriseră în această revistă juvenile și prolixe pagini de poezie și de proză. Dar această destăinuire nu-i convenea nici lui Filipache, nici lui Boruzescu.

Amîndoi protestară și-l acuzară pe Silviu de indiscreție. Dar servitorul sălii se ivi și rugă pe întîrziați să-l lase să stingă lămpile.

Ieșiră toți în coridoare, de aci coborîră scara și ieșiră din palatul universitar. Se întovărășiră doi cîte doi. Silviu Bujoreanu mergea înainte cu Sanda Petrovici. Boruzescu era curios să afle de la Elvira Iatropol ce știe despre premiul obținut de el la concursul Asociației profesorilor secundari. Doru Filipache venea pe urmă cu Antonina Țanțu. O întreba, pe cînd coborau treptele :

— Sunteți bucureșteancă, domnișoară ?

— Nu, domnule Filipache. Sunt din Brăila, ca și Elvira Iatropol, cu care mă înrudesc.

— Ce secțiune urmați la Litere ?

— Acum trebuie să mă decid. Cred că voi urma filologia modernă...

— Aveți în București vreo rudă, vreo familie la care sunteți găzduită ?

— Nu, domnule Filipache. Stau cu Elvira la un cămin particular...

Filipache se uita peste umăr la interlocutoarea lui — la gîtul ei fraged, la urechea mică și roză, la blondul puf de păpădie care-i zbura în jurul tîmplelor şi al cefei — și simți în el o inexplicabilă îngrijorare : „Cine ocroteşte şi are milă de acest biet copil, trimis la Bucureşti, printre străini, ca să învețe carte ?"

— Ce rudă sunteți cu domnişoara Iatropol ?

— Rudă cam depărtată... prin alianță...

Filipache văzu din spate pe Elvira şi pe Boruzescu cum ieşeau prin uşa cea mare și-i auzi rîzînd cu zgomot. I se păru curios, i se păru chiar neplăcut să pună alături, în gîndul lui, pe medicinista Elvira cu această fată discretă și plăpîndă. Cînd ajunseră și ei afară, sub lampioanele de pe bulevard, Filipache se uită cu dinadinsul la Antonina Țanțu. Părea a fi un pui căzut din cuib prin nu știu ce regretabilă întîmplare ! „Biata fată ! Ce caută ea aici, printre atîția studenți obraznici și printre atîtea studente, care desigur nu poartă în sîn icoana sfintelor lor patroane ? Mai ales, este o rea potriveală că este rudă și tovarăşă cu această Elviră, care știe să privească pe oameni în fundul ochilor..."

Cele trei perechi se apropiară. Elvira lăsă pe filosof și veni să ia de mînă pe Antonina, cu aerul unei pedagoage sau al unei protectoare.

— Repede, Nino dragă, că iar ajungem tîrziu la masă... Apoi către Filipache, cu o expresiune semiperfidă, semiștrengărească : O iau ! N-am ce să-ți fac !...

Cele două fete alergară după tramvaiul cu cai. Sanda Petrovici împreună cu cei trei prieteni traversară bulevardul și se opriră lîngă statuia lui Eliade Rădulescu.

Doru Filipache întrebă pe vară-sa :

— Ați fost cu adevărat colege ?

— Nu tocmai... Elvira era înaintea mea cu un an și Antonina venea după seria mea. Dar suntem surate de pension și bune prietene.

Filipache întrebă mai departe :

— Domnişoara Iatropol este, fără şagă, medicinistă ?

— Vezi bine ! Şi încă cum ! Una din cele mai muncitoare şi mai bine notate.

— Se poate... Dar mare contrast este între ea şi mica Antonina ! Nu-mi închipuiesc cum ar putea fi prietenia lor...

— În aparenţă, nedomirirea ta poate să fie formulată. În fond, e nelegitimă. Elvira este temperament iubitor şi puţin despotic. Antonina e o floare de seră, dornică de iubire şi de ocrotire.

Boruzescu interveni :

— Am schimbat cu domnişoara Iatropol o semiduzină de propoziţii, dar mi s-a părut de o inteligenţă care frige dacă nu te păzeşti...

Bujoreanu îşi ascunse cu mîna un căscat şi apoi o ridică cu emfază spre ctitorul literaturii române, cel încremenit în marmură...

...De ce, bătrîne, de-atîta vreme,
Cu mîna întinsă tu stai şi-acum ?...

Filipache se întoarse spre Bujoreanu :

— Prost, Silviu, de două ori prost... Sfîrşeşti ziua cu un faliment. Întîi, pentru că-ţi este somn la şapte seara. Şi al doilea, fiindcă n-ai mai găsit în capul tău decît această epigramă făcută de altul.

Bujoreanu răspunse :

— Mai întîi, Filipache, m-a obosit acest Maiorescu-Beethoven. Şi al doilea, am prînzit azi mizerabil. De unde carbon de rezistenţă ?

Boruzescu se descoperi în faţa Sandei Petrovici :

— Doamnă, servitorul dumneavoastră... Dorule, mă duc... Silviu, o şterg !...

Dar Silviu îl apucă de mînă :

— Stai, Boruzescule ! Ascultă, că te interesează... Apoi către Filipache : Dorule, am o idee ruptă din stele — ca de obicei... Ştii că amicul nostru Badea Jiu s-a înapoiat în capitală, ca să petreacă iarna. Bietul poet — scumpul *commilitone !* — nici ieri nu dezlegase problema paltonului. Mare noroc cu aceste zile de clemenţă tomnatică... Ştii ce, Dorule ? Roagă umilit, din partea noastră, pe doamna Filipache, mama ta, să-şi mai facă o pomană cu

noi și să ne facă mosafirii tăi la un prînz. A venit și Badea Jiu. O să fie pentru el o mare bucurie, ca să nu mai vorbesc de Boruzescu și de mine...

— Minunat, Silviu ! Acceptat ! Uite, domnule, că iar e sprinten și cu idei personale ! Foarte bine ! Adu pe Badea Jiu ! Poate că eu nu dau de el. Cînd să ne întîlnim ? Atunci, duminică, la ora 12, veniți la mine acasă. Îți convine, Boruzescule ?

— Ei, asta e ! Îl mai întrebi ?

— Te rog nu răspunde tu pentru mine ! Voi face așa ca să nu lipsesc.

Se închinară amîndoi în fața Sandei Petrovici, zguduiră brațul lui Filipache și porniră de lîngă Eliade Rădulescu spre Mihai Viteazul.

— Filipache rămase cu vară-sa.

— Dorule, du-mă pînă acasă. Stau tot lîngă Grădina Icoanei...

— Sando, la dispoziția ta, cu drag ! Dar fă-mă să înțeleg toate cîte nu te-am putut întreba de față cu amicii tăi și ai mei.

— Dorule, să-ți spun totul într-o singură vorbă : nu mai merge ! Bărbatul meu mă tîrăște în prăpastie... S-a ticăloșit într-un mod înspăimîntător !... Bea de zvîntă, joacă toată noaptea cărți, vine acasă, spre ziuă, iritat, scandalagiu, gata pe bătaie...

— Biata mea fetiță ! Pînă aici a coborît frumusețea cu care ai început tu această căsnicie ?...

— Ce frumusețe !... Ce căsnicie !... Temniță și balamuc !

— Bine, draga mea, dar cum s-a putut schimba atît de tragic omul în care ți-ai pus, acum doi ani, toată încrederea și toată dragostea ?

— Nu s-a schimbat, Dorule ; era și atunci tot cel de azi, dar era mascat și fățarnic...

Intrară în strada Batiște și continuară drumul, în pas domol, dîndu-și brațul unul altuia.

— Toată greșala este a mea. Și eu, una, n-am dreptul să acuz pe nimeni. Dar, pentru bieții mei părinți, trebuie să grăbesc deznodămîntul. Ce-au visat, bieții bătrîni, pentru copila lor și ce-a ieșit !...

— Bine, fată dragă, dar nu mai departe ca pe la Sîn-Petru — cînd fusei la voi, în preziua vacanței — îmi păreați, tu și cu bărbatu-tău, destul de amicali și de... stilizați. Cine ar fi zis că toată căsnicia voastră stă să se prăbușească ?

— Dorule, tu nu știi încă ce înseamnează ipocrizia socială și ce înseamnează lașitatea la care viața casnică osîndește pe bietele femei...

— Poate, Sando... Mie, însă, îmi rămăsese în amintire impresiunea unei adevărate legături sufletești între tine și acest om, care mi se pare că a fost, nu știu cînd — acasă sau la pension — profesorul, ori pregătitorul tău.

— Da, așa a fost ! N-ar fi fost să mai fie !... Toate au fost însă aparență și șarlatanie. Codin Petrovici e un om care știe să ascundă prăpăstiile sale morale sub un văl de mătase. E amabil, interesant, dolent, trubadur și victimă simpatică, pînă cînd se plictisește de acest rol, sau i-ai căzut în mînă și, deci, și-a ajuns scopul. De aci înainte, este un despot rigid și ros de vicii ! Cînd am început să înțeleg că acest tovarăș al meu pe toată viața este stăpînit de beție și de cartoforie, m-am gîndit, în multe nopți de așteptare și de lacrămi : Poate îmi ajută Dumnezeu și-l vindec de aceste patimi !

Și aș fi izbutit, atît eram de hotărîtă să mă umilesc și să mă port cu el ca o soră și ca o mamă. Dar totul a fost zadarnic ! Umilințele, lacrămile, sfîșierile inimii mele au întîlnit numai ochi de fiară, pumni crispați și explozii de bețiv dat afară din cîrciumă !...

M-am convins de un lucru spăimîntător și iremediabil : că stau înjugată în același jug cu o dihanie de altă speță zoologică ! Codin Petrovici n-are inimă, n-are creștere, n-are nimic din secretul achizițiilor urbane pe care — unora dintre noi — ni le hărăzeș e ereditatea. Petrovici este exponentul unui mediu inferior și necioplitul codrilor, pe marginea cărora s-a născut...

Dorule dragă, cu un preț grozav de mare am învățat un lucru pe care eu, una, poate că de aci înainte îl voi păstra numai ca pe un giuvaer, fără folos personal. Dragul meu, cînd îți va veni vremea să-ți cauți un tovarăș în viață — și odată trebuie să vie — să nu te uiți și să

nu-i ceri decît o singură calitate : să aibă o inimă bună și delicată ! Să nu te bucuri la frumusețe ; e mai totdeauna o mască. Să nu te bucuri la avere, la deșteptăciune, la cine știe ce talente artistice ! Să cauți cu abilitate și cu străduință să te încredințezi numai de atîta : Are bunătate adevărată ? E plină de simțire omenească inima alesei tale ?

Dacă vei ajunge să-ți dovedești că aceea pe care vrei s-o faci părtașa vieții tale are într-adevăr un suflet cald și altruist : atunci fii înțelept și indulgent cu unele lipsuri eventuale...

— Sando dragă, mă doare să constat cît de mult te-a înțelepțit nefericirea, dar îți mărturisesc satisfăcut că vorbești ca o înțeleaptă. Să revenim la situația ta. Îmi spuneai anul trecut că renunți la studiile tale universitare...

— Și anul acesta mă dezmint și te informez că mi-am revalorat drepturile și m-am înscris din nou. Ce pot să mai fac?... Mai mult decît mine, părinții mei nu mai au răbdare... și astă-noapte... mîine noapte... cînd Codin se va întoarce acasă abrutizat de băutură, tata îl va da afară... Mare noroc că sunt mereu în casa părinților ! La începutul anului care vine, trebuie să încep procesul de divorț. În asa condiții, îmi mai dă mîna să renunț la învățătură și să mai încerc marea cu degetul, adică o nouă căsătorie ? Voi termina și eu facultatea, voi ieși dăscăliță, voi avea pîinea mea și încă o dată liniștea și demnitatea pe care le-am pierdut atît de greu de doi ani încoace...

— Sanda mea, frumoasă și bună ! Am fost amîndoi niște naivi ! Ție ți-a fost frică de mine, fiindcă eram văru-tău. Mie mi-a fost ciudă pe tine, fiindcă te vedeam atît de convinsă că văr cu văr nu se pot iubi și căsători !

— Sst ! Nici o vorbă... Îți mulțumesc ! Iată, sunt acasă. Vrei să intri un moment și să vezi pe bătrîni ?

— Nu acum, Sando ! Spovedania ta m-a amestecat și m-a întunecat. Afară de asta, e cam tîrziu și ai mei mă așteaptă. Spune bătrînilor smeritele mele închinăciuni !

— Și tu tot așa : spune mătușicăi și Clariței că le strîng la piept. La revedere !

— La revedere, Sando !

IV

Doru Filipache porni spre casă împovărat de mărturisirile Sandei și de toate gîndurile pe care i le ațîțase în minte conferința marelui dascăl. Își dădea seama că venise față în față, întîia oară, cel puțin cu un virtuos al cuvîntului. Dar printre categoriile abstracte, recoltate la lecțiunea inaugurală, treceau necontenit, dezordonate și producătoare de dezordine, destăinuirile Sandei, idila lor cea veche, energic cenzurată de prejudecățile familiei, chipurile tinere cunoscute astă-seră, vorbele și atitudinile celor doi prieteni, Boruzescu și Bujoreanu...

Pe drum, în seara presărată cu felinare, Filipache întîlni cîțiva colportori de ziare care îi strigau energic, revelatoriu : „*Adevărul !* Rezultatul alegerilor de ieri !" Își aduse aminte vag de ultimele dezordini politice, de alegerile de la colegiul întîi comunal, efectuate duminica trecută, într-un clocot grozav de patimi, de înverșunare și de ilegalitate, își aduse aminte de configurația politică a momentului și se simți cuprins de păreri de rău la ideea că profesorii Spiru Haret și C. Dimitrescu-Iași fac și ei parte dintr-un partid — astăzi la cîrma țării — și că, prin urmare, vicisitudinile politice nu-i vor cruța nici pe ei.

Doru Filipache, prin firea lui contemplativă și inimică vulgarității, era făcut, în ce privește treburile publice, numai pentru renunțare și pentru ironică expectativă. Dacă îl ademeniseră, acum cîțiva ani, idealurile socialiste, era pentru partea lor de poezie umanitară și de apostolat. Niciodată nu i-ar fi trecut prin cap să se coboare în arena luptelor corp la corp, acolo unde lovești și ești lovit, acolo unde te cufunzi în grosolănie și în brutalitate. Pe băncile școalei, privea și asculta — mirat și nesolidar — discuțiile, teoriile, rivalitățile timpurii dintre colegii săi, cu prilejul vreunei schimbări de regim sau al vreunor alegeri parlamentare făcute după obiceiul pămîntului. Din toată politica națională, Doru Filipache admitea și admira numai comediile lui Caragiale *O noapte furtunoasă* și *Scrisoarea pierdută*.

Dar acasă, Doru Filipache dădu tocmai peste o adunare familială care discuta cu gravitate ultimele evenimente şi făcea proorocii politice. Pe lîngă doamna Filipache şi soră-sa mai mare, doamna Calfaiani, amîndouă matroane văduve şi înțelepte, care ascultau mult și vorbeau puțin, Doru mai găsi, la masa de seară, şi pe doi veri ai săi (unul era văr primar, altul soțul surorii acestuia), amîndoi în curent și interesați de buletinul politic.

Cel dintîi avea o microscopică slujbă la un abator comunal. Al doilea era membru înscris în partidul conservator și, cînd veneau conservatorii la putere, era funcționar la primăria din Urlați. Cel dintîi era „nenea Matache“, secundul era „nenea Iliuță“.

Bietul nenea Matache fusese cam împins de la spate să voteze lista liberală. Ce poate să facă un funcționar altceva decît să fie guvernamental? Dar nu-i convenea să spună pe față că a fost la urnă cu tot cîrdul și căuta să-și acorde și el o mică atitudine politică și ceva idei liberale și democratice.

Nenea Iliuță era mai tare, deşi se găsea în opoziție. Guvernul, după mintoasa sa socotință, nu mai avea decît puține zile de trăit. Primul ministru, enervat, hîrțuit, certat cu propriii săi colaboratori, trebuie să închine steagul. Chestiunea Ghenadie, zgîndărită din nou de efervescentu prim-ministru, în cuvîntările de la Craiova și de la Iași, chestiunea rentei școalelor din Brașov și procesul pe care eforia brașoveană este gata să-l intenteze guvernului român, urgia electorală de duminica trecută, dizidențele Aurelian și Fleva... sunt atîtea și atîtea măciuci la un singur car de oale, partidul liberal de azi, uzat și măcinat...

Nici Matache, nici Iliuță nu aveau cine știe ce temperamente sau convingeri adecvate ideologiilor celor două partide istorice, liberal şi conservator. Dar Matache fusese numit controlor la abator prin mijlocirea unei vecine milostive, moașa unei cusătorese din casa primarului Robescu. Tot așa, Iliuță era clientul administratorului unor podgorii din averea familiei Cantacuzino. În urma zarvei politice începute cu alegerile de duminică, Iliuță, care aștepta la Urlați semnele cerului și ale ziarelor conservatoare, se întovărăşise cu alți nerăbdători politici — gata

toți să se jertfească pentru interesele obștești — și venise în București să adulmece atmosfera, să mai soarbă o cafea la „Collaro“ și să mai dea ochi, dacă nu cu sfinții cei mari ai partidului, cel puțin cu intendentul de la club...

Doru Filipache se uita la acești modești clienți ai burgheziei stăpînitoare și se simțea cu atît mai stingherit și mai indispus de mediocritatea lor sufletească, cu cît nu putea să intre cu ei în nici un fel de controversă. Deprinși cu rezerva lui, și în intimitatea cugetului convinși că vărul lor Teodor s-a cam vătămat de multa lui cetanie, Matache și Iliuță se combăteau, trînteau afirmări năstrușnice, făceau filosofie politică și-și dregeau elocința și istețimea cu minunatul vin de Drăgășani, pus la masă în cinstea lor de doamna Calfaiani.

Matache, băiatul unei surori de mult răposate a doamnelor Calfaiani și Filipache, era un personaj roșcovan, mustăcios și foarte pătruns de nu știu ce demnitate personală pe care nu izbutise, pînă la patruzeci de ani, s-o documenteze cu nimic. Trăia greu, mai mult din dărnicia doamnei Calfaiani, decît din leafa lui de la abator, avea patru copii și o soție fantastică, vecinic preocupată de visele de peste noapte și de opiniunea cărturăreselor. Sărmanul Matache întruchipa uneori, în ochii lui Filipache, pilda nenorocului, a uscăciunii și a alergăturilor de-a surda...

...geaba vii, geaba te duci,
geaba rupi la cei papuci...

Povestea lui era jalnică, și din ea reieșea că toată lumea se întovărășise, ca jurată, să-l păcălească, să-l doboare și să-l declaseze, începînd cu arvanitul Calfaiani, care-i încurcase viața și-l însurase pentru niște avortate interese negustorești, și sfîrșind cu ultimul lui asociat, la o arendășie aducătoare de faliment.

Nenea Iliuță era mai cu cherestea și mai stăpîn pe hățurile sărăciei. Nevastă-sa era muncitoare, copiii învățau carte și din livada de la Urlați scoteau întreținerea casei. Cînd veneau „ai noștri“ la putere, familia Iliuță își relua pe nesimțite strana din biserică, locul de la cafenea și scaunele de la sindrofiile de iarnă. Iliuță avea o

impunătoare figură administrativă. Înalt, osos, oacheş şi împodobit cu o barbă desfăcută în două părţi — ca unul dintre corifeii partidului conservator — Iliuţă îşi acoperea lenea şi încetineala cu o seriozitate de om care a văzut multe. Era mult mai inteligent decît Matache. Dar inteligenţa lui nu putuse să treacă dincolo de condicile primăriei din Urlaţi şi de polemica ziarelor partidului ! Era decorativ, sterp şi bugetivor.

Doru se despărţi de rude, sub cuvînt că are preocupări universitare, pentru a doua zi, şi se retrase în odaia lui. Se plimbă cîtva timp între uşă şi ferestre şi se opri în faţa unei acvaforte din perete. Era un portret cvasi sacerdotal al magului Sar Péladan, cel ce vizitase capitala României în primăvara acelui an şi ţinuse două conferinţe la Ateneu. Portretul avea dedesubt o iscălitură, lată ca un arabesc şi scrisă cu o cerneală verde-albastră : *Sar Péladan.*

Doru îşi aduse aminte de fervoarea şi de extravaganţa acelor zile de februarie, de entuziasmul său şi al amicilor săi pentru astralul mosafir, şi — printr-un contrast fatal — văzu faţă în faţă pe autorul operei *La Décadence latine*, cu nenea Matache şi nenea Iliuţă.

Unde este adevărul ? Cum trebuie să concepi şi să disciplinezi viaţa aceasta, ca să n-o pogori nici pînă la gunoaiele mahalalei şi ale pieţei, dar nici s-o exilezi definitiv în ţara bizarului şi a fantasmagoriilor ? Filipache trece cu gîndul mai departe, spre toate cîte cunoaşte din viaţa altor scriitori şi artişti, îndeosebi francezi, şi azvîrle — cum ai azvîrli spre stele un pumn de paie — mănunchiul aşteptărilor şi al planurilor sale, dezmierdate în taină. Cînd ai puterea să înţelegi şi să defineşti exact valoarea şi nivelul sufletelor din ţara şi din mediul tău, ce speranţe de eliberare, de tihnă creatoare şi de biruinţă artistică sau filosofică poţi să mai proiectezi asupra viitorului ?

Priveşte oamenii din jurul tău ! Matache şi Iliuţă sunt reprezentativi. Sute de mii, milioane, după chipul şi asemănarea lor, umplu tiparele patriei şi ale neamului ! Şi dreptatea este cu ei, fiindcă ei sunt cei mulţi, şi carul vremii şi al evoluţiei merge în pas cu ei.

Poezie, cutezanță, idealuri exotice (transplantate la noi, ca lămîii și ca rodii), opere de artă, devotamente și sacrificii... trebuie să tot crească și să tot moară, pe pămîntul nostru, ca nenumărate generații de frunze... pînă să se îngrașe ogorul și să se producă acel strat prețios de pămînt vegetal, propriu speciilor de elită. Dar pînă atunci ? Viața noastră publică e jalnic de superficială. Românul care scrie și cetește are o singură pasiune (din care de obicei își scoate și existența), pasiunea politică. Dar toți ceilalți, care sporesc cota analfabeților ? Cine va doborî aceste înfricoșate stînci ale ignoranței și cine va face să treacă peste ele marea cale culturală, indispensabilă convoiului talentelor !

Își aduse aminte de Titu Maiorescu. Știa ceva din munca și din luptele lui pentru școala românească. Cîți Herculi de forța lui Maiorescu ne vor mai trebui, pînă să curățăm plaiurile noastre sufletești de toți monștrii și de toate pacostele cuibărite de veacuri ?

Doru Filipache, cu fruntea grea și mai pe aproape de meridianul adevărurilor autohtone, întoarse ochii de la portretul lui Péladan și-i opri, în raftul cu cărți, asupra *Baladelor și idilelor* lui Coșbuc.

A doua zi, Doru se sculă tîrziu, dar limpede, odihnit și pare că premenit sufletește nu atît de somnul reparator, cît de poeziile lui Coșbuc, recetite cu reculegere, pînă către miezul nopții.

Își aduse aminte că trebuie să se ducă la Biblioteca Academiei Române și, ca student nou, să ceară liberă intrare în sala de lectură. Se îmbrăcă degrabă, simplifică gustarea de dimineață și ieși afară, sub cerul ușor învăluit, dar plin de purpura unui soare de toamnă de-abia înălțat deasupra profilului sur al orașului.

Fusese la Academie, cîndva, demult, cu un comision al directorului liceului, dar uitase detaliile acestei vizite. Intră în grădina cu porți de fier și simți galeșa învăluire a copacilor desfrunziți și a răzoarelor de flori în zilele lor din urmă. Dar luă aminte mai ales la uriașa iederă de lîngă pragul călcat de mandarinii literelor și ai științei românești și la falnica ei ascensiune spre ceruri, de jur împrejurul copacului îmbrățișat. Doru se gîndi :

„Această iederă și semețul copac care o susține sunt vrednici de meditația și de stihurile unui poet. Este aici simbolul unei tovărășii pe viață și pe moarte și în același timp taina unei tragedii gemene, fiindcă soții vor muri amîndoi în aceeași zi."

Dincolo de pragul cetății cărților, Doru găsi un servitor care-l duse la custodele din ziua aceea. Era o figură cunoscută și originală. Era cel mai amabil, mai ceremonios și mai boier din toată boema literară pe care Filipache o admira de cîțiva ani în paginile revistelor și în fumul cafenelelor.

— Fii binevenit, domnule Filipache ! Cu ce pot să servesc pe cel mai tînăr, dar cel mai interesant din contingentul noilor colegi ?

Custodele părăsise catedra lui și vorbea cu Filipache afară din sala de lectură, în vestibulul ornat cu portrete de vlădici și de ctitori culturali.

— Maestre, sunt student, înscris la Facultatea de litere de vreo cîteva săptămîni. Aspir și eu la liniștea laborioasă, la atmosfera sufletească și la cărțile acestei săli pe care o prezidezi.

— Voiești o carte de liberă intrare ?

— Da, fiindcă preciziunea este și ea una din calitățile stilului.

— Lucrul e ușor. Îți trebuie recomandarea unui profesor universitar.

— Fie el chiar bibliotecarul Academiei ?

— Firește... dacă te cunoaște.

— Cred că domnul profesor universitar de azi n-a uitat pe elevul său de ieri de la Liceul Sf. Sava.

— Minunat ! Atunci, poftește în sală și așterne-mi o cerere. Nu este obligator s-o faci în versuri. Iată aici pană și hîrtie.

Doru se așeză la una din mesele cele lungi, din sala cu geamuri vaste și luminoase, întoarse spre răsărit și spre biserica Sf. Nicolae-Tabacu, și-și scrise cererea de admitere. Însă pe cînd o recitea și o semna, prinse de veste că în fața lui, în colțul dimpotrivă, printre diferiții cititori din sală — studenți și oameni mai bătrîni — înflorește un chip bălai de o izbitoare distincțiune sufle-

tească. Recunoscu pe Antonina Țanțu, colega recomandată în ajun.

Ceremoniosul custode, poetul cu glas de bas și cu monoclu sub sprînceană, se apropie de Filipache și-i spuse în șoaptă, dar o șoaptă care se auzea în toată sala :

— Lasă cererea la mine. Voi prezinta-o eu domnului profesor. Dar fiindcă ai venit pînă aici și nu găsești locul displăcut, rămîi și cetește ceva. Iată, de pildă, clasicii latini.

— Maestre, dă-mi pe Virgiliu.

Era ora unsprezece. Ar mai fi avut de făcut un drum prin oraș, dar renunță la el și deschise *Bucolicele* poetului latin. Constată însă că e risipit, leneș și incapabil să-și recheme amintirile filologice. De pe pagina latinească, ochii lui Filipache alunecau spre soba lîngă care stătea, cufundată în lectură, fata cu aureolă de păr blond și îmbrăcată într-un sacou băiețesc.

Părea că are nu mai mult ca 17-19 ani. Deși atît de tînără la înfățișare, totuși, fruntea ei curată și puțin boltită, obrazul ei delicat și melancolic, ținuta ei supravegheată, concentrarea ei neprefăcută denotau, în acest copil, un suflet de elită.

Era de crezut că sosirea lui Filipache și convorbirea lui cu custodele sălii nu scăpaseră nimănui dintre cetitori. Totuși, Antonina Țanțu își vedea mai departe de lectura ei și de caietul de note de alături.

Lui Filipache îi răsări în minte — ca o floare de mac, printre cletele cu grîu — stihurile lui Coșbuc, cetite aseară :

E capul ei, și pieptul ei —
O văd acum întreagă...
O strig pe nume și-i vorbesc,
Dar ea să mă-nțeleagă ?
Subțire-n trup și blîndă-n grai
Și-n port așa isteață,
Pe urma ei, în fapt de-amurg,
Dau zori de dimineață...
De-aș fi știut că n-a venit
Anume pentru mine
Eu n-aș mai fi vorbit cu ea...

Filipache se veseleşte în gîndul lui... „Aici este tocmai pe dos ! Ştiu perfect de bine că n-a venit pentru mine şi nu i-a trecut prin cap (cum nu mi-a trecut nici mie) că ne vom întîlni azi, în această sală de lectură..."

În aceeaşi clipă Antonina Ţanţu ridică fruntea şi se întîlni ochi în ochi cu Filipache. Dar lăsară ochii în jos amîndoi, subit înfioraţi şi surprinşi de nu ştiu ce tresărire ciudată, la care nu se aşteptase nici unul, nici altul.

Filipache se gîndi : „Încep să fac experienţe cu mine însumi. Este plăcut să priveşti, prin poezia şi rechemările lui Coşbuc, un cap frumos de fată, dar este nelalocul lui acest flux de sfială şi de mister. Să studiem fenomenul mai de aproape..."

Dar cu toate repetatele priviri ale lui Filipache spre cetitoarea din capul băncii, experienţa rămase în drum. Antonina Ţanţu ceti cu stăruinţă, atentă şi firească, pînă la clopoţelul de evacuare.

În vestibul, Antonina şi Filipache se întîlniră şi se salutară ca doi colegi. Filipache deschise vorba.

— Vii adeseori în această sală, domnişoară Ţanţu ?

— Aproape zilnic.

— Eu, ca recrut universitar, am descoperit-o de-abia astăzi, dar îmi place atmosfera ei şi voi mai căuta-o.

— Eu o frecventez de nevoie. Căminul nostru ne oferă masă şi locuinţă, dar nu şi putinţa unor ceasuri liniştite pentru lucru spiritual.

— E adevărat, domnişoară. Mi-ai spus că locuieşti în acelaşi cămin cu domnişoara Iatropol. Îmi dai voie să te însoţesc ?

— Da, domnule Filipache. Dacă nu ţi-aş da voie, ar însemna să te oblig să te înapoiezi la casa dumitale pe un drum ocolit.

— Adică ce înseamnă aceasta ?

— Înseamnă că trebuie să facem amîndoi acelaşi drum — cel mai drept pînă la casele noastre — fiindcă stăm pe aproape unul de altul...

— Cum asta, domnişoară ?

— Nu locuieşti dumneata în strada Semicerc ?

— Ba da. De unde ştii ? De la vară-mea Sanda ?

— ...Şi eu locuiesc în Calea Griviţei, nu chiar peste drum de casa dumitale, dar peste drum de şcoala dintre biserică şi casa dumitale.

— Asta înseamnează că suntem megiaşi.

— Da, dacă îţi place acest cuvînt.

Tăcură amîndoi şi ajunseră la porţile de fier ale grădinii. Filipache socoti cu voce tare :

— Putem să facem drumul sau pe Calea Victoriei-Calea Griviţei, sau prin stradelele din dosul Academiei.

— Să dăm prin dosul Academiei... E drumul mai scurt şi mai liniştit.

Mergeau unul lîngă altul. O tăcere grea, dar de care le părea rău, îi apăsa pe amîndoi. Cu fiecare pas, fiecare dintre noi merge spre necunoscut şi spre apocalipsa măsurată fiecăruia. Dar uneori avem presimţirea lucrului şi pare că numărăm paşii noştri, în aşteptarea îngrijorată a celor ce ne aşteaptă şi trebuie să se destăinuiască din clipă în clipă.

Ziua era dulce şi străzile prididite, la amiază, de umbrele lungi şi prevestitoare ale toamnei. Peste ulucile grădinii din dosul Academiei, copacii scuturau, în soarele roşiatic, frunzele întîrziate şi transfigurate.

Filipache îşi birui sfiala şi întrebă :

— Pot să întreb, domnişoară Ţanţu, ce fac părinţii dumitale ?

— Sunt mici negustori în Brăila.

— Eşti singurul lor copil, sau mai au şi alţii ?

— Suntem destui... Trei băieţi şi patru fete. Eu vin cam pe la mijloc.

— Anul trecut ai stat tot la căminul din Calea Griviţei ?

— Nu, am stat la o mătuşă care a trebuit să plece din Bucureşti.

Urmară strada Sfinţii Voievozi pînă în faţa bisericii.

— Iată căminul meu. Clădirea asta cu etaj.

— Stăm atît de aproape, încît, dacă n-ar fi locuinţa directorului şcolii, s-ar vedea de la fereastra dumitale la fereastra mea.

Antonina nu răspunse. Stăteau unul în faţa celuilalt, lîngă biserica pe care n-o înţelegea nici unul.

— Atunci... bună ziua, domnule Filipache.
— Mă închin dumitale, domnişoară.
Şi porniră amîndoi, înfioraţi şi miraţi de atîta apropiere topografică.

V

Filipache o urmări din ochi pe Antonina cîteva clipe, apoi îşi dădu seama că din ferestrele căminului ar putea să-l observe cineva şi, întorcîndu-şi capul, porni spre casă. Antonina trecu prin poarta căminului fără să se uite înapoi.

„...Iată o neaşteptată vecinătate. Cînd voi intra în casă, cînd voi ieşi din casă, cînd mă voi duce la gară, de acum încolo, îmi voi aduce mereu aminte că colega Antonina Ţanţu stă aci, peste drum de mine. De ar fi numai atîta !..."

Masa de amiază era gata. Doru şi cu maică-sa, doamna Sofia Filipache, mai aşteptară un sfert de oră, ca să sosească de la şcoală şi Clariţa. Protivnicii politici din ajun, vărul Matache şi vărul Iliuţă, părăsiseră terenul fără să se reconcilieze. Unul susţinea mai departe guvernul, la abator, celălalt îl combătea cu înverşunare la Urlaţi, dacă putuse să sosească pînă la amiază. Doamna Calfaiani, sora doamnei Sofia Filipache, stătea de obicei în odăiţele ei şi-şi ducea singură o meticuloasă şi lustruită gospodărie. Numai cîteodată — la vreun congres de rubedenii, ca aseară — venea şi prezida, matroană venerabilă, adunarea consîngenilor.

Între maică-sa şi soră-sa Clariţa, Filipache, pe la sfîrşitul mesei, deschise vorba de bucuria pe care voia s-o facă prietenilor săi duminica viitoare.

— Nu i-am mai chemat de mult la masă. Aş vrea să-i adun încă o dată pe Teobald, pe Badea Jiu, pe Bujoreanu şi pe Boruzescu.

Clariţa, care cunoştea şi din nume, şi personal pe aceşti prieteni ai lui frate-său — toţi candidaţi la nemu-

rirea poeziei şi a cugetării — ştia şi amănuntul că Teobald era de cîtva timp funcționar la o exploatare agricolă particulară alături de București. Ştia, de asemeni, că bardul popular Badea Jiu se afla

...în depărtare
trecînd vara cu cîntare...

pe undeva, pe la un prieten din provincie.

Clarița întrebă pe frate-său :

— Dar cum îi aduni pînă duminică pe prieteni ? Te-am auzit zicînd că Teobald și Badea Jiu nu mai sunt în București...

Filipache își luă din castron o importantă porție de orez cu lapte — bine fiert și închegat ca o piftie, mîncarea sa favorită — și răspunse cu gura plină :

— Badea Jiu... a venit ca să ierneze în București... Bietul băiat ! Aici sunt mai multe cafenele. Lui Teobald îi scriu azi. De obicei, duminica el dă cîte-o raită prin București. Bujoreanu, Boruzescu și Badea Jiu vin cu siguranță. Teobald... poate da, poate nu.

Doamna Sofia Filipache, cu ochii clari, cu fața calmă și binevoitoare, se uită la Doru :

— Un mosafir mai mult ori mai puțin, nu se simte... Dar ce masă să vă pregătesc ?

— Mamă, aceleaşi bucate ca astă-primăvară. Badea Jiu se omoară după potroace. Boruzescu ridică în slăvi mîncarea cu cuşcut... iar Bujoreanu nu mai uită nici acum rața pe varză... Teobald — dacă o veni — admite totul, dar pune şi el o condiție : la urmă, o savarină cu rom și o ceașcă dublă de cafea.

Doamna Filipache surîde, își face socotelile și răspunde :

— Cușcut... nu știu dacă mai am destul... Poate să fac un pilaf în loc de mîncare cu cușcut... Și dacă rața o fi prea mică, pun un curcan în locul ei.

— Mamă, bieții băieți vor cinsti bucătăria dumitale cu acelaşi entuziasm ca și altădată. Cam astea sunt bucatele la care mă gîndesc eu. Dumneata mai schimbă și fă cum ți-o veni mai bine. Despre vin, dacă tușa nu mai are, voi trece pe la Eraclie Duro şi mă voi înțelege cu băieții să ne trimită un vin de omenie.

Deodată, Filipache își aduse aminte că în drumul spre Eraclie Duro — băcănia din fața bisericii — va trebui să treacă pe lîngă căminul Antoninei. Imaginea ei, subțiratică și aurie, străluci lîngă această masă familială, pluti în jurul icoanei îmbrăcate în argint din perete și rămase între doamna Filipache și Clarița.

Doru ridică ochii spre ferestrele cu perdele subțiri, privi odaia aceasta cu arhaică întocmire, cugetă o clipă la viața monastică a doamnei Filipache și la viitoarea căsătorie a Clariței. Apoi se simți scăldat sufletește într-o adiere primăvăratică și optimistă. Îi reveni în gînd cuvîntul lui Alphonse Daudet : *„Après avoir mangé, l'homme est meilleur“*... Mulțumi maică-si pentru masă și începu să depene, în odaia lui, zeci și zeci de metri de plimbare.

În cele din urmă, Filipache așternu lui Teobald următoarea scrisoare :

„Scumpe Teobald,

Mă impresoară lumina acestui soare, melancolic, postmeridian, aroma crizantemelor de pe masă și amintirea ta... Aseară, la lecția inaugurală a lui Titu Maiorescu, m-am regăsit cu amicii noștri Bujoreanu și Boruzescu. După lecție, ne-am simțit toți dornici de adunările noastre de altădată, iar Bujoreanu ne-a propus ideea — unanim acceptată — să ne întrunim duminică ce vine, la mine acasă, la ora prînzului.

Știi, frate, că ivirea ta în casa noastră este scumpă tuturora. Dacă treburile tale, dacă salahoria ta, în făină și în mălai, te lasă slobod, spre miezul zilei, duminică, te rog dă fuga în București și oprește-te la mine acasă. Vom avea la masă și pe Badea Jiu. A descălecat în capitală mai deunăzi, de pe Pegasul său, desigur mai nețesălat și mai cu coastele ieșite afară ca totdeauna.

Dureroasă problemă ! Cum ne risipim ! Cum ne jefuiește și ne ironizează soarta ! Ce se alege de tovărășia și de proiectele noastre ! Amicii Spata și Cochințu — băieți cu parale și cu relațiuni puternice — au plecat la Paris. Tu, fala noastră, naramzul nostru cu roade de aur, a trebuit să-ți pleci mîndria și grumajii sub registrele de contabilitate și sub sacii cu făină de la moara Heräs-

trău! Bujoreanu dă tîrcoale revistelor şi Mecenaţilor. Boruzescu, mîndru şi întunecat, se baricadează în sihăstrie şi în filosofia lui Schopenhauer. Sărmanul Badea Jiu se luptă cu morile de vînt capitaliste, cu nesomnul prin cafenele şi cu conştiinţa imensei lui valori poetice, pe care totuşi nu vrea să i-o crediteze nici un editor. Eu stau cocoţat pe gardul micii burghezii, dar simt că mîine-poimîine, cînd o fi să mă cobor, am să intru în urzicile mizeriei pînă la brîu! Aştept, cetesc, scriu, rup cu furie ce-am scris... Şi alerg afară, sub stele, sub frunzele care se scutură, ori pe strada pe unde trec oamenii, ca să văd mai bine, ca să mă instruiesc şi să înţeleg de ce stelele mele din caiet nu scînteiau deloc, de ce frunzele mele erau de hîrtie galbenă şi de ce chipurile evocate erau fără nas şi fără ochi!

Aseară, Maiorescu mi-a stăvilit deodată gîndurile şi convoiul meu de pribegie, ca o matahală de piatră, căzută de-a curmezişul drumului. M-a impresionat mult persoana lui şi mai puţin ideile lui. Iată unul cu cherestea! Iată un şef de coloană! Şi dacă îl vedem azi aşa, aceasta înseamnează că a început să crească de mult, de pe cînd avea anii noştri, şi poate şi mai de mult... A învăţat carte, a muncit ca un titan, a grămădit diplomă peste diplomă, şi, la adăpostul acestor diplome (cu care ţinea în loc sărăcia şi pe proşti, şi pe vicleni, şi pe lichele), şi-a permis să fie şi să scrie ce-a vrut şi cum a vrut.

Ce folos de darul cel de sus! Ce folos de omenia, de delicateţea, de comorile noastre cele îngropate, dacă în această lume grosolană nu te întreabă nimenea de ele!...

Iubite Teobald, ar fi pentru mine un nou şi scump prilej de clarificare sufletească dacă, venind duminică încoace, ai porni mai devreme şi ai putea să fii la mine acasă cu un ceas înaintea celorlalţi prieteni. Apoi, nu uita că adevăratul desert al mesei vor fi ultimele fructe ale inspiraţiei tale!...

Cu dor, te aşteaptă

DORU"

Doamna Sofia Filipache avu grijă să pregătească lui Doru şi prietenilor săi prînzul sorocit pe duminică. Re-

gula era ca masa să fie întinsă în camera lui Doru, și anume, pe biroul lui. Băieții erau lăsați în voia lor, liberi să discute, să ridice tonul, să-și facă spovedanii și să cînte. O tradiție, încă nebiruită, de sfială și de cuviință burgheză, oprea pe femeile din familia Filipache să se amestece la masă cu acest tineret masculin, oricît de respectuos și de legat sufletește era cu Doru. Deși Clarița ar fi dorit să stea de vorbă cu acești băieți, pe care fratele ei îi prețuia și-i proclama fruntașii de mîine ai literaturii și ai cugetării românești, totuși, pravila vechilor deprinderi orientale era mai puternică, și eleva din Școala centrală trebuia să se mulțumească cu saluturile întîmplătoare și cu ceea ce voia Doru să-i destăinuiască din discuțiile cu viitoarele celebrități.

Doamna Sofia Filipache primea cu dragă inimă aceste suplimente de muncă și de bucătărie, înduplecată de dragostea ei covîrșitoare față de feciorul al treilea. Teodor era tainicul preferit al inimii ei de mamă. La moartea lui Vasile Filipache, cu opt ani în urmă, rămăseseră în jurul văduvei patru urmași, doi feciori majori, Daniil și Naum — ofițeri și gospodăriți — și doi minori, Teodor și Clara.

Vasile Filipache murise la cincizeci și cinci de ani, după cîțiva ani de boală și după ce risipise jumătate din avere căutînd să-și refacă sănătatea cu doftorii din țară și de la Viena. Fusese un om harnic, gospodar de moda veche, avar la vorbă și despot în casa lui. Pe primii lui feciori, Daniil și Naum, i-a trimis în Școala militară, sub mîna și privegherea de aproape a directorului școlii, frate cu Vasile Filipache și erou de la Plevna. Daniil și Naum — botezați de un macedonean — semănau cu părintele lor, erau temperamente aspre și active. Teodor și Clara, care veniseră pe lume mult mai tîrziu, după prima pereche, reproduceau inteligența și sensibilitatea mamei.

La moartea lui Vasile Filipache, Teodor isprăvise clasele primare, iar Clara de-abia le începea. Sofia Filipache, ajutată și sfătuită de feciorii ei ofițeri, a venit în București lîngă soră-sa (văduvă și ea), ca să dea la carte pe ceilalți doi. Frații mai mari ar fi voit să-l facă pe Teodor tot soldat. Dar Sofia s-a împotrivit, fie că simțea că acest

copil este cu totul nepotrivit cu rigorile și cu psihologia militară, fie că, iubindu-l mai mult decît pe ceilalți, n-a putut să-și calce pe inimă și să-l lase să plece prin străini. Atunci Daniil l-a înscris la liceul Sf. Sava, deși fără multă convingere că a găsit școala cea mai nimerită pentru acest frate prea închis în sine și prea iubitor de lectură. După un an, după doi, notele lui Doru și informațiile suplimentare, culese de Daniil de pe la profesori, au liniștit conștiința ofițerului. Dar situația aceasta n-a ținut mult. Doru s-a emancipat prea devreme de sub disciplina școlară și de sub obligația de a învăța, egal, la toate obiectele. S-a molipsit de concepțiile socialiste, s-a apucat să citească fel de fel de cărți străine — în paguba programului clasei — și a căşunat fraților săi ostași o multiplă neplăcere.

Și Daniil, și Naum au căutat uneori (cînd puteau să părăsească garnizoanele lor din provincie) să stea de vorbă cu fratele emancipat și să-l aducă la calea bătătorită. Dar au constatat cu mirare (și Naum, mai inteligent ca Daniil, cu o ascunsă admirație) că Veniaminul lor este un dialectician precoce, cu care discuțiunea e plină de primejdii. Răbdător, tacticos. plin de respect față cu frații săi mai mari, clar în dezbateri, Doru i-a pus pe gînduri și și-a cucerit, din partea lor, independența morală. Era tocmai pe vremea cînd partidul național-liberal urma cu șefii socialiști niște tratative de încuscrire, menite să nu rămînă sterpe. Mai știi ?! Diavolul ăsta de copil ajunge, mîine-poimîine, ce nu-ți trece prin cap! Și l-au lăsat în pace.

Doamna Sofia Filipache a avut altă atitudine. La început, cînd și-a dat seama că feciorul ei este preocupat și frămîntat de gînduri care pe ea, sănătoasa burgheză, o încurcau grozav, a stat un timp tăcută și mîhnită. La discuțiile lui Doru cu frații mai mari, alteori cu alde nenea Iliuță și nenea Matache, și-a dat osteneala, fără mare succes, să înțeleagă despre ce este vorba. Cînd s-a convins că favoritul ei este stăpîn pe cîte știe și susține mai mult decît ceilalți, n-a căutat mai departe. Instinctul ei, dragostea ei de mamă au reasigurat-o. Doru are mai multă minte decît frații lui. Acest copil, pe care l-a sim-

ţit totdeauna drept floarea inimii şi a mîndriei ei de mamă, va ajunge într-o zi om mare. Poate că va avea necazuri în viaţă, poate că nu va strînge avere niciodată, dar (aşa îi spunea instinctul ei) Doru va ajunge la mare cinste. Şi Sofia Filipache se gîndea la toate neamurile ei şi la toate neamurile lui Vasile Filipache, popi, negustori şi arendaşi, şi ajungea, iar şi iar, la aceeaşi mîngîiere : Doru îi va întrece pe toţi. Cu ajutorul Domnului, copilul ei va fi într-o zi cunoscut şi lăudat de toată suflarea românească !

Nu se împăca grijulia mamă cu unele detalii şi laturi învăluite din viaţa feciorului ei, dar înţelepciunea-i fatalistă o învăţa să se resigneze şi să aştepte. Doru de aci înainte e bărbat. După cum ştie să spună atîtea lucruri isteţe şi minunate — de nu pot să le coprindă atîţia oameni bătrîni — aşa o să ştie să se poarte în viaţă, cu bună pază şi cu isteţime. Iubindu-l şi îngrijindu-l cu prisos de frăgezime părintească, Sofia Filipache îl vedea pe Doru îndreptăţit în toate cîte făcea şi pretindea, proiecta şi discuta, osîndea şi disculpa.

Duminică de dimineaţă, după ce trimise ca de obicei, la biserică, o mică ofrandă şi un pomelnic, începu, îndemînatică şi cu spor, pregătirea prînzului, din toate cîte adunase de cu vreme.

La ora douăsprezece exact, Silviu Bujoreanu, cu aerul mucalit că escortează pe Badea Jiu, bătu la uşa lui Filipache. Doru îi primi cu braţele deschise.

Bujoreanu îi spuse ca unui procuror :

— L-am adus pe delicvent !

Doru le făcu vînt în odăiţa lui, prefăcută în sufragerie, şi-i instală pe unde se putu.

— Noroc, Jiule Bade ! Ce mai faci, fîrtate ? Cum ţi-a mers vara asta ? Şi-au dat seama cei ce te-au primit prin casele lor cine este acela pe care-l găzduiesc ?

— Nu prea, Dorule dragă ! Primirea burghezilor noştri, chiar cînd din punct de vedere formal nu lasă nimic de dorit, înlăuntrul ei o simţi calpă şi rece. Ce idee bună ai avut să ne mai chemi o dată, în această chilie, pe care ar trebui s-o umplem cu dedicaţii pe toţi pereţii !...

— Nu ştiam că te-ai înapoiat în Bucureşti. Bujoreanu mi-a spus-o şi, drept vorbind, el are meritul bucuriei noastre de azi.

Poetul Badea Jiu avea o înfăţişare populară şi extravagantă. Purta plete aproape eclesiastice. Avea o îmbrăcăminte de dimie albastră-închisă şi în picioare bocanci milităreşti. Era ras la mustăţi, cam buhăit la faţă, umflat şi obosit la ochi şi cu un nas *à la* Anatole France. Amărăciunea, sărăcia, sarcasmul, nopţile petrecute în sălile socialiste sau în cafenelele deschise pînă la ziuă, vreo patimă secretă sau mai multe... nu izbutiseră încă să şteargă, din ochii şi din surîsul lui, o naivă şi drăgălaşă primă dispoziţie sufletească. Badea Jiu era şi rămăsese, sub gunoaiele vieţii lui de cîntăreţ al plebei proletare şi de răzvrătit social, un nevinovat pe care poţi să-l păcăleşti şi să-l scoţi din front cu o masă la „Villa Flora“ sau cu un post de registrator la minister. El însuşi îşi dădea seama, uneori, la petreceri, că socialismul lui se topeşte în vinul bun şi la zîmbetele frumoaselor burgheze de la masă.

Cu Badea Jiu, Silviu Bujoreanu se potrivea ca peretele cu nuca. Bujoreanu era brun ca un lăutar, dar avea o ţinută şi o importanţă de hidalgo. Era îmbrăcat cu mare îngrijire, adică periat şi călcat, fiindcă hainele de pe el erau cam vechi ; mirosea a nu ştiu ce parfum la modă şi-şi despărţea părul, pe mijlocul capului, în două lucioase aripi de corb. La ceafă, părul era tuns cu maşina, gulerul era înalt şi scos atunci de la călcătorie, iar mustaţa mijea neagră şi eminesciană.

Stînd pe patul lui Filipache şi ţinîndu-şi pe genunchi manşetele cam lungi pentru mînecile din care ieşeau, Bujoreanu spuse gras şi afectat, cum îi era vorba :

— Badea Jiu şi cu mine, fiind poeţi, am ţinut să fim exacţi. Boruzescu, ca filosof, este mai presus de timp şi de spaţiu, de aceea zăboveşte ; dar unde este marele nostru Lara Teobald ? Ca funcţionar comercial, pravila lui trebuie să fie punctualitatea.

Filipache, care stătea în picioare lîngă fereastră şi pîndea sosirea lui Boruzescu, răspunse cu glasul plin de păreri de rău :

— Teobald este mai punctual decît noi toți, dar atunci cînd are libertatea mișcărilor. De data aceasta, amicul nostru n-a putut să se elibereze de la obligațiile lui. Și ca să nu ne întristeze prea mult cu absența-i, ne-a trimis un răvaș în versuri. Uite și Boruzescu ! Filosof-filosof, dar cetățean academic !... Privește : nici n-a trecut sfertul de oră îngăduit de moravurile academice...

Filipache se grăbi să întîmpine la ușă pe Boruzescu și-l aduse lîngă ceilalți prieteni.

Boruzescu era o făptură intermediară între Badea Jiu și Bujoreanu. Avea o frunte înaltă de om inteligent, părul dat pe spate fără colaborarea pieptenului și un aer general de precocitate și de veștejeală. Fruntea lui de gînditor spunea puțină trăinicie pămîntească. La douăzeci de ani, cîți avea, era trist, dezamăgit și intim bolnav de o boală încă ascunsă, dar lizibilă pentru cine știa s-o descifreze din factura unghiilor lui. De obicei, se învăluia și te ținea la distanță cu dialogul lui adesea cinic și mușcător. Era îmbrăcat fără pretenții, fără preocupări, cu haine mai noi decît ale lui Bujoreanu, dar de pe acum boțite și pătate. Singurul fecior al unor burghezi cu stare, Boruzescu se înscrisese la filosofie, materia sa predilectă, fără să cugete că va ajunge vreodată profesor cu catedră.

Dădu mîna cu Bujoreanu și cu Badea Jiu și rosti, așezîndu-se într-un scaun :

— Fraților, recunosc că viața are uneori și ceasuri bune ! Badea Jiu ! Ce faci tu, tribunule ?

— Boruzescule, sunt în concediu... și de la tribună, și de la harfa cea cu șapte coarde !

Boruzescu se uită la Filipache :

— Mi-e rușine să ți-o spun tocmai eu, dar mi-e foame. Ce știi ? Vine și Teobald ? Îl așteptăm și pe el ?

Filipache băgă mîna în buzunar.

— Sunt trist că nu trebuie să-l așteptăm. Nu poate să vie. Mi-a trimis o mucalită dezvinovățire, cu rime și cadență...

Bujoreanu ridică glasul între ei și le spuse :

— Vreți să dăm mesei noastre ceva din ordinea și din prestigiul meselor antice ? Ascultați-mă pe mine,

care de-abia lăsai din mînă un *Handbuch der klassichen Altertums-Wissenschaft.*

Să cetim misiva lui Teobald între masa propriu-zisă și anexa ei... ca la greci...

Boruzescu îl înțepă cu ochii :

— Bujorene, să nu ne bați capul prea mult cu erudiția ta !

— Filosof ignorant ce ești !... Dacă erudiția mea poate să adaoge încă o floare la masa noastră, pentru ce ochiul tău este viclean ?

Cineva bătu la ușă. Filipache se duse și deschise.

O servitoare se arată, purtînd pe tavă un castron imens, din care năvăleau aburi.

Boruzescu declară, mîrîind :

— Ai noroc că provocarea ta a căzut în acest castron cu potroace, dar sper că nu-i va schimba gustul...

Badea Jiu, cu mîinile împreunate și cu ochii în extaz, suspină :

— O, potroc blagoslovit, toată vara te-am dorit !

Filipache dădu comanda :

— Fraților, la lucru! Dar fiindcă potrocul e prea fierbinte, faceți drumul către el prin aceste farfurioare cu icre, cu măsline și cu sardele. Țuică nu vă dau. Fiecare are cîte o sticluță cu vin pentru sufletul lui.

Se așezară la masă în cruce, Boruzescu față în față cu Badea Jiu și Filipache cu Silviu. În mijlocul mesei, cîțiva trandafiri amestecați cu crizanteme făceau capitel unei colonete de cristal, plină cu apă. Prietenii trecură degrabă de la gustările reci la potrocul fierbinte și-l cinstiră pînă la fundul castronului.

— Tovarăși — începu Badea Jiu — voi lăsa în dispozițiile mele programatice și voi recomanda puternic ca la viitoarele mese ale proletariatului eliberat să nu lipsească niciodată ciorba de potroace !

— Ai mare dreptate, frate Jiule — îl aprobă Bujoreanu — dar să te informezi mai întîi care este rețeta și condițiile de reușită ale potrocului. Altfel te pomenești că iese vreo zeamă spartană, la care nu vor rîvni nici cîinii din zilele democrației biruitoare, admițînd că pe atunci vor mai fi cîini...

Boruzescu, aristocrat şi anticolectivist, începu să rîdă :

— Să mă ierţi, frate Jiule, dar îi voi răspunde lui Bujoreanu că, în aceste zile aşteptate de proletariatul universal, tocmai cîinii nu vor putea să lipsească...

— De ce, filosoafe ?

— Fiindcă ei vor umbla cu covrigi în coadă în toată împărăţia proletară !

Rîseră toţi, şi Badea Jiu cu ei.

Bardul socialist îşi goli paharul, biruit ca un Samson tuns la piele, deşi pletele îi dădeau în pahar :

— Ei, feţilor, sunt acum la strîmtul meu şi la largul vostru ! Rîdeţi ! Şi rîd şi eu... Sunt la strîmtul meu, fiindcă vinul ăsta, fiindcă mîncările astea mă falsifică şi mă fac vremelnic trădător...

Filipache răspunse „slobod !“ la bătaia din uşă, şi servitoarea depuse pe masă o piramidă de pilaf, consolidată cu un noian de măruntaie.

Amfitrionul se adresă lui Boruzescu :

— Amice, nu e cuşcut, ci pilaf. Mama te va despăgubi la o masă viitoare şi va găti pentru tine cuşcut !

— Dorule dragă, pilaful e deliciul sultanilor şi mîngîierea filosofilor pesimişti !

Badea Jiu completă :

— Şi Termopilele poeţilor revoluţionari...

Bujoreanu nu avu nici el astîmpăr :

...Piramida zace moartă în nespusa depărtare
Şi nisipurile roşii dau reflexe viorii...

Era un distih dintr-o poezie a lui Lara Teobald, cunoscută de ei toţi, dar cu o modificare de circumstanţă.

Boruzescu îl cenzură :

— Piramida e sub nasul tău... Cît despre reflexele viorii, le vezi tu, de lăcomie şi de poftă...

Piramida se dărîmă cu bogăţie în cele patru farfurii, şi Boruzescu declară sincer că se simte infidel cuşcutului.

După ce, timp de cîteva minute, se închinară pilafului, schimbînd cuvinte rare, Badea Jiu suspină de satisfacţie şi de bune amintiri :

— Concepția materialistă a istoriei !... Iată cheia de boltă ! Dacă toată lumea ar putea să mănînce măcar din două în două zile așa precum mîncăm noi la această masă excelentă, cine s-ar mai gîndi la revendicări sociale, la propagande subversive și la revoluții ?... Cel mult, am fi toți — cîți putem să gîndim și să cultivăm ideea — niște filosofi liniștiți, niște elevi ai lui Epicur, întrunindu-ne la ospețe ca să discutăm și, risipindu-ne în sihăstriile noastre de măslini și de chiparoși, ca să gustăm izolarea noastră și simfonia oceanului... Ce dulce este discuția cînd ai mîncat bine și cînd ești complet asigurat că mîine nu vei răbda de foame ! Să mă credeți, cele mai frumoase zile ale vieții mele le-am trăit la Ploiești, pe cînd eram chelner în restaurantul gării, la papà Dobrogeanu-Gherea. Eram pe atunci un socialist senin, vedeam luptele sociale și agonia capitalismului desfășurîndu-se sub un cer de catifea. Toți socialiștii, toți revoluționarii sociali ar trebui să fie restauratori, birtași și cîrciumari. Cîtă poezie, cîtă idilică blîndețe respiră bancruta socială între o tocană grasă, cu ceva ardei, și o sticlă cu vin vechi !

Au fost doi ani incomparabili ! Biblioteca lui papà Gherea, bucătăria restaurantului și adunările noastre intime, cu discuții prelungite pînă la sosirea trenurilor de dimineață, vor fi, chiar de-aș trăi cît Matusalem, epoca de aur a vieții mele. De cînd am părăsit dulcea mea meserie de chelner, în restaurantul gării Ploiești, am ajuns un revoluționar feroce, cu rare momente de destindere și de voie bună. Acum trăiesc un asemenea moment. Dar mîine !... Mă voi găsi din nou între flămînzi, între spetiții de muncă, între femei și minori exploatați fără îndurare, eu însumi flămînd, spetit și exploatat !...

Prietenii cei trei schimbară între ei o rapidă privire de reasigurare. Flămînd, poate ; Badea Jiu nu găsește în fiecare zi pe amicul amabil care să-l ia cu sine la ora mesei, dar spetit și exploatat Badea Jiu nu prea are ocazia să fie... Totuși, Badea Jiu este poet ; și, prin delegație și prin sugestie, ce nu poate să se închipuiască un poet înscris în clubul socialist ?...

Boruzescu profită de clipa de tăcere și luă cuvîntul :

— Cît suntem de subiectivi și cît de iremediabil închiși în noi înșine! Jiule, ești sincer ca un copil. Socialismul tău este revolta unui stomac sănătos și nesatisfăcut. Poate că pesimismul meu este semnul unei intime vicisitudini care evoluează în mine... Iar optimismul amicilor noștri Doru și Silviu este secretul unui sănătos echilibru psihofiziologic...

— Da, răspunse Bujoreanu. Însă, în ce mă privește, ajutat și clarificat de o înțelepciune practică, pe care sunt gata să v-o predic și vouă...

Servitoarea apăru a treia oară. De data aceasta aducea, pe aceeași tavă de argint, două rațe rumenite, care pluteau pe spate într-un bazin blond de varză călită.

Silviu schimbă macazul și salută cu ceremonie :

— Iată rața care-mi place !

Filipache îi propuse :

— Silviu, sunt bucuros să ți-o las întreagă ! Pe a doua o împart între Boruzescu și Badea Jiu. Eu, unul, încep să bat în retragere...

— Dorule ! *Ni cet excès d'honneur, ni cette indignité !* Nu vreau să ies de ocară tocmai acum, cînd mă lăudam cu înțelepciunea mea practică... Tăiem în două ambele rațe. Fiecare se va comporta cu porțiunea lui cum va crede de cuviință și-l vor ajuta puterile.

Toți, afară de Doru, mîncară cu poftă nescăzută și lăsară din cele două rațe numai cîteva amintiri inconsistente. Dar bravura conmesenilor era pe sfîrșite. Badea Jiu se simțea bun și împăcat cu toată lumea, Boruzescu se risipea ca într-o negură metafizică, iar Silviu Bujoreanu, cel mai rezistent și mai vîrstnic dintre ei, pregătea — după calapodul meselor clasice — partea spirituală a ospățului.

— Domnilor — începu el — dați-mi voie să vă fac cunoscut că incomparabilii greci de altădată distingeau, la un ospăț, ospățul propriu-zis și masa a doua. Mesele ospățului, cu resturile lor, erau înlăturate, sala era curățită, oaspeții se spălau pe mîini a doua oară și cîntau peanul mesei, cu acompaniament de flaut, în cinstea zeilor și a eroilor. Acest pean era tranziția între ospăț și anexa lui. Anexa însemna desertul și băutura. În ochii grecului, aici era punctul de greutate al unei mese.

fiindcă aici înfloreau gluma, discuția și jocul. În locul meselor mai mari, ridicate, apăreau altele mai mici, cu desertul și cu pocalele sau cu fialele pentru băut. Conmesenii se parfumau și se încununau sau se încingeau cu cunune. O căldare cu vin — puțin astîmpărat cu apă — era umplută de trei ori. Acesta era numărul cerut de cuviință. Începea seria pocalelor golite — regula cerea dintr-o dată — întru slava zeilor din Olimp, începînd totdeauna cu Zeus și sfîrșind totdeauna cu el. La origine, rapsodia era podoaba acestui *potos* sau *symposion*. Rapsodul era poftit și tratat ca un adevărat preot al lui Apollo. Mai tîrziu apar ghicitorile, jocurile de cuvinte, întrebările istețe, discuțiile și felurite întreceri.

Acum, fiindcă noi am terminat masa propriu-zisă, să trecem la partea a doua. Deși suntem de față trei poeți — Filipache mai mult în proză ritmică — totuși, glas de cîntăreț nu avem nici unul.

— Ce spui, Bujorene ! ? protestă Badea Jiu. M-ai auzit tu vreodată cum cînt eu *Internaționala ?*

— Nu știam, Jiene, despre această virtute a ta. Dar *Internaționala*, în acest moment, ar fi nepotrivită. Mi se pare că ziceți într-un loc :

Sculați, voi, oropsiți ai soartei !
Voi, osîndiți la foame, sus !

— Ei și ?

— Cum, ei și ? ! Cu ce convingere vei cînta tu : „Voi, osîndiți la foame, sus !“ cînd tu de-abia te poți scula de mult ce-ai mîncat ?... Așa încît trebuie să renunțăm la peanul socialist. Dar putem să executăm ceva din pravila ospățului. Să punem, de pildă, fiecare cîte-o floare la butonieră.

Filipache îl aprobă cu vioiciune :

— Ideea este și decorativă, și executabilă. Poftim, avem aici un mănunchi de crizanteme și de trandafiri. Tu, Jiene, ce dorești ?

— Trandafirul cel roșu !

Filipache împărți amicilor, după alegere, cîte un trandafir sau cîte o crizantemă.

Bujoreanu merse mai departe :

— Bun ! Acum începe ceea ce se cheamă : *deuterai trapezai,* glume, rămășaguri, întreceri și discuții... Filipache, scoate la iveală răspunsul lui Teobald și dă-i citire.

— Amice, un moment, să instalăm savarina.

Savarina veni la rînd. Mîncările grele fură ridicate, fața de masă fu limpezită și alte patru sticluțe de vin puse în dreptul conmesenilor.

Filipache începu :

— Fraților, *les absents ont toujours tort...* însă fratele Teobald trebuie să fi avut grele cuvinte justificative ca să ne lipsească de tovărășia lui. I-am scris din vreme că ne întîlnim la masa noastră tradițională și mi-a răspuns negativ. Răspunsul lui e o șagă, dar printre rînduri pare că cetesc cum că Teobald n-a putut părăsi serviciul fiindcă stăpînul nu este la moară, iar locțiitorul face prea multă pagubă... rezervorului de apă pentru incendiu. Iată ceea ce scrie amicul nostru — răvaș scris azi de dimineață și trimis cu căruța morii :

Mult dorite Dorule,
Am primit cuvîntul tău,
Lara, subsemnatul, eu,
logofăt la Herăstrău.
Dar la scumpa ta poftire
Răspund foarte cu mîhnire :
Vai ! nu pot, Dorule frate,
să las curcile plouate
și găinile furate
și pe domnu Wassermann
singur cu Buburuzan
(un năvleg de argeșan).
Prin urmare, dragii mei,
Boruzescule, Jiene,
Dorule și Bujorene,
vedeți singuri de purcei,
de mujdei, de frecăței,
și pe Lara Teobald
(din *Strigoii* lui... Arald,
„epopeea unui scald“...
înțelegeți... nu mă scald

în prea multe rime-n ald),
lăsați-l la Herăstrău,
logofăt și... și mai rău !...
la moară la hîrța-scîrța,
un'se macină tărîța,
și-unde domnu Wassermann
(Wasser... o dată pe an,
cînd merg nemții la Iordan)
e un strașnic Wein-Bier-Mann.

Badea Jiu vorbi cel dintîi :

— Bietul băiat ! Rîde ca să nu plîngă. Cunosc bine substratul sufletesc al acestor bilete șăgalnice. Iată un păcat fără ispașă pe care ticăloasa noastră societate capitalistă îl comite față de artiști și de intelectuali. Lara Teobald, luceafărul generației noastre, trăiește la Herăstrău ca un biet șoarece, în făină și în mălai, pe cînd atîția motani încălțați zgîrie cu laba, din joi în Paști, cîte un registru din Ministerul de Externe, iar în fiecare lună — statul de lefuri !...

Filipache își umplu paharul și-l ridică în dreptul obrajilor aprinși ai lui Badea Jiu :

— Jiene frate, oricît mălai și făină vor grămădi burghezii noștri peste Lara Teobald, geniul lui rămîne neîngropat, enigmatic, sfidător și de granit, ca Sfinxul din marginea pustiei, sub furtunile de nisip ! Să bem un pahar în sănătatea lui Lara Teoblad, cel ce astăzi lipsește dintre noi cu trupul, dar cu talentul este veșnic prezent în convingerea noastră !

Ciocniră și urară :

— Să trăiască Lara Teobald ! Să trăiască gloria de mîine a literaturii românești !

Și Filipache adăugă :

— Pentru noi, palpabilă chiar de azi...

Bujoreanu, care se decorase cu o crizantemă, mare cît o farfurioară de argint, aruncă altă idee :

— Nu-l căiți prea mult pe Teobald ! Într-o zi, nu prea tîrziu, veți înțelege că el, stînd la moară la Herăstrău, n-a măcinat grîu și porumb, ci idei și mari proiecte literare. Afară de asta, pe cît știu eu, el se găsește acolo într-un mediu nemțesc. Personalul conducător este ger-

man, gazda lui este germană, germană este şi limba pe care o aude în jurul lui. Are noroc. Îl fericesc pentru această potriveală de lucruri. Cînd ne vom întîlni mai tîrziu — probabil tot în Bucureşti — veţi vedea că Teobald a învăţat limba germană, adică v-a luat înainte, şi a pătruns — după Maiorescu, Eminescu, Coşbuc — în sanctuarul splendidei poezii germane. De obicei, noi nu ştim limba germană, şi este o patentă inferioritate a noastră. În liceu ne-am bătut joc de profesorul de germană şi ca studenţi suntem leneşi şi n-o învăţăm. Mare greşală !

Badea Jiu îl aprobă cu melancolie :

— Tovarăşe, ai dreptate ! Sunt şi eu unul dintre proştii care au avut în palmă putinţa s-o înveţe şi n-au învăţat-o. Ce te faci, în literatura ştiinţifică socialistă, fără să ştii nemţeşte ?

Bujoreanu arătă cu degetul pe Boruzescu, care stătea plecat pe floarea de la pieptu-i :

— Ce te faci în filosofie dacă nu ştii limba germană ? Să vă răspundă filosoful nostru Costache Boruzescu...

Filipache interveni :

— Să ne răspundă după ce o îndulci, cu o porţie de savarină, amărăciunea lui că nu ştie încă limba germană. Boruzescule, iată sticla cu rom. Potriveşte cum îţi cere inima.

Dar Boruzescu, după ce stropi prăjitura cu cîteva picături de rom, se adresă lui Bujoreanu, spre surprinderea generală, într-o nemţească încă şovăitoare, dar aproape corectă :

— Ceasul tău a rămas în urmă. Nu mai sunt ignorantul de anul trecut... Pot să vorbesc binişor şi înţeleg orice carte literară, aşteptînd să ajung a înţelege şi cărţile de filosofie.

— Bravo, Costache ! *Mein bestes Kompliment ! Du bist ein wahrer Held !* Cînd ai făcut vitejia asta, dragul meu ? Ascultaţi, băieţi, că vă interesează şi pe voi. Ar fi un mare cîştig să-l imitaţi pe Costache şi să deschideţi pentru voi porţile imensei literaturi germane. Vreau să ştiu cum ai biruit primele obstacole : prin convorbire, sau prin dicţionar ?

Boruzescu răspunse cu sobrietate :

— Mi-a căzut în mînă o istorie a filosofiei în limba germană. Cînd am văzut că nu înțeleg mai nimic din sutele ei de pagini, m-am simțit rușinat și indignat de tembelismul meu. Trei ani de limbă germană, și nu știu nici măcar trei sute de cuvinte !... Atunci am început să traduc cuvînt cu cuvînt și să frămînt dicționarul cu furie. Toată vara am tradus și am umplut două caiete groase cu vocabule germane. Mi se întîmpla să caut de cîte trei-patru ori același cuvînt pînă cînd îl identificam și-l biruiam...

— Excelentă metodă ! Bună pentru cei ce iubesc singurătatea studioasă și pot să și-o plătească. Eu, însă — continuă Bujoreanu — am întrebuințat o altă metodă. Este o invenție personală și pot s-o destăinuiesc fiecăruia dintre voi în parte cînd veți avea nevoie și cînd mă veți întreba. Dar aș vrea să ne urcăm mai sus... Sunt mai în vîrstă decît cel mai în vîrstă dintre voi și deci mai preocupat de problemele practice care ne încaieră acum, la intrarea noastră în societate. Muzele grațioase au binevoit să arunce odinioară în leagănul meu o cunună de laur, dar subtilul Hermes probabil că le luase înainte și-mi dăruise tichia...

— ...de mărgăritar !...

— Nu, Jiene ! Tichia clarei înțelegeri a lucrurilor din lumea aceasta. Suntem o tovărășie sufletească închegată prin puterea împrejurărilor misterioase. Ne-am întîlnit, ne-am prețuit și ne-am adunat... Poate că mai tîrziu, lumea, ocupîndu-se de noi, va pomeni cu duioșie frăția care ne leagă... Este de crezut că, dintre noi toți, măcar doi, măcar unul va da de vorbă celor ce vor fi tînăra generație de peste 30-40 de ani... Edgar Spata va fi, într-o zi, un abil conducător de oameni. Puiu Cochințu va vîntura cu lopata cea mare noian de simpatii și de antipatii. Lara Teobald va spori cu unul vîrfurile munților noștri sufletești și literari. Poate că nici noi, ceilalți, nu vom pleca fără să lăsăm adresa noastră celor de peste o jumătate de veac... Sunt încredințat de toate acestea cum sunt încredințat că această savarină este un cap de operă în felul ei. Dar mă tem că viitoarea noastră notorietate, ca să nu zic celebritate, va crește penibil, combătută, sîcîită și întortocheată... Afară de Edgar Spata și de Cochințu, noi suntem săraci, stingheri, fără legături

sociale și fără cutezanță în viață. Singura noastră bogăție, în acest moment, este credința că avem talent și această prietenie tinerească și entuziastă. Sunt ceva mai bătrîn ca voi. Să credeți că acei vreo doi ani de repetenție pe care i-am înghițit în liceu n-au fost chiar curată pagubă pentru mine. Copii, pînă cînd vom agonisi puțină experiență și orientare în viață, vom păți ca oile care trec pe potecile dintre mărăcini...

— Amice Silviu — îl întrerupse Boruzescu — asta este soarta noastră, a tuturor. Înțelepții deploră această fatalitate, care nu iartă pe nimeni. Fiecare dintre noi trebuie, cu mii de dureri, să adune o amară înțelepciune a vieții, pe care pe urmă nu poate s-o transmită nimănui, fiindcă fiecare nou-sosit pe lume trebuie să înceapă cu aceeași ignoranță, cu aceeași nevinovăție grabnic dezamăgită, cu același capital de impaciență menit falimentului.

— Costache, nu mă fura cu filosofia ta și așteaptă-mă să mă exprim mai talpa-gîștii. Nu e vorba de experiența care alimentează marea înțelepciune, ci e vorba de o mică înțelepciune, care te ferește să dai în prea multe gropi acum, la primii pași. În această oră suntem necunoscuți, fără putere și fără nici o prietenie sus-pusă, care să ne vie într-ajutor. Bietul Lara a trebuit să-și ofere frumosul său dictando și destoinicia-i la aritmetică morarilor de la Herăstrău. Eu m-am înscris și la Drept cu gîndul să intru, mîine-poimîine, secretar la vreun avocat. Badea Jiu a ieșit din paradisul Gării Ploiești și nu se știe dacă îl va mai întîlni vreodată.

— Situația mea e deosebită. Eu sunt un răzvrătit și un protivnic al actualei organizații sociale. Megi mai departe.

— Amicii noștri Filipache și Boruzescu, deși majori sufletește de multă vreme, își așteaptă majoratul legal — din fericire, fără multă grabă, dar cu inima plină de teamă și de întrebări. Ca mîine vom fi licențiați. Și pe urmă ?... Vînătoarea după scrisori de recomandație, audiențele pe la ministere, umilințele cu toptanul. Rezultatul — în cazul cel mai bun : o catedră la gimnaziul din Călărași sau un post de ajutor de judecător la Filipeștii-de-Pădure !... Vreți voi ca această zi și această agapă frățească să ne rămînă memorabile ? Ascultați, cugetați și

răspundeţi-mi fiecare, rînd pe rînd. Nu credeţi că ar fi faptă inteligentă din partea noastră să căutăm printre oamenii zilei — politici, intelectuali, financiari — o personalitate proeminentă căreia să-i oferim *in corpore* serviciile şi talentele noastre ?

Badea Jiu îl corectă brutal :

— Vrei să zici : şira spinării şi demnitatea noastră !...

— Jiene, întrebarea mea este prea serioasă, şi de mine, unul, gîndită şi răsucită de prea multă vreme ca să mă supăr de observaţia ta... La prima vedere, aşa ar fi, cum ai zis. Dar pătrundeţi mai adînc ! Cugetaţi la puterile pe care nu le mai irosim în dibuieli şi la independenţa pe care ne vom relua-o cînd va fi oportun. De altfel, vă rog pe fiecare să luaţi cuvîntul şi să-mi răspundeţi în toată libertatea conştiinţei. Încă o dată, întrebarea mea este aceasta : N-ar fi faptă de tineri înţelepţi şi prevăzători să căutăm pe cineva din puternicii zilei — cel mai convenabil — şi să ne legăm de steaua lui, de directiva lui şi de toată autoritatea lui, convertită în ocrotire pentru noi ?

Tăcură toţi cîteva minute, care sorbindu-şi cafeaua, care micşorîndu-şi ochii în rotocoalele fumului de ţigare.

Bujoreanu, perseverent şi metodic, se adresă întîi lui Doru Filipache :

— Dorule, tu eşti cel mai tînăr şi mai neispitit dintre noi. Ce zici tu ? N-ar fi bine să căutăm patronajul literar, politic, sufletesc... al vreunui idol din zilele noastre ? A... vă previu că voi scrie cîte-o scrisoare, în această privinţă, şi lui Spata, şi lui Cochinţu. Iar cu Teobald voi sta de vorbă într-o zi apropiată, poate chiar acolo, la moară la Herăstrău...

Filipache clipi de mai multe ori din genele lui lungi, îşi mută şervetul de sub un cot sub celălalt şi răspunse, la început nesigur, şovăielnic, dar pe urmă cu progresivă fermitate :

— Bujorene, fraţilor... vă mărturisesc că şi pe mine m-a preocupat şi mă preocupă ideea aceasta. M-am gîndit la Maiorescu, m-am gîndit la Iacob Negruzzi, m-am gîndit la Vlahuţă... Dar nu m-am gîndit la nici un om politic, fie el Carp, Delavrancea sau Spiru Haret... Fireşte, cu puterile noastre proprii, vom trage clopotele redac-

tiilor și ale ministerelor multă vreme, pînă să ni se deschidă ușa... Dar nu suntem cei dintîi și nu suntem cei din urmă... Bujoreanu cugetă la patronajul unui om politic. Mie, unuia, îmi este cu neputință să cuget la așa ceva. Este o infirmitate personală, o fobie care mă ține departe de politică și de oamenii politici... De aceea eu, unul, nu mă pot vedea, o dată cu capul, la club, la întruniri, la consfătuirile „șefului", sau cu „ai noștri", la vreo ispravă electorală... Chiar dacă ar fi să ne apropiem de Maiorescu, să nu fie de omul politic... Să rămînem atunci la un patron literar și social, la vreun director de revistă, la vreun profesor universitar... La cine ?... la Ollănescu-Ascanio ?... La Hasdeu ?... la Dobrogeanu-Gherea ?... la Coco Demetrescu — și el om politic ?

Dar iată o împrejurare personală, care mă ține pe loc, chiar dacă voi ați apucat-o înainte... Dacă batem la ușa patronului unei reviste, ce vom spune că suntem cînd ne va primi în casă ? Scriitori, poeți, reformatori sociali ? Fiecare puteți să răspundeți în cîte un fel și puteți să vă legitimați. Dar eu ce voi spune despre mine ? Domnul Teodor Filipache, zis și Doru, simpatic student în anul întîi de Litere... Mă-sa crede că într-o zi va fi mai ceva decît ăla care a scris *Genoveva de Brabant*... Dar unde sunt nuvelele, romanele, ori măcar poemele în proză care să acrediteze pe acest mare talent inedit ?... Nicăieri ! Sau sunt în văzduh, în viitor, în potențial și în convingerea cîtorva prieteni iubitori... Cu voi este altceva. Fiecare ați început a fi cineva, fiecare aveți acasă caiete generoase și ponderabile — pentru zilele ce vin și pentru o eventuală colaborare la revista căutatului patron...

Concluzia este că eu aș rămînea la coadă, oriunde m-ați duce... I-am scris deunăzi lui Teobald, poftindu-l aici între noi... În treacăt, i-am strecurat o idee care mă urmărește de cîtva timp : să învățăm, să devorăm în tăcere maldăre de cărți și să cîștigăm cele mai înalte grade universitare. Maiorescu are cîteva doctorate. Sărmanul Eminescu !... O diplomă universitară ar fi schimbat toată tragedia vieții lui... Este foarte adevărat că vedem sute de aurite mediocrități bine înfășurate în mantia doctoratului... Dar asta nu descalifică diploma universitară și

serioasa învăţătură ! Dacă nişte capete vulgare pot, cu un dram de voinţă şi de aplicaţie, să-şi ia titluri academice, apoi este o ruşine ca inteligenţele superior înzestrate să nu poată sau să nu voiască să ajungă la aceste titluri.

Prin urmare, amice Silviu, hainele cu care vreai să mă îmbraci sunt ale lui Gulliver în ţara piticilor... De patron politic să mă ferească Dumnezeu ! De patron literar nu fug şi nu voi fugi, dar atunci cînd — intrînd în salonul lui literar — voi fi bine încredinţat că locul meu nu este cel din urmă...

— Dorule, dragă, şi tu exagerezi. Pînă acum, afară de Lara Teobald, nici unul dintre noi nu şi-a spus definitiv primul cuvînt. Aşadar, suntem toţi nişte mari talente pe veresie... Dacă nu te scandalizezi, chestiunea talentului e foarte secundară. Ce este talentul ? Fiecare credem că-l avem, dar nu se găsesc doi inşi care, în faţa unei opere, să se potrivească în rezonanţă sufletească şi în apreciere critică... Avem toţi talent ! Nu mai încape discuţie ! Ne trebuie numai revista patronului, ca s-o facem să plesnească de producţiile noastre. Filipache, eşti sfios ! Asta e totul !

Ce este talentul ? Enigmă şi neant ! Talentul este puterea de a ciocăni pe om la cap pînă cînd o striga zdrobit : Aman ! M-ai convins ! Eşti un geniu ! Ce este talentul ? Răsfoiţi, vă rog, în presa românească de acum vreo 10-15 ani, părerile şi judecăţile criticilor vremii asupra poeziilor lui Eminescu... Sau aduceţi-vă aminte ce credea şi scria, despre poezia lui Coşbuc, extraordinarul Anton Bacalbaşa... Mai bine decît atît : declamaţi într-o sală unde stau adunaţi oameni de carte şi de duh :

Cu a visului meu daltă, lucitor argint din astre,
Din porfiru-nchipuirii scos-am vie o nălucă,
Muzicală-nsufleţire ce cu braţe nu s-apucă,
Iar sub larga frunte-aprins-am două largi prunele albastre...

— Sau cereţi-le părerea asupra acestei strofe :

Pe cîmpie se resfiră al naturii antic basm,
Iar papirusele blonde îşi vorbesc tremurătoare,
Şi-n Gizeh pe Sfinx o umbră se lungeşte-nvietoare,
Iar pe vîrful plin de raze se cutremură un spasm...

Cîţi vor avea sentimentul nostru că ne aflăm în faţa unui nou şi luxuriant continent de poezie ?...

Filipache, nu e vorba să predai patronului o sută de care de mere, culese gata, ci să-i închiriezi din primăvară livadia în care merii încep să înflorească.

— Bujorene, sunt cu adevărat sfios. Cine ştie cîte rînduri de omizi vor năvăli peste bieţii meri de acum şi pînă la toamnă !...

— Atunci, care este părerea ta ? Să căutăm, sau să nu căutăm un patron literar ?

— Să-l căutaţi, dar pe mine să nu mă duceţi la revista lui decît atunci cînd vă voi ruga eu...

Bujoreanu se întoarse către Boruzescu, apoi către Badea Jiu :

— Voi ce spuneţi ? Care vorbiţi întîi ?

Era momentul cufundării în vis şi în fanteziile sfîrşitului de ospăţ. Între aceşti prieteni, o regulă admisă pe tăcute cerea ca, la mesele din casa lui Filipache, discuţiile să nu se lăbărţeze în gălăgie, iar la vin nimeni să nu ceară mai mult decît sticluţa a doua. Mosafirii nu uitau că, dincolo de odaia lui Doru, ospăţul lor este ordonat, pus în mişcare şi supravegheat de doamna şi de domnişoara Filipache. Această delimitare şi această situaţie, simţită în tot decursul mesei, spre sfîrşit ajungeau (pentru Badea Jiu, de pildă) o povară. Filipache îşi rezerva sticluţa lui a doua pentru cei ce găseau pravila prea grea.

Bujoreanu îşi repetă întrebarea :

— Ce zici, Jiene ? Ce crezi, Boruzescule ?

Badea Jiu răspunse cu un fel de guturai semnificativ.

— Să-ţi răspundă întîi Costache...

— Bujorene — răspunse Boruzescu, adunîndu-şi reveria de pe planuri metafizice — care patron politic sau literar de la noi are nevoie de traista unui filosof ? Ce vrei să fac eu în saloanele voastre şi în revista cutărui sau cutărui director literar ? Cui îi trebuie filosofia transcendentală ? Pomenişi adineaori de felul cum a fost întîmpinată, la început, poezia lui Eminescu... Adu-ţi aminte cum a fost întîmpinată filosofia lui cînd a citit la „Junimea" nuvela *Sărmanul Dionis*... Şi cercul de la „Junimea" însemna doar un areopag al inteligenţei şi al culturii româneşti !...

La auzul celor din odaie răzbi, de afară, din stradă, un zumzet de cobză, însoţit de o melodie răguşită. Badea Jiu tresări din toropeala lui şi întrebă cu o vioiciune de copil nărăvaş :

— Ce e cobza asta, Dorule ?

Filipache se duse la fereastra din stînga, o deschise şi lăsă prietenilor liberă privelişte.

Era un cobzar bătrîn, îmbrăcat în scurteică, aşa ca pe vremurile lui Popa Şapcă, şi care, stînd în stradă la portiţa deschisă, *zicea* anume pentru boierii din casă. Cu capul gol, cu căciula în vîrful cobzei şi cu faţa la boieri, cobzarul îşi luă cîntecul iar de la început. Dar era greu de înţeles ceea ce spune... Moşneagul nu mai avea dinţi şi apoi se pare că venise peltic pe lumea aceasta. Se vedea bine că e ţigan, dar ţigan de curte mare şi trăit printre boieri.

Această muzică din cobza naţională pare că-i turnă în creieri lui Badea Jiu acel pahar sau două de vin care îi mai lipseau.

— Cine e, mă, cobzarul ăsta ?... Aduceţi-l încoace, fraţilor !

Filipache judecă situaţia drept primejdioasă şi căută să tergiverseze :

— Este vestitul Ionică Frumosu, un fel de Barbu Lăutaru al bucureştenilor. De cînd amicul nostru Edgar Spata a plecat la Paris, eu am rămas singurul client al lui Ionică, aici, pe stradă. Azi e duminică... Bietul Ionică a venit să-şi ia bacşişul... Uitaţi-vă la fruntea lui. Uitaţi-vă la ţinuta lui de lăutar boieresc. Se zice că mama lui Ionică era într-adevăr de la şatră sau dintre robii curţii, dar tată-său era boier sadea, unul dintre şefii marilor noastre familii boiereşti...

Boruzescu comentă :

— Asta e păcatul vechii noastre boierimi... Progenitura ei se desparte ca Gurile Nilului, cele trei, spre caftan şi divan, spre coarnele plugului şi spre şatra ţigănească...

Badea Jiu, atent numai la zbîrnîiala de afară, încordat şi nervos, se trudea, spînzurîndu-se pe fereastră, să prindă cuvintele morfolite.

— Ia tăceţi, mă, din gură, să înţeleg ce cîntă cobzaru !

Filipache îl luă cu binișorul :

— Nu te mai frămînta degeaba !... Să te ajut eu... Ascultă — dar atîta cît pot și eu să înțeleg...

Filipache începu să reproducă, după Ionică Frumosu, cuvintele lui peltice și fără „r“, ca niște sardele „fără oase“ :

Paisprezece martie...
Iancu Brătianu
A fost la palat
Și a protestat...
Bizdadea Scarlat
Astăzi n-a mîncat...
Și Marghilomanu
Bate cu ciocanu,
Și maior Fănuță
Bine stă călare...

E un cîntec ivit în București după căderea lui Ion Brătianu de la guvern, acum zece ani, 14 martie 1888 — dacă nu mă înșel... Poate că este chiar opera lui Ionică Frumosu... Despre beizadea Scarlat, cîntecul spune și mai rău. Dar Ionică e decent și cu stil. A schimbat prima inspirație, dacă într-adevăr cîntecul e de el... Cine o fi maior Fănuță și de ce este atît de bun cavalerist, habar nu am !...

— Trebuia să întrebi, Dorule, trebuia să întrebi ! Să chemăm pe Ionică aici la fereastră, să-l chemăm aici în casă și să ne descurce toată taina !

Filipache se uită la Bujoreanu cu niște ochi de timid căzut în mare încurcătură. Silviu, care simțea clocotul suspect din capul lui Badea Jiu, îl smulse pe amic din fereastră și, apăsîndu-i pe umeri pumnii lui cu manșete extravagante, îi spuse în chip de duș rece :

— Pînă aici, Jiene ! Adu-ți aminte unde ne găsim și dă-l dracului de țigan !...

Prin toată făptura lui Badea Jiu trecu un val de convulsiune și de revoltă. Se înroși, scrîșni din dinți, se scutură și apoi păru că se dă biruit.

— Bine... să nu-l chemăm aici... Să stea la poartă. Pui de burghezi ce sunteți ! Robi ticăloși ai convențiilor și

ai fățărniciei sociale ! Da... să ne mai cînte ceva, așa, de la poartă...

Ceilalți se uitară unul la altul, îngrijorați de întorsătura pe care puteau s-o ia convingerile sociale ale lui Badea Jiu după șapte pahare de vin. Bujoreanu șopti celorlalți doi :

— Amicul nostru degenerează... Altădată știa să se stăpînească mai cu succes... Nu vă temeți : la nevoie îl iau la braț și îl fac scăpat de aici...

Badea Jiu, fără să mai aștepte consimțămîntul prietenilor, întrebă din fereastră pe Ionică Frumosu :

— Mă frate Ionică... știi tu să-mi zici un cîntec bătrînesc ? Cîntecele astea cu boierii dă-le dracului, cu boieri cu tot !

Ionică, familiar și senin, fără să se mire de nimic, dar presimțind un bacșiș mai mare ca de obicei, intră în curte și se opri la grilajul grădiniței de sub ferestre. Dînd pe spate capul său de boier și de savant, rupse din amintirile unei jumătăți de veac de glorioasă lăutărie și din ruginitele lui coarde vocale cîntecul drag părinților :

Bulgăraș de gheață rece,
Iarna-mi vine, vara trece,
Și n-am cu cine petrece,
Că cu cine-am petrecut
S-a făcut negru pămînt
La biserică-n mormînt...

Badea Jiu se zbuciuma pe scaun, își scormonea pletele, aci și le vîra în ochi, aci și le arunca pe spate... În cele din urmă, sări de pe scaun, cu fața plină de șuvițe și de șiroaie de lacrimi.

Bujoreanu răsuflă și-și spuse în gînd : „Noroc ! Furtuna s-a spart în ploaie... Ar fi fost mai rău dacă rămînea seacă..."

Boruzescu, surîzător ca un sfinx budist sau ca o statuă a lui Buda, admira pentru el însuși încă unul din miliardele de mituri ale acestei lumi inexistente, mitul muzical, cu toate ravagiile lui.

Căci e vis al neființei universul cel himeric...

Filipache era cel mai nedumerit și mai surprins de ceea ce se petrecea în el însuși. După cuvintele cîntecului : „Iarna-mi vine, vara trece și n-am cu cine petrece"... icoana Antoninei Țanțu îi apăru ca din dosul unei perdele date cu dinadinsul la o parte. Îi apăru cu o precizie uimitoare și cu destăinuirea unei stări sufletești aproape dureroase. Tot așa cum nu putea să oprească acest cîntec să curgă, nu putea să oprească un torent paralel de dor nelămurit, de duioșie neașteptată și de poezie primejdioasă... Iar cînd sosi distihul „S-a făcut negru pămînt la biserică-n mormînt", Doru se ridică și el de pe scaun, sugrumat de emoție. Ca să se ascundă nu atît de ceilalți, cît de el însuși, se pălmui singur : „Iată ce pățești cînd bei vin în rînd cu prietenii..."

Badea Jiu era tocmai de părerea inversă. Își șterse cu podul palmei și pletele, și lacrămile, examină sticlele de pe masă și găsi în sticla lui Filipache încă un pahar de vin. Îl turnă, îl dădu peste cap și, simțindu-se deodată plin de puteri uriașe și de dreptate nebiruită, puse mîna pe căciula care-i stătea în cuierul de lîngă ușă și-o trînti în podele, de răbufni :

— Aici e adevărul, tovarăși ! La izvorul ăsta sfînt să-mi veniți, voi, boboci ai burgheziei !...

Badea Jiu acoperea cu explozia lui cîntecul lui Ionică. Afară, în stradă, începuseră să se adune copiii și servitoarele. Bujoreanu voi să închidă fereastra. Filipache îi luă înainte și aruncă la timp cobzarului un bacșiș dolofan. Dar Badea Jiu apucă să strige :

— Nu pleca, Ionică ! Stăi, frati-meu, că vin și eu !...

Apoi, în dosul ferestrei închise, Badea Jiu continuă, falnic și vijelios ca Oltul cînd vine mare :

— Ăsta e patronul care vă trebuie ! L-ați găsit, coconașilor ! Pe Ionică Frumosu să-l facem starostele și sfîntul nostru ! Da, da... m-am cam îmbătat... Dar cum se zice, mă, pe latinește ?... *în vin e adevărul*... Aici e gazda, revista, direcția care vă trebuie ! Mă înțelegeți, dambla-giilor ? Poporul, mă ! Inima lui, cîntecele lui, durerile lui, dreptatea lui, pe care o călcați în picioare ! Limba lui sfîntă și fără de prihană, doina lui și jalea lui ! Aici să vă înscrieți ! Aici să puneți burta și urechea la pămînt!

De-aici să iasă convingeri, reviste, curente, și poeme, și romane, și mămăliga pe care o mîncați, degeaba...

Silviu îl bruftui :

— Şi vinul pe care l-ai băut peste măsură... Ești și caraghios, și alandala cu propriile tale convingeri... Asta e socialism, ori altă bazaconie ?...

Badea Jiu se încruntă :

— Asta e socialismul meu ! Cui îi place, bine, cui nu, îi dau banii înapoi !...

Şi începu să se caute prin buzunare. Dar tresări și-și inspectă prietenii, unul cîte unul, cu un aer și comic, și deznădăjduit.

— Iaca na ! Nu am nici un gologan. Dați-mi voi cîțiva franci. Badea Jiu e parolist... Nu vreau să-l fac pe Ionică să mă aștepte... Scoateți zece franci ! Dacă vreți, haideți și voi cu mine și cu Ionică...

Boruzescu îi strecură zece fanci.

— Am dat pe gîrlă toată lumea veche, cu toate concepțiile ei și cu toate superstițiile ei... dar... (Badea Jiu se frînse într-o închinăciune de bețiv din romanele lui Dostoievski, tragic, umflat, gata să izbucnească în plîns)... duioșia mea cea din urmă și ultimele mele respecte burgheze... doamnei Filipache și domnișoarei Filipache !...

Nu mai dădu mîna cu nimeni, își îndesă căciula pînă pe nas și ieși din casă, dibuind podeaua și pipăind pereții.

Silviu Bujoreanu, clar, stăpîn pe sine și mai rece decît toți ceilalți, făcu bilanțul situației :

— Ospățul a fost mai complet decît aş fi putut să-mi închipuiesc, fiindcă am avut, pe neașteptate, și pe rapsodul homeric, deși țigan și cu numele Ionică Frumosu. Numai defecțiunea lui Badea Jiu frînge puțin linia dorită de mine... Dorule, ai făcut rău că ai rezervat pentru el sticla ta cea de a doua... Poate, însă, că fără această incursiune în grădinile și peste hotarele bunei-cuviințe, ancheta mea ar fi rămas incompletă... Cine știe dacă Badea Jiu, pe trei sferturi beat, n-a spus, trăncănind cum a trăncănit, cele patru sferturi pline ale adevărului... Dar iată și o cenușie presimțire... Tare mă tem că ospățul nostru de azi este cel din urmă în seria și genul lui... Teobald n-a putut să vie... Badea Jiu a căzut din căruță...

Boruzescu îl mîngîie cu placidă ironie :

— Lasă, Silviu, că îl găsește cîrciumarul și ni-l restituie...

Silviu continuă :

— Mi se pare că am înțeles un lucru care pînă aci mi se părea greu de explicat... Badea Jiu nu este un socialist, adică un internaționalist, ci este un tribun al poporului, un patriot tainic și răzvrătit, dar rătăcit printre marxiști. Tot acum înțeleg și deconfitura lui din timpul din urmă și concediul ilimitat pe care și l-a luat de la tribuna socialistă.

Silviu Bujoreanu se întoarse într-un călcîi și-și văzu capul în oglinda dintre ferestre. Dorul Filipache avea urechile ca de mărgean. Boruzescu părea că sta să adoarmă. Numai el, Silviu, era același corb, alert, lucios, lucid, pieptănat, pană cu pană, întocmai ca la sosire. Mulțumit de sine, începu să fredoneze : *„Allons, allons, amis, partons !“* — un cîntec învățat în liceu cu maestrul de muzică.

Se duse și zgîlții pe Boruzescu :

— Filosoafe, sus ! Din nenorocire, spațiul și timpul nu s-au isprăvit !...

Boruzescu căscă concesiv :

— Văd și eu că nu s-au isprăvit... Și pentru tine, unul, e un mare noroc ! Ce te vei face tu dincolo de timp și de spațiu ?...

— Ce spui, frate ? ! Crezi tu că eternitatea pură va fi un fel de „loc rezervat pentru marea frescă“ — adică numai pentru Costache Boruzescu ?...

VI

„...*Miercuri, 28 octombrie.* Am primit azi de la nașă-mea și mătușă-mea, maica Antonina, un mandat poștal de o sută cincizeci de franci. Pe dosul cuponului, scumpa măicuță mă blagoslovește și mă îndeamnă să fiu cuminte și sîrguincioasă la învățătură. Alaltăieri am primit de la mama o carte poștală. Nici o noutate și nici o vorbă

despre banii pe noiembrie. Tata şi nenea Cristian fac cu schimbul, cînd în prăvălie, cînd după marfă. Copiii se duc la școală. Valerica ajută pe mama. Mandatul nănaşii m-a lămurit. Iar nu se ajung paralele, iar este nevoie în casă. Mama i-a scris maicii Antoninei, și măicuţa, de unde a putut, de unde n-a putut, mi-a mai trimis și acești o sută cincizeci de franci !...

Ce să mă fac ? Dacă unchiul și tușa Elena nu erau mutaţi la Craiova, era să ne fie mai uşor şi mie, şi celor de acasă.

Sunt astăzi două săptămîni de cînd am intrat în căminul domnișoarelor Eremia. Noroc că banii au sosit la timp ! Aș fi fost în mare încurcătură să cer păsuială, chiar de la început, sau să mă rog de Elvira să mă împrumute. Stăm amîndouă în această odăiţă de la etaj. E destul de bună și de luminoasă, dar dă cu ferestrele în Calea Griviţei. Cînd am intrat în cămin, era o altă cameră liberă, în fund, deasupra curţii, dar Elvira a ţinut numaidecît să aibă priveliştea şi gălăgia din faţă.

La mătușa Elena eram trei în odaie — Frăsina, Jenica și cu mine — dar odaia era mai mare și dădea spre grădină. Nici aici nu e rău. Elvira este de dimineaţa și pînă seara la examenele ei de medicină. Sunt singură, ziua întreagă, cinci zile pe săptămînă, cel puţin acum, la început.

Căminul domnișoarelor Eremia mi-aduce aminte arhondaricul de la Varatic sau de la Agapia. Şi domnișoarele Eremia, fete cam tomnatice, ar fi fost bune de călugăriţe. Mi se par gospodine și corecte.

Le simt cam egoiste și nu atît de calde pe cît ar voi ele să se arate. Dar sufrageria lor nu mai seamănă nici pe departe cu trapeza de la arhondaric. Sunt fete econoame, ţin cheile la brîu. În sufragerie nu prea se fac fărămituri.

Sunt în tot căminul vreo zece odăi, și pensionarele sunt pînă acum cincisprezece (studente, cîteva telegrafiste și două funcţionare la Ministerul de Finanţe). Am putut să le număr, dimineaţa, la cafeaua cu lapte, fiindcă la prînz și la cină nu ne mai regăsim niciodată toate.

Începem să ne cunoaștem. Una nu seamănă cu alta, nici la chip, nici la suflet. Nu semănăm toate nici la

sărăcie, fiindcă avem vreo trei colege, fete de oameni cu stare. Au venit, bietele fete, să învețe carte. Nu prea le înțeleg. Una dintre ele, Lili Prahoveanu, are multă inteligență și cap de învățătură. Dar celelalte? Ce le mai trebuie și-o diplomă de licență pe lîngă foaia de zestre?

Elvira e singura noastră medicinistă. Deșteaptă, frumoasă și emancipată ca un băiat. Cred că domnișoarele Eremia nu sunt prea bucuroase că au primit-o în cămin. Vorbește prea tare, rîde cu hohote, împinge pe fete... E prea vioaie și prea zburdalnică și le întărîtă și pe celelalte. Cum să fie bucuroase domnișoarele Eremia?

Nici ea nu e fată săracă. Tată-său, doctorul Iatropol, nu mai are astăzi, în Brăila, vaza și clientela de mai înainte, dar nu stă rău deloc. Mi-e dragă Elvira. Totdeauna mi-a fost dragă. De cînd venea pe la noi cu răposata maică-sa și ne jucam, frații mei, ea și eu, pe lîngă grămezile de boabe de porumb de pe cheu. Și de cînd doctorul s-a însurat a doua oară și a luat pe țața Polixenia, suntem și ceva rude.

Mi-e dragă Elvira și mă tem de ea. Mă vrăjește și mă domineaza.

Joi, 29 octombrie. Ce ochi frumoși are! De departe sunt verzi, adînci și chemători, ca lacurile noastre dimprejurul Dunării. Dacă însă te uiți mai de aproape, se fac albaștri, ca o broderie albastră, cu nenumărate nervuri și puncte de broderie. Așa, cu ochi verzi-albaștri precum este, Elvira e rumenă și brună. Mi-a fost dragă totdeauna, dar totdeauna am privit-o cu oarecare tristeță umilită. Ce eram eu pe lîngă ea!... Cînd venea la noi, cu părul ei negru și cîrlionțat, durdulie și roșie ca o rodie, eu, pe lîngă ea, păream o pisică ieșită dintr-o găleată cu lapte de var. Și mă făcea și geloasă. Ea se juca, alerga și se bătea mai mult cu frații mei, cu Cristian și cu Barbu.

A rămas tot așa. Dar astăzi o înțeleg mai mult și mi-e teamă de ea. E bună, generoasă, gata să plîngă dacă plîngi. Însă după cîteva minute n-o mai recunoști. Duminica și în puținele după-amiezi libere, cînd stă cu mine, cîntă, șterge mobilele, își inspectează rochiile. Sau mă despletește, mă piaptănă și mă reîmpletește... Sau mă ia la cercetări medicale, cordul, plămînii, conjunctivele... Sau

stă la fereastră și face haz de toate cîte vede și aude... Sau aleargă la cofetărie, cumpără un carton de prăjituri și cheamă pe toate fetele la noi în odaie... După vreo două ceasuri de vorbă, de zbucium, de risipă nervoasă, se apucă de cetit. Şi atunci este ca și cum n-ar mai fi în casă. Nu mai vede, nu mai aude, n-o mai ațîță nimic din toate cîte se petrec în jurul ei.

Vineri, 30 octombrie. Şovăiesc între filologia modernă și filosofie... Pentru care să mă hotărăsc ? La filosofie, am aceiași profesori ca și anul trecut. Materii : estetica, istoria filosofiei contemporane, logica, istoria filosofiei moderne, morala naturalistă, psihologia, pedagogia, istoria românilor şi istoria literaturii române. Aştept anunțarea cursurilor. Dimineața mă duc la Biblioteca Academiei. M-am împrietenit de anul trecut cu sala de lectură și am, lîngă sobă, locul meu.

Sunt — vreau să fiu — o studentă sîrguincioasă. Examenele le-am dat pe toate și am o singură bilă roșie într-un şirag de albe. Dar lucrez fără entuziasm. Ce aştept, ce vreau nu știu nici eu. Lucrez din datorie. Mă susţine ideea că trebuie să mulţumesc pe părinţi și să nu înșel așteptările mătușei și nănașei mele, maica Antonina.

Admirabilă femeie maica Antonina ! O strănepoată a mamei lui Ştefan cel Mare, nu altceva. Cu mintea ei, cu înțelepciunea ei, dar mai ales cu energia ei, ţine în picioare o mînăstire întreagă și o apără de dezmăţ și de ruină. Dar a avut și o meteahnă. I s-a părut că sunt deşteaptă și bună să învăţ carte. Dacă n-ar fi fost stăruința și jertfele ei, părinţii mei mă lăsau la Varatic... Şi știu eu dacă n-ar fi fost mai bine ? Mă tentează filosofia, adică în primul loc psihologia și pedagogia. Îmi place această strădanie de a lămuri enigmaticul suflet omenesc. Îmi place acest început de ordine și de legi întrevăzute, în lumea pe care o purtăm ascunsă în noi, cea mai apropiată, și totuși, uneori, mai depărtată decît stelele nopţii. Dar nici psihologia, nici făgăduinţele ei nu mă leagă prea mult și nu-mi încălzesc inima.

Luni, 2 noiembrie. Azi de dimineață am tras o spaimă zdravănă. Nebuna de Elvira mi-a dăruit deunăzi un fular de mătase, și eu l-am închis în cufăr. La ora șapte și

jumătate, la cafea, îmi cere fularul înapoi. Că îi e frig, că n-a putut pînă acum să-și cumpere altul, că mi-l dă înapoi, diseară, cînd s-o întoarce... Eu nu-mi băusem cafeaua. Elvira îmi scoate cheile din buzunarul jerseului și dă fuga în odaie, să-mi deschidă cufărul !

Mi s-a zbătut inima. Nebuna dă peste caietul meu de note zilnice ! M-am supărat de-a binelea, dar nu i-am arătat-o atît cît ar fi trebuit, fiindcă aș fi făcut-o să creadă că mă prăpădesc după fularul ei. Eu, una, n-aș fi putut să fac așa ceva. Cînd ai dăruit ceva, măcar de-ai crăpa de nevoie, nu poți să te țigănești și să ceri darul înapoi. Treburi de astea mi-a mai făcut Elvira, și nu m-am învățat minte.

Marți, 3 noiembrie. Am început să mă împrietenesc cu fetele din cămin. Elvira și Lili Prahoveanu sunt pe cît colo cele mai distinse. Dar nici celelalte nu sunt cu totul șterse. Mi se pare că vreo două dintre ele au frumoase calități sufletești. Mai toate au venit încoace ca să învețe cîte ceva și să ajungă la catedră sau la slujbă. Și la ele, ca și la mine, acasă nu este nici o nădejde. Una este exact în situația mea. O rudă mai bogată a ajutat-o să termine liceul, și acum o întreține mai departe pînă și-o lua licența.

N-am putut să stau prea mult de vorbă cu fiecare și să ajung să le cunosc adîncul inimii. Dar mi se pare că le știu pe dinafară de mai înainte. Elvira și Lili Prahoveanu au deosebite puteri intelectuale, dar și ele s-ar lăsa (cred eu) de învățătură dacă le-ar ieși înainte așteptatul Făt-Frumos...

Biete fete ! Ne ducem la școală, alergăm la slujbă și vrem să lucrăm în rînd cu bărbații, fiindcă nu vine nimeni să ne întrebe :

— Fată hăi, nu vrei să te măriți și să fii nevasta mea ?

Ce cuminte vorbea maica Antonina ! Cînd venea uneori, obosită și asudată, de la hambarele mînăstirii, de la draniță, ori de la văcărie, ori cînd se certase și se tocmise prea mult cu furnizorii mînăstirii, cădea în jilț și se jelea :

— Astea-s treburi de bărbat !... Femeia e făcută să se învîrtească între cratițele din bucătărie și patul copiilor !...

Cu toate astea, maica Antonina este mai pricepută și mai bărbătoasă decît trei bărbați.

Dacă s-ar întîmpla o minune și ar veni, în cincisprezece zile consecutive, la noi la cămin, cincisprezece eroi din basme, cîte unul pe zi, și ar cere, unul cîte unul, pe cîte una din fete, domnișoarele Eremia ar întreba, cu batista la ochi, în ziua a cincisprezecea, pe al cincisprezecelea cavaler :

— Nu mai aveți, oare, doi tovarăși care să poftească pe la noi și mîine, și poimîine ?...

Vineri, 6 noiembrie. Sărmanul meu caiet de note !... Mi se pare că de aci înainte trebuie să te arunc în foc, sau să nu-ți mai destăinuiesc nimic. De cîteva zile plouă cu noutăți. Alaltăieri, Titu Maiorescu a început cursul său de istoria filosofiei engleze contemporane. Maestrul a fost ca totdeauna «nemuritor și rece»... Poate că sunt o proastă (sigur că sunt o proastă), dar Coco Demetrescu, răgușit și sculat din somnul lui diurn, mi se pare mai juvenil și mai luminos decît Maiorescu.

Mai-nainte de lecție, ne-am înghesuit în bancă : Elvira Iatropol, care se prăpădește după impecabilul maestru și-și lasă cursurile de la Medicină, eu și Sanda Petrovici. După lecție, Sanda Petrovici s-a găsit cu văru-său, iar văru-său avea după el doi prieteni. Și iată cunoștințe noi, glume și complimente. Am rămas cam înghețată... Vărul Sandei este o simpatică figură pe care o remarcasem mai demult. Este un băiat rumen și cu ochii negri, pe care l-am văzut de cîteva ori pe stradela din fața căminului. Dacă nu mă înșel, locuiește în acea căsuță veche românească din spatele școlii primare.

Și el, și ceilalți doi prieteni mi s-au părut neobișnuit de inteligenți... Ferice de ei ! Vărul Sandei a venit ieri la Biblioteca Academiei. Stăteam în colțul meu și lucram. I-am luat seama și nu prea mult. E într-adevăr băiat frumos. Dar ce-o fi în inima lui ? Are în ochi și în față un fel de sfială zîmbitoare și copilărească, un fel de momeală care poate să fie amăgitoare.

M-a observat și el. Se așezase în capătul celălalt al sălii, cu fața către mine ; desigur, din întîmplare. Ne-am întîlnit ochi în ochi. Dar o singură dată. Mi-am văzut de lucru și n-am mai ridicat capul de pe cărți. Cînd a

sunat clopoţelul, ne-am recunoscut în vestiar şi am intrat în vorbă. Am făcut drumul pînă acasă împreună. S-a mirat că ştiu unde locuieşte şi m-a întrebat dacă nu mi-a spus-o cumva Sanda Petrovici, aseară.

Am mers cu paşi domoli pînă în faţa bisericii, străini, fără să ne pese unul de altul, dar cam stingheriţi...

Îl cheamă Teodor Filipache. Şi pe urmă ?...“

VII

Doru intră grăbit în palatul Universităţii şi urcă pe fugă scara cea mare care ducea la cancelaria profesorilor şi la sala nr. 4. Era plin de ciudă pe tramvaiul cu care venise, plin de ciudă pe nişte căruţaşi cu lemne, care baraseră linia tramvaiului, dar şi mai plin de ciudă pe el însuşi că nu plecase de acasă mai devreme. Din fericire, Maiorescu încă nu intrase. Cu alţi vreo doi codaşi, Doru se vîrî în coca studenţească, gata să se reverse înapoi, pe uşă, şi, pînă să-şi elibereze mîinile şi pulpanele paltonului, auzi vestea fluierată : „Vine !“ Atunci, fără să ştie nici el cum, o ultimă convulsiune a masei, care se desfăcu spre a lăsa pe profesor să vie la catedră, îl aruncă mai departe înlăuntrul sălii şi se pomeni lipit de prima bancă din amfiteatru. Era mai bine. Cel puţin putea să-şi mişte o mînă şi să-şi caute batista.

Cu aceeaşi prestanţă calmă şi solemnă, cu aceeaşi măiestrie mată şi sacadată, profesorul începu singularul roman al vieţii filosofului englez John Stuart Mill.

Se născuse în Londra, cu vreo nouăzeci de ani în urmă, adică în primii ani ai secolului al XIX-lea. Tatăl său, James Mill, era un intelectual de marcă, autorul unei cărţi celebre, *Istoria Indiilor engleze,* şi pe urmă funcţionar superior în Compania Indiilor. John era primul născut, şi după el veneau destui fraţi şi surori. Creşterea lui John a fost opera tatălui. Condus de convingeri puţin comune şi aplicînd copilului său o metodă pedagogică extravagantă, James Mill a început să-l înveţe pe John, la vîrsta de trei ani, limba elinească. Filosoful mărtu-

risește în *Memoriile* sale că nici nu-și mai aduce aminte cînd anume a început să învețe această limbă clasică. S-a pomenit învățînd grecește! Pînă la opt ani, cînd a început să învețe și latinește, micul John cetise fabulele lui Esop, pe Xenofon și pe Herodot! Între opt și doisprezece ani a cetit pe Virgiliu, Horațiu, Titu Liviu, Salustiu, Ovidiu și bună parte din Cicerone. Pînă la patrusprezece ani a grămădit în capul lui mai mult decît un băietan bine pregătit care se prezintă la bacalaureat.

James Mill, tatăl, dădea copilului lecții, îl examina, îl obliga să-și bată capul cu probleme mai presus de puterile vîrstei lui și-i dădea să cetească și să rezume cărți scrise pentru oameni maturi. Luîndu-l cu sine la plimbare pe căi de țară, îi făcea pe lîngă școala de acasă încă un supliment de școală peripatetică.

Geometria, algebra, istoria universală, științele fizico-chimice, geografia, științele filosofice, începînd cu logica, și mari cantități de literatură universală fură mistuite de mintea viitorului filosof cu mult mai-nainte ca să-și atingă majoratul. Această stranie metodă ca să întinzi pînă la maximum puterile intelectuale ale unui copil, John Stuart Mill n-o găsește absurdă. La o jumătate de secol de distanță, după anii lui de învățătură în școala lui tată-său, el constată că: „Un elev căruia nu-i ceri niciodată ceea ce el nu poate să facă nu muncește niciodată atîta cît ar putea“.

Dar filosoful englez, crescut și instruit de tată-său, departe de școli, deci fără întîlniri și contact cu alți copii de vîrsta lui, fără jocuri, fără ștrengării, fără trînteli și fără nici un fel de exerciții fizice, ajunge, la anii vîrstei clocotinde, gol de orice clocot. Tatăl, James Mill, era prietenul și colaboratorul celebrului jurist și sociolog Bentham, autorul *Tratatului despre legislație*. Tînărul John și-a petrecut adolescența printre oameni maturi, printre amicii lui James, ascultînd și participînd la discuții interminabile, ajutînd pe tată-său și pe prietenii acestuia la compunerea operelor lor și îngropîndu-se complet în mormane de pagini cetite și scrise, ca o biată floare băgată într-o bucoavnă, să se preseze.

Din grupul puternicilor intelectuali care gravitau în jurul lui Bentham și duceau în frunte făclia *principiului*

utilității era să se răspîndească marele curent *utilitarist* englez, înrudit și paralel cu școala pozitivistă franceză. John Stuart Mill a fost, în toată viața și în toată opera lui, reprezentantul acestui curent pămîntesc, realist, foarte treaz, legat logicii și experienței științifice. Dar filosoful și-a dat seama curînd că educația lui ciudată făcuse din el numai o mașină de tocat raționamente și de descoperit cusururile logice din discuțiunile și din cărțile celorlalți.

La vîrsta de douăzeci de ani, tînărul filosof se simți deodată, sufletește, spăimîntător de vested și de pustiit, ca și cum tot farmecul și tot interesul vieții și-ar fi schimbat cărările care duceau spre inima lui. Juvenila lui dorință de a lucra pentru transformarea lumii era moartă. Concepțiile lui de pînă aci, prieteniile intelectuale, mulțumirea muncii cotidiane... toate se stinseră și-l lăsară în întuneric. Nimic nu-l mai interesa, nimic nu-l mai încălzea, nimic nu putea să-l facă să resimtă eroica plăcere de-a stărui în calea vieții.

Educația lui severă și pozitivistă, interzicerea oricărei duioșii religioase, ba chiar proscrierea oricărei poezii se dovedeau acum niște exagerări fatale, capabile să rupă firul vieții. În această stare de bancrută morală, John Stuart Mill își reexaminează trecutul, ideile, filosofia, adică întreaga școală a părintelui său, și începe să-și dea seama de lipsurile și de greșelile pe care le ispășea acum elevul.

Maiorescu nu insista prea mult și nu analiza înfricoșata criză prin care trece filosoful englez între anii 1826 și 1830. Tot așa, nu se oprea asupra întîielor izvoare mîntuitoare care vin să adape și să învioreze calcinata simțire a lui John Stuart Mill. Întîlnirea filosofului cu poezia lui Wordsworth și efectul ei reconfortant profesorul le lăsa la o parte din ecuație, întrucît poetul englez era cu totul necunoscut auditorului.

Dar Maiorescu interpreta cu justețe memoriile filosofului englez, scoțînd din spusele lui impresia că gîndul suicidului începuse să-i dea tîrcoale. În toiul acestei năruiri sufletești, John Stuart Mill are marele noroc să se întîlnească cu doamna Taylor.

După primele momente de strîmtorare şi de năduşală, Filipache începu să se adapteze. Izbuti să-şi scoată paltonul şi să-l intercaleze între doi studenţi din bancă, iar pe palton îşi deschise caietul şi porni să ia note. Mai tîrziu şi pe apucate, ochii îi alunecară primprejur. Amfiteatrul era înţesat, pe mijlocul lui era un zid de trupuri, iar în bănci ascultătorii stăteau cap lîngă cap. Deocamdată, prin zăpuşeala sălii, Filipache nu recunoscu pe nimeni. Fiindcă nu nota decît ideile principale rostite de la catedră, nu era obligat să-şi fixeze privirile numai pe caiet. Cercetă sala mai pe îndelete şi nu găsi nici o figură de prieten. Pînă la alte probe, Bujoreanu şi Boruzescu nu erau de faţă. Dar descoperi, cu un nestăpînit freamăt al inimii, că în banca a treia, la vreo cîţiva metri departe de el, Antonina Ţanţu stătea între o colegă şi un coleg şi lua note cu mare luare-aminte. După îmbujorarea obrajilor, trebuia să-i fie şi ei cald, dar, contrar celor de primprejur, nu arăta nici o oboseală şi nici o deprimare. Dacă Antonina privise spre uşă în momentul intrării profesorului, putuse să observe înghesuiala de la uşă şi capetele studenţilor întîrziaţi. Doru se întreba, fără de răspuns : a prins de veste Antonina ori n-a prins de veste că e şi el în blocul oropsit ?... Îi venea să creadă mai degrabă că colega lui nu-l observase, şi atunci, cu un fel de sentiment satisfăcut, de impunitate, o privi fără sfială. Era, fără îndoială, figura cea mai deosebită din rîndul ei şi din rîndurile vecine. Portul capului, seriozitatea feţei şi lumina frunţii, sporită prin strălucirea perişorului vagabond fără cochetărie, destăinuiau realităţi sufleteşti simpatice şi reconfortante. Antonina nu era frumoasă, ci graţioasă. Pe linia acestei prime impresiuni, observatorul nota cu mulţumire semnele unui caracter vrednic de încredere şi mărturia subtilă a unei subjugătoare curăţii sufleteşti. Era un copil cuminte, care crescuse mare, venise să înveţe carte la Universitate, stătea aci amestecată printre colegi inferiori, dar care păstrase nevinovăţia şi inexperienţa anilor cînd te joci cu păpuşile. Filipache puse în mintea lui alături de Antonina, pe soră-sa, Clariţa, şi judecă nepărtinitor că soră-sa pare mult mai dezgheţată şi mai femeie. Dar Filipache,

observînd pe colega din bancă, nu pierdea șirul lecției profesorului...

John Stuart Mill întîlni, în anul 1830, pe femeia cu care legă, după propria-i expresiune, prietenia cea mai prețioasă a vieții lui. El era de douăzeci și cinci de ani ; ea era cu vreo doi ani mai mică decît el, dar era măritată, și soțul ei era cel mai cumsecade om din lume, burghezul Taylor. Amabil, afectuos, cu purtări plăcute, om care-și cîștiga cu belșug înlesnirile și satisfacțiile vieții, domnul Taylor mai avea și calitatea prețioasă că admitea în jurul frumoasei și excepțional de inteligentei sale soții prietenia și admirația cîtorva oameni onești. Iubindu-și și înțelegîndu-și soția, Taylor își măsura modestia personală, se vedea incapabil să guste discuțiile înalte, manifestațiile artei și ale filosofiei și se bucura, din colțul salonului, să vază pe nevastă-sa prezidînd, sărbătorită, pe artiști și pe filosofi.

Admirația lui John Stuart Mill pentru doamna Taylor se revărsă în aprecieri și în caracterizări cu suflu de odă : „Avusei fericirea să fiu primit în cercul ei și înțelesei degrabă că doamna Taylor stăpînea, adunate laolaltă, calități pe care nu le întîlnisem decît izolate, la persoanele cunoscute de mine pînă aci... Caracterul general al inteligenței ei, temperamentul ei și întreaga-i complexiune sufletească m-au făcut adesea s-o compar, așa cum era în vremea aceea, cu poetul Shelley. Însă cînd e vorba de înălțimea inteligenței și adîncimea cugetărilor, Shelley, mort prea tînăr, nu era decît un copil față de doamna Taylor, în deplina ei înflorire. În cele mai înalte regiuni ale speculației filosofice, ca și în cele mai mărunte treburi ale vieții cotidiane, spiritul ei era un instrument care păstra totdeauna aceeași desăvîrșire. Spiritul ei răzbătea pînă la inima, pînă la măduva problemei. Ideea esențială, principiul nu-i scăpau niciodată. Această preciziune, această rapiditate de execuție, care caracteriza toate facultățile spiritului ei, ca și pe ale sensibilității ei, unite cu darurile de sentiment și de închipuire ce avea, ar fi putut face din ea o artistă desăvîrșită. Sufletul ei arzător și iubitor, elocința-i viguroasă ar fi făcut din ea, desigur, un mare orator. În sfîrșit, dacă femeilor le-ar fi fost deschisă cariera politică, profunda cunoaștere a

doamnei Taylor despre firea omenească, discernămîntul și sagacitatea pe care le dovedea în viața practică i-ar fi asigurat un loc de frunte printre conducătorii omenirii. Aceste daruri ale minții slujeau caracterul moral în același timp cel mai nobil și cel mai cumpănit pe care mi-a fost dat să-l întîlnesc... Mînă în mînă cu nobila ei mîndrie mergea modestia cea mai sinceră. Ea se arăta cu totul simplă și firească tuturor acelora care erau în stare să simtă prețul acestor calități. Disprețuia în chip suveran tot ce era josnic și laș. Indignarea ei izbucnea în fața oricărei fapte care dădea pe față, în purtarea sau caracterul făptașului, porniri brutale, tiranice, perfide sau rușinoase..."

Cu această femeie John Stuart Mill rămîne prieten douăzeci de ani. Doamna Taylor ajunge confidentul, sora sufletească, sfetnicul, inspiratoarea și colaboratoarea filosofului. Timp de douăzeci de ani, John Stuart Mill trăiește o viață incomparabilă, de fericită amplificare sufletească și de nobilă muncă intelectuală, într-o rară ascensiune, statornic susținută de două minți superioare și de două inimi adecvate. După douăzeci de ani, în care John Stuart Mill dă la iveală operele sale cele mai bine cugetate și mai sîrguincios realizate, după douăzeci de ani de muncă filosofică, geamăn împletită cu gîndurile, cu descoperirile, cu îndemnurile și cu avînturile amicei ideale, soțul Taylor se retrage discret din viață și doamna Taylor ajunge soția filosofului.

Dar această încununare pămîntească a unei prietenii platonice și britanice ține mult mai puțin decît precedenta și ideala lor camaraderie. Căsnicia lui John Stuart Mill cu regina inimii sale se rupe după șapte ani. Fosta doamnă Taylor moare pe neașteptate, atinsă de congestie pulmonară, în sudul Franței, la Avignon, și acolo rămîne pentru odihna cea de lungă vreme.

În fața lui Maiorescu, care rechema cu o rezervată dar simțită simpatie romanul nobilei vieți a filosofului englez, stătea, atentă și impresionată, ca toată lumea, și doamna Maiorescu. Profesorul, tratînd cu o ponderată voie bună această materie mai mult literară și sentimentală, se silea totuși să degajeze pentru tînărul său auditor (în ale cărui virtuți nu prea credea), o lecție de înaltă moralitate.

Vorbind cu rezervă și cu belșug de nuanțe de prietenia celor doi — severă și fără umbră de vinovăție — vorbind de fericita completare sufletească pe care și-o simte John Stuart Mill în intimitatea sufletească a doamnei Taylor, profesorul făcea o stațiune în dreptul inimii celor ce-l ascultau : „Ar fi de dorit ca această mare pildă din viața filosofului să găsească aci, în sala noastră, dreapta pricepere ce i se cuvine. Ar fi de dorit ca tinerii care mă ascultă să înțeleagă și să simtă, pentru toată viața lor, serioasa și vitala problemă care începe să-i asalteze acum, în primăvara vieții. Întîlnirea bărbatului cu femeia, cinstita și severa orientare în raporturile dintre cele două sexe sunt lucruri atît de capitale în viața noastră, încît cea mai mică ușurătate sau incorectitudine pot să aibă urmări dezastruoase. Să nădăjduim că priveliștea acestei neprihănite prietenii, convertite la timp favorabil în onestă și fericită căsătorie, va rămînea pentru ascultătorii mei o statornică și profitabilă amintire..."

Doru Filipache întoarse capul spre Antonina Țanțu. Ochii lor se întîlniră într-o încrucișare de raze sufletești care se frînseră și căzură în nevăzute scîntei spre tainicul fund al inimii... Așadar, Antonina notase prezența lui, și poate nu era acum întîia oară cînd se uita la el... Totul se întîmplase într-o secundă. Antonina, cu ochii pe caiet, însemna mai departe ideile auzite. Dar lui Filipache i se păru că peste fața îmbujorată a colegei lui trecu o undă de emoțiune și de roșață.

Urma ca, în lecția viitoare, profesorul să vorbească despre opusculul filosofului, *Aservirea femeilor*, și să dezvolte entuziastele-i convingeri în privința vredniciei femeii de a avea, în societate, absolut aceleași drepturi ca și bărbatul.

Maiorescu și doamna Maiorescu părăsiră sala. Gălăgia și învălmășagul izbucniră ca un foc într-o șiră de paie. Deodată, Filipache văzu lîngă el pe Bujoreanu și pe Boruzescu, și cu mirare simți că nu este prea fericit de apariția lor.

Bujoreanu rezumă situația pentru toți :

— *Tarde venientibus ossa*... și statul în picioare pînă-ți trece os prin os... Toți am întîrziat, toți am făcut de planton... Noi doi, chiar lîngă ușă...

Filipache întrebă, cu ochi care căutau în juru-i :
— Cum vi s-a părut lecția, dragii mei ?
Boruzescu răspunse :
— Mai caldă decît celelalte și... știu eu ?... contagioasă !
Filipache clipi înfiorat, dar se feri să ceară lămuriri.
— Părerea mea — zise Silviu Bujoreanu — este că Maiorescu ar fi meritat astăzi un auditoriu alcătuit numai din logodiți — ca să nu zic înamorați — și din tineri însurăței...

Boruzescu replică gînditor :
— Cine știe ? ! Poate erau în sală și de aceștia, în orice caz, au tot timpul ca să fie...
Silviu Bujoreanu adaose cu superioritate :
— Noi rămînem scoși din cauză... Cunoștințele noastre feminine au dat pare că cu bobii, și astăzi n-au venit... Nu văd nici pe vară-ta, nici pe prietenele ei...
Filipache, laş și cu jumătate de gură, îngăimă un răspuns :
— Aşa mi se pare și mie.
Dar controlă sala dintr-o ochire, pornind de la locul unde stătuse Antonina... Într-adevăr, nu mai era nici o colegă cunoscută. Antonina se strecurase din sală și fugise.

VIII

A doua zi de dimineață, Filipache se duse la Biblioteca Academiei. Încercă să citească, să ia note, să urmărească o idee literară... dar zădarnic !... Nu putea să-şi concentreze luarea-aminte şi n-avea nici un spor. La fiecare mişcare din sală, la fiecare pas din vestibul ridica ochii de pe carte şi se uita să vadă cine vine. După un ceas de tensiune şi de neastîmpăr, închise cărțile şi se lăsă păgubaş.
Antonina lipsea din sală şi în locul ei era altcineva !
A treia zi făcu la fel. Dar şi de data aceasta studiul lui merse tîrîş-grăpiş şi, după două ore încordate şi nemulțumite, plecă din sala de lectură şi porni spre Şoseaua Kiseleff. Antonina nu venise nici azi !

Deşi zi de noiembrie, cu cer de veştede cicoare şi cu soare galeş, lăsat spre miazăzi, totuşi, văzduhul avea în el unde largi de prospeţime şi de sprintenie. Plimbarea la Şosea era pentru Filipache o deprindere veche, însă în ceasurile singuratice ale dimineţii, cînd aleile sunt libere de fluxul snobilor şi al snobismului.

Intră pe fîşia lată de prundiş şi înaintă departe, spre Hipodrom. Se obişnuise de cîţiva ani să facă în toate dimineţile libere acest sport primitiv şi sănătos, la început împreună cu un coleg sau doi, mai pe urmă singur. Rareori se lăsa tîrît de prieteni să vie la ora Şoselei şi să privească deşarta defilare a echipajelor bucureştene. Dar în singurătatea de dimineaţă, detestata Şosea din ajun revenea la frumuseţea ei cunoscută şi intimă.

Teii goi sau plini de frunză erau toţi buni prieteni. Ţărăncile de la Băneasa, cu cobiliţa pe umăr şi cu găleţile cu lapte covăsit — chiar gălăgioase, chiar triviale — se potriveau peisajului şi dimineţii printr-un fel de lege odihnitoare şi necesară, care lipsea cu totul boierilor din ceasurile serii. Vilele, din ce în ce mai numeroase, din dosul cortinelor de tei păreau fără locuitori, sau cu prea puţină viaţă, ca să turbure liniştea matinală. Singura notă rapidă şi distonantă era, uneori, galopul cailor de curse, călăriţi de jochei englezi, care se duceau ori se întorceau de la Hipodrom. Dar aceste superbe animale, care se arătau şi dispăreau prin plasa de lumini şi de umbră verde de sub tei sau prin vîrtejul frunzelor răscolite de potcoave, completau impresiile dimineţii cu nu ştiu ce plesnet de surpriză, de vocabule anglo-saxone şi de energie nervoasă, descărcată deopotrivă şi de cai şi de călăreţi.

Filipache, lăsîndu-se legănat de aceste înfăţişări familiare, pătrunse pe sub crengile arămii şi goale şi prin potecile înecate de frunza scuturată. Ajuns la Hipodrom, o luă la dreapta, spre lacul de sub deal şi spre pădusicea Băneasa. În largul sporit de crîngurile dezincarnate şi transparente, soarele se revărsa, acum, înainte de amiază, cu palori şi cu pacificări de înserare. Jos, pe lac, prin trestia uscată şi uşor răscolită de un vînt imprecis, clipeau în soare talgere de argint. Cîţiva viţei păşteau pe vale iarba înroşită, şi un băiat, poate paznicul lor, cînta din tilincă.

Spre răsărit, un coş de cărămidărie punea un fel de stîlp despărţitor între mahalaua vag terminată şi ţarina liberă.

Toate erau goale, evidente şi triste. Filipache coborî pe malul lacului, printre viţei, şi intră în pădurice. Se aşeză pe un buştean, în faţa soarelui, şi se uită la universala-i dărăpănare dimprejuru-i...

În acest colţ dezolat şi zbîrlit, Filipache îşi întoarse puterile de observaţie şi de cercetare asupra lui însuşi. Cu orizontul străjuit de trunchiuri rare, de scaieţi şi de trestii onduloase, cu umerii încropiţi de soare, Filipache lăsă vremea să treacă, minut după minut, un ceas întreg...

Se întîlnea a doua oară cu această complicaţie sufletească, provocată de stăruinţa înaintea gîndului a uneia şi aceleiaşi icoane... Acum vreo doi ani, prin clasa a şasea, vară-sa, Sanda, l-a făcut să treacă prin aceleaşi împrăştieri, leneviri şi reverii cum îl face astăzi Antonina. Atunci împrejurările s-au potrivit astfel, toate, că din complicaţia care se declarase a ieşit la urmă un subiect de elegie nu prea gravă, ci atîta cît poate să fie îngăduită între nişte veri de gradul al doilea... Sanda nici n-a prea băgat de seamă că Doru începuse să-şi modifice purtările şi faţa cînd venea în casă la neamuri. Biata fată era în aceeaşi stare ca şi Doru, însă mai primejdios decît el, fiindcă din iubirea ei dată lui Codin Petrovici trebuia să iasă nenorocirea căsătoriei ei de azi. Filipache a suferit în taină, s-a spovedit într-un caiet întreg, pe care pe urmă l-a aruncat în foc, şi a făcut aşa ca în ziua cununiei Sandei să nu fie în Bucureşti.

Boala n-a fost nici prea lungă, nici prea serioasă... Era prea devreme pentru suferinţele lungi şi cultivate. Filipache se întreba dacă, de data aceasta, schimbarea de anotimp sufletesc pe care o simţea în el va aduce mai mult decît fatalele intemperii literare proprii unui temperament de poet. Începea să-l îngrijească o nuanţă de rău augur, stăpînitoare în complicaţia prin care prindea să treacă... O negrăită duioşie, un fel de milă suspectă îl atrăgea către Antonina... Îi era jale de acest copil nevinovat şi fraged, aruncat în vîltoarea împrejurărilor şi a universităţii bucureştene.

De ce nu s-a mai arătat la bibliotecă ? Poate că e bolnavă... Poate că a răcit chiar deunăzi, seara, după

baia de aburi din sala lui Maiorescu... Acest gînd îl doare și nu știe cum ar face să-și procure, în privința aceasta, o informație precisă... Şi totuși, e atît de ușor! Antonina locuieşte peste drum de el, şi chiar acum, la amiază, revenind acasă, n-ar avea decît să se abată doi pași de la poarta lui și să întrebe ce face Antonina... Ușor de gîndit și atît de greu de îndeplinit!... Cu cine va da ochi intrînd în cămin, cu ce obraz își va formula întrebarea, cum va justifica interesul pe care-l poartă Antoninei? Şi dacă nu știu ce ironie i-ar scoate înainte pe Elvira Iatropol? Sau dacă persoana întrebată i-ar răspunde: „Domnişoara Antonina Țanțu? Este chiar aici, în sala de mîncare!... Mă duc s-o înștiințez!“

Cum ar da ochi cu Antonina? Ce-ar putea să-i spună?... „Domnişoară Țanțu... mă temeam că eşti bolnavă și am venit să culeg informaţii asupra dumitale...“ Ce-l interesează pe el sănătatea acestei fete? Cum îl va privi Antonina, cum va arăta, în oglindă, capul lui, după clipa aceea?

Filipache găsește aceste întrebări tot atît de încîlcite ca un cuib de mărăcini de aci, de pe marginea șanțului... Tot ce-ar putea face ar fi să caute să vază pe Sanda și s-o întrebe pe ea ce face prietena ei Antonina. Sanda e bună, îngăduitoare și șlefuită de suferință. Dar pătrunzătoare cum este, pe lîngă toate celelalte, ar putea să se întrebe: Ce l-a găsit pe Doru să se ocupe de sănătatea Antoninei?...

Filipache își aduce aminte de lecţia cea din urmă a lui Maiorescu, de impresionanta prietenie dintre John Stuart Mill și doamna Taylor și-și mărturisește că este un ideal pe care l-ai dori din toată inima oricărui om de carte. Atunci de ce nu și l-ar dori și Filipache?... Nu-și mai aduce bine aminte ce proiecta el în viitor atunci cînd ținea la vară-sa Sanda. N-avea încă șaptesprezece ani!... I se pare astăzi că nici nu se gîndea ce-ar fi putut să iasă dacă și Sanda ar fi avut vreo înclinaţie pentru el. Dar iată că nici azi Filipache nu se întreabă clar cu ce se mărginește, în geografia viitorului, un sentiment care începe să te stăpînească?...

Şi mai nelămurit, și mai cenușiu decît la ieșirea lui din sala de lectură, Filipache se ridică de pe copacul

răsturnat și porni înapoi spre Șosea. Orizontul adîncit al toamnei, melancolia pătrunzătoare a soarelui și aceste bălării uscate care trosneau sub pașii lui Filipache erau acum niște martori compătimitori, care sporeau duioșia gîndului și știau chipul și numele Antoninei...

Cu pasul întins, Filipache ajunse iar pe aleile cu arabescuri de umbră, se întîlni cu cîteva perechi care își făceau plimbarea de dinaintea prînzului și, intrînd în Calea Victoriei, o ținu drept pînă la Ministerul de Finanțe. Trecuse de amiază cu un sfert de oră. Trotuarele erau pline mai cu seamă de școlari și de școlărițe.

Din Calea Victoriei, Filipache apucă pe Calea Griviței și înaintă cu grupurile tinere și gălăgioase spre răscrucea Buzești. De departe i se păru lui Filipache că recunoaște, într-un grup de fete, pălăria Antoninei... Grăbi pasul și urmări cu încordare pălăria care apărea și dispărea... Dar distanța era prea mare... Cînd Filipache trecu dincolo de Școala militară de artilerie și geniu, grupul urmărit se despărți. Una din fete trecu pe trotuarul din stînga. Era într-adevăr Antonina. Ajunse în dreptul căminului și intră înăuntru.

IX

Sala nr. 4 era aproape plină, cu un ceas mai-nainte de clipa cînd trebuia să apară Titu Maiorescu. Dacă de obicei ascultătorii se striveau la lecțiile lui, de data aceasta era în primejdie însuși profesorul. Nu mai era altceva de făcut decît desființarea ușii. Cu ferestrele închise și cu ușa deschisă, sala nr. 4 se mărea cu o anexă a cărei capacitate era stabilită de rezonanța vocii profesorului.

Lecția lui Maiorescu despre *Aservirea femeilor* era departe de a fi un rezumat al ideilor și dezvoltărilor lui John Stuart Mill din cartea astfel intitulată. Maiorescu, cu adînca lui cunoștință despre spiritul național și despre media puterilor intelectuale din sala care îl asculta, își pregătea mai întîi terenul, făcea comparații între

mediul englez și mediul românesc și de-abia la urmă intra în inima problemei.

Fiindcă ideile lui John Stuart Mill asupra dezrobirii femeilor, la divulgarea lor în Anglia, fuseseră primite cu destulă rezervă și fiindcă de atunci încoace, dacă nu ca rezultate, cel puțin ca vîlvă, aceste idei nu mai mirau pe nimeni, Maiorescu căuta, prin asemănări, să facă pe ascultători să simtă cam ce fel de impresiune treziseră la început. Astăzi, nu numai un cetățean academic, dar oricare onorabil burghez care citește ziare și mai cunoaște și o limbă străină nu se va arăta prea surprins cînd îi vei vorbi de emanciparea femeilor. Ideea, cu puterea picăturii care sfredelește stînca, a răzbit și răzbește tot mai departe în conștiința publică, zisă civilizată. Altfel era și altfel este cînd o idee, proaspăt aruncată în lume de autorul ei, întîmpină capete nepregătite și rezistență universală.

Poate că azi, în lumea noastră românească, în anul 1898, dacă s-ar ridica cineva — în Parlament, în Universitate sau în presă — cu ideea emancipării, adică a egalizării în drepturi a femeilor cu bărbatul, n-ar găsi mare entuziasm, dar nici prea violentă opoziție. Lucrul e cunoscut. Ne-am deprins cu el și poate mergem spre o soluțiune pozitivă. Dar ca să ne facem o idee de rezistența, de neprimirea și de antipatia contemporanilor lui John Stuart Mill față de egalizarea drepturilor celor două sexe, să ne închipuim cam ce succes ar avea cineva de la noi care ar cere azi acordarea de drepturi politice și civile tuturor străinilor născuți în țara românească. Aceeași prejudecată și aceeași opoziție pe care le constatăm azi printre noi cînd ar fi vorba de încetățenirea străinilor — deși poate în măsură mai slabă — întîmpinară odinioară pe îndrăznețul cugetător englez, apostolul emancipării femeilor.

John Stuart Mill cercetează actuala situație a femeilor cu o rară sagacitate și stabilește de la început principiul că neegalitatea dintre femeie și bărbat este ultima rămășiță sau una dintre rămășițele unui fioros trecut preistoric și istoric de animalitate și de barbarie. Robia de azi a femeii este mărturia unor raporturi de silnicie și de forță, stabilite odinioară și rămase pînă azi. Fe-

meia este azi inferioară bărbatului, fiindcă întunecosul drept al celui mai tare a prevalat și s-a făcut lege și datină.

Omenirea, în drumul greu şi lung pe care-l face de mii de ani spre dreptate și spre umanitate, trebuie să descopere și să curețe societatea de toate aceste triste vestigii ale dreptului celui mai tare, impus ca pravilă de fier pe grumajii celui mai slab.

Toate teoriile și toate obiecțiunile adversarilor emancipării femeii examinate din punct de vedere logic, psihologic, fiziologic, juridic, social, utilitar... toate, absolut toate, sînt nejudecate, tradiţionale, obscurantiste sau josnic egoiste. Femeia a dovedit — ori de cîte ori împrejurările excepţionale au ajutat-o — că nu este cu nimic inferioară bărbatului și că poate să facă, cu destoinicie, toate muncile și toate serviciile ce i s-au cerut, de la cele de pe cîmpul de război, pînă la cele din cabinetele diplomatice sau din laboratorii.

Orice argument adus de adversari, împotriva egalității femeii cu bărbatul, afară de puterea prejudecății și a ignoranței, altă putere nu poate să aibă. Nici fiziologia femeii, nici maternitatea, nici educația copiilor, nici sensibilitatea specifică feminină, nici faptul că Michelangelo, Luther și Beethoven... n-au fost femei, nimic nu poate să osîndească femeia la o situație moștenită din veacurile brutalității și ale neîndurării. Dacă este adevărat că dreptatea și libertatea sunt bunurile cele mai nobile cu care se cinstește astăzi omenirea civilizată și că trebuie să luptăm necontenit pentru creșterea acestui tezaur, atunci este evident că, prin proclamarea deplinei libertăți dintre femeie şi bărbat, dreptatea şi libertatea vor spori pe pămînt.

John Stuart Mill se întinde cu entuziasm asupra fericitelor urmări care vor izvorî pentru neamul omenesc atunci cînd jumătate din el, adică toate femeile, eliberate din robia politico-socială de azi, vor dubla energia, silințele, munca şi progresele omenirii în drumul miilor de ani spre culmile desăvîrșirii morale. Dar Titu Maiorescu, care trebuia să intermedieze ca un abil pedagog între entuziastul englez, partizanul emancipării femeilor, și un auditor studențesc și românesc, se mulțumea cu mai

puţin. Pe de o parte, întărea şi clarifica unele dintre argumentele lui John Stuart Mill, dar, pe de altă parte, oprea căruţa entuziasmului emancipator la o mare distanţă de locul unde deshămase englezul.

Pentru John Stuart Mill emanciparea femeii era o problemă de sfîntă şi urgentă dreptate. Să ştergem urîcioasele dovezi ale unui trecut de abuzuri şi de tiranie! Inegalitatea femeii cu bărbatul vorbeşte de omul-bestie, de-abia ieşit din caverne şi încă nelecuit de pofte antropofage. Nici o obiecţie, nici un impediment, nici o consideraţie de pe pămînt nu poate să desfiinţeze dreptatea femeii de a fi perfect egală cu bărbatul! Dar protivnicii acestui fel de a judeca nu lăsaseră problema acolo unde o adusese filosoful englez. Maiorescu, senin şi obiectiv, voia să-şi obişnuiască auditorul şi cu generozitatea concepţiilor feministe, dar şi cu unele argumente şi rezerve, poate descoperite de la John Stuart Mill încoace.

O chestiune la care filosoful englez nu s-a gîndit, la care nici nu putea să se gîndească, este următoarea: O să vie oare vremea să avem şi oştire femeiască? În Anglia, unde treburile şi psihologia militară sunt atît de neasemănătoare cu ceea ce este pe continent, cugetătorul englez John Stuart Mill n-a putut să-şi facă întrebarea de mai sus. El vede pe femeie făcînd politică şi pătrunzînd în Camera Lorzilor şi în Camera Comunelor numai în vremuri de-a pururi pacifice, în care războaiele sunt o tristă amintire, iar discuţiile reprezentanţilor naţiunii privesc navigaţia, bumbacul şi trestia de zahăr.

Dar să presupunem că Parlamentul unei ţări, compus în bună parte din deputaţi femei, trebuie să decidă într-o zi problema gravă a intrării în război împotriva unui duşman. Nu precizăm dacă duşmanul e puternic, sau slab, sau ireductibil altfel decît prin puterea armelor, nu precizăm dacă diplomaţia şi-a sleit toate mijloacele şi argumentele. Presupunem, simplu, că doamnele deputate au fost chemate să discute dacă trebuie ori nu să declare războiul.

Vor putea să-l declare aceşti mandatari feminini, care n-au satisfăcut legea recrutării, n-au nici o competenţă

militară și nu vor participa la război ? Iată o remarcabilă greutate ! Cu ce inimă pornești războiul, cu ce îndrăzneală ațîți un foc la care vei trimite numai bărbați ?

Concluzia deocamdată ar fi aceasta : Întrucît parlamentele naționale au uneori prilejul greu să discute eventualitatea războiului și să vîre în foc pe popoare, femeile, neputînd să poarte armele, nu pot să fie mandatari ai națiunii.

Maiorescu se oprea la acest raționament și credea că poposește în loc întărit. Dar raționamentul era o fortăreață ce putea fi escaladată în multe feluri. La ceasul acestor lecții — noiembrie 1898 — și profesorul, și auditorii lui se opreau și capitulau înaintea acestei constatări : femeile nu fac armată ; oștire de femei nu se poate. Și apoi un pas mai departe : femeile neputînd să îndure, ca ostași, războiul pe care l-ar putea declanșa ca deputați, n-au dreptul să facă politică și să solicite voturile națiunii.

Cu acest chip, Maiorescu abătea pe o cîmpie indecisă și nisipoasă torentele entuziasmului și ale pledoariei lui John Stuart Mill în favoarea emancipării politice a femeilor.

De-abia ieșise profesorul din sală, și Silviu Bujoreanu, care începea să se simtă un fel de „lider al majorității", își făcu loc pînă la banca unde observase pe Elvira Iatropol, cu amicele ei Antonina și Sanda Petrovici, și spuse tare și provocător :

— Multstimatele noastre colege, discuțiunea este deschisă ! Cine cere cuvîntul ?

Boruzescu și Filipache, venind după el, își spuseră între ei :

— Bujoreanu și discrețiunea sunt noțiuni exclusive !

Apoi se apropiară de banca fetelor.

Boruzescu le salută și le spuse :

— Nu-l judecați prea rău pe amicul nostru... Debutează totdeauna cu o stîngăcie, cu o nerozie... dar pe urmă devine deosebit de interesant !

Elvira Iatropol, pe cît de dornică să discute problema feministă, pe atît de grăbită să alerge la un curs de medicină, spuse cu păreri de rău :

— Păcat, domnilor, păcat !... Ne vom întîlni și vom discuta altădată... Acum alerg dincolo, la facultatea mea... La revedere !

Își strînseră mîinile cu toții de-a valma, cît pentru despărțire, cît pentru bună întîlnire. Antonina dădu mîna cu Filipache cu un fel de rezervă intransparentă, grăbindu-se parcă să însoțească pe Elvira.

Sanda Petrovici o reținu :

— Nino, mai rămîi un minut cu mine... Apoi se întoarse către Filipache și îi spuse privindu-l în ochi : S-a terminat !...

Ceilalți pricepură că nu trebuie să întrebe nimic. După cîteva clipe tot Sanda se adresă lui Bujoreanu :

— Domnule Bujoreanu, toate sunt bune în viață cît stai pe catedră sau în bancă... Toate ideile, toate teoriile, toate punctele de vedere... sunt minunate, sub plafonul universității !... Dar e prost cînd ieși afară în viață și viața îți impune, neîndurată, puncte de vedere și atitudini la care nu te-ai fi gîndit niciodată.

Boruzescu își puse pălăria pe bancă.

— Doamnă, sunt și eu de aceeași părere... Și Eminescu mai mult decît noi :

A visa că adevărul sau alt lucru de prisos
E în stare ca să schimbe în natură-un fir de păr :
Este piedica eternă ce-o punem la adevăr !...

Sanda Petrovici păru că se răzgîndește și voi să se arate mai puțin copleșită de tainele pe care le purta în inimă :

— Totuși, viața trebuie trăită, cu toate iluziile, cu toate mirajele și cu toate discuțiile ei amețitoare și inutile !... Mi-ar fi drag să ne întîlnim cu toții într-altă parte decît pe băncile astea... Domnule Bujoreanu, invitația pe care ne-ai făcut-o adineaori, să luăm cuvîntul în această controversă a emancipării femeilor, o reținem și la timp vom folosi-o... Deocamdată, eu, una, sunt împovărată tocmai de partea practică, tocmai de tristele realități ale problemei discutate de filosoful englez... Doru vă va spune mai tîrziu despre ce e vorba... Și tot el va fi bun să vă anunțe ziua și ora unei întîlniri la mine acasă, la un ceai între camarazi...

Bujoreanu se făcu interpretul tuturor :

— Doamnă, vă mulțumim cu entuziasm !...

Sanda Petrovici întrebă pe văru-său :

— Dorule, mai ai vreun curs ?

— Ar mai fi unul, dar nu mai rămîn...

— Atunci vino cu mine, trebuie să-mi faci un comision... Spune-mi, Nino, ce adresă are căminul vostru ? Țiu neapărat să veniți la ceaiul meu și vă voi trimite un bilet...

Filipache se gîndi : „Ar fi în stare să nu vie !"

Apoi, cu voce tare :

— Da, da... însă ai și tu grijă să-ți poftești prietenii într-o duminică după amiază, cînd știi bine că nu sunt cursuri.

— Așa gîndesc și eu... Acum, care plecăm, care rămînem ?...

Antonina, rezervată și tăcută, fu cea dintîi gata să plece. Bujoreanu și Boruzescu așteptau cursul următor.

Sanda Petrovici spuse Antoninei, pe cînd ieșeau din clădirea universitară :

— Nino, am isprăvit cu căsnicia mea... Zilele acestea înaintez cerere de despărțire... Mă simt atît de singură și de vrednică de plîns !... Cu toată dreptatea mea, cu toată ticăloșia lui Codin Petrovici, am la inimă o nespusă jale că trebuie să iau calea divorțului...

— N-ar fi bine, Sando, să te mai gîndești ? Să mai cauți vreo împăcare ?

— Fată dragă, am încercat toate mijloacele... Codin Petrovici e tipul bărbatului sălbătăcit de băutură și degradat de nopțile pierdute la joc de cărți...

Filipache venea în urma lor și asculta.

Afară, în bulevard, Sanda scoase din servietă o scrisoare.

— Iată, Dorule, comisionul pe care te rog să mi-l faci... Tata roagă pe vechiul său prieten, avocatul Cornea, să treacă mîine, înainte de tribunal, pe la noi. Cornea este obligatul tatii de multă vreme... Te rog, ia tu scrisoarea aceasta, du-te la avocat acasă și, dacă se poate, dă-i-o chiar lui în mînă...

— Sando dragă, este cel mai mic serviciu pe care pot să ți-l fac... Dar ascultă, Sando... Dacă în scrisoare este vorba de necazul tău, apoi eu, care duc la destinație scrisoarea asta, nu pot să nu găsesc în lucruri o tainică ironie...

Sanda clătină din cap.

— Ei, Dorule, viața ne păstrează comori de ironie ! La revedere, eu alerg într-altă parte... Nino dragă, cum te-aș lua cu mine acasă... Cîtă nevoie am de inima și de urechea unei surori !... Dar am de alergat... Te chem zilele astea... O chem și pe Elvira.

— Sando, scrisoarea ta va fi pe masa avocatului acum, la cină...

— Îți mulțumesc, Dorule !... Copii, la revedere !...

Antonina și Doru rămaseră o clipă indeciși.

— La revedere, domnule Filipache... Te duci să servești pe Sanda...

Filipache răspunse cu glasul schimbat :

— Am o oră înaintea mea... Voi servi-o pe Sanda după ce te voi servi pe dumneata... Dă-mi voie să te conduc pînă acasă...

— Dacă aș zice nu, ai putea să-mi răspunzi : ne sunt casele vecine...

— Asta ar fi primul argument...

Antonina se adună în sine, neîncrezătoare și prudentă. Apoi, pare că așa, într-o doară, ca să aibă ce vorbi pe drum :

— Primul argument, domnule Filipache ?... Mai sunt și altele ?...

— Poate, domnișoară Țanțu... Unul ar fi că după lecția pe care am ascultat-o, ajungem comunicativi vrînd-nevrînd...

— Comunicativi... da, însă probabil că foarte deosebiți în impresii...

— Eu cred dimpotrivă, domnișoară, că lecția lui Maiorescu a creat, în auditorul nostru de ambe sexe, un fel de nivel comun de simțire și de cugetare, fie el cît de provizoriu...

— Nu știu, domnule Filipache, dacă n-ai avea mari surprize cînd ar fi să întreprinzi o cercetare, din fericire imposibilă...

Un minut merseră unul lîngă altul, atenți și cercetători, fără să vorbească și fără să se apropie unul de altul. Filipache deschise gura cel dintîi :

— E adevărat că problema e complexă și grea ca tălpile societății omenești... Dar cugetarea celor ce pot să cugete și generozitatea celor ce se știu generoși nu ezită să caute ieșiri mai bune din vechea încurcătură.

— Domnule Filipache, eu, una, sunt o proastă și mă simt cu totul departe și de cugetare, și de generozitate...

— Domnișoară Țanțu, dacă aș începe să protestez și să-ți spun : „Vai, domnișoară, cum se poate atîta modestie !“, aș dovedi că dintre noi amîndoi eu sunt prostul. Dă-mi voie deci să-ți spun că rezerva dumitale e înțeleaptă... Dar, pe de altă parte, cum putem să închidem ferestrele și să ne dezinteresăm cu totul de această problemă cînd suntem de douăzeci de ani, sau ne apropiem de această vîrstă ?...

— Ai dreptate, domnule Filipache... Dar și eu îți spun adevărul, declarîndu-ți că nu mă simt în stare să fac imediate comentarii lecției lui Maiorescu... Mai întîi, că pricep greu pe acest profesor... Pentru mine, una, este prea solemn, prea boier, prea complicat... Nu știu cum să zic... Ai ascultat, pînă acum, pe Coco Demetrescu ?

— L-am ascultat într-o conferință, la Ateneu...

— Îl vei asculta, în curînd, la cursul lui. Îți spun cinstit : prefer pe Coco Demetrescu... E mai... profesor, mai cald și mult mai transparent...

— Am mai auzit această comparație... Și am auzit-o de la oameni competenți... Dar mi se pare că Maiorescu a fost destul de... profesoral și azi și deunăzi... Ai fost și dumneata deunăzi... Eu am avut nenorocul să viu cam tîrziu și am rămas în picioare, cu coastele proptite de o bancă... După ce a ieșit Maiorescu, pînă cînd să-mi pun coastele în ordine, dumneata ai dispărut din sală.

Antonina răspunse vag :

— Da, mi-aduc aminte... Dar să revenim la Maiorescu... Poate că a fost destul de profesoral... Dar te rog, ia spune-mi, ce zici dumneata după lecția pe care o ascultarăm : *Care este convingerea lui Maiorescu ?* Este partizanul emancipării femeilor sau este protivnicul emancipării ?... Eu nu știu ce să spun !... Și tot atît de nedu-

merită am mai rămas și altă dată, după lecțiile lui... În fond, care este părerea domnului profesor ?...

Filipache rămase cîteva clipe surprins ca dinaintea unei destăinuiri.

— Domnișoară Țanțu... mă uimești cu această constatare... Umbla și prin capul meu de cîtva timp, dar trebuie, fără complimente, să recunosc că dumneata ai formulat-o înaintea mea... Așa este !... Maestrul ne-a rezumat cu mare competență toată pledoaria lui John Stuart Mill... În lecția precedentă și-a plimbat mîna pe inimile noastre, ca un harpist pe coardele instrumentului, dar astăzi ne-a lăsat într-o impasă... Ai dreptate ! Care este convingerea maestrului ? Să emancipăm pe femei, ori să nu le emancipăm ?...

— Cu alte impresii ieși din clasa lui Coco Demetrescu... Deși uneori prea... pedagog și superficial, totuși, înțelegi foarte bine care este sistemul lui de convingeri. E un filosof materialist, și pace !...

— Îmi deschizi capul, domnișoară, asupra unei chestiuni care mă va preocupa mereu... Dar să facem drumul înapoi, spre problema cea mare... Ne verificarăm pe noi, verificarăm și pe maestru... Ce facem însă cu problema în sine ?...

— Domnule Filipache... problema în sine... înseamnează ziua de mîine.

— Profundă vorbă, domnișoară !... Încă o dată, mă pui pe gînduri...

— Ascultă, domnule Filipache... Ne apropiem de casă și trebuie să ne resignăm... Eu am trăit, în copilăria mea, cîțiva ani la Mînăstirea Varatic... Am o mătușă călugăriță care m-a învățat să cetesc pe bucoavnele bisericești...

— Asta este și mai curios, domnișoară !... Va să zică, dumneata ai copilărit în mînăstire ? !...

— Ca mulți copii, băieți și fete, din mica și marea burghezie moldovenească...

— Iată o interesantă și instructivă informație !...

— Ascultă ce voi să spun... Dacă primești ce-am zis că problema dezbătută înseamnează *ziua de mîine*, iată ce scria, într-un ceaslov de la mînăstire, despre ziua de mîine... Este prima pagină pe care mi-a dat-o buna

mea maică și mătușă, ca s-o slovenesc. Și o țiu minte, ca și cum ar fi fost ieri: *„Nu duceți grijă de ziua de mîine, căci ziua de mîine se va îngriji de sine...“*

X

— Filipache !... Bună ziua, dragul meu !...

— Să trăiești, Boruzescule...

— Ce faci tu pe aici ?... Te interesezi de afișul Teatrului Național ?

— Da și nu prea... E adevărat că aș vrea să văd pe noul interpret al lui Harpagon, dar n-am nici o hotărîre precisă...

— Să venim într-o seară împreună... Nici eu nu l-am văzut pe Ion Brezeanu... Se zice că o putere artistică neobișnuită clocotește în acest băiat...

Doru Filipache venea de la Universitate. Ascultase o lecție care nu-l interesa deloc. Îl prinsese vremea în clasă și nu putuse să mai evadeze... Căuta pe Antonina. Știa că trebuie să fie la această oră la cutare profesor și venise s-o întîlnească. Dar Antonina nu se arătase. După ce ora trecuse, cenușie și tristă, Filipache ieșise din palatul înaltelor învățături afară, în primul omăt al lui decembrie. Era un giulgiu subțire, dăinuitor prin curți, pe acoperișuri, pe pajiștile din Cișmigiu, dar zdrențuit, terfelit și mohorît sub roțile trăsurilor și sub pașii trecătorilor... Filipache se simțea împovărat și nehotărît. Se lăsă în șuvoiul care curgea spre Calea Victoriei. De aci, tot cu șuvoiul, se pomeni la Teatrul Național. Era ceva protivnic obiceiurilor lui Filipache. Plimbarea pe Calea Victoriei îi era groaznic de urîtă și, de cîte ori avea putința să ocolească, ocolea. De data aceasta era fără direcție. Sau îl mîna o speranță absurdă... S-ar putea să-i răsară Antonina de undeva...

Așa se întîlni cu Boruzescu, sub afișierele teatrului. Lampadarele cu gaz începeau să se aprindă. În fața templului zeițelor Melpomene și Thalia, birjarii muscali, pe caprele trăsurilor de lux, așteptau pe eleganții sclavi

ai ceasului Șoselei. Nu era decît atîta frig cît trebuia ca doamnele de pe trotuare și din echipaje să aibă dreptul să scoată la iveală blănurile lor de mare preț. În castanii desfrunziți și în brazii din grădina „Casei Oteteleșanu", atunci „Clubul regal român", sutimi de vrăbii ciripeau și se zbăteau, fericite de nu știu ce fericire a serei și a zăpezii, pentru ele încă virginală. Deasupra orașului frivol, cerul iernatic mîna, spre un confuz răsărit de lună plină, neguri și nouri, prea slabi ca să se închege în catapeteasmă opacă.

— Spune-mi, Dorule, ce proiecte ai în seara aceasta ?

— Boruzescule, să-ți spun drept, sunt dezorientat și plictisit !... Mă duceam spre casă... Aș fi vrut să dau prin Cișmigiu, ca să fac o baie vizuală de alb și de nevinovăție.

— E cam tîrziu... Nu vezi că se aprind lumînările ?... Să-ți propun eu o baie internă, de ceai, la mine acasă...

— La tine acasă !... Lîngă Palatul Cotroceni !... Aidem mai bine colea, la „Fialkowsky"... Suport eu riscurile invitației...

— Filipache, ești îndatoritor ca de obicei, dar nu ești în curent cu istoria emigrării popoarelor... Tribul meu a emigrat, sau a imigrat — cum vrei s-o iei... Nu mai locuim lîngă palatul princiar, ci în centrul capitalei, colea, la doi pași, într-un palat veritabil, dar la mansardă...

— Cum asta ?

— M-am mutat la 1 decembrie deasupra Pieții Sărindar, în Palatul Luvru ! Vino cu mine să-ți arăt noul meu domeniu...

Filipache se lăsă înduplecat. Constantin Boruzescu, pus în balanță cu Silviu Bujoreanu, cîntărea, pentru inima lui Filipache, mai mult decît poetul grandilocvent. Boruzescu, sub aparențele lui degajate și istețe, ascundea preocupări, convingeri și poate dureri superioare vîrstei lui. Filipache simțea în acest prieten adîncimi sufletești sigilate și o melancolie poposită de timpuriu la vadul filosofiilor pesimiste. În ființa acestui băiat atît de inteligent se ascundea o boală sau o taină morbidă, care îl șlefuia ca pe un cuțit, dîndu-i o mare agerime, în paguba sănătății elementare.

Pe drumul scurt, pînă la Palatul Luvru, dar greu de făcut din pricina șuvoaielor de plimbători, Boruzescu îl întrebă pe Filipache :

— Ai fost la conferința lui Mișu Caloianu ?

— Ce conferință ?

— Poftim ! nici tu n-ai idee !... Nenea Mișu a ținut la Ateneu, acum două săptămîni, o conferință asupra exilului lui Ovidiu...

— Îmi pare rău, dar acum aud lucrul, din gura ta...

— Bietul Caloianu, este cam afectat, și pe bună dreptate... Tocmai noi, elevii lui de prima calitate, am strălucit prin absența noastră...

— Te pomenești că nici Silviu nu s-a dus...

— Ba el s-a dus... Și de la el știu și de conferință, și de mîhnirea lui Caloianu.

Era vorba de originalul lor dascăl de limba latină, Mihail Caloianu. Ținuse o conferință în care se încercase să explice printr-o teorie proprie surghiunul la Tomis al autorului *Metamorfozelor*.

Doru se supără pe Silviu :

— Putea să ne dea și nouă de veste !...

— Nu, nu... N-are nici o vină... Mi-a spus ce-a fost... Și el, ca și mine, și-a schimbat domiciliul la începutul acestei luni și n-a venit la cursuri. Vinovați suntem noi, tu și eu, fiindcă nu cetim ziare și disprețuim această scumpă hărmălaie națională... Ai cetit azi vreun ziar ?

— Îți spun drept că n-am cetit...

— Întîmplător, eu am cetit... Să te învăț atunci ce se întîmplă astă-seară...

— Dacă e vorba de politică, păstrează orzul în hambar ; nu-l risipi...

— Fii pe pace !... Din puținul pe care-l știu asupra acestui capitol, interpelarea lui Maiorescu în chestiunea rentei școalelor din Brașov este singurul fapt remarcabil din ultimele zile... Este vorba de altceva, deasupra foburgului politic, deasupra viermuielii noastre omenești și deasupra acestui subțire înveliș de iarnă... Este vorba de... eclipsa totală de lună, pe care vom privi-o în noaptea asta — dacă norii pămîntești vor fi binevoitori — de la ora unsprezece și jumătate înainte.

— Vestea pe care mi-o dai este în perfect acord cu tine întreg... Din partea ta n-aveam dreptul să mă aştept la altfel de noutăţi...

Boruzescu se opri în dreptul casei Luvru şi i-o arătă lui Filipache.

— Aici e noul meu domiciliu. Sunt cam trist că este peste drum de „Capşa“, dar ne despart vreo sută de trepte, toate în sus, spre ceruri... Haide, Filipache, după mine, curaj !...

Tocmai sus, la capătul scărilor, Boruzescu avea o chilie mobilată. Intrară pe bîjbîite şi locatarul aprinse lampa.

— Filipache, îmi pare rău că prima ta vizită cade la stinsul zilei. Avantajele şi farmecul camerei mele sunt exterioare ei... De aici, din fereastră, privesc a treia parte din capitala României... Dar stai să fac lampa mai mică... Ia te uită ce spuză de licurici !... Admiră aceste lacuri violete, din care se ridică ostrovul Cotrocenilor ! Ziua pot să disting, de aici, stradela pe care locuiam...

Boruzescu mări flacăra lămpii. Filipache examină aeriana locuinţă a prietenului său. Părea un colţ de arhivă sau o aripă de bibliotecă, amplificată cu un lavabou, cu cîteva scaune şi cu un divan de dormit.

— Costache, ce faci cu atîtea bucoavne ?...

— Nu sunt numai ale mele... Rafturile astea, pline cu literatură franceză, sunt ale celor ce mi-au subînchiriat odaia... Vrei să luăm cîte o ceaşcă cu ceai ? Stau la oameni cumsecade şi foarte serviabili...

— Dacă vrei tu, vreau şi eu...

Boruzescu ieşi o clipă din odaie şi se înapoie satisfăcut.

— Nu numai cîte-o ceaşcă cu ceai, dar şi cîte o felie de cozonac !...

Filipache întinse mîna şi luă de pe divan o carte desfăcută şi întinsă, ca pe brînci, cu scoarţele în sus. Ceti titlul :

— *Die Welt als Wille und Vorstellung*... Ce spui, Boruzescule ?... Ai luat taurul de coarne ?...

— Mai mult de coadă, decît de coarne !... Merge greu... Cu nemţeasca pe care o ştiu eu, trebuie să aştept multă vreme pînă mi s-o deschide poarta cetăţii...

— Totuşi, într-un an, în doi, vei izbuti şi mă vei lăsa în urmă... Mi-e ciudă că nu mă pot hotărî şi eu să încep odată...

— Inventează şi tu un interes acut, vreo pasiune poetică, istorică, filosofică... şi atunci vei muşca din dicţionar ca dintr-o piersică...

Cuvintele lui Boruzescu urniră şi rotiră sferele cugetului lui Filipache ca pe o cupolă de observator astronomic. O pasiune pentru limba germană !... Ca să silabisească *Suferinţele tînărului Werther*... De ce n-a fost Antonina astă-seară la lecţie ?... O rugase să-i dea voie să vie şi el... Antonina nu-l autorizase să vină, dar nici nu-l oprise. Se răzgîndise poate în ultimul moment şi judecase — vigilentă şi severă cum este — că Filipache a cerut prea mult.

— La ce te gîndeşti, Filipache ?

— La ideea ta că trebuie să inventez vreo pasiune oarecare, tangenţială dicţionarului german...

— Da, Filipache... aşa cum am făcut şi eu... Silviu, bunăoară, are alte metode. Va ajunge departe cobzarul nostru !... Pe cît e de diafan şi de angelic cînd scrie, pe atîta e de pozitiv şi de calculat cînd umblă, cînd mănîncă şi cînd se mută de la un proprietar la altul. Ştii cum a învăţat nemţeşte Silviu ?

Cineva bătu în uşă. Boruzescu se ridică şi deschise. Era servitoarea, care aducea tava cu ceai.

— Coconaşule, toate erau gata... V-am adus şi sticluţa cu rom...

— Bine, Profiro, pune tava colea lîngă lampă... Spune boierilor că le mulţumesc.

În camera răcoroasă, cele două ceşti cu ceai ridicară spre abajurul lămpii două tirbuşoane de abur.

— Ceaiul tău, Boruzescule, îmi aduce aminte de făgăduinţa verei mele, Sanda Petrovici, să ne cheme într-o seară la ea acasă, şi de problema emancipării femeilor... Scumpe filosoafe, cum priveşti tu problema aceasta ?

Boruzescu amestecă prelung lichidul blond din ceaşca de porţelan şi muşcă din felia de cozonac. Apoi cu ochii şi cu umerii dădu un răspuns nepăsător şi vag.

Filipache interpretă :

— Nu te interesează emanciparea femeilor ?

După ce sorbi de cîteva ori, Boruzescu răspunse:

— Dorule, recunosc că raționamentele lui John Stuart Mill și ale tuturor partizanilor emancipării sunt luminoase și convingătoare... Așa este. Actuala stare socială a femeii este rezultatul unei stratificări brutale, nedrepte, neumane etc., la fel cu nu știu ce stratificări din scoarța pămîntului, care au prins, în întunericul cavernelor geologice, cele mai frumoase specii de marmură sau de ce poftești. Așa a stratificat trecutul preistoric și istoric condiția femeii și așa am moștenit-o. Și să crezi că aceste stratificări morale și sociale sunt mai rezistente și mai adînc ascunse decît celelalte... Suntem toți prinși în ele, cu toate deprinderile noastre sufletești, cu toate prejudecățile noastre și cu tot tembelismul nostru de cugetare... E adevărat: femeia este nedreptățită! Ei, și pe urmă? Cine își va primejdui interesele, siestele și desfătările lui pentru această oneroasă moștenire, veche ca Baba Dochia?... Dar îmi vei spune: Totuși, iată, și alaltăieri, și ieri, și azi cîțiva oameni generoși, care au pornit — eroici ca eroul lui Cervantes — să dea la pămînt moara unde se macină străvechea nedreptate. Să-ți spun eu secretul acestor oameni... Figura lui Boruzescu, călătoare prin umbrele și luminile lămpii cu abajur de dantelă, avu un popas de amară și ironică bătrînețe. Scumpe Filipache, toți partizanii emancipării femeii au fost, în ceasurile vitejiilor lor feministe, îndrăgostiți lulea după cutare sau cutare exemplar excepțional din seria strănepoatelor mamei Eva... Ce să-ți mai spun despre John Stuart Mill... Dacă nu i-ar fi ieșit în cale doamna Taylor, cine știe dacă l-ar fi ispitit vreodată problema aservirii femeii!...

Filipache își ascunse ochii în ceașca cu ceai.

— Înțelegi, amice?... Ca să-ți ieși din fire, ca să te declari eretic față de prejudecățile ortodoxe și să vrei să instalezi pe femeie în scaunele deținute pînă acum numai de bărbați, trebuie să te găsești într-o efervescență extraordinară... Bată-le norocul de femei!... Cu drepturi sau fără drepturi, inteligente sau gîsculițe, sincere sau perfide... ele sunt cauza și explicația atîtor și atîtor vitejii și prostii, victorii și dezastre, frumuseți și turpitudini din existența bărbatului... Te-ai gîndit vreo-

dată la simbolicul episod din paradis ?... Eva este aceea care ridică stăvilarul fericitului heleşteu din grădina raiului şi dă drumul torenţilor vieţii. Mare înţelept a fost cel ce a scris acest adevăr !...

— Boruzescule, şi acum, ca şi altădată, eşti înaintea mea, cu inteligenţa şi cu meditarea ta... Dar, cum înţeleg, *in abstracto*, recunoşti şi tu că femeile sunt vrednice să aibă mai multe drepturi decît au...

— Da, amice... Sunt generos şi dezinteresat tocmai fiindcă n-am nici un interes nici împotriva emancipării femeilor, nici pentru emanciparea lor... Filipache, cu voia ta, să ridicăm gîndurile noastre deasupra acestei planete, pe care, este adevărat, au trăit cîndva modelul Venerei de Millo şi modelul Giocondei... Astă-noapte, la miezul nopţii, vom privi, dacă nu vor fi nouri, eclipsa de lună. Poţi să rămîi cu mine pînă atunci ?.

— Dragă Boruzescule, şi aici sunt mai mic decît tine... Tu eşti independent şi sihastru... Eu sunt supus legilor clanului şi ale familiei...

Boruzescu se duse la fereastră, îşi făcu cu mîinile apărători la ochi şi privi în oceanul atmosferic.

— Mi se pare că vom rămînea izolaţi... Nori puternici se interpun între noi şi frumosul fenomen ceresc de peste cîteva ceasuri... Nu e nimic ! Te pomeneşti că te reţineam fără folos...

Se întoarse de la fereastră şi se aşeză pe divan, lîngă volumul lui Schopenhauer. Filipache urmărea cu admirativă luare-aminte pe acest straniu coleg, după vîrstă ceva mai mare decît el, dar după maturitatea minţii şi timbrul personalităţii, cu mult deasupra lui. Sub fruntea lui exagerată şi fragilă, obrajii erau uscăţivi, gura vînătă şi nasul ascuţit ca un semn de întrebare. Rezimat de spătarul divanului şi escamotat de lumina lămpii, Boruzescu părea un luptător ostenit de nobila luptă a zilei, luptă cu penelul, cu pana, sau cu tomurile cercetate...

— Boruzescule, am încercat şi eu, după îndemnul tău, să citesc ceva de Schopenhauer şi am început, fireşte, cu *Aforismele* lui... Dar deocamdată sunt mai sensibil la contribuţia lui Maiorescu, adică la limba în care e tradusă cartea, decît la ideile din carte...

Prietenul lui Filipache întoarse în lumină capul său de intelectual veștejit și răspunse, fără suficiență, dar obosit și leneș :

— Dorule dragă, nu mă miră... Stai să mai treacă... A înțelege filosofia idealistă transcendentală este ceva așa... ca a trece din regnul vegetal în regnul animal... *Die Welt ist meine Vorstellung* !... Lumea este reprezentarea mea... Hei !... Hei !... Cînd mi-a căzut în mînă, acum patru ani, nuvela lui Eminescu *Sărmanul Dionis* și am citit-o, trei zile am umblat năuc pe izlazul și prin dumbrăvile de lîngă tîrgul meu natal. Este o totală răsturnare a lumii tradiționale, pe care o purtăm în cutia asta craniană, și înlocuirea ei cu cea adevărată, cu lumea filosofică... Filosofia începe de la acest hotar : *Die Welt ist meine Vorstellung...*

— Adică ce ?... un vis, o aiureală, o fantasmagorie absurdă ?...

— Nu, Filipache, acestea sunt expresii inadecvate și uneori paraponisite, întrebuințate, ca răzbunare, de dușmanii filosofiei idealiste transcendentale... Lumea este o realitate, dar fîntînile din care se aruncă în afară tumultuoasă și tot splendidul și tragicul ei tumult au cu totul alt înțeles și altă consistență decît în concepția curentă și vulgară... Spațiul în care se situează această lume și timpul în care se desfășoară, inel după inel, au un caracter absolut de idealitate... Spațiul și timpul sunt ideale. Fac parte din *împătrita rădăcină a principiului rațiunii suficiente...*

— Boruzescule, nu dau cu nasul întîia oară de aceste idei... Ți-aduci aminte că am avut cîteva discuții cu profesorii noștri de filosofie, prea școlari ei înșiși, de-abia ieșiți din sala lui Maiorescu ; am mai vorbit și noi între noi... dar n-am putut să adun mare lucru în capul meu...

— Filipache, această concepție superioară, care recunoaște caracterul de idealitate al spațiului și al timpului, și deci al universului întreg, este muntele Himalaia, și îl urci greu de tot, ani de zile, ca să nu ajungi în vîrf poate niciodată... Dar ia s-o luăm de la talpă... Iată, sub coatele tale, acest birou... un obiect, din misterioasa lume a obiectelor... E tare, e dreptunghiular, are coloarea brună și așa mai departe... Mintea nefilosofică, omul de

pe stradă vede acest obiect, caută prin saltare, mănîncă sau picotează pe el și pleacă... În convingerea lui, acest birou este o existență independentă, acest birou este, pentru omul de pe stradă, tare, brun, dreptunghiular, *în chip absolut*... Fie că biroul este sub ochii lui, fie că biroul este izolat de orice privire omenească, biroul este şi rămîne ceva în sine, cu toate particularitățile pe care le are atunci cînd stăm în contact cu el... Așa crede, așa pricepe omul de pe stradă lumea exterioară. De aici începe uriașul șanț despărțitor între capetele filosofice și nefilosofice.

— Costache, te-am înțeles... acest birou și toată lumea exterioară, laolaltă, sunt în sine, adică independent de simțurile noastre, cu totul altfel decît le interpretăm noi... Lumina, coloarea, forma, sunetul, toate armoniile și toate stridențele existenței sunt interpretările cerebralității noastre... Dar ceea ce interpretăm noi — diversele incitațiuni externe — unde se situează ? Nu este un spațiu exterior nou, nu este un timp deasupra noastră ?

— Dorule, ești pe calea cea bună... Aici este misteriosul șurup pe care caută să-l învîrtească filosofii și pe care Kant l-a întors mai bine decît toți... Filosofii mijlocii convin că lumea în sine este cu totul altfel decît o descifrează simțurile noastre... Ce este soarele în sine ? Ce este, în sine, o floare de trandafir ? Ce este trupul nostru, adică lumea exterioară, cea mai intim legată nouă, *subiectului*, cel ascuns după gratii ? Ce este *lucrul în sine ?* Mister și iar mister !...

Schopenhauer răspunde : lucrul în sine este *voința*, adică pornirea oarbă, adică setea neantului... Putem s-o spunem, dar nu putem s-o înțelegem... Lăsînd la o parte această ultimă întrebare, splendidele asalturi ale filosofiei idealiste au cucerit și această redută de refugiu : și timpul și spațiul au un exclusiv caracter de idealitate...

— Sunt adică apanajul cerebralității noastre ?...

— Sunt condiții ale cunoașterii... Sunt taina cu care venim pe lumea aceasta...

— Costache, aici bîjbîiesc eu în întuneric. Spațiul și timpul sunt ideale... Venim noi cu ele în traistă ? Dacă

n-ar fi, pe pămînt, nici ochi, nici urechi, nici picioare, nici aripi, spațiul și timpul n-ar mai fi ?...

— Dorule, sunt deocamdată un ucenic care mă hrănesc din firimiturile lui Platon, ale lui Kant, ale lui Schopenhauer... Mai am mult pînă să fiu și eu admis la *Banchet,* dacă voi fi admis vreodată. Dar sunt un ucenic răzvrătit, poate eretic și deformator... Da... eu cred că dacă n-ar fi în lume sistemul nervos, adică simțirea și creierul, n-ar mai fi nici timp, nici spațiu și nimic din tot acest univers iluzoriu...

— Dar atunci ce înseamnează sistemul nervos și ce înseamnează creierul ?...

— Înseamnează biata corabie a lui Noe, unde căutăm să scăpăm de potopul filosofiei și al nimicirii !...

— Costache, am dat gata universul !... Noroc că suntem tot lîngă aceste cești de porțelan, tot în mansarda ta, tot în luna decembrie și tot în... (aici nu mai e noroc...) obscuritatea noastră studențească... Dar iată o întrebare : tu aștepți să privești, la miezul nopții, o eclipsă de lună... Colo, departe, în cîmpiile spațiare, luna se va stinge treptat și va ajunge aproape invizibilă, pentru că pămîntul, așezat exact între lună și soare, va îneca luna în conul lui de umbră... Poți tu să gîndești că toată această fenomenologie cerească este legată și condiționată de biata noastră existență ?... Dacă pămîntul ar fi sterp ca luna, și deci noi, viermii pămîntului, am lipsi, eclipsa de astă-seară — soare, pămînt și lună — ar fi fost revocată ?...

— Răspunsul meu este același. Fiecare dintre noi suntem solidari cu tot universul. Suntem unul și același mister. Suntem o salbă infinită... Flori, gîndăcei, frunți muntoase, diamante, aștri, omenirea întreagă, imbecili și genii : suntem aceeași salbă, răsucită în miliarde de spirale și petrecută pe sub toate pragurile milioanelor de veacuri... Fiecare dintre noi participăm la firul întreg și suntem firul întreg pe care e înșirată misterioasa salbă...

— Cum vine asta ?... Dacă fiecare am fi firul întreg al sălbii, atunci ce mai este moartea, care ne seceră zilnic, cu profuziune, fără ca salba să se deșire sau să se clintească din măreția și din plinătatea ei ?...

Boruzescu se ridică de pe divan şi rămase în picioare într-o atitudine de solemnă intenţiune.

— Dorule, ai sosit ca un copil admirabil în faţa sanctuarului, în faţa sfintei sfintelor !...

— Ca să fiu încîntat şi eu de ceea ce am descoperit pe negîndite — dacă nu cumva rîzi de mine — tîlcuieşte-mi complimentul tău...

— Amice, îţi vorbesc despre lucruri pe care le-am ţinut totdeauna îngropate în inima mea... Un subiect de eternă preocupare pentru mine este moartea... M-am pomenit cu această predilecţie de mic copil... De mult, la moşioara unde am copilărit — mai înainte ca să ne mutăm la tîrg — locul meu de plimbare şi de copilărească reverie era cimitirul satului... Se întîmplase să fie chiar lîngă casa noastră... În după-amiezile de vară, cînd fluturii codaţi, galbeni şi negri, se zbăteau pe scaieţii înfloriţi de pe şanţul cimitirului şi şopîrlele sfîrîiau printre morminte, eu stăteam la umbra troiţei şi-mi făceam de joacă... Dacă murise cineva în sat şi neamurile îi săpau groapa, eu prezidam pregătirea groapei, cocoţat într-un salcîm... Cînd convoiul de jale se apropia de cimitir, ducînd pe braţe sau în căruţă mortul cu faţa descoperită, eu mă vîram printre lume şi priveam pe răposat tot timpul prohodului. Am crescut printre gropi funerare şi am făcut totdeauna placidă casă cu ideea morţii. Ziceau vechii filosofi că mirarea este aceea care a dat naştere filosofiei... Eu cred că mai degrabă marea dăscăliţă a filosofiei este moartea... Sîntem prieteni, ne-am pomenit prieteni: moartea şi cu mine...

Cînd m-am întîlnit, acum patru ani, cu nobila concepţie idealistă, prima mea întrebare a fost : Cum pot să încadrez vechea mea preocupare în această filosofie ? Ce crede despre moarte idealismul transcendental ?...

Să începem încă o dată raţionamentul nostru de la capăt. Suntem deplin edificaţi. Lumea pe care o vedem, o auzim şi o pipăim este aşa numai pentru noi. Secretul ei este secretul cu care ne naştem fiecare. Suntem toţi — cel puţin tot neamul omenesc — nişte viori mai mult sau mai puţin identice (vezi daltonismul, vezi orbii din naştere), care interpretăm la fel partitura acestei lumi... Dar ce sunt în sine misterioasele note care se izbesc

de coardele viorii noastre și se prefac în coloare, sunet, formă, timp și spațiu ?... Fiindcă — și aici trebuie să te trimit la cărțile maeștrilor — coloare, sunet, formă, timp și spațiu, tensiune nervoasă și tensiune musculară purced toate din aceleași porți ale apriorismului și ale misterului...

Dar iată că, prin această lume, atît de curioasă și atît de altfel decît ni-o mărturisesc simțurile, trece, secundă cu secundă, coasa morții... Putem să afirmăm, din capul locului, această certitudine : După cum suntem invincibil încredințați că lumea înconjurătoare și noi înșine, în centrul ei, suntem cu totul altceva decît ne informează simțurile, tot așa trebuie să fim încredințați că familiara moarte trebuie să fie, în sine, cu totul altceva decît cred și deplîng ochii noștri... N-am izbutit pînă acum să studiez documentele și doctrina creștină... Dar arhaica și mîngîietoarea credință că moartea este o vamă între două lumi mi se pare de o respectabilă înțelepciune...

Să ne întrebăm cu independență : Ce poate să fie moartea aceasta, într-un timp și într-un spațiu care îmi aparține mie ?...

Boruzescu se întrerupse. Porni din colțul divanului și, cu degajarea unui profesionist sigur pe cărțile, pe argumentele și pe efectele sale, scoase dintr-un raft de cărți volumul lui Eminescu.

Îl deschise și ceti :

Pe pieptul moartei luce de pietre scumpe salbă
Și păru-i de-aur curge din raclă la pămînt.
Căzuți în cap sunt ochii. C-un zîmbet trist și sfînt
Pe buzele-i lipite, ce vinete îi sunt,
Iar fața ei frumoasă ca varul este albă...

Această funebră frumusețe, această rigiditate, această capitulare — moartea pală și superbă — sunt roabe spațiului și timpului meu !...

— Boruzescule... te joci cu simțirea mea... Mă zgudui și mă tîrăști după tine, ca pe vechii captivi, imperatorul triumfător... Dar, dragul meu, este definitiv probat că noi... suntem universul ?... Se poate afirma, fără remușcare de conștiință filosofică, cum că lumea oglindită de picătura de rouă este chiar proprietatea acestei picături ?...

— Filipache, arsenalul argumentelor lui Kant — cel ce l-a întrecut pe Platon — este irefragabil... Din nefericire, cîți pot să pătrundă în acest arsenal!... Amice, universul tot este un misterios fenomen, legat de misterul și mai inexpugnabil al *subiectului* care suntem noi... Lumea aceasta este obiectul difuz și infinit. Eu sunt subiectul... Jurisdicția legii cauzalității nu se întinde asupra subiectului... Legea cauzalității este valabilă numai între obiecte. Acest obiect sau acest fenomen este cauza celuilalt fenomen... Nu putem să afirmăm : noi proiectăm în neant viziunea acestui cosmos și fluxul miliardelor de veacuri... Între subiect și obiect punțile sunt rupte pe vecii vecilor... Dar știm bine și demonstrăm că spațiul, timpul și cataracta cauzalității universale sunt numai și numai ideale, cu noi, pentru noi, din pricina noastră, în așa grad încît, dacă noi n-am fi sau n-am mai fi, universul s-ar șterge ca apa morților...

— Încep să văz, așa, ca prin sită, care este filosofia ta asupra morții...

— Iubite Filipache, nu știu dacă te-ai oprit vreodată mai îndelung în dreptul noțiunilor de infinit și de eternitate... De obicei, noi gîndim aceste noțiuni numai prin comparația : Lumea noastră întreagă față de universul infinit este de-abia un punct. Veacurile lumii noastre, oricît de multe, față de eternitate sunt o singură clipă. Pentru cei ce așază pe Dumnezeu, ca să zic așa, în inima eternității și a infinitului, lucrurile sunt și mai evidente. Ce sunt toți anii creaturii față de eternul creator ! Ce sunt toate regiunile universului față de infinitatea puterii și a omniprezenței lui Dumnezeu !...

Dragă amice, toată filosofia mea asupra morții stă captivă într-o ecuație insolubilă. Nu știu dacă eternitatea și infinitul sunt ale lui Dumnezeu... Dacă infinitul face parte din vistieria dumnezeiască, atunci cosmosul nostru este un simplu punct, este un singur bănuț din această vistierie... Dacă eternitatea este mantia lui Dumnezeu, atunci toate miliardele de veacuri ale lumii noastre sunt o clipă, o scamă de purpură pe mantia împărătească.

Acum urmează-mă. Dacă în clipa morții mele trec din iluzia și din visul timpului pămîntesc de-a dreptul

în realitatea eternității, atunci însemnează că moartea mea coincide cu moartea universală...

— Iartă-mă că nu pot să prind raționamentul tău...

— Filipache, admite că fluviul timpului nostru se varsă în marea eternității... eternitatea nudă, fără clipe, fără zile, fără ani, adică eternitatea dezbrobodită, fiindcă toată această broboadă — clipe, zile, ani și veacuri — însemnează iluzoriul timp pămîntesc...

— Bine, am admis.

— În fața eternității, care soarbe iluzia timpului nostru, zdrențele acestei iluzii sunt absolut egale, sunt una și aceeași clipă... O zi, un an, sau o mie de ani... față cu veșnicia goală sunt perfect egale, sunt o secundă. Fluviul timpului nostru se varsă în marea veșniciei într-o singură secundă...

— Așa s-ar părea... Să zicem că da...

— Nu să zicem că da... Așa este !... Un ceas și o sută de ani, o săptămînă și un milion de ani pe orologiul eternității nu însemnează decît una și aceeași clipă... Oricît de lungă sau oricît de scurtă ar fi funia timpului, în fața veșniciei ea scade dintr-o dată și se reduce la o clipă... Și ele între ele, perioadele veacurilor noastre, confruntate cu eternitatea, sunt toate un fulger, nimic altceva decît palpitarea unei clipe.

Stai acum și te socotește : pe firul acestui timp iluzoriu stau înșirate decesul lui Confucius, al lui Buda, al lui Abraham, al lui Keops, al lui Alexandru cel mare, al lui Socrate, al lui Zenon, al lui Francisc de Assisi, al lui Kant, al lui Napoleon !... Și pe același fir iluzoriu, iată... la infinit, perlele negre ale tuturor deceselor din veacurile iluzorii, bineînțeles punînd la socoteală decesul tău și al meu...

Pricepi, Filipache ? Barca lui Charon este universală !... În realitate, poznașul de unchiaș ne transportă pe toți dintr-o dată de pe țărmul iluzoriu, dincolo, pe țărmul destăinuirii și al adevărului !

— Boruzescule dragă, tot ce spui tu mi se pare fantastic de ingenios, dar fragil...

— Ca timpul și ca spațiul !... Dorule, nu știu nici eu prea bine dacă ai în fața ta pe un pribeag al reveriilor funebre sau pe un nou Cristofor Columb... Dar, încă o

dată și încă o dată !... Dacă timpul pămîntesc e broderia visului, dacă este — ca și spațiul — un element aprioric și un aport al cerebralității noastre, atunci moartea noastră, cea în timp și în spațiu, este o scamatorie !...

Pe urmă... Dacă, dincolo de mirajul timpului și al spațiului, ne așteaptă nuda eternitate și nudul infinit, atunci decapturarea noastră din colivia vieții însemnează o năvală universală de școlari ieșind toți din clasă în secunda cînd sună clopoțelul... Cu alte cuvinte, mai severe : moartea mea coincide cu moartea tuturor celor ce au murit, mor și vor mai muri pe planeta aceasta și în șuvoiul veacurilor pămîntești... Dacă dincolo de moarte ne așteaptă eternitatea rigidă, moartea nu mai este individuală, ci universală... Anii care s-au scurs între moartea Semiramidei și moartea mea sunt iluzorii... În mormîntul meu pogoară toți morții trecuți, prezenți și viitori... Cu fiecare dintre noi se stinge strania și imensa iluziune, și — lucru admirabil — toți murim în aceeași clipă, fiindcă toți ne decapturăm în una și aceeași compactă veșnicie... Deși între mormîntul primului om și mormîntul ultimului om se pare că au căzut la mijloc sute de mii de ani și mii de kilometri, adevărul este că mormîntul e unul și același, iar clipa morții lor — și a tuturor morților dintre ei — este clipa morții universale... Înțelegi, Filipache ?...

— Boruzescule !... Mă vrăjești, dar nu mă convingi !

Paradoxalul filosof se învîrti de cîteva ori în jurul lui Filipache, ținînd mîinile în buzunarele pantalonilor. Apoi, cu capul în umbra dantelată a abajurului și cu pieptul în lumina plină, se opri în fața nedumeritului prieten. Avea în ochi o lumină amuzată și ironică. Părea un maestru afectuos, care voiește să dovedească unui elev nu știu ce adevăr, foarte ușor de înțeles, dar pînă acum neluat în seamă.

— Dragul meu, în luna decembrie, în nopțile clare — cum nu e noaptea aceasta — poți să observi pe bolta cerului, dincolo și dincoace de Calea Galactică, cele două constelații diademe, a Carului Mare și a Orionului, iar împrejurul lor vetrele fosforescente ale celorlalte con-

stelații. Sunt vreo șapte mii de ani de cînd omenirea le privește, splendide și rigide, misterioase și inamovibile. Așa le-au privit și le-au însemnat, odinioară, astronomii din Babilon, așa le privim și le notăm și noi în cataloagele noastre... Ursa Mare, Orionul, Casiopeia și toate celelalte stau nemișcate și geometrice de cînd le-au pomenit mirații ochi ai locuitorilor pămîntului... Dar știi ca și mine că această lume siderală, acești aștri cu toate cortegiile lor planetare nu se odihnesc nici o clipă... După cum infimul nostru sistem planetar gravitează necontenit în jurul soarelui, tot așa și soarele — sărmană stea bătrînă — tot așa și comparșii soarelui din tot universul au mișcări tainice și gigantice, nu cunosc odihna și aleargă în spațiu cu viteze incalculabile... Apropie acum aceste două noțiuni elementare. Iată, întîi rigiditatea acestor constelații, acestor figuri geometrice ale cerului, riguros aceleași de cînd le contemplează omenirea... Al doilea, aceste stele și familiile lor, deși par fixe, ca niște cuie de diamant — și fixe le constatăm de șapte mii de ani — totuși, zboară în spațiu fără odihnă, călătoresc cu repeziciuni care ne confundă !... De șapte mii de ani, de cînd privim roțile Carului Mare sau ale Carului Mic, nici o roată nu s-a mișcat din loc ! De șapte mii de ani, de cînd privim Cloșca cu pui, nici un pui n-a ieșit de sub aripile Cloștei, deși știm perfect de bine că acești pui sunt fulgere călătoare în spațiu !... Îți dai seama de consecințele acestei confruntări ?... Șapte mii de ani ai noștri și poate încă șaptezeci de mii de ani de aci înainte n-au făcut și nu fac nici cît o clipă siderală, adică atîta cît îi trebuie unei stele dintr-o constelație ca să se miște și să evadeze din familie !

La noi pe pămînt, de cînd cu grădinile suspendate ale Babilonului și pînă azi, au trecut atîtea mii de ani ; în constelația Orionului n-a trecut nici o clipă, fiindcă tot trapezul ei este rigid și egal cu el însuși, acum, ca și în zilele astronomilor caldeeni... A gîndi că stelele care compun fixele noastre constelații sunt niște sarcofage imobile este antiștiințific... Sferele lui Ptolomeu și toată concepția antică nu vor mai învia niciodată... Aceste

corpuri cerești aleargă și gravitează *in saecula saeculorum*... De ce atunci vertiginoasa lor cursă pentru observatorii pămîntești este inexistentă și inexistentă de șapte mii de ani ?... Pentru că... o clipă siderală înghite o sută de mii de ani ai pămîntului !... Dar o clipă a eternității ?... Judecă deci mai adînc și familiarizează-te cu această trăsnaie din capul prietenului tău Costache Boruzescu. Timpul nostru pămîntesc, oricîte deșarte sute de mii de ani ar număra, rămîne egal cu zero... Un an, o sută de ani, sau o sută de milioane de ani sunt între sine cantități deplin egale, fiindcă fiecare în parte, proiectată pe înțelesul eternității, este egală cu zero, adică maximum cu o clipă...

Presupune, amice Dorule, că un astronom din *Alfa din Orion*, zisă și *Betelgeuse*, ar fi prins de veste despre moartea marelui și virtuosului rege al Egiptului, Sesostris, cel sărbătorit de greci. Și multinformatul și compătimitorul astronom ar vrea să-și șteargă o lacrimă de emoțiune... Dar cînd s-a aplecat din nou, ca să privească prin aparatul lui miraculos, a văzut funeraliile lui Sadi Carnot...

Și dă-ți bine seama că rigidele constelații de deasupra capetelor noastre sunt și ele captive timpului și spațiului... Oricîte mii de ani pămîntești ar intra într-un sfert de oră din Steaua Polară, totuși, și Steaua Polară are ceasuri, zile și ani... Cugetă, însă, că eu pun față în față timpul și decesele noastre nu cu orologiul vreunei stele, ci cu integrala și maiestuoasa Eternitate !...

— Costache, să respirăm un minut... Ideile tale sunt grele de mă doboară !... Ce supapă de siguranță, pentru prosteasca noastră sănătate, prezintă sfînta ignoranță !

— De ce, Filipache ?... Toate cîte ți-am spus sunt lucruri pe care le știi de multă vreme ; le-ai cetit, ca și mine, în cărțile lui Camille Flammarion și în toate cărțile de astronomie populară...

— Totuși, sinteza pe care o scoți din acele elemente cunoscute și vagabonde este uluitoare !...

— Este oul lui Columb !... Dacă plutim — cu spațiul și cu timpul nostru — pe oceanul viului infinit și al viei eternități, moartea fiecăruia dintre noi însemnează

le suprême plongeon ! Toţi suntem solidari în moarte !... Nici unul nu murim înaintea celuilalt !... Toţi ne regăsim dincolo — ceea ce şi suntem într-adevăr — acelaşi arbore de mărgean sufletesc...

— Boruzescule, mă scormoneşti şi mă aţîţi !... Pare că sunt un orb care, inundat de soarele de mai, ridică mîinile în sus, spre astrul caldelor mîngîieri... Dar soarele va rămînea mascat de-a pururi !... Amice, unde este Dumnezeu în toată această tulburătoare destăinuire filosofică ?... Nu ştiu pentru ce, dar tu îmi faci impresia că mai ţii undeva, departe, o cameră pe care nu vrei să mi-o deschizi... E adevărat că niciodată n-am vorbit pe şleau în chestiunea aceasta... Mi-aduc aminte de discuţia ta cu ultimul nostru suplinitor de filosofie, şi mai cu seamă de controversa ta cu Cochinţu — ateul nostru din interese de galanterie — şi păstrez impresia că tu erai partizan al marelui Necunoscut...

— Filipache dragă, cînd e vorba de existenţa lui Dumnezeu, nu putem să uităm niciodată sentinţa subtilului francez : *„téméraire qui l'affirme, insensé qui le nie !"* Da, este adevărat, cu cît te adînceşti în acest ţinut al negurelor eterne, cu atîta începi să cîştigi, de la o vreme, bănuiala că vălurile vor cădea şi că faţa adevărului va birui, deodată, într-o subită glorie revelatorie !... Pe extremele confinii ale împărăţiei lui Kant, începi să simţi vecinătatea lui Dumnezeu... Dar, amice, filosofia este neputincioasă să-ţi destăinuiască mai mult... Mintea noastră e slabă şi condiţională !... Primul nostru instrument de investigaţie abstractă nu ajunge decît pînă la ţărmul obiectului... Legea cauzalităţii se opreşte la ţărmul celor ce se văd !... Jurisdicţia acestei legi este mărginită iremediabil !... Materialiştii [1] declară cu ignorantă suficienţă : „Aşa-zisul suflet omenesc este o fosforescenţă a materiei !" Sau celebra şi insipida comparaţie : „Cugetarea este o secreţiune a creierului, întocmai aşa cum urina este o secreţiune a rinichilor..." Filosofi ignorantini ! În capul lor încă nu s-a descoperit America !... Ei nu ştiu încă marele adevăr că legea cauzalităţii nu este valabilă

---

[1] Materialiştii vulgari (n. ed.).

decît în lumea obiectelor : un obiect este cauza altui obiect ! Cum o să fie obiectul — oase, carne, sînge, nervi — cauza cugetării, adică a *subiectului cugetător*, care scapă cu totul de sub legea cauzalității !... Legea cauzalității este inaplicabilă subiectului... Puterea ei este legitimă numai în împărăția obiectelor, distincte și etern separate de subiect...

Dar același abuz îl fac și spiritualiștii care n-au cetit și nu pot să citească pe Kant... Lumea aceasta, măreață, guvernată fără greș, încinsă cu eșarfă de stele și călătoare în infinit, este opera mîinilor Celui Atotputernic... Bănuim că da... Vrem să fie așa... Dar filosofia noastră e prea slabă în picioare ca să se ridice așa de sus... Și picioarele ei sunt frînte de întrebarea : Ce este Dumnezeu ?... Subiect sau obiect ?... Obiect nu poate fi, și legea cauzalității are jurisdicție numai în lumea obiectelor. Dumnezeu este dincolo de această lume și dincolo de această lege....

Este Dumnezeu subiect ?... Trebuie să fie, zicem noi... Dar biata lege a cauzalității nu ajunge nici așa pînă la El, după cum nu ajunge nici pînă la *subiectul* care suntem fiecare...

— Dezolate și dezolante constatări !... Filosofia sfîrșește totdeauna cu o impasă... Aceasta explică și legitimează revelațiunea religioasă...

— Da, ai dreptate... Dar este un domeniu cu totul aparte, pe care nu-l cunosc și de care nu pot să mă apropiu.

Aceste cuvinte ale filosofului răsunară închise și stranii, ca un clopoțel înăbușit într-un sac.

Surprins, Filipache îl întrebă, ridicîndu-și fruntea :

— Pentru ce, Boruzescule ?... Ce poate să rămînă ascuns și interzis pentru inteligența ta ?...

— Copil ce ești !... Este un domeniu antagonic ființei mele și posibilităților mele intelectuale. Revelațiunea religioasă și îndeosebi revelațiunea creștină înseamnează soarele care luminează celălalt versant al sufletului omenesc... Trebuie să fii sfînt și trebuie să fii copil ca să poți să te urci pe Muntele Fericirilor... Spre nesfîrșita mea părere de rău, nici sfințenia, nici nevinovăția nu

fac parte din posibilitățile mele... Suntem la hotarul unei lumi care ne exclude și ne ocolește cu spaimă... Nu știu care dintre vechii scriitori creștini a zis sau a scris undeva : „Ce legătură are porticul lui Solomon cu porticul lui Zenon și ce întîlnire poate să fie între Ierusalim și Atena ?..." Are dreptate !... Sunt realități sufletești, adevăruri, certitudini, experiențe fericite și victorii răsunătoare care pentru noi se desfășoară nu la antipozi, ci dincolo de noi, pe un plan paralel, cu care nu ne vom întîlni niciodată...

Am voit să studiez Biblia și să cercetez personalitatea lui Isus Cristos. Dar, după cîtva timp de strădanie, mi s-a părut că sunt o dihanie acvatică ieșită la suprafața mării şi că vreau să țîşnesc afară pe pajiștea de pe țărm, ca să mă plimb printre crini și să zburd cu mieii turmelor...

— Dragul meu, iartă-mă, dar aici cred că ridici niște bariere capricioase și foarte discutabile... Îți mărturisesc că, pe tăcute, eu am început de prin clasa a șasea să cetesc pe scriitorii creștini sau pe penitenții care revin la creștinism. Ți-am vorbit eu odată despre toate acestea... Ei bine, nici eu nu mă simțeam delfin, nici scriitorii mei nu-mi păreau niște celeste ierbivore...

Boruzescu rîse şi-şi băgă mîna în sîn cu gestul bătrîneților obosite și experiente.

— Filipache dragă, tu nu ești filosof... Tu ești poet, tu ești o simțire intactă și iubitoare. Tu pornești de-abia acum în lume... Pariez că vei găsi pe Dumnezeu !...

— Costache, mă uimești ! Îmi vorbești ca Matusalem ! Ai uitat că suntem colegi ?...

— Dorule, îmi dau bine seama de ce-ți vorbesc... S-ar părea că amîndoi suntem la aceiaşi primi paşi în viață... Dar eu, amice, printr-o sentință excepțională şi funestă, am prescurtat cărările, am pus în buzunar bucuria vieții fără s-o trăiesc, şi mă găsesc tocmai dincolo, la poarta de ieşire... departe de tine cu o jumătate de veac !...

Tonul lui Boruzescu era lipsit de orice patos. Vorbea din prisosința unor dureri precoce, unor experiențe și unei veştejiri anticipate, despre care nici un prieten n-avea precise informații... Era prea inteligent ca să-l

descoasă cineva și era (în comparație cu colegii săi) destul de bogat ca să se izoleze de societatea și de indiscrețiile lor.

Filipache insistă :

— Cu toate astea, Boruzescule, controalele primăriei spun că nu ești încă major !...

— Ei, amice, nici bietul John Stuart Mill nu era mai înaintat în viață cînd s-a simțit baricadat de jur împrejur și incapabil să-și mai caute evaziunea din închisoarea lui de vastă deziluzie și de bancrută universală...

— Termenul de comparație e binevenit... Dar de ce nu vrei să-l folosim și în partea lui a doua ?... Dezorientarea lui John Stuart Mill se isprăvește într-o bună zi, și filosoful nostru intră într-o epocă definitivă de sănătate trupească și morală...

Boruzescu avu un surîs subtil, prin umbra dantelei abajurului.

— Pare că vorbirăm adineaori de secretul convingerilor feministe ale acestui cugetător... Caută pe doamna Taylor !...

Filipache simți că se îmbujorează la față. Își scoase batista și o purtă dintr-o mînă într-alta.

— Haidem înainte, Costache !... De ce să excludem această perspectivă... Iată că un sentiment puternic în viața unui filosof poate să fie binecuvîntatul Nil în pămîntul Egiptului...

Dar Boruzescu nu merse mai-nainte. Filipache îl simți închis și ironic.

— Dorule dragă, și Sfinxul e tot în Valea Nilului... Și de atîția mii de ani, de cînd se revarsă Nilul Verde și Nilul Roșu, Sfinxul a rămas cu totul sterp... Nu i-a crescut nici măcar o pereche de coarne...

Răspunsul tăie tot avîntul lui Filipache.

Boruzescu continuă, privindu-și ceasul :

— Îți mărturisesc, însă, că simt coarne în stomac... Mă împunge foamea ! ... Vrei să fii mosafirul meu ?

— Nu, Costache dragă ! Cît e ceasul ? Brr !... Alerg acasă ! Iartă-mă că nu pot să te asist nici la cină, nici la desertul tău astronomic, dacă cerul ți-l va oferi...

XI

„23 decembrie 1898 (miercuri)

Ce rău îmi pare că n-am putut să te revăd înainte de plecarea dumitale !... Îți sunt însă recunoscător pentru cele cîteva cuvinte pe care mi le-ai trimis din Gara de Nord... M-am domerit și m-am resignat, e adevărat, destul de greu, dar mi-ar fi fost și mai greu dacă plecai fără nici o lămurire... Așadar, a fost în București maica Antonina, nașa dumitale... Cît aș vrea s-o cunosc și eu !... Dragostea și respectul cu care mi-ai vorbit despre maica Antonina au trecut în inima mea.

După socoteala mea, sunt trei zile de cînd ai sosit în Varatic... Ce cuvînt frumos : «Varatic» !... Pe lîngă mine ești o erudită și un adevărat Marco Polo... Eu n-am străbătut pînă azi decît o singură distanță, adică vreo sută și ceva de kilometri de cale ferată... Dumneata cunoști Brăila, Iașii, Piatra-Neamț, Tg.-Neamț și toate acele mînăstiri de primprejur, pe care mi le-ai făcut dragi fără să le fi văzut ochii mei...

Ce să-ți spun de pe aici ?... Sunt multe lucruri pe care ți le-aș scrie în multe pagini, dar n-a venit încă vremea lor...

Vacanța a început a doua zi după plecarea dumitale... M-am dus înadins la orele de psihologie și de pedagogie cu gîndul să iau note pentru dumneata... Dar domnul profesor n-a venit.

În schimb, vară-mea, Sanda Petrovici, s-a ținut de cuvînt — cam tîrziu — și ne-a poftit pe toți la un ceai. Am văzut-o viu afectată de lipsa dumitale. M-am bucurat din toată inima cînd am înțeles cît ține la dumneata. Biata fată începe să se întremeze și trupește, și sufletește... A scăpat de monstrul conjugal care-i săpa mormîntul. Cred că pînă la vară va fi legalmente despărțită de Codin Petrovici. Pînă atunci, neconsolatul Codin se zice că — firește, de inimă rea — și-a sporit porția de alcool cotidian.

Afară de Sanda Petrovici, cel ce a suportat mai greu lipsa dumitale din salonul ei a fost autorul acestor pagini...

Au fost de față Elvira Iatropol, încă o fată de la cămin — domnișoara Prahoveanu — și amicii mei, Boruzescu și Bujoreanu... Altcineva decît mine ar fi găsit tovărășia veselă și ar fi petrecut... Am avut norocul să mă doară capul și să nu înșel pe nimeni cu atitudinea mea rezervată și galeșă... Dacă n-am vorbit și n-am prea rîs, am ascultat în schimb discuțiile angajate în jurul meu...

Domnișoara Prahoveanu mi s-a părut foarte ageră și meșteră la cuvînt, dar trebuie să aibă la inimă un pic de acid sulfuric... L-a cam pîrlit pe amicul Silviu. Subiectul, luat și reluat în tot timpul de la ora 5 pînă la ora 8 seara, a fost divorțul și emanciparea femeii.

Aceasta însemna să vorbești de funie în casa spînzuratului, dar toți știam și eram încredințați că vară-mea, Sanda, este o victimă și că divorțul ei se numește legitimă apărare.

Bujoreanu, poet iresponsabil și farsor pe sub ascuns, era de părere că, în privința emancipării femeii, trebuie să adoptăm tactica lui Fabius Cunctator... Să mai treacă, să mai așteptăm, văzînd și făcînd... Dacă femeile, de aci înainte, se vor purta bine, le vom da bune certificate... Domnișoara Prahoveanu i-a dat cîteva abile lovituri de floretă...

Boruzescu, filosof transcendental și balanță cu terezile goale, privește problema cu ecvanimitate... Vreți emanciparea ? Poftiți, vă rog ! Numai... *Non turbare circulos meos !...*

Sanda, sărmana, formula pretenții minimale : «Puțină milă pentru noi !... Lăsați la o parte zbieretele, înjurăturile și brutalitățile !» Îți mărturisesc că m-a făcut să lăcrămez... O, dacă ar fi bunătate pe pămînt, dacă am avea milă unii de alții și am îndeplini măcar pe jumătate, măcar pe sfert învățăturile sublimului răstignit de pe Golgota, ce ne-ar mai trebui atîtea instituții pentru înfrînarea egoismului și atîtea procese pentru confirmarea dreptății celor slabi !

Elvira Iatropol mi s-a părut straniu de neserioasă. Femeile ca Elvira compromit ideea nobilă a emancipării feminine. A fost tot timpul paradoxală, agitată, incapabilă să urmărească discuția, dar întrerupînd-o cu fel de

fel de incidentale şi cu necontenite explozii de rîs... Şi tot ea, altă dată, după lecţia lui Maiorescu, primise foarte serios ideea unei discuţii între amici...

Mi-a plăcut mai mult domnişoara Lili Prahoveanu. Ideea d-sale era cam aceasta : «Să ne pregătim pentru emanciparea viitoare, dar deocamdată să fim toate gospodine şi mame de copii...»

Într-un moment, am obiectat :

— Ce te faci dacă dai peste un Codin Petrovici ?

Mi-a răspuns :

— Îl mătur din cale şi mă mărit a doua oară !

Vitează fată, dar nu ştiu dacă această vitejie se va menţine şi pe un teren nenorocit şi înfundat, ca în cazul vară-mi...

Dintre toţi cei din salonul vară-mi, cel ce ar fi avut mai mult de spus eram tocmai eu, care am tăcut... De ce am tăcut ? Avusesem mai înainte o lungă convorbire cu Boruzescu şi-l întrebasem, între altele, cum priveşte el emanciparea femeii... Acest pătrunzător prieten mi-a răspuns la fel ca la ceaiul Sandei, dar a adăogat : «Trebuiesc anume interese sufleteşti ca să te înarmezi cavaler şi să porneşti la luptă pentru drepturile femeii...»

Observaţia lui m-a făcut sfios... Dar mai era încă un lucru. Dacă mă amestecam şi eu în discuţie, m-aş fi pomenit vorbind despre altceva decît despre drepturile femeii... Într-adevăr, ceea ce mă preocupă azi mai mult din cazul filosofului englez este experienţa personală, care-i dă putinţa să construiască generoasa lui teorie. Dar această chestiune nu se discută în adunări, ci în intimitatea unei prietenii închise.

Domnişoară Antonino, eşti pentru mine, azi, singurul suflet indispensabil unor atari discuţii... Ţi-am spus de cîteva ori, poate prea încrezut, poate naiv şi copilăros, că speranţele mele cele mari cresc pe valea poeziei şi a literaturii.

Este, dacă vrei, o manie suportabilă, o boală ca oricare alta, mai ales în tinereţe, fiindcă — poftim de vezi — e plină lumea de juni cu plete, cu lavaliere şi cu buzunarele înţesate de manuscrise... Vai, sunt şi eu unul dintre ei !

Situația mea, din punct de vedere comic, n-ar întrece-o pe a celorlalți confrați, imberbi și geniali... Situația mea începe să se complice din punct de vedere dramatic !... Lucru deosebit de grav : domnișoară Antonino, te asociez de cîtva timp (fără să-ți treacă prin cap) la nădejdile, anotimpurile, riscurile și veniturile grădinilor mele din California !...

Mai mult decît atîta : fiindcă răzoarele mele sunt în primăvară, scumpă domnișoară Antonino, beneficiile acestei tovărășii pe care n-ai cerut-o nu se pot măsura !...

Știu eu ce să mai zic ? !... Vraja lecției lui Maiorescu mi-a fost fatală. Mă întreb dacă, din atîta lume tînără care l-a ascultat, n-au mai ieșit și alte victime afară de mine... Și mă întreb, mai departe, dacă viața lui John Stuart Mill, cu adorabila lui prietenie pentru doamna Taylor, n-a răspîndit pînă acum, în cine știe cîte tainice colțuri ale lumii, nobila floare a devotamentelor eterne...

Domnișoară Antonino, sunt de felul meu destul de socotit și destul de împovărat de ceea ce se numește bunul-simț... Mă mir acum ce s-a făcut această intimă a mea povară... Sunt altul, domnișoară Antonino !

Cutez să te întreb dacă, de la Mînăstirea Varatic, vei trece și prin Brăila, sau dacă vei veni, după vacanță, de-a dreptul în București... Cutez să te întreb dacă această scrisoare a mea și altele eventuale nu vor fi mosafiri rău văzuți în reculesul loc unde te afli acum... Cutez să-ți doresc, din toată inima, acum, în ajunul înaltelor sărbători creștine, sănătate, voie bună și puterea sufletească de a privi și de a înțelege în chip fericit întîlnirea noastră în ceasul lecției asupra lui John Stuart Mill !....

O, domnișoară Antonino, în locașul sfînt unde petreci aceste zile, meditarea e fecundă și perspectivele vieții sunt mai clare și mai înțelepte. Să facem schimb : pogoară, binevoitoare, în grădina visurilor mele literare și lasă-mă să urc, sfios, spre sanctuarul ascuns de codri pe care mi l-ai descris !..."

PARTEA A DOUA

I

„...*22 decemvrie, Mînăstirea Varatic.* Am plecat din București cu zorul... Nu gîndeam să încep vacanța la 18 decemvrie și nici s-o petrec la Mînăstirea Varatic... Dar maica Antonina, cu sosirea ei neașteptată la București, a potrivit lucrurile cum nu mă așteptam.

Am sosit la Pașcani ieri de dimineață... Maica mea, împovărată cu genți de călătorie și mai ales cu grija banilor din genți, a cumpărat bilete de clasa I și am călătorit nestingherite... Totuși, de dormit n-am putut să dorm... Poate să fi ațipit între Mărășești și Roman... Am trăit ceasuri curioase, de un fel de înserare sufletească în care lumina și controlul erau suspendate... Mă vedeam pe mine însămi la o mare depărtare. Și nu mai știam bine dacă nu cumva spectacolul este dincolo de mine și fără legătură cu mine... Vedeam pe o biată studentă (atîta vreme trează și severă cu ea însăși), care pleacă din București cu nănașă-sa, de vacanța Crăciunului, și, în loc să fie mulțumită că va vedea scumpa mînăstire din copilărie, este tristă că a plecat prea devreme și că n-a putut să-și ia ziua bună de la prieteni... Huruitul roților, gemetele arcurilor de fier, gîfîitul locomotivei, șuierăturile apropiate și depărtate se interpuneau neîncetat între mine și spectacolul din fund și nu mă lăsau să-l coprind mai strîns și să-l fac al meu...

Deschideam ochii cîteodată și priveam pe maica Antonina, adormită în colțul ei și ținînd pe genunchi geanta

cu banii mînăstirii... Iată o femeie pe care n-o interesează teoriile feministe şi emanciparea noastră ! Viaţa ei are un singur înţeles, o singură directivă, un devotament intact şi un singur stăpîn — în ceruri !

Aşa cum o priveam eu, la lumina candelei din tavanul vagonului, părea — cu profilul ei masculin — mai mult un ostaş papal, sub capişon, decît o călugăriţă pravoslavnică. Mă uitam la ea cu un sentiment de siguranţă afectuoasă, dar şi cu un fior de teamă confuză... Este ocrotitoarea mea şi epitroapa mea sufletească... Tata şi mama îmi par uneori rezumaţi în maica Antonina şi înlocuiţi de ea.

Am ajuns la Paşcani într-o dimineaţă rece şi căruntă, dar fără podoaba lui decemvrie din anii copilăriei. Trăsura mînăstirii sosise din ajun şi ne aştepta. Ne-am înfăşurat în toate pledurile şi în toate broboadele, trimise cu mare grijă de Frăsinica, şi am pornit la drum.

Tîrguşorul Paşcani are frumuseţea lui vara, cînd albia Siretului se întinde verde şi visătoare pînă spre dealurile Ruginoasei... Casele de pe coama dealului, parcul dimprejurul conacului boieresc, făptura uriaşă a gării străjuiesc în chip original băltoacele, gîştele şi amestecata populaţie păşcăneană. Afară de cartierul C.F.R. şi de diversele naţionalităţi reprezentate în el, în jurul gării şi sus în Paşcani e un veşnic iarmaroc, de care cu poveri, de birji scofîlcite, de ţărani cu sumane şi de evrei — parte negustori, parte birjari.

Dar acum, în luna lui decemvrie, băltoacele sunt îngheţate, gîştele au fost tăiate la ultimele sărbători, căruţele şi birjile sunt puţine, marele bulevard al tîrgului e aproape gol... Stau în colţul trăsurii (un fel de landou, un coviltir arhaic) şi mă uit la bieţii oameni, cu nasul roşu, cu cizme grele şi unse cu păcură, cu căciuli care turtesc urechile...

Maica Antonina — iconoama de la Varatic, nu e şagă ! — trebuie să dea ochi cu trei-patru negustoraşi, care vin la ferestruica trăsurii, prevenitori, plini de respect şi de încredere.

Spune maica Antonina :

— Mendălă, să nu-mi ceri banii acum, fiindcă am alte nevoi de răfuit...

— Am cerut eu vreun ban ?... Să dea Dumnezeu să fim sănătoși !... Mai sunt zile de cerut parale !...

O întreb pe drum pe maica Antonina :

— De ce tîrguiești de la Pașcani, cînd Tg.-Neamțu e la doi pași de mînăstire ?

Îmi răspunde :

— Ovreii din Pașcani concurează la prețuri pe ovreii din Tg.-Neamțu...

Ieșim din tîrg și începem să urcăm spre conacul de pe creastă. Mă uit înapoi... O blafardă zi de iarnă... Un giulgiu alb și străveziu cade în falduri peste imensul bazin al Siretului, și sus, în cerul vag albastru, îl ține prins un nasture de aur mat.

Mă strîng lîngă maica Antonina cu un sentiment copilăresc și exagerat... Sunt iar fetița speriată, covîrșită de toate cîte vede, călătoare între Brăila și Varatic, lîngă uriașa maica Antonina... Ce poate să fie viața, zgomotele și întîmplările ei pentru un sufletel singuratic, luat de acasă de lîngă părinți și de lîngă frați și dus să copilărească în mînăstire, între niște femei îmbrăcate totdeauna în doliu ?...

Sodomeni, Gîștești, Topile... conacul boieresc și codrul Pașcanilor... Zările sunt cenușii, culmile apropiate sunt de aramă, și departe-departe, dincolo de brățara primelor păduri de brad, nălucește fantasma Ceahlăului...

23 decemvrie. Dacă stau și gîndesc bine, trebuie să mă socotesc un copil cu noroc... Am două case părintești, un tată și o mamă la Brăila, o mătușă la Varatic, și o copilărie dublă — o parte trăită pe cheul Brăilei și altă parte aici, în legănatul brazilor și al cîntecelor bisericești...

Toți și toate sunt la locul lor, fără nici o schimbare. Frăsinica (sora de o vîrstă cu mine), ucenicele mai în vîrstă, Xenia și Agafia, maica Polixenia, chelăreasa, servitorii din ogradă și vizitiul Păvălache... În iatacul unde dorm de cînd am isprăvit liceul și unde scriu acum aceste note de jurnal, vremea e un cuvînt, ultimele mele amintiri sunt o iluzie și parcă înseși aceste mărturisiri scrise sunt neputincioase să demonstreze că zilele se scurg și că

imobilitatea nu există... Divanul albastru, scrinul de nuc, masa de marmură cu tot dichisul ei pentru spălat, peretele de icoane — aceleaşi de cînd le-am pomenit ! — perdelele, şerveţelele, largile buzunare brodate de pus scrisori, ziare şi perii... au acelaşi loc şi aceeaşi vîrstă ca şi în ceasul cînd le-am cunoscut...

Este odihnitoare, pentru sufletul aiurit de viaţa zbuciumată şi gălăgioasă a marilor oraşe, această dulce încremenire mînăstirească. Nici maica Antonina, nici ucenicele ei, nici casa, nici servitorii nu sunt mai bătrîni decît acum doi ani şi trei şi patru... Numai eu, răzleţita în lume, am crescut, m-am schimbat, am ieşit de sub legile acestui loc sfînt şi drag...

24 decemvrie. De cînd maica Antonina a hotărît, în inima ei energică, pentru mine, nepoata, că nu voi rămînea în mînăstire, ci voi învăţa carte mirenească, pravila cea aspră de la început s-a îndulcit în privinţa mea. De multă vreme nu mai sunt obligată să merg la priveghieri, la vecernii şi la toate slujbele de sărbătoare. Cu toate acestea, nu mă lasă inima să stau leneşă în casă sau să cetesc cărţi străine atunci cînd clopotele cele mari au oprit în mînăstire tot lucrul profan şi au deschis orele de biserică.

Suntem înaintea Naşterii Domnului. Cetaniile sunt nesfîrşite, cîntările şi toată orînduiala slujbelor înaintează din amurg şi pînă după miezul nopţii şi din revărsatul zorilor pînă la ora douăsprezece din zi... Am stat în biserică uneori trei ceasuri, alteori patru... Mă pironeşte locului nu numai sentimentul imprecis al nu ştiu cărei porunci pe care e bine s-o îndeplinesc, dar farmecul insinuant al amintirilor mai tari decît toate poruncile. Sunt iar copilul cu rochiţă albă şi cu bujori pe ea, care se pierde în valurile de şiac ale dulamei maicii Antonina. Sunt încă o dată cugetul sfios şi cu încîntări religioase, care bat mătănii la iconostas şi ţin hangul călugăriţelor cîntăreţe... Mă simt din nou fericit legată acestui sfînt locaş, mohorît de jertfa atîtor nouri de tămîie şi sonor ca o vioară, după atîţia ani de rugăciuni şi de imnuri înălţate Trinităţii Prea Sfinte...

Mă uit, de lîngă strana maicii Antonina, în biserica plină de credincioşi — ţărani, ţărance, mosafiri întîmplă-

tori, veniţi de la oraş — dar mai cu seamă de fiicele acestei mînăstiri... Pe multe dintre ele le cunosc : maica Olimbiada, maica Epraxia, maica Agatonica, maica Neonila...

Ştiu prea bine că sunt observată. Mi s-a părut ieri că, un ceas întreg, în corul cîntăreţelor din stînga s-a învîrtit în şoaptă nu ştiu ce discuţie în privinţa mea... Nu mă simt iubită. Sărmane suflete pe care credinţa nu ajunge să le împace şi să le scoată de-a binelea din cercul preocupărilor deşarte ! Li se pare lor că sunt o fugară, o trădătoare ?... Poate că au dreptate ! Dar nu le sunt vinovată cu nimic. Maica Antonina şi Dumnezeu, care a îndemnat-o, puteau să mă oprească în mînăstire tot aşa cum au hotărît să mă trimită în lume şi să mă dea la carte.

Cu toate acestea, nu pot să mă despart de simţimîntul că aceste femei, care scot din hainele lor negre numai ochii şi nasul, sunt familia mea cea adevărată !... Cîntările lor tînguitoare sunt mai aproape de duioşia mea decît jocurile şi alergăturile de pe cheul Brăilei !... Viziunea acestei catapetesme de aur şi a preoţilor, care apar şi dispar prin perdelele ei, mă zguduie mai mult decît amintirea vapoarelor care descărcau şi încărcau la schelă... Iar eu întreagă sunt cu adevărat copilul de suflet al maicii Antonina !

27 decemvrie. Ieri, a doua zi de Crăciun, pe cînd maica Antonina era încă la maica stariţa, a sosit curierul poştal — veche figură cunoscută — şi a adus un pachet de scrisori şi de ziare... Două scrisori erau pentru mine, una de la Brăila şi alta de la Bucureşti... Mi-e ruşine să spun că nu cea de la Brăila m-a făcut să mi se bată inima.

Doru îmi scrie o scrisoare destul de lungă, unde îmi rezumă convorbirile din salonul Sandei Petrovici.

Scrisoarea nu e prea sfioasă... E adevărat că i-am dat voie lui Doru să-mi scrie, dar... ca să-mi comunice în substanţă lecţiile la care eu nu puteam să mai fiu de faţă... Cel puţin aşa mi se pare că-i spuneam în cartea poştală pe care i-am scris-o din Gara de Nord... Nu i-am dat voie să-mi scrie ultimele două pagini din scrisoarea lui... Şi totuşi, poftim, că nu sunt nici revoltată, nici speriată că mi-a scris asemenea lucruri !...

După ce-am cetit şi recetit epistola lui Doru, am deschis-o şi pe cea de acasă... Slavă Domnului, sunt toţi sănătoşi ! Treburile merg ceva mai bine. Sărbătorile Crăciunului şi ale Anului nou mai înviorează pe bieţii negustori. Multe închinăciuni maicii Antonina şi multe urări pentru sfintele sărbători.

Aseară m-am retras mai devreme în iatacul acesta şi am cetit a treia oară slovele lui Doru. Am stat apoi (poate vreo două ceasuri) şi m-am judecat pe mine însămi şi această nouă situaţie în care se pare că încep să mă găsesc.

M-am întrebat cu claritate : Dacă maica Antonina ar fi fost de faţă la sosirea scrisorii şi ar fi fost curioasă s-o cetească şi sfinţia-sa, ce explicaţii şi ce justificări i-aş fi înfăţişat ?

I-aş fi vorbit aşa : «Îmi scrie Doru Filipache, un student din Bucureşti, pe care l-am rugat să-mi comunice ce lecţii s-au ţinut la şcoală după plecarea mea. Dar, pentru că nu s-a ţinut nici o lecţie, el îmi scrie alte lucruri şi idei...»

Maica Antonina m-ar fi întrebat : «Ce anume îţi scrie ?»

Răspunsul : «Vezi, maică dragă, la noi, la Facultatea de filosofie, un profesor renumit, Titu Maiorescu — poate că nu l-ai uitat : a fost odată ministru al Instrucţiunii şi cultelor — ne-a vorbit despre un mare învăţat englez, care a strigat în toată lumea că femeile duc azi o viaţă de roabe şi că trebuie să le dăm şi lor aceleaşi drepturi pe care le au bărbaţii... Să fie şi ele slujbaşe la stat, să se aleagă senatoare şi deputate, şi, dacă ar fi aşa bărbătoase ca sfinţia-ta, să ajungă chiar miniştri...

Dar acest mare învăţat englez a avut în viaţa lui o taină, pe care a dat-o pe faţă de-abia spre sfîrşitul vieţii. El a fost prieten neprihănit, timp de douăzeci de ani, cu o femeie foarte isteaţă şi inimoasă, care era măritată cu altcineva... Englezul nostru a scris multe cărţi de înţelepciune şi de bună îndrumare pentru oameni şi a scris cu deosebire şi a lucrat mult să-şi izbîndească ideea lui, adică să dezrobească pe femei... Şi în tot ce-a scris el a fost sfătuit şi încurajat de buna lui prietenă, femeia aceea,

care însă nu era nevasta lui... După douăzeci de ani, bărbatul englezoaicei moare de moarte bună și filosoful se însoară cu ea, și ajung, din prieteni cinstiți și fără bănuială, soți fericiți, dar numai șapte ani, căci ea moare fără de veste...»

Aici maica Antonina mă întreabă cu dreptate :

«Bine, bine, dar cum vine aiasta pe psaltichie ?...»

Și eu încep să-i spun : «Maică dragă, ideile filosofului englez că trebuie să facem pe femeie egală în drepturi cu bărbatul au ridicat și ridică neîncetat mare vîlvă printre oameni și printre studenți, cînd aud întîi de ele... Și atunci a început și printre studenții noștri gîlceava începută aiurea, de multă vreme... Doru Filipache îmi scrie ce-a fost și cine a vorbit mai deunăzi, în casă, la vară-sa, tocmai despre această pricină...»

Aici eu fac o pauză... Maica Antonina mă privește pe deasupra ochelarilor... Cine poate să suporte acești ochi încă frumoși, sfredelitori, inteligenți și albaștri-violeți, ca toporașii ! Eu îmi pierd puțin cumpătul, răgușesc o clipă, dar pe urmă sunt iar stăpînă pe mine și urmez :

«Doru Filipache este un băiat simpatic, muncitor și care va ajunge departe... Ascultînd la lecție pe profesorul Titu Maiorescu, care ne vorbea cu laudă despre prietenia dintre filosoful englez și sfetnica lui, a ajuns să crează, în mintea lui de copil cu închipuiri, că e bine să calce pe urmele englezului și să-și lege și el inima cu o prietenie... englezească !... De unde pînă unde i s-a părut că, din atîtea fete care urmăm lecțiile lui Titu Maiorescu, eu sunt făcută să înțeleg asemenea prietenie și să-l ajut în planurile lui de viitor !...»

Maica Antonina își ascunde ochii sub mărăcinii sprîncenelor, stă cîtva așa și apoi îmi frige fața cu fulgerul ochilor ei de oțel :

«Și tu, Antonino, ce parte ai avut în toate aiestea ? Ai vreo răspundere, ai vreo vină ?»

«Da, maică Antonino !... încep să fiu vinovată !...»

Pînă aici mă ajută capul să urmăresc cum s-ar fi petrecut lucrurile între maica Antonina și mine dacă ar fi cetit și sfinția-sa scrisoarea lui Doru. Ce mi-ar spune mai departe maica Antonina ?...

8 ianuarie (vineri) 1899. Au trecut Anul nou, Boboteaza și toată vacanța, și n-au fost ale mele decît foarte puțin !... O împrejurare prostească, dar cu care m-am întîlnit și altădată, mi-a banalizat și mi-a anulat o săptămînă din vacanță... Familia unui *gros bonnet* din Ministerul Cultelor a venit în mînăstire să petreacă sărbătorile de iarnă în aceste zile atît de blajine și de însorite, că par a fi de toamnă... Acum se știe că pentru mînăstirile din România, adică pentru iconomii și iconoamele mînăstirilor, în ierarhia puterilor, după Dumnezeu și după sfinți, vin funcționarii de la Culte... Unul dintre ei și-a trimis încoace soția, fata — elevă de liceu — și doi băiețași de clasele primare... Firește că i-a găzduit iconoama mînăstirii și — vai, firește ! — eu a trebuit să fiu domnișoară de companie.

Totuși... *à quelque chose malheur est bon !* Soția funcționarului de la Culte este vară primară cu soția căpitanului Naum Filipache, al doilea dintre frații Filipache (Daniil, Naum și Teodor...). Cu oarecare abilitate, ca să nu bage de seamă că mă interesez de familia lui Doru, i-am dat vînt cucoanei să vorbească... Mi-a spus multe lucruri pe care nu le știam. Bătrînul Vasile Filipache a ținut o moșie mare în județul Olt. A strîns o avere frumoasă și ar fi strîns și mai multă dacă nu cădea bolnav și nu risipea bună parte din ea cu doftorii din țară și din străinătate... Băieții cei mari, Daniil și Naum, s-au însurat devreme cu fete bogate și sunt ofițeri foarte apreciați (primul maior, al doilea căpitan). Mama lor, cocoana Sofia, este o femeie cu minte, fără învățătură, dar gospodină și pravoslavnică. Mîna ei dreaptă și sfetnicul ei, de cînd i s-a prăpădit bărbatul, este tocmai Naum, căpitanul, și ruda prin alianță a informatoarei mele.

A fost în casa familiei Filipache de mai multe ori. Cunoaște și pe doamna Calfaiani, sora cocoanei Sofia... Știe foarte bine și pe Doru, și pe soră-sa, Clarița... Doru e un băiat foarte inteligent... Dar cum sunt tinerii de azi : prea încrezut în puterile proprii, iubitor de noutăți și de teorii extravagante și cam certat cu doctrinele tradiționale... Cînd isprăvea cursul inferior — deci în vîrstă de abia cincisprezece ani — se ducea la clubul

socialist, asculta pe reformatorii de acolo şi purta nişte plete scandaloase... Azi s-a mai domolit. Îşi vede mai mult de carte şi s-a tuns. Dar i-a rămas un nărav: scrie literatură. E prieten cu toţi debutanţii şi ia parte la întemeierea tuturor revistelor care trăiesc cîteva numere...

Am înţeles, după cîteva întrebări, puse aşa, la întîmplare, că informatoarea mea îmi serveşte un material elaborat şi transformat de soţul ei, funcţionarul de la minister. Poate că socialismul lui Doru a fost vreodată subiect de vorbă între funcţionar şi colegii lui, sau între funcţionar şi cei de acasă... În orice caz, soţia lui îmi făcea impresiunea că cele văzute şi auzite de ea în casă la familia Filipache fuseseră cernute prin multe site şi discutate de multe ori... Despre Clariţa nu era nici o controversă... E fată frumoasă şi are, lîngă doamna Filipache, bună povaţă şi bune exemple.

18 ianuarie (luni) 1899. I-am scris lui Doru că e mai bine să-mi trimită simple cărţi poştale, şi anume, cu evenimentele şcolare care vor începe. Desigur că au şi început, dar eu rămîn pe loc... Maica Antonina are două motive destul de tari să mă mai păstreze lîngă sfinţia-sa. Întîi, mă găseşte prea slabă şi ogîrjită. La diferitele întrebări pe care mi le-a pus asupra vieţii din căminul domnişoarelor Eremia, am răspuns că e mult mai monastică masa din cămin decît cea din Mînăstirea Varatic. Atunci, maica Antonina a hotărît să-mi prelungească vacanţa. N-am fost foarte încîntată şi i-am adus aminte maicii mele de lecţiile universitare care încep mai tîrziu ca la celelalte şcoli, dar în orice caz după jumătatea lui ianuarie. Maica Antonina mi-a pus înainte al doilea motiv, care mi se pare ticluit şi artificial, dar pe care trebuie să-l primesc cu profund respect: iconoama mînăstirii are de pregătit un întreg dosar de acte justificative — cheltuielile anului bugetar în curs — şi atunci are nevoie de o mînă de ajutor din partea mea.

Sunt copil recunoscător şi cu mare bucurie voi sluji-o pe maica Antonina, deşi, după cît am simţit, buna maică a inventat nevoia alcătuirii dosarului ca să mă oprească mai multă vreme la masa ei îmbelşugată. A fost însă un bun prilej ca să constat că am ajuns nerăbdătoare...

Ce mă aşteaptă în Bucureşti ? Căminul, lecţiile, pregătirea examenelor... Mă aşteptau şi altădată, şi totuşi, nu mergeam spre ele cu atîta înfrigurare !

24 ianuarie (duminică) 1899. Registrele, chitanţele şi facturile maicii Antonina nu mi-au dat de lucru nici trei zile, cu cîte cinci ore de aplicaţie zilnică. M-am dus la maica mea şi i-am prezentat totul descurcat şi clasat. S-a uitat la mine şi mi-a spus zîmbind :

— Ai muncit prea repede ! Trebuia să te economiseşti... Acum, socotesc eu, îţi vor trebui vreo zece zile de odihnă şi de mîncare bună.

Vremea e de partea maicii Antonina... Ai zice că nu suntem în luna lui ianuarie, ci în luna lui octomvrie. Puţinul omăt care căzuse înainte de Crăciun a mai rămas, pe ici, pe colo, pe culmile pleşuve. Soarele e prietenos şi galeş de dimineaţa pînă seara. Codrii întunecoşi de brad de deasupra mînăstirii foşnesc îmbietor şi miros a primăvară. Unde sunt vijeliile iernilor trecute şi mugetele de ocean pe care le scotea pădurea noastră din plămînii ei seculari !... Unde sunt coastele şi pajiştile cele albe care făceau mînăstirii, de jur împrejur, un fel de cuib de îngeri !...

Am luat-o pe Frăsinica tovarăşă şi am hoinărit cu ea ceasuri întregi. Suntem colege din clasele primare. Am stat cu ea alături în bancă, în clasa întîi, a doua şi a treia... În clasa a treia, la sfîrşit, cînd a văzut maica Antonina ce giuvaer de nepoată are, s-a hotărît să mă dea să învăţ clasa a patra la oraş, ca să pot intra, fără teamă şi fără poticneală, în Şcoala centrală... Am făcut clasa a patra la Brăila... Şi era ciudat să mă simt, în casa părinţilor mei, parcă la o gazdă unde m-ar fi trimis maica Antonina.

Am fost cu Frăsinica, aci, devale, în satul Filioara şi am văzut căsuţa unde era şcoala noastră. Biata mea dăscăliţă, cocoana Aglaiţa, a ieşit la pensie şi s-a dus să trăiască lîngă feciorul ei cel mare. Şi Frăsinica, şi bojdeuca unde am învăţat tabla lui Pitagora mi-au înduioşat inima şi au făcut să crească în jurul meu, lanuri-lanuri, amintirile copilăriei. Am fost cu Frăsinica sus în poienile singuratice şi înfiorate de croncănitul corbi-

lor ; am mers departe pe şosea, pînă spre Bălţăteşti, şi ne-am urcat de cîteva ori pe dealul Filiorului, dealul de stejari şi cu spinare de arici, unde ne făceam de joacă, vara, la vecernie, cînd ieşeam din şcoala cocoanei Aglaiţa.

Am stat jos, pe stratul gros de frunze moarte, umăr lîngă umăr cu Frăsinica, şi am privit cu ochi dornici spre dealul Boiştea, spre Tg.-Neamţu, şi mai cu seamă spre falnica rămăşiţă a Cetăţii Neamţu. Am vorbit cu Frăsinica multe şi de toate... Nu e proastă deloc. A fost poate mai tîrzie decît mine, dar iată-o azi plină de judecată şi de isteţime. Mi-a destăinuit şi m-a făcut să înţeleg o mulţime de lucruri privitoare la mînăstire şi la călugăriţe, întregind astfel şi clarificînd impresiile mele de altădată, copilăreşti şi întrerupte.

Am pornit de la o întrebare limpede, ca între foste colege :

— Te călugăreşti, Frăsinico ?

Mi-a răspuns fără şovăială :

— Nu mă călugăresc ! Mă rog lui Dumnezeu să-mi arate altă cale în viaţă şi să mă scoată din mînăstire.

Şi atunci, din vorbă în vorbă, mi-a deschis inima ei şi mi-a zugrăvit, dureros şi aidoma cu realitatea, figura morală a bietei noastre mînăstiri, şi probabil a tuturor mînăstirilor din România... Mitropolitul de astăzi al Moldovei, maica Antonina, maica Serafima şi alţi cîţiva bătrîni, rămaşi din glorioasa falangă călugărească, nu văd bine ce este în jurul lor şi ce viitor se pregăteşte monahismului.

Îngrijorată, am întrebat-o pe Frăsinica :

— Atunci, cum îţi închipuieşti tu că vei pleca de aici şi vei arunca scufia de soră ? N-ar fi bine să încep eu să vorbesc cu maica Antonina şi s-o fac să se deprindă cu gîndul că nu te vei face călugăriţă ?...

Frăsinica mi-a răspuns, sigură de ea şi de planurile ei bine croite, că nu este nici o grabă. Tatăl ei, care trăieşte şi azi, sus la munte, pe la picioarele Ceahlăului, a văduvit a doua oară. Prima lui soţie era mama Frăsinicăi. Moşneagul începe să-şi dorească şi să-şi cheme copila. A venit astă-vară aici la mînăstire şi a vorbit de mai multe ori cu maica Antonina. Dar nici maica Antonina n-o zoreşte şi n-o pregăteşte de călugărie...

Azi după-amiază, 24 ianuarie, zi slăvită de izbîndă și de amintire românească, am ieșit singură în bătaia molatică a soarelui de după-amiază și m-am urcat pe Filioru, dealul dorurilor mele vechi și noi... Mă urmărește spovedania Frăsinicăi și mă instruiește sinceritatea acestei fete. Are dreptate. Trebuie să îndeplinim numai ceea ce izvorăște din deplină convingere. Nici călugăria, nici căsătoria nu trebuie să le iei asupră-ți dacă n-a crescut în tine viguroasa încredințare că e bine să te călugărești ori să te căsătorești...

Urmînd sfatului pe care i l-am dat, Doru mi-a scris cîteva cărți poștale, spunîndu-mi ce profesori au reluat cursurile și ce lecții mai importante au rostit. Bietul băiat mi se pare că se ține mai mult de lecțiile mele decît de ale lui. Îmi spune că a luat note, pentru mine, și e gata să mi le trimită. Dacă mai stau aici la mînăstire, îl voi ruga să-mi trimită acele note și poate și o carte sau două... N-am luat cu mine nici o carte școlară. Nu-mi închipuiam că voi dubla vacanța mea...

Dar... tocmai despre acest băiat serviabil !... De ce îl las afară din formula pe care o socotesc atît de onorabilă și de binefăcătoare : *Trebuie să îndeplinim numai ceea ce izvorăște din deplină convingere ?...*

Mă întreb cu sinceritate și-mi răspund cu aceeași sinceritate : N-a sosit ziua clarificărilor ! Trebuie să mai treacă ! Timpul, cu puterile lui irezistibile, va aduce într-o zi la deplină maturitate această problemă a conștiinței mele...

Ucenica și nepoata energicei maice Antonina trebuie să se arate energică și clară chiar atunci cînd plouă cu dovezi că energia și claritatea s-au înecat !...

Am stat un ceas întreg sus, pe Filioru, pe marginea pădurii desfrunzite, privind spre Cetatea Neamțu, spre Iașii din anul 1859 și spre cărunții uriași care ne-au hărăzit Unirea Principatelor... Au crezut în visul și în dragostea lor — pentru aceea au rămas icoane în templul național !... Cum putem să scăpăm printre degete înțelesul acestei pilde mari, atunci cînd trebuie să punem puțină ordine în micile noastre afaceri sufletești ?...

10 februarie (miercuri) 1899. De felul meu nu prea cetesc ziare. Însă iată că trecătorul meu surghiun la

mînăstire (a ținut prea mult ca să-i mai zic vacanță) mi-a dat apetitul noutăților și al ziarelor... Vești multe și diverse... Sosirea în București a domnișoarei Elena Văcărescu... Convulsiuni politice... Prigoane îndreptate împotriva socialiștilor... Moartea caricaturistului Jiquidi... Banchetul dat în onoarea lui Hasdeu... Acestea sunt noutăți ceva mai vechi... Ultimele noutăți aflate din ziarele sosite azi în mînăstire sunt : jucarea revistei lui Caragiale *O sută de ani* și moartea lui Félix Faure, președintele Republicii Franceze...

Doru îmi trimite două cărți poștale, partea întîi și partea a doua... Își face cu devotament funcțiunea de secretar și notează pentru mine ce-au spus profesorii la lecțiile de la care lipsesc. Dar îmi scrie și despre ultimul roman pe care l-a cetit și mă întreabă dacă mi-e cunoscut : *Discipolul* lui Paul Bourget... Îl cunosc din faimă, dar pînă acum n-am ajuns să-l cetesc. Se pare că această lectură i-a scormonit inima cu o deosebită violență... Îl voi ruga să mi-l trimită și mie, de nu voi putea să stabilesc că pînă la sfîrșitul acestei săptămîni pornesc spre București.

Maica Antonina a observat, desigur, din vreme, aceste colegiale cărți poștale, care mă țin în curent cu lecțiile făcute în lipsa mea. Azi, răsfoindu-și ziarele, mă întreabă așa, într-o doară, fără să se uite la mine :

— Cine este, Nino, băietanul aista care îți scrie regulat despre lecțiile voastre ?

M-am gîndit : «Închipuirea se face realitate ! Iată momentul care trebuia să vină. Înainte, cu curajul adevărului !»

— Maică dragă, este un student de la Litere, Teodor Filipache, văr prin alianță cu doamna cutare... care a fost la noi de Anul nou și de Bobotează...

Maica Antonina lasă ziarul și își scoate ochelarii.

— Cum așa ?... De ce nu mi-ai spus și mie ?...

— Fiindcă de-abia azi m-ai întrebat cine este studentul care îmi scrie de la București...

Prind de veste imediat că maica Antonina era preocupată mai demult de cărțile mele poștale și de autorul lor. Maica Antonina întreabă mai departe :

— Cum sunt veri prin alianță ?

— Teodor Filipache are doi frați mai mari, unul maior și altul căpitan, niște ofițeri lăudați de toată lumea. Pe căpitan îl cheamă Naum, și soția lui este vară primară cu cocoana care a fost la noi și, prin urmare, și cu boierul ei de la Culte...

Maica Antonina pare impresionată. Tace, își pune ochelarii din nou și răsfoiește mai departe prin ziare.

— Cum zici că-l cheamă ?

— Teodor Filipache.

— Ce sunt părinții lui ?

— Tatăl era mare arendaș... Maică-sa, cocoana Sofia, stă în București cu ceilalți doi copii mai mici, Teodor și Clarița.

— Da' bine îi mai știi, soro !

Nu mă clintesc... Răspund cu indiferență.

— I-am învățat de la cocoana noastră, ruda lor...

Convorbirea cade. Tăceam amîndouă. Iau și eu un ziar. Cînd nu mă mai așteptam deloc, maica Antonina mă întreabă :

— Băietanul de care îmi vorbești are suflet cinstit, ori e chip și asemănare cu tineretul de azi ?

Trebuie să răspund ca sub epitrahilul duhovnicului :

— Ne cunoaștem numai de astă-toamnă, de la lecțiile profesorilor... Cred despre el multe lucruri bune... Mi se pare cinstit, la locul lui, fără vicleșug și vlăstar de casă de oameni cumsecade...

— Toate bune, fată dragă, mai vreau să știu un lucru... Maica Antonina ridică fruntea cu o poruncitoare solemnitate : Tot ce mi-ai spus e prea puțin... Și sunt încredințată că nici tu nu știi mai mult. Spune mie ce trebuie să fac de aci înainte : Dacă o veni vremea să-mi trebuiască și alte învățături despre Teodor Filipache, de la cine să le cer — tot de la tine, sau de la altcineva ?

M-a străbătut un fior de sus și pînă jos. Cu maica Antonina nu te poți juca de-a v-ați ascunsele !... M-am ridicat sufletește pînă la nivelul ei :

— Dragă maică Antonino, cînd voi ști *alte lucruri și alte vești despre Teodor Filipache,* ți le voi spune eu, pe loc, fără să fie nevoie să întrebi pe altcineva.

Tonul meu, fermitatea mea plac bătrînei vultănițe. Mă cheamă cu gestul și mă sărută pe frunte.

— Bine, fetițo !... Fericiți cei cu inima curată, că aceia vor vedea pe Dumnezeu !

12 februarie (vineri) 1899. Plec mîine la București. Duc cu mine amintirea unei întîlniri excepționale... Maica Antonina, pedagoagă socotită, a ținut să mă dăruiască sufletește cu o priveliște din alte vremuri, în ajunul plecării mele din această mînăstire ospitalieră.

Am fost împreună să vedem pe maica Serafima. O știam din copilărie. Una din conșcolărițele mele era nepoata maicii Serafima. De mai multe ori, în copilărie, trecusem prin casa și prin livadia sfinției-sale, mai cu seamă prin livadie, cînd se coceau perele. Gospodăria maicii Serafima este dincolo de biserica Sf. Ioan, la marginea mînăstirii. După pravila locului, toate erau la locul lor. Și fîntîna dintre pîrleazuri, și nucii centenari, și tot cuprinsul, așa cum îl știam. În mijlocul livadiei e căsuța maicii Serafima. O bojdeucă, și mai mică, stă spre miazănoapte, în rînd cu gardul, iar spre răsărit e șura de scînduri vechi, sub același acoperiș de șindrilă cu caboșoane de mușchi...

Toată casa maicii Serafima este ocolită de un ceardac. Niște vrejuri uscate, încolăcite pe ostrețele subțiri, arătau că vara ceardacul e năvălit de curpeni înfloriți. Nu era nici un semn de gospodărie grea și murdară. Vacile și porcii, care stau pe la coada altor gospodării călugărești, nu călcaseră pe aici niciodată. Ceardacul și vecinătățile lui mi se arătau transfigurate, ca într-un tablou care voiește să exalteze spiritualitatea unui sălaș monahal. Maica Serafima era în odăița ei. Mai este încă una, odăița ucenicelor, și între amîndouă este o tindă, în care dă gura podului și stă o scară permanentă.

Maica Serafima stătea pe un scăunel, cu mătăniile în mînă, și asculta pe o copilă care cetea *Ceaslovul*, nu ca lectura cuvenită ceasului, dar ca exercițiu școlar. S-a bucurat de sosirea noastră, fără să mai poată să ne recunoască cu ochii (fiindcă biata bătrînă este aproape oarbă) și ne-a poftit să stăm pe patul ei de scînduri, acoperit cu o velință.

M-am uitat împrejurul bătrînei. Pe pereți, numai icoane, pămătufuri de busuioc uscat și candela aprinsă. Patul pe care stăteam era lung de vreo trei metri, adică

atîta cît și peretele din spatele nostru. La căpătîiul patului era o ladă veche, cu ceva scoarțe deasupra. În fața noastră era într-un colț un dulăpior ; în celălalt colț, soba, nu mai mare ca dulăpiorul, și, între ele, două scaune scunde... Maica Serafima ședea pe unul și ucenica pe al doilea, ținînd *Ceaslovul* pe genunchi. Maica Serafima și-a trimis ucenica în odaia de alături și a rămas scaunul gol...

N-o mai văzusem pe bătrînă de cîțiva ani. Era îmbrăcată ca pentru biserică. Îi mai lipsea doar camilavca. Avea antereu de șiac, dulamă la fel și scufie tot de șiac... Mă gîndeam la alte case și la atîtea călugărițe pe care le cercetasem în această vacanță... Chiar cele mai aspre dintre ele își îngăduiau să poarte o scufie de catifea, sau un antereu de mohair, sau să fie mai... în tulpan și în papuci, ca omul la el acasă. Maica Serafima putea să intre de-a dreptul în altar sau în racla ei de fericită, gata, și cu toate hainele pe ea !

Și toată această severitate se înfățișa nespus de blajină și de muzicală ! Maica Serafima îmi părea un ciorchin de poamă busuioacă stafidită, atîrnat aci, lîngă icoane... În vremea ei, fusese oacheșă și puțin ciupită de vărsat. Azi era uscată și încrețită, dar nu cu aerul de jale și de prăbușire al bătrînețelor neputincioase, ci cu un fel de seninătate și de lumină interioară din altă lume. Vorbea domol, cu o voce susurată și dulce moldovenească... Și fiecare cuvînt, și fiecare gînd păreau raze și stele dintr-un firmament sufletesc care mi se destăinuia imens, subjugător, scăpărător de taină și de putere — deasupra uimirii mele, deasupra capului încovoiat al maicii Antonina și deasupra mînăstirilor Moldovei...

O priveam cu un sentiment amestecat de fericire și de părere de rău. Îmi dădeam seama că mă aflu înaintea unui stîlp de hotar... Și stîlpul, și lumea hotărnicită rămîneau în urmă, în istorie și în legendă ! Așa erau paznicii altarelor credinței noastre în veacurile eroice... Poate cînd voi reveni în această scumpă mînăstire maica Serafima va fi în ceruri, între fecioarele preaînțelepte care au vegheat cu strășnicie și au păstrat, nestinse, candelele lor !

Maica Antonina o ruga și o îmbia pe aspra dăscăliță :

— Mai odihnește-te, maică Serafimo !... Nu lași să treacă nici o vecernie, nici o priveghere, nici un sfînt de

sub zeciuială... Mai stai acasă!... Or fi destul șaptezeci de ani de biserică!...

Maica Serafima răspundea molcom, dar cu o dreptate de fier :

— În tinerețe nu lipseam din biserică pentru sufletul meu... Acum nu pot să lipsesc pentru sufletul celor tineri... Tineretul nu se învață din cetanie și din poruncă, ci din bogăția faptelor și a pildelor celor bătrîni...

Şi mi-am adus aminte de vorbe auzite în copilărie... Călugărițele de la Sf. Ioan erau fruntea şi fala mînăstirii. Maica Serafima era *îngerul de la Sf. Ioan*... Nelipsită, ziua și noaptea, de la biserică, maica Serafima cetea, cînta și însuflețea pe toate celelalte călugărițe — și tinere, şi bătrîne... La Sf. Ioan, tipicul era îndeplinit pînă la o iotă. Preoții se încovoiau, ca după o sacră tradiție, înaintea acestei shimonahii, mai respectată decît însăși starița. Iar la picioarele ei, în ceasuri neștiute, îngenuncheau mai multe dureri și curgeau mai multe lacrimi decît la scaunul duhovnicului mînăstirii.

A venit vorba și despre mine. Maica Serafima nu uitase pe fetița cu ochii mari și cu fruntea de băiat care se juca aci prin livadie, cu nepoată-sa, Lența... Superioară și cu adevărat duhovnicească, mi-a spus, dibuindu-mă prin ceața de dinaintea ochilor ei :

— Dumnezeu te-a ales pentru altă viață și pentru altă slujbă... Şi călugării vrednici, și mirenii de cinste sunt primiți deopotrivă de cel ce plăteşte pe lucrătorii viei...

Cuvinte neuitate, cuvinte care curgeau cristaline pe albia de aur a Sfintelor Scripturi!... Și doar aceea care le rostea era o străbunică, înfășurată pînă la nas și pînă la ochi în păturile ei de lînă groasă, puțintică la trup, gîrbovă, aproape oarbă, dar luminînd straniu o lumină neînțeleasă și cuceritoare!

Cum aș fi voit ca tovarășii mei de școală, prietenele mele... prietenul care începe să diversifice simțirea mea — să fie toți de față, înaintea maicii Serafima, şi să privească și să înțeleagă existența celor ce nu se văd și de priceput se pricep numai cu inima!...

Clopotul de vecernie a început să fîlfîie deasupra mînăstirii ca un înger melodios... Maica Antonina s-a plecat, cucernică, lîngă scăunelul sfintei bătrîne și i-a bătut

metanie călugărească... Cu aceeași inimă și cu aceeași metanie, i-am cerut și eu mîna să i-o sărut... Mirosea a lemn de chiparos !

Pe poteca dintre chilii, cînd ne întorceam acasă, maica Antonina, după o lungă tăcere, mi-a vorbit :

— Acum, fetițo, ai înțeles pentru ce Dumnezeu nu prăpădește mînăstirea noastră și tot ne rabdă și tot așteaptă..."

II

„*București, 14 februarie 1899*

Scumpă domnișoară Antonino, nu mai pot să rabd pravila cărților poștale !... Oricare au fost înțeleptele motive care te-au făcut să mă pui la regimul lor uscat, astăzi mă răzvrătesc împotriva regimului și cutez să-ți adresez o scrisoare întreagă...

S-au adunat prea multe fapte la știința mea ; a crescut prea sus valul gîndurilor și al simțirilor pe care mă simt obligat să ți le împărtășesc.

Am urmat, precum știi, toate lecțiile și am scris un caiet întreg, aci de față, sub ochii mei și la dispoziția dumitale... Ce fac cu el ? Să ți-l trimit la Varatic, sau să-l păstrez pînă la înapoierea dumitale ?

Am ajuns să nu mai cred că te voi revedea pe băncile facultății ! E o teamă absurdă, care începe să mă prigonească... Te pomenești că maica Antonina și-a schimbat părerile sale de patroană și de nănașă, în privința dumitale, și acum se gîndește să-ți schimbe rostul vieții și să te oprească în mînăstire !... Și puterile absurdei închipuiri sunt atît de mari, încît iată-mă constrîns să-mi aduc aminte că părinții dumitale trăiesc — slavă Domnului ! — și că dumneata vei fi majoră mai curînd decît mine.

Domnișoară Antonino, de ce întîrziezi atîta la Varatic ?... Îmi închipuiesc că această iarnă fără de zăpadă trebuie să fie acolo, la poalele pădurilor de brad, mai

dulce și mai caldă decît în aspra cîmpie muntenească. Cred de asemeni că mînăstirea despre care mi-ai vorbit cu atîta pietate filială te-a învăluit încă o dată în nori de amintiri și de tămîie... Dar gîndește-te, domnișoară Antonino, că și pe aici ai început să urzești amintiri și să propagi cultul mînăstirii dumitale...

Voiesc să-ți scriu azi despre un eveniment literar de exiguă importanță, dar care totuși pe mine, unul, m-a zguduit și m-a dijmuit de gînduri, cum face vîntul toamnei cu nucii îngălbeniți. Ascultă.

În publicația lunară franceză *La revue des revues,* numărul de pe curenta lună februarie, a apărut un articol de vreo zece pagini, intitulat *Le mouvement littéraire en Roumanie.* Autorul este compatriotul nostru Nicolae Vaschide, din familia intelectuală a liceului meu, Sf. Sava, și buzoian de naștere. Poate că ai auzit ceva despre el. Este acel student inteligent care s-a alipit de savantul psiholog Binet (cînd francezul a fost prin București, mai anii trecuți), și acum a ajuns la Paris un erudit în ascensiune și un nume din ce în ce mai sărbătorit. Mi-aduc aminte foarte bine de Vaschide și, dacă ne-am întîlni față în față, nici el n-ar zice că nu mă cunoaște...

Articolul lui Vaschide e o faptă bună din punctul nostru de vedere românesc, fiindcă taie o poartă (fie cît de strîmtă) în zidul gros al ignoranței streinilor despre noi. Dar articolul e costeliv, fără adîncime, fără argumente și plin de nume înșirate, multe ca niște mărgele de sticlă... Poate că mai tîrziu Vaschide va reveni și se va completa pe sine.

Vaschide vorbește de începuturile trudnice ale istoriei și ale culturii noastre, de poezia populară, de basmele noastre, de cronicarii veacurilor trecute, de protagoniștii istoriei și ai filologiei românești și de literatura și de litarații ceasului de față.

Articolul lui este mai mult un pomelnic decît un studiu. Nu știu să fi rămas cineva nepomenit dintre cei ce își toarnă cerneală în călimări de cîțiva ani încoace... Vaschide e băiat amabil, și din Paris poți să verși un cornet cu confeti pe capul tuturor camarazilor compatrioți !

N-am numărat numele din pomelnicul lui Vaschide, dar cred că sunt în el peste o sută de nume de autori. Înțeleg pe Vaschide. Trebuie să caște puțin gura și francezii. Destul căscăm noi gura la splendidele lor echipaje literare... Să admire și ei caravana noastră !

Dar stau şi mă gîndesc : Mai trăi-vor, pînă peste douăzeci de ani, douăzeci din celebritățile lui Vaschide ?...

Articolul lui Vaschide mi-a dat o febră de două zile și de două nopți ! Constatările lui, elogiile lui (bună parte la locul lor, altele strîmbe, multe exagerate...), categoriile lui adesea pripite se ridicau înaintea ochilor mei, arși de insomnie, ca Ierihonul din Biblie înaintea iscoadelor lui Israel... Şi același sentiment și aceeași convingere, ca iscoadele lui Israel, aveam și eu : *această cetate va fi doborîtă !*

Articolul lui Vaschide va fi dat la pămînt ! Din cele o sută de nume scrise pe plăcile revistei franceze, peste douăzeci de ani nu ştiu dacă vor mai stărui douăzeci ! Și alte nume, și alte constelații, și alte turnuri, și alte porți de aramă vor face fala noului Ierihon al literelor române !

Ce știe amicul Vaschide despre clocotul din măruntaiele pămîntului și despre zbuciumul din inima tovarășilor mei ! Nu va trece un deceniu, domnișoară Antonino, și fața lumii literare din țara românească va fi alta... Cîte valori de carton, cîte kilograme de maculatură vor transporta camioanele criticei spre crematoriul fără fum al uitării ! Cîte surprize nebănuite nu vor dilata ochii contemporanilor noștri și nu vor destupa urechile surdei noastre opiniuni publice !

Dar — te rog, întreabă-mă — de ce îți scriu dumitale toate aceste presimțiri și toate aceste cutezătoare prorocii ?... Domnișoară Antonino, în tensiunea mea sufletească din aceste zile, numai pe dumneata te-am văzut și dumitale am voit să-ți împărtășesc totul ! Nerăbdările mele literare, efervescențele mele poetice, planurile mele raționale și iraționale... trec azi de-a pururi pe dinaintea icoanei dumitale și-ți lasă dijmă de flori si de închinare... Pînă mai acum vreo trei luni, un eveniment ca articolul lui Vaschide m-ar fi făcut să dau fuga la Bujoreanu, la Lara Teobald sau la Badea Jiu... Îți mărturisesc

că de trei zile nu i-am văzut și nu-i voi vedea decît după ce-ți voi expedia scrisoarea de față...

O, iată adevărul : ești mai necesară astăzi prosperității visurilor mele literare decît toții amicii mei laolaltă ! Dar este mai mult decît atîta... Încep să caut în jurul meu cărări pe care nu credeam că le voi întrezări vreodată.

Domnișoară Antonino, mai sus de nevoia sufletească a celui ursit să trăiască din vis și din mirajul artei, mai sus de preacunoscuta robie a fraților mei întru iluziune și durere, întrevăd o regiune nouă de destăinuire aproape sacră... Mă impresionezi ca un revărsat de zori, nemaiprivit pînă azi de ochii mei... Cine ești dumneata și ce mandat ai pentru sufletul meu, dincolo de chemarea preacunoscută, dar pururi fragedă și fecundă a surorilor Beatricei ?

Sunt aproape două luni de cînd te știu departe de mine. Cît am trăit în aceste două luni ! Ce drum nebănuit și purificator am făcut în labirintul inimii mele ! Cît de sus m-am urcat în meditarea și în priceperea de mine însumi !

Domnișoară Antonino, te-am văzut neîncetat și pretutindeni în drumurile mele de intim și neopelerin !... Dar te-am văzut, departe, într-o glorie sacră și solară de care eu știam bine că sunt nevrednic să mă apropiu. Mi se părea, uneori, că am ieșit, cu silințe dureroase, la gura unei caverne, întîia oară în viața mea de troglodit moral... Și, orbit de noutate și de lumină, priveam spre cerul nou și spre o lume întreagă, proaspăt revelată.

Scumpă domnișoară Antonino, ființa dumitale, atît de fină și de sufletească, era neîncetat regenta cerului care inunda ochii mei și cheia fericitei mele revelații !

...Aici ajunsesem cu scrisoarea aceasta... Factorul poștal de la amiază îmi aduce cartonașul pe care mi l-ai pus aseară la cutie !... Ești în București, domnișoară Antonino ?... Fie-ți sosirea binecuvîntată !

Ce-am scris pînă aici ?... Nu mai știu !... Strîng aceste pagini într-un plic și alerg la facultate...

(Astăzi, luni, 14 februarie 1899.)"

III

„28 februarie (duminică) 1899

Scumpă domnişoară Antonino, iată cîteva zile de cînd mă frămînt şi mă chinuiesc cu fel de fel de gînduri şi de întrebări. E întîia oară în viaţa mea cînd cunosc tristeţea şi neastîmpărul fără să mi se fi întîmplat nimic precis şi fără să fie în casa mea şi în jurul meu nici o nevoie şi nici o bătaie... Odăiţa mea nu mă mai încape. Veşnic sar la fereastră şi caut cu ochii spre Calea Griviţei, doar-doar mi-o răsări silueta pe care ştiu s-o deosebesc dintr-o mie de siluete. Plimbarea mea la Şosea e jalnică şi de prisos... Ştiu bine că nu voi zări, în fundul aleilor, icoana stăpînă pe gîndurile mele... Traiul cu ai mei, masa de la amiază şi de seara, întîlnirile şi convorbirile zilnice cu mama şi cu soră-mea au ajuns searbăde, apăsate de nu ştiu ce urît, pe care evident că eu îl răspîndesc, şi zorite să se desfacă şi să înceteze. Fug de ai mei ! Trec în cămăruţa mea, privesc portretele familiare, caut printre cărţi, răscolesc sertarele, arunc după sobă o pagină începută nu ştiu cînd şi alerg la fereastră, să văd dacă nu cumva silueta unică va apărea miraculoasă şi dătătoare de viaţă în dezordinea şi în veştejirea întregii lumi din mine şi din afara mea.

De cîte ori sar la fereastră în fiecare zi... Cine ar putea să numere ?... Pare că sunt o biată pasăre închisă în colivie şi care se izbeşte necontenit de peretele de sîrmă ţesut între ea şi sorginţile luminoase ale ferestrei !

Scumpă domnişoară Antonino, sunt resignat, primesc robia şi ticăloşia mea, dar mi-e sete de lămurire... Lasă-mă să beau şi să-mi răcoresc sufletul ! Dă-mi voie să-ţi cer explicaţiile pe care le doresc cu foc de la revenirea dumitale.

Ce s-a întîmplat, domnişoară Antonino ? S-a petrecut vreun dezastru în capul meu şi nu mai înţeleg nimic din preajma mea şi nu te mai înţeleg nici pe dumneata, sau, dimpotrivă, dumneata eşti pentru mine, ai ajuns pentru mine cu totul alta de cînd ai revenit de la Mînăstirea Varatic ?... Îmi bat capul, mă năucesc cu cercetări şi cu

întrebări și nu ajung la nici un rezultat... Cu ce te-am supărat? Ce jignire ți-am adus fără să-mi dau seama? Am fost prea familiar sau necuviincios cînd ți-am dat caietul de note? Am avut aerul că mă aștept din parte-ți la cine știe ce mulțumiri ori recunoștință pentru cîteva lecții rezumate?... Nu cred, nu-mi aduc aminte să fi fost atît de nătărău!...

Atunci, încotro să mai alerg cu gîndul și cu bănuiala, scumpă domnișoară Antonino? Cu ce ți-am greșit? De ce nu mai ești cu mine cum erai mai-nainte de vacanță?... Poate că am făcut rău că ți-am scris la Varatic?... Dă-mi voie să-ți aduc aminte că mi-ai dat o mică autorizație scrisă... E adevărat că era numai pentru cărți poștale... Fost-au cetite scrisorile mele de maica Antonina? A ieșit de aici pentru dumneata vreun necaz și pentru mine vreo prohibiție?...

Lămurește-mă, domnișoară Antonino! Pentru ce atîta răceală în atitudinea dumitale de azi? Pentru ce m-ai contrazis cu atîta ironie în discuția pe care am avut-o asupra articolului lui Vaschide?... Sunt gata să-ți jertfesc suficiența, îndrăzneala cu care am judecat optimismul și aprecierile din articol. Sunt unele nume din literatura noastră la care dumneata se pare că ții mai mult decît mine. Așa să fie! Se prea poate ca eu să mă înșel și dumneata să ai dreptate. Dar e acesta un cuvînt să schimbăm această fragedă prietenie care crește între noi de la începutul anului universitar? Fiindcă nu pot să-mi închipuiesc cu ce altceva am meritat răceala dumitale din ultimele noastre întîlniri, rămîn la presupunerea că te-am indispus cu opoziția în care stau față de articolul lui Vaschide. Te rog, ascultă-mi dezvinovățirea.

Fac parte din legiunea celor ultim sosiți, prin urmare, din legiunea impacienților și a turbulenților. Îți acord că poate stima dumitale pentru unele nume literare de azi să fie mai întemeiată decît tăgada mea și a celor ce își așteaptă ca și mine loc la masa literaturii românești... Dar, te rog, fii înțelegătoare și indulgentă! Așa este, așa a fost de cînd lumea! În artă și în literatură mai cu seamă, cei tineri pornesc la asaltul pozițiilor ținute de cei bătrîni cu niște cugete și cu niște zbierete de musulmani care ar asedia o cetate apărată de ghiauri... Adu-ți aminte de

marea năvală literară a romanticilor francezi împotriva clasicilor, tot francezi. Adu-ți aminte de canonada (încă vibrătoare sub cerurile romanului francez) susținută de naturaliști împotriva romanticilor și a clasicilor în același timp...

Deci, dragă domnișoară Antonino, este o boală de familie, este un fenomen cunoscut și inevitabil... Ce pot să fac ?! Sunt iremediabil încredințat că într-o zi, pe care vom trăi-o, Badea Jiu, Silviu Bujoreanu, Lara Teobald... vor lăsa cu mult pe urmă și vor face uitați pe mulți dintre veselii participanți români de la balul nemascat al lui Vaschide.

Mă socotesc oare și eu tovarăș drept cu acești buni prieteni, la soarta și la slava lor cea viitoare ? Îți răspund fără șovăială : Cred puternic în constelația noastră și văd venind zilele biruinței noastre colective. În momentul de față, eu, unul, sunt mai încredințat decît ei toți despre celebritatea care ne așteaptă ! De ce așa ? Fiindcă sufletul meu este azi mai plin și mai înflorit decît sufletele lor. Fiindcă eu azi mă simt multiplicat și înălțat sufletește mai mult decît sunt ei pînă acum (dar cum ar putea să fie și ei mîine-poimîine...). Scumpă domnișoară Antonino, eu trăiesc zile excepționale. Tot ceea ce știam și credeam despre mine și despre amicii mei mai-nainte ca să ne cunoaștem dumneata și eu, astăzi știu și cred cu o intensitate care începe cu fericirea și isprăvește cu timiditatea... Fiindcă uneori mă tem de toate cîte pot să întrevăd, să plănuiesc și să întreprind... de cînd am ajuns să notez. surprins și fermecat, că exiști în viața mea !

Cum să nu cred eu în puterea și în mulțimea operelor mele literare viitoare, cînd dumneata treci, în fiecare dimineață, ca zeița florilor și a belșugului, pe lîngă răzoarele din grădina mea ? Cum să mai păstrez vreo nesiguranță asupra liniilor și înfățișării templului literaturii mele, cînd dumneata mi-l desenezi în auroră și trandafiri, cu o preciziune și cu o evidență care mă fac fanatic ?...

Scumpă domnișoară Antonino, dacă rezerva dumitale de acum pornește din discuțiunea noastră asupra literaturii românești, apoi să crezi că prea marea încredere

care te-o fi jignit vine — fără să știi și fără să vrei — din faptul întîlnirii mele cu dumneata !

Miră-te și dumneata, după cum și eu mă mir, dar lucrul este așa. Cu toată dezorientarea și cu toată tristețea mea de azi, vreau să rămîn clar în scrisoarea aceasta. Am ghicit ori n-am ghicit pricina schimbării dumitale față de mine ? M-ai judecat defavorabil și mă lași să-mi dau singur seama cît am fost de încrezut și de nesuferit.

Plec fruntea și aștept. Dacă asta e pricina, dumneata singură vei ajunge cu vremea să vezi lucrurile într-altfel și să înțelegi să imberbul iconoclast de azi avea dreptate să nu creadă și să azvîrle multe din icoanele, cu barbă și fără barbă, din actualul iconostas literar românesc. Ajuns aici, mă opresc și mă întreb : Dacă toate acestea ar fi de prisos și explicația atitudinii dumitale este alta ?

Domnișoară Antonino, oricare ar fi ea : o aștept. Nu mă lăsa în această chinuitoare neclaritate ! Spune-mi, să înțeleg : De ce drăgălașa mea colegă de astă-iarnă, acum, cînd vine primăvara, e atît de rece cu mine și de prevestitoare de vreme rea ?

Admit de mai-nainte că trebuie să-ți fi greșit cu ceva. Dacă nu te-am supărat cu îndrăznelile și cu tupeul meu de june candidat la gloria literară, te-am supărat, desigur, cu altceva. Cu ce, domnișoară Antonino ?

Mi-ești datoare o sinceră, o categorică destăinuire !... Aștept din parte-ți un gest, un semn, un cuvînt șoptit ori scris. Dacă socotești că o plimbare la Șosea sau o întîlnire la gară nu mai sunt convenabile, te rog, destăinuiește-mi în scris cu ce am meritat degradarea mea din buna dumitale luare-aminte.

Aci, pe această ultimă pagină a scrisorii mele, îmi cad în cap, ca din pod, o mulțime de grinzi și de bănuieli... M-a calomniat cineva ? A apărut vreun intrigant în preajma dumitale ? Te-ai întîlnit și ai mai vorbit ceva cu acea doamnă, rudă cu frate-meu, soția funcționarului de la Culte ?

Orice s-ar fi întîmplat, scumpă domnișoară Antonino, fii colega mea cea ideală, fii aleasa visurilor mele de claritate platonică ! Cheamă-mă, ceartă-mă, dar luminează-mă și eliberează-mă din lanțurile incertitudinii !

Gîndește-te la tortura mea ! Între masa pe care îți scriu aceste pagini și masa la care dumneata citești ori poate scrii, în acest moment, nu sunt, cred eu, nici două sute de metri... Și mie mi-este interzis să trec pe sub fereastra dumitale, să stau și să aștept pe trotuarul din față, sau să pășesc pragul căminului care te adăpostește !

Îți voi strecura această scrisoare, cum voi putea, la ora întîi, sau la ora a doua, sau cînd vom ieși din Universitate. Sunt mulțumit să-mi răspunzi numai două vorbe, dar mai curînd, scumpă domnișoară Antonino !"

IV

„Marți, . martie 1899

Iar s-a înnorat, scumpă domnișoară Antonino... A fost pentru mine o zi de soare și de primăvară deunăzi, cînd mi-ai spus : «Cel ce rabdă pînă la urmă, acela se va mîntui...», și apoi această corabie de azur, cu catarge de palmieri, s-a pierdut și s-a amestecat în nori și în furtună... Unde să te mai caut ?... Colegii noștri au declarat greva generală... Sunt unii dintre ei care păzesc la colțurile Universității și opresc pe cei ce ar vrea să intre înăuntru... Asta îmi mai trebuia ! Legea generalului Berindei și greva studențească generală !... Mi-a spus un coleg că niște mediciniști au apărut la Litere și au găsit în sală cîteva fete.

— Domnișoarelor, ce fel de colege sunteți ?... Unde este solidaritatea noastră studențească ?...

Și bietele fete au părăsit sala de cursuri, ca semn de protestare împotriva legii generalului Berindei !... Fetele protestînd împotriva unei legi de recrutare care privește pe băieți, sau mai bine zis exclusiv pe colegii noștri mediciniști !... Nu cumva erai și dumneata printre aceste fete ?...

Spune, domnișoară Antonino, ce să facem ? Unde să ne regăsim ? Cum să-ți mai strecor scrisoarea aceasta ?... M-am întîlnit aseară cu Elvira Iatropol. Am schimbat

cu ea cîteva vorbe fără însemnătate, dar mi s-a părut că mă observă cu niște ochi ciudați. Cum mai stai cu această fantastică creatură ?

N-am înțeles prea mult din cuvîntul dumitale cu «răbdarea pînă la sfîrșit»... Nu este prima oară cînd îmi spui atari cuvinte bisericești, care mă surprind și mă descumpănesc... Dumneata ai o înțelepciune aparte, un fel de farmacie biblică, bogată în rețete și în leacuri... Oricum, mi-e inima mai ușoară... Am priceput mult mai bine primul dumitale cuvînt, de-abia acum în urmă... Așadar, nu e vorba de nici o supărare și de nici o contestație în privința... biruințelor mele literare de peste un deceniu !

Aceste asigurări din parte-ți mă adună acasă, mă fac mai concentrat și poate mai pătrunzător... Atunci de ce este vorba, scumpă domnișoară Antonino ?... Nu ești supărată pe mine... Bun ! Sunt fericit s-o știu. Dar ești rezervată, protocolară, enigmatică... Parcă altfel a început prietenia noastră !

Îți spun însă drept : parcă sunt ceva mai puțin prost și mai puțin opac astăzi decît acum o săptămînă. Dar nu mă lăsa de capul meu, scumpă domnișoară Antonino ! Dacă nu-mi vei spune totul pe șleau, să știi că iar dau în gropi. Trebuie să fii, încă o dată, caritabilă cu mine. Să-mi acorzi o întîlnire, să-mi scrii o scrisoare întreagă, să-mi faci o lecție ca la clasele primare.

Îți continuu scrisoarea aceasta azi, 11 martie, joi, disde-dimineață (e de-abia ora cinci) și cînd dumneata desigur că nu te-ai deșteptat.

Scumpă domnișoară Antonino, am văzut ieri, la Ateneu, un tablou extraordinar !... Nu știu dacă ai auzit de el. Este oprea pictorului polon Enric Siemiradzki, și titlul lui este *Dircee creștină în circul lui Neron*. De văzut, cred că nu l-ai văzut pînă acum. Mi-a făcut o scormonitoare impresiune !... Îl văd mereu înaintea ochilor. Astă-noapte s-a desfoiat, peste somnul meu, în petale de flacără, și m-am zbuciumat, și m-am învăluit în el, pînă acum, spre ziuă... Trebuie să mergem și să-l privim împreună !

Nădăjduind că te voi vedea astăzi după-amiază, la Biblioteca Fundațiunii Carol, sau mîine de dimineață la Biblioteca Academiei, nu pot să fac altceva decît să mă

încerc să-ți descriu splendida viziune picturală care mă obsedează.

Mai întîi... trebuie să-ți aduc aminte un basm din mitologia greacă... Dirceia, fiica Soarelui, se căsătorește cu Lycus, regele Tebei, care gonise de curînd pe întîia lui nevastă, numită Antiopa. Dirceia, băgînd de seamă că Antiopa este însărcinată și crezînd că Lycus n-a întrerupt legăturile lui cu ea, poruncește să arunce în închisoare pe fosta regină. Însă Dirceia este pedepsită pentru purtarea ei cea nemiloasă. Amphion și Zethus, feciorii Antiopei, pun mîna pe Dirceia, o leagă de coarnele și de spinarea unui taur sălbatic și-i dau drumul în pustie... Aceasta este legenda Dirceii mitologice.

Despre Neron n-ai uitat că a împărățit imensul stat roman între anii 54 și 68 d. Cr. A fost unul dintre cei mai smintiți, mai destrăbălați și mai sîngeroși cezari care au stat în scaunul imperial din Roma (ca să distingem, spre a evita orice gelozie, pe cezarii bizantini). Neron era o speță de degenerat crud și diabolic. Între multele feluri de nebunii care treceau prin capul său cu diademă era și nebunia devastatoare să se creadă artist și să facă pe artistul. Ții minte că se credea poet mare, muzicant neîntrecut (flautist mi se pare), dănțuitor fără pereche... și era grozav de lacom de admirația și de aplauzele poporului. Mai ții minte că Neron a coborît demnitatea imperială, rîvnind locul histrionilor, și s-a arătat în rînd cu ei în circ și pe scenă.

Dansator, flautist, poet declamîndu-și versurile... de toate era Neron ! El voia să fie aplaudat. Și mulțimea lingușitoare era încîntată, era fericită să privească fantaziile adeseori sîngeroase (cum vei vedea imediat) ale acestui stăpîn nebun, poet și sanguinar.

În sfîrșit, știi probabil mai bine decît mine că Neron a fost unul dintre cei dintîi și cei mai aprigi prigonitori ai creștinilor. (Sfinții Petru și Pavel au fost martirizați în vremea prigoanei lui.) Dar Neron nu omora, fie pe creștini, fie pe necreștini, așa, în chip simplu și sumar... El voia ca victimele lui să moară cu dichis. El voia ca înfiorătoarele și diabolicele lui combinații asasine să respire parfumul frumosului și al artei !... Neron voia să omoare după reguli estetice.

Care este istoricul roman care ne vorbește de festivitățile lui Neron, date, noaptea, în grădinile imperiale și iluminate cu torțe umane?... Victimele împăratului erau tăvălite în smoală și în paie tocate și apoi legate sus, în copaci, ca să lumineze ca niște torțe!... Aceste torțe vii au fost primii creștini. Și tot creștinii au avut onorurile circului lui Neron. În acest circ au murit mii de martiri, pradă fiarelor sălbatice și gladiatorilor.

Dar se vede că Neron s-a plictisit cu asemenea reprezentații, mereu la fel, de atîtea ori. El ar vrea un spectacol nou, zguduitor și rafinat. Printre creștinii care își așteaptă moartea este o tînără femeie de o rară frumusețe, poate cea mai frumoasă femeie din Roma... Neron imaginează reconstituirea legendei cu Dirceia legată de coarnele taurului. Frumoasa creștină va fi Dirceia!...

Și acum încep descrierea tabloului. Are niște dimensiuni neobișnuite. Poate este cel mai mare tablou pe care l-am văzut pînă acum. Dirceia creștină a fost legată de coarnele și de spinarea unui taur negru, sălbatec, iar asupra taurului a fost asmuțit un toreador... Tabloul se deschide pe impunătoarea vedere a circului imperial. Pe primul plan al tabloului stau, doborîți și morți, taurul, purtînd în coaste o lance frîntă, și martira creștină, alunecînd devale de pe spinarea lui.

Dar ce s-a întîmplat? Cezarul — Nero Achenobarbus — care a privit spectacolul din înălțimea lojei imperiale, încîntat de spectacol și de înfiorătoarea maiestate a morții martirei, a ordonat să i se aducă lectica și să fie transportat cu lectica în arena circului. Vrea să-și ofere de aproape și în detaliu sublima înfățișare a Dirceii creștine, moartă pe taur. Și iată-l pe Cezar, înfășurat într-o superbă togă violetă, muiată în fir, considerînd cu o indefinibilă expresiune de figură pe aceea care murise pentru adeverirea învierii lui Isus Cristos și pentru credința în promisiunile Evangheliei. Nero Achenobarbus își ține la piept, cu o mînă, faldurii togei, într-o poziție de comedian și de împărat care se simte sub privirile întregii Rome. Pe fruntea lui se înnoadă într-un smaragd o cunună de aur — cununa imperială!

Figura lui e încruntată, satisfăcută și trufașă. În juru-i stau curtezanii, care au descins cu el în arena circului.

Mai înapoia cezarului stă un tînăr de o rară frumusețe, între doi lictori (cu securile lor înfipte în mănunchiuri de vergi). Acest tînăr poartă pe o stofă scumpă lira cezarului !... Sub galeriile circului se văd patru negri, împlatoșați în discuri de aur. Ei duc lectica împărătească : un giuvaer cu coviltir de aur și cu un fel de creastă mediană de aur filigranat. Se mai văd niște oameni înarmați cu furci și cu sulițe — bestiarii arenei — și doi purtători de surle, alături de toreadorul învingător, care stă rezimat cu spatele de zidul de piatră al circului. Deasupra acestui zid, galeriile circului gem de mulțimea spectatorilor.

Se vede loja imperială, un fel de cuib de marmură, umbrit de un baldachin de purpură și revărsînd covoare peste margini. În lojă e împărăteasa : celebra Poppea Sabina, concubina, ori măcar a doua soție a lui Neron. La stînga se văd lojile patricienilor romani. În fund de tot se zărește masa indistinctă a vulgului din Roma — popor degenerat, moleșit, ahtiat de priveliști sîngeroase.

Şi în primul plan al tabloului, sublima martiră, dărîmată pe taurul mort !... E goală pe trei sferturi. Mîinile și picioarele îi sunt tăiate la încheieturi de strînsura funiilor cu care a fost și e legată. O mînă îi stă încă prinsă în nod de un corn al taurului. Picioarele îi sunt ținute în funie pe flancul animalului mort. Trupul îi alunecă devale în cutele unei pînze albe. O mînă îi zace în nisipul din arenă și e strînsă într-o brățară de funii rupte și de sînge. Pieptul îi e gol. Părul ei — frumosul ei păr blond ! — e revărsat de la coarnele taurului, pe care se înnoadă, pînă jos, pînă sub umerii ei, pînă în nisipul mînjit cu sînge.

Sînge e pretutindeni. Taurul a murit înecat în sînge ; nările și gura îi sunt însîngerate. Dirceia creștină e divină în moartea ei ! De aceeași părere este și privirea sumbră, dar satisfăcută a cezarului.

Ah ! Domnișoară Antonino, ce priveliște ! Ochii ei sunt stinși ; gura ei este puțin întredeschisă... Desigur că numele Mîntuitorului a expirat pe buzele ei ! Frumusețea acestei morți îți răsucește inima... Dar pictorul a menajat mult simțirea privitorilor și trupul martirei creștine... Fără îndoială că la căderea taurului, acest frumos trup

era plin tot de sînge. Pictorul a fost milos. Pictorul a cruțat nuditatea eroinei creștine : numai brățări de sînge la mîini și la picioare, încolo, carnea e neatinsă... Pe sub trupul cel gol al martirei, peste cutele pînzei celei albe în care zace, stau rupte și împrăștiate ghirlande de micșunele și de trandafiri...

Cruzimea rafinată a călăilor a legat în ghirlande de flori pe sublima copilă. Și acum iată că pe toată arena circului, printre pete largi de sînge, agonizează trandafiri și micșunele !

Un ultim detaliu : printre bestiarii care privesc de departe spectacolul la care privește cezarul cu suita lui. e un barbar bătrîn, cu barba albă, care-și ține mîna la gură, ca țăranii noștri în unele ceasuri de durere sau de reculegere. Figura lui exprimă o tristețe nesfîrșită... Poate că acest sărman bestiar e un creștin, sau — cine știe ! — poate că sublimitatea martiriului la care a asistat i-a deschis cerurile credinței !

Scumpă domnișoară Antonino, acest tablou al lui Enric Siemiradzki începe să fie un eveniment în viața mea. Am fost la Ateneu a doua oară și am petrecut încă un ceas în fața *Dirceii creștine*... Opera pictorului polon prinde să se sălășluiască aproape de fîntîna întîielor mele preocupări de azi. Mă robește umanitatea acestui tablou !... Mă obsedează eroismul celor ce mărturisiră odinioară credința lor creștină !

Gîndurile mele, toate, fierberea și năvala clipelor mele sufletești trec prin această rechemare picturală ca printr-o albie de nisip aurifer... Simt că unda cugetării mele este încărcată de înțelesul marilor evenimente petrecute acum aproape două mii de ani.

Acest tablou binefăcător mă ajută să înțeleg ceea ce încă nu înțelegeam nu mai departe decît ieri. Îl văd sufletește prefăcîndu-se într-un templu luminat de sus, cu o lumină negrăită și suprapămîntească. Domnișoară Antonino. eroina din circul lui Neron — sublima copilă legată cu funii de coarnele taurului — mă dezleagă pe mine din lațul nedomeririi și al confuziunii.

Mai-nainte ca să aud din gura dumitale acele lămuriri pe care ți le ceream cu atîta insistență, lasă-mă să mă

examinez pe mine însumi și situația mea — a doua oară... Încep să înțeleg !... Pare că se luminează de ziuă !

Domnișoară Antonino, un sentiment elementar și de nestăvilit trăiește azi în mine, la umbra numelui, a făpturii și a mișcărilor dumitale... Culeg, cu nespus interes, cu dulce durere, cuvintele, privirile, pașii și tot ceea ce privește existența dumitale... Este o boală cunoscută, descrisă larg de poeți și de psihologi, dar este mai fericită și mai prețioasă decît o mie de ani de sănătate nesimțitoare. Mi-este plină inima de dumneata. Te văd în închipuirea mea numai pe dumneata. Îmi trebuiești în fiecare clipă, îți scriu, te aștept, plănuiesc numai revederi și întîlniri și trăiesc din farmecul amintirilor ultimei noastre convorbiri.

Iată însă că marea viziune a pictorului polon adîncește și clarifică starea mea sufletească... Lunga dumitale vacanță la Mînăstirea Varatic a fost pentru mine începutul învățăturii. *Dirceia creștină* însemnează continuarea, într-o clasă superioară. Domnișoară Antonino, dumneata ești creștină, crescută și disciplinată într-o mînăstire de călugărițe !... Dumneata ești strănepoata și moștenitoarea Dirceelor creștine ! Dumneata ești fiica mărturisirii creștine și eleva catehismului !...

Ce sunt eu pe lîngă dumneata ?... Un creștin cu numele, odrasla unei familii cu adevărat legată bisericii și obștiei creștine, dar și ai mei, și eu creștini de suprafață și pur tradiționali. Ce sunt eu, sufletește, în comparație cu ordinea, cu seriozitatea și cu perseverența dumitale creștină ?... Mă cercetez pe mine însumi, mă ascult și mă judec. Dacă las la o parte convingerile, impacientele și pretențiile mele de scriitor... (recunoscut peste două decenii), trebuie să mărturisesc că nu mai rămîne în sufletul meu decît un maidan intelectual, plin de resturi, de cutii goale și de măturătură filosofică... M-am apropiat de creștinism și de scriitorii creștini ca literat și ca pescuitor de mărgăritare, nu ca un suflet îngrijorat care își caută mîntuirea. Da, da... Îmi recunosc situația. M-am apropiat de Fénelon, de Verlaine, de Huysmans, de Dostoievski... exact ca Nero Achenobarbus de frumoasa martiră moartă pe taur ! M-a

chemat și m-a atras această frumusețe nouă, severă și tulburătoare pe care o respiră arta și inima, vasale lui Isus Cristos.

Dar sunt eu cu adevărat creștin ?... Probabil că tot atît cît cel mai incapabil începător al catehismului !

Şi atunci, domnişoară Antonino, se revarsă de ziuă înaintea ochilor mei de locuitor al cavernelor... Rezerva și schimbarea atitudinii dumitale față de mine încep să aibă un înțeles... Ai simțit în mine pe nenorocitul om al vremii noastre, crescut în anarhie și în senzualism. Ți-ai dat seama că la poarta conștiinței mele veghează numai fantome estetice, și nici un principiu sever, și nici o frică de Dumnezeu. Ai descoperit, din ultima noastră convorbire mai lungă, că sunt un cuget părăginit, fără cultură morală, fără ziduri împrejmuitoare, năpădit de bălăriile veacului și străbătut, în dezordine, de acești trandafiri sălbatici ai aspirațiilor și ai țepoșeniei mele literare.

Așa sunt, scumpă domnișoară Antonino !... Încet și cu greutate am pornit pe drumul înțelegerii de mine însumi, de cînd ne-am cunoscut. Am mers înainte, ajutat de această dureroasă și dulce putere pe care o reverși astăzi în mine... În zilele sărbătorilor creștine de la începutul anului, privindu-te și urmărindu-te cu inima în atmosfera sacră a mînăstirii, am căutat să urc spre dumneata, cercetînd bisericile din jurul meu, lăsîndu-mă îmbiat și înduplecat de graiul cîntărilor liturgice și de mireasma cădelnițelor de argint... Și acum iată-mă pus față în față și constrîns de vraja lui Enric Siemiradzki să privesc și să asimilez această zguduitoare lecție de eroism creștin !

A murit pentru Acela pe care îl știi și îl iubești mult mai mult decît mine ! A murit pentru reconfirmarea turburătoarei lui învieri de a treia zi ! O, sublima apologetă a dovedit cu mai multă elocință decît toți apologeții creștini că mai sus decît toate splendorile pămîntești, împărătești și artistice se ridică în slavă și împărățesc : dragostea și jertfa !

Vino, domnișoară Antonino, și ia în școala dumitale pe uimitul ucenic care încep să fiu ! Du-mă mai departe pe această divină cale, inaugurată în zilele lui Neron, printre pete largi de sînge și de trandafiri zdrobiți ! Vino să privim împreună — de pe această culme pe care o alcă-

tuiesc, în ideală întîlnire, suişul credinţei cu versantul artei — perspectivele eterate ale uneia şi treptele încîntătoare ale celeilalte !... Dar, mai presus de toate, vino de mă învaţă, în faţa *Dirceii creştine,* cum să încătuşez simţirea mea, înfumurată şi păgînă, în ghirlandele martiriului ei !"

V

Într-o dimineaţă — peste cîteva zile — Silviu Bujoreanu veni şi sună la uşa familiei Filipache. Doru era gata să pornească în oraş. Nu-l mai văzuse pe Silviu de pe la începutul lui martie. Îi ieşi înainte amical şi bucuros de mosafiri ca totdeauna. Avea să cumpere din tîrg ceva, din porunca doamnei Filipache, dar putea să întîrzie o jumătate de oră.

Silviu se arătă îmbrăcat ca de ceremonie şi cu un aer de sărbătorească gravitate. Ochii lui Doru se opriră asupra butonierei poetului. O cocardă tricoloră, desfoiată ca o crizantemă, se ascundea în fumul unui crep de doliu. Doru rămase cu braţele întinse şi vocea i se stinse în gît... Apoi, după o clipă, întrebă, peste măsură de mirat :

— Ce va să zică aerul ăsta şi semnele astea, Silviu ?

Poetul apucă mîna rămasă în aer şi o strînse asigurător şi falnic :

— Evenimente mari, dar evenimente triste, Filipache... Nimic personal, totul obştesc şi naţional !

Filipache prinse inimă şi-l pofti pe Silviu în odaia lui cu ferestrele deschise şi cu aerul premenit. Închise ferestrele şi şezură amîndoi faţă în faţă, cu biroul între ei.

— Dacă iei o dulceaţă, mai iau şi eu încă una.

— Nu strică, în aceste zile de amărăciune naţională...

Filipache vorbi cu cineva care trecea prin săliţă şi, apoi, către Silviu :

— Dragul meu, ce nenorocire ameninţă constituţia sau naţia română ?...

— Mă aşteptam la această ignoranţă !... Eşti firesc cu desăvîrşire... Se vede bine că nu te prefaci.

— Silviu, spune-mi de ce e vorba.

Poetul ezită o clipă. Cum să-l ia pe acest evadat din lume și din actualitate ? Cu dojana pe care o merita el, sau cu solemnitatea pe care o merită cauza ?... Se înțepeni în fotoliu ca un preot al neamului :

— Filipache, suntem obișnuiți să iertăm mult poeților, dar nu în împrejurări și într-o materie ca aceasta de azi... Mă vezi ceremonios și simbolic... Amice, trăim zile de redresare națională, după cîțiva ani de picoteală și de umilințe... Țara întreagă e în picioare... S-a dovedit, în Parlamentul român, în Parlamentul maghiar, în întrunirile cetățenești de la Dacia, în publicații speciale și în ziare că primul ministru al țării este un Iuda *redivivus*... Opoziția a făcut la Cameră o declarație categorică și răsunătoare.

Filipache, complet reasigurat și deprins cu solemnizările și cu pontificările lui Silviu, voi să-i taie drumul :

— Dragă Silviu, am auzit și eu de toate acestea... Gîlceava mi se pare că a început cel puțin de astătoamnă... Dar ce vrei tu să scoți de la mine, o dată ce eu nici nu pot să verific faptele puse înainte, nici n-am competență, nici n-am nici un fel de tragere de inimă pentru asemenea subiecte ?...

— Dorule, incompetența și inaptitudinile tale astăzi sunt obligate, măcar excepțional, să se îmbrace în destoinicie și în capacitate.

— Bine, Silviu, să vedem... Vrei să desființezi autoritatea cuvîntului bătrînesc că de unde nu este, nici Dumnezeu nu poate să ia... Spune-mi, ce pot să fac pentru tine ?

— Nu pentru mine, Dorule... Pentru sîngerînda noastră demnitate națională !

— Așa să fie, cum rectifici tu... Ce pot să fac eu pentru această nobilă rănită ?

— Să vii astăzi cu mine la Liga culturală, unde este adunat Comitetul național studențesc și de acolo, cu toți colegii care se vor aduna, să mergem la marele miting studențesc și cetățenesc convocat astăzi în sala „Dacia".

Filipache se uită la camaradul său cu nădejdea că-i va face concesiunea unui zîmbet sau că va modifica totul printr-o glumă aruncată în ultimul moment... Dar poetul

rămase serios și stăruitor. Doru avu o stranie impresie de ceva venit de aiurea și impus atitudinii și demersului acestui vechi prieten... „Bujoreanu începe să prindă mușchi, ca un copac care îmbătrînește... Din capul cui mă cheamă el la Liga culturală și la mitingul de la «Dacia» ?..."

— Invitația ta mă miră strașnic... Se potrivește cu firea și cu convingerile mele, așa precum mi le cunoști ?... Dar nu se potrivește nici cu tine, cel de pînă mai deunăzi !

— Amice, dacă evoluția și progresul nu sunt prea compromise în ochii tăi, dă-mi voie să-ți spun că, la vîrsta noastră, încep învățăminte și experiențe pe care nu poți nici să le prevezi, nici să le disprețuiești.

— Silviu, *sustine et abstine*... Dacă dau năvală peste tine, bravează-le și rămîi neclintit. Dacă te lingușesc și te cheamă cu grai de sirene, astupă-ți urechile.

Poetul avu un fior de nerăbdare și de contrarietate.

— Ne cunoaștem mai de mult... Suntem temperamente diferite... Nu mă confunda cu Boruzescu.

Filipache simți că Silviu se închide și se înăsprește.

— Ascultă, Silviu... La Boruzescu ai fost ? I-ai propus și lui ce mi-ai propus mie ?... Iată, fără supărare, să recurgem la opiniunea lui...

— Dacă Boruzescu este de părere să mergem, mergi și tu ?...

— Da și iar da !... Cum o zice el, așa să facem !...

— Atunci să nu mai pierdem nici un minut !... Haidem drept la Boruzescu, și de la el la Liga culturală, fiindcă Liga și Boruzescu sunt pe aceeași linie dreaptă, la răsărit și la apus de „Capșa"...

Cei doi prieteni ieșiră în stradă. Tramvaiul Gara-Teatru se apropia... Doru își simți picioarele de fontă și un freamăt la inimă... N-ar vrea să iasă cu Bujoreanu în văzul ferestrelor Antoninei... Dar, spre surprinderea lui Filipache, Silviu făcu semn unui birjar, prietenii urcară și trăsura porni pe stradela Semicerc spre Școala militară.

Deocamdată, Filipache tăcu și nu luă seama cum arată străzile străbătute. Dar Bujoreanu îl zgîlțîi și-i deschise ochii :

— Vezi ce de fracțiuni militare, vezi cîte cordoane de sergenți ?... Suntem ca și sub stare de asediu... Pretutindeni pază, gărzi și iritație publică... S-o luăm pe Brezoianu și să ne dăm jos la *Universul*. Pe Calea Victoriei circulă patrule...

Poetul începea să se simtă stingherit de cocarda lui îndoliată. Cutezanța lui din odaia lui Doru, scoasă acum la aerul de primăvară, respira scurt și se îneca, întocmai ca plămînii unui tuberculos. Se opriră la *Universul* și o luară în sus spre casa Luvru. În fața cofetăriei „Capșa“, locul era albastru de jandarmi pedeștri. Doru se gîndea : „Dă Doamne să fie Costache acasă... Rămîn la el și las pe nebunul ăsta de Silviu să străbată cum o ști și la Ligă, și la mama Ligii !“

Urcară zecile de trepte ale casei Luvru, dar fără de răsplată. Boruzescu ieșise dis-de-dimineață. Silviu își exprimă părerea, dar fără să creadă în ea, că Boruzescu trebuie să fie la Ligă, alături de studențimea conștientă.

Cînd ieșiră din casa Luvru, Silviu, cu ochii la baricadele albastre de la „Capșa“, luă pe Filipache de braț cu neglijență și intră, mascîndu-se cu el, în scuarul Sărindar. De aci trecură în Bulevardul Elisabeta și apoi, mergînd în sus, pe lîngă anticarii de pe stînga, ajunseră, prin strada Academiei, la Liga culturală. Doru privea în toate părțile mirat și sfios. Își dădea seama că lumea dimprejur, mai mult staționară decît circulantă, urmărește cu ochii pe amicul său, care nu-l mai slăbea de braț. Cocarda îndoliată era sedițioasă !

La Liga culturală era o fierbere și o priveliște ca de puhoaie ce se întîlnesc în același cazan de văi. Afară de elementul militar și polițienesc, așezat ca în fragmente de brățară, la diferite distanțe, clocotea elementul civil, și compoziția lui era din cele mai ciudate. Aci, la colțul format de strada Academiei cu strada Nouă, cocardele îndoliate erau în familie numeroasă... Mulți studenți, deși nu toți, purtau cocarde ; mulți cetățeni, care nu mai puteau să fie studenți, aveau entuziasmul și cocarda studențească ; dar mai era și o mulțime de figuri echivoce, cu și fără cocardă.

Silviu şi Filipache se opriră în această pastă omenească — unul atent şi cercetător, celălalt aiurit şi stăpînit de gîndul pe unde s-o şteargă mai degrabă.

Localul Ligii culturale zbîrnîia ca un stup, dar uneori răzbea pînă afară şi cîte o toană de glasuri care discutau cu vehemenţă. La ferestrele deschise, în balcon, la intrare stăteau ciucuri de capete, de atitudini studiate şi de pretenţii... Bujoreanu căuta din ochi pe cineva. Îl găsi sus, la o fereastră. Îşi ridică pălăria şi lăsă să se vadă, sub cerul primăvăratic, pletele sale pieptănate impecabil, şi prin păcura lor rigidă şi biconmasată, o linie mediană ca de argint. Cel din fereastră se uită la Silviu, se uită şi la Filipache, cu un aer de geambaş care cîntăreşte un mînz, şi apoi clipi din ochi, şi ca răspuns la salut, şi ca un fel de : „Bine, am văzut"...

Cu glasul moale şi dizolvat sufleteşte, D[illegible]u întrebă pe Bujoreanu :

— Ce mai facem acum, Silviu ?

Poetul răspunse cu vastitate :

— Ne săturăm sufletele cu această privelişte neuitată a naţiunii care umple treptele sanctuarului naţional, ca odinioară poporul din Teba treptele palatului lui Oedip !

De data aceasta, Filipache simţi că Bujoreanu şi-a atins scopul şi că revine la grandilocvenţa lui inofensivă.

— Bine, dar, fiindcă m-ai tîrît pînă aici, te rog plăteşte-mă cu cîteva lămuriri...

În această clipă, un stegar impunător scoase în balconul Ligii o mîndră flamură tricoloră şi o resfiră deasupra mulţimii de jos, în bătaia zefirilor dimineţii... Dar şi pe această flamură se încolăceau, ca nişte şerpi transparenţi, undele doliului naţional.

Strada se cutremură de urale şi de insulte :

— Ura !... Ura !... Ura ! Trăiască România !... Trăiască fetele din Sibiu !... Jos trădătorul !... Jos iscoadele poliţiei !...

În acelaşi timp, discuţiile din etaj pătrundeau în stradă şi mai înverşunate... Se părea că sunt două păreri şi două fracţiuni, care se bat cap în cap, ca munţii din poveste.

Bujoreanu, din ce în ce mai dispus şi mai aproape de felul său obişnuit, începu să instruiască pe Filipache :

— Amice, admiră mai întîi steagul fetelor din Sibiu. E un dar simbolic şi un fulger care încalecă superb Carpații strămoşeşti...

— Sunt cu totul de simțirea ta. Îți spun drept că pînă acum singurul lucru pe care vreau să-l iau cu mine, în amintirea mea, este acest mîndru tricolor al fetelor din Sibiu ! Nu te întreb nimic asupra acestor curioase și indispunătoare efluvii, pe care le simt în această atmosferă... Dar, de pildă, cine sunt ăia cu cocarde în piept și cu pălăriile trase peste nasul cam roşu ?

— Dorule, Dorule !... Mă tem de viitorul tău, adică mă tem de inocența asta, care îți va strica tot viitorul !... Amice, viața națională este un fluviu care rostogolește în etern, pe albia lui misterioasă, valuri sănătoase, apă potabilă, gunoaie, mortăciuni, nisip de aur și ascunse comori providențiale... Ce te importă aceste jivine de smîrc politic care au ieşit la suprafața măreţului nostru fluviu !... Am impresia că, în aceste zile, ascunsele comori de la fund sunt împinse irezistibil și scoase afară, la lumina Europei şi a istoriei !... Sihastru poet ce ești !... Tu nu cetești ziare, nu urmărești dezbaterile Parlamentului, nu știi ce clocotește în agora !... Ce-ai fi făcut tu dacă te năşteai în Atena acum două mii și cinci sute de ani ?... În Atena exista o lege care obliga pe orice cetățean ca, în zilele de zguduituri publice, să iasă afară din casă și să alerge în agora, înarmat cu sabie, cu suliță, sau — dacă nu le avea — cu toporul de tăiat lemne...

Filipache se gîndi înfiorat : „Vorbește ca un adevărat profet !... Nu știu ce să mai zic... Am pierdut eu simțul meu olfactic moral ?... Sau Bujoreanu ăsta e un păianjen care circulă prestigios pe o rețea multicoloră ?..."

Filipache răspunse cu necaz prefăcut :

— Se vede că azi trebuie să ai numai tu dreptate, de la început pînă la sfîrşit...

Dar Bujoreanu alunecă într-adevăr ca un păianjen, departe-departe, în *Ecloga* întîia a lui Virgiliu, tradusă de Coşbuc, schimbînd cuvîntul *libertate* cu *dreptate :*

— „O, dreptatea, Meliboeus, mi-a surîs tîrziu de tot !..."

Şi declamînd acest stih, poetul avea în ochi nu ştiu ce sclipire de taină şi de pehlivănie... „Ticălosul ! îşi bate joc de mine... Sunt dobitoc că mă impresionez de tiradele lui, împrumutate sau contrafăcute după cele de la «Dacia»... Cine ştie ce draci se ascund în conştiinţa acestui poet, care umblă de atîta timp să-şi închirieze lira..." Intim supărat, Filipache făcu un gest de plecare. A uitat de comisionul doamnei Filipache, a pierdut timpul zadarnic şi a trebuit să lase o perdea de dantelă pe iconostasul său intim !...

Atunci, apăru sus în balcon, lîngă flamura măreaţă, neimplicată şi suverană — ca un lotus etern deasupra pervertirilor trecătoare ale apelor stăpînite — o figură dogoritoare, ciufulită şi teatrală (fără talent)... Făcu semne de tăcere mulţimii din stradă şi începu să cuvînteze, bătîndu-şi cu mîna un tact impetuos şi fals :

— Fraţi români !... Comitetul naţional studenţesc, judecînd gravitatea ceasului istoric pe care-l trăim, vă cheamă azi la această sfîntă manifestare cetăţenească şi naţională !... Ideea noastră cea dintîi a fost ca să ne adunăm toţi aici, la Liga culturală, şi de aici, ca un singur trup şi cu un singur suflet, să pornim spre *Dacia* de azi şi, mai cu seamă, *spre cea de mîine...*

O explozie de urale acoperi glasul stîngaci şi declamator al vorbitorului.

Bujoreanu suflă în urechea lui Filipache :

— Bravo, dobitocul !... Ştii că a nimerit-o bine ?

Uralele conteniră. Oratorul ciufulit şi cu obrajii ca para focului se auzi din nou :

— ...Dar după ce ne-am văzut adunaţi laolaltă, în acest număr impunător, am primit oarecare avertismente, pe care le dispreţuim ca viitori soldaţi...

Cineva, de lîngă orator, îndreptă cu glas tare :

— ...ca soldaţi ce suntem !...

Oratorul reluă acomodant :

— ...le dispreţuim, ca soldaţi ce suntem şi vom fi, dar... trebuie să le luăm în seamă, ca demni şi disciplinaţi cetăţeni.

Un cetăţean din stradă izbucni, deziluzionat :

— Ei, şi atunci ce-aţi hotărît ?...

Alții izbucniră simultan, haotic, contradictoriu :

— Ne-am înțeles !... Vă e frică !... Jos labele poliției !... Tăcere !... Jos trădătorul !... La „Dacia“ cu toții !...

Oratorul din balcon, strîns între doi inși, care aveau aerul că-i pompează curaj și elocință, căsca o gură imensă și bătea văzduhul cu mîinile... Dar zadarnic... Toată strada vocifera și se agita... În locul oratorului sleit de puteri, ridică pumnul și glasul — un bas bubuitor — altcineva din comitetul național.

— Fraților, toți la „Dacia“ la ceasul două !... dar nu pe jos !... Urcați-vă în trăsuri, pe socoteala noastră !...

Mulțimea de jos mugi către tunetul de sus :

— Bravo !... la „Dacia“ !... toți în trăsuri !...

Bujoreanu exclamă plin de admirație :

— Așa e că i-a păcălit ! Cantadorul ăsta, basistul ăsta mi se pare cel mai subtil dintre ei...

— O fi, dar eu n-am înțeles nimic... Care era hotărîrea de mai-nainte și cum și pentru ce a trebuit să fie modificată ?

Bujoreanu începu să-l degajeze pe aiuritul Doru din încolăciturile mulțimii și să-l scoată spre biserica Enei. În fiecare gang mai mare, la fiecare răspîntie, stăteau careuri de soldați și de sergenți de stradă... Dar nu aceștia erau de temut. În jurul lor circulau fel de fel de fantasini civili, cu ochi fosforescenți și cu ciomege rău ascunse pe sub paltoane.

Unul aruncă spre Silviu o mustață enormă și un șir de scîntei din ochi... Din norocire, un convoi militar se interpuse cu cadențele lui între omul electric și cei doi prieteni...

Filipache, simțindu-se mai la larg, zori pasul și bruftui pe Silviu :

— Acum, destul, amice !... Pogoară în lumea acomodărilor și scoate insigna de la piept... N-am chef să apar la Poliție nici ca martor, nici ca soră de caritate... Hai s-o luăm pe strada Regală și să ocolim teatrul de operații... Apoi poți să mă faci să înțeleg ceea ce n-am înțeles pînă acum.

Bujoreanu, care simțise adineauri gheață între cei doi omoplați, plimbă mîna în jocuri rotunde de la bu-

tonieră pînă la buzunar şi începu să cînte lui Filipache tabla lui Pitagora :

— $2 \times 2 = 4$; $2 \times 3 = 6$; $2 \times 4 = 8$!...

— Ei, foarte bine!... Care este secretul lui Pitagora, sau al lui Polichinelle, dacă vrei ?...

— Amice Filipache... după cum bine ştii, valoroşii noştri colegi, studenţii veterani Vasilescu Vasilion, Nae Paşoption şi Ionescu Inepţion... sunt personalităţi proeminente şi diriguitoare în lumea noastră studenţească... Dar toţi aceşti seniori — fără *Heidelbergul de altădată* — au cîte-o mică sau mărişoară remuneraţie după buget... Unul este registrator, altul este grefier la tribunal, altul, ajutor de şef de cabinet şi aşa mai departe... Aceşti foşti, actuali şi viitori studenţi au împănat azi intrările şi ieşirile Ligii culturale, cum şi biroul Comitetului naţional studenţesc... Tot ei şi cu ai lor pluteau, ca ochiuri de grăsime, pe toată adunarea de care ne despărţirăm... Ce scop aveau, ce poruncă primiseră şi de la cine o primiseră — e treaba lor !... Ce au putut să facă, ai văzut...

— Apoi tocmai că n-am văzut nimic...

— Mă, dar tare eşti de cap şi neoperat la urechi !... Tu n-ai auzit cum forfoteau înăuntru şi se certau ?... Ideea comitetului fusese să se strîngă toată lumea la Ligă şi de aici, în masă compactă, să pornească spre „Dacia"... Ceilalţi au venit cu o idee poate mai înţeleaptă, poate interesată şi ipocrită... De ce să provocăm alarme, dezordine şi — Doamne fereşte ! — inutile vărsări de sînge ? La „Dacia" putem să ajungem tot aşa de bine şi cîte unul, şi cîte doi... Principalul este să ne vedem la „Dacia", şi pînă acolo nimeni nu ne barează drumul. Ni l-am bara noi înşine dacă ne-am încăpăţîna să menţinem prima dispoziţie şi să aruncăm pe oameni ca pe o avalanşă... Şi pe urmă, cine îşi ia răspunderea acestei formaţiuni compacte şi primejdioase ?...

— Dar de unde ai prins tu toate aceste lucruri ?... Pare că ai fost lîngă mine tot timpul. Cum le-ai auzit tu, şi eu n-am auzit nimic ?...

Bujoreanu se încercă să rîdă misterios :

— He-he-hei !... Eu am auzul mult mai fin decît tine... Tu nu auzeai de afară decît huiet şi tămbălău ; eu auzeam

şi urmăream toată discuţiunea... După ce au răguşit şi au obosit, au căzut de acord, şi ca nimeni să nu-şi atribuie succesul şi gloria comunicatului din balcon, au pus pe Juvete Juvenescu... să cadă în baltă ca un bolovan...

— Bine, măi Silviu, pentru asta m-ai făcut tu să pierd o dimineaţă întreagă ?...

— Dar eu ce să mai zic, care voi pierde şi după-amiaza ?...

— Să fii sănătos ! Sunt socotelile tale, dar ce-ţi trebuia să mă vîri şi pe mine în cînepa lor ?...

Diabolic şi plin de taină, Silviu puse degetul la gură :

— Domol, Filipache !... Cine ştie ? ! Va veni poate ziua cînd vei vedea ce dobîndă poate să-ţi aducă o dimineaţă pierdută...

— Ce tot sporojeşti, mă Bujorene ?... Ce-o să iasă din toată astă farsă în care sunt atîtea sfori şi atîtea dedesubturi ?... Bîlci şi farsă !...

— Amice, vezi lucrurile ca un prim venit şi ca un necunoscător... Nu e farsă, ci dramă ! Nu e bîlci, ci epopee ! Oratorii pe care i-am ascultat zilele astea — şi sunt maeştrii tribunei parlamentare ! — îmi sunt garanţi... O epopee ca *Iliada* lui Homer !... Numai că tu ai căzut azi tocmai la episodul lui Tersite... Ce să facem ? ! Aşa sunt toate epopeile !... Tersite se află totdeauna în treabă lîngă Ulise şi lîngă Ahile, dar uneori are sumbra onoare să plătească cu viaţa această vecinătate...

— Mă ameţeşti, Silviu, cu atîtea vorbe şi cu atîtea enigme !... Vai !... trebuie să mă înapoiez şi să cumpăr mamei, de la „Pesky“, mătăsurile pe care le aşteaptă de trei ceasuri !... Nu ştiu ce să mai cred despre tine şi despre comparaţiile tale... Cu amintirea lui Tersite poate că mă mai împaci... Dar în împrejurările de faţă, girezi tu pentru el ?...

— Ha, ha... va să zică :

albiniţa, musculiţa,
pînă acum nu au pierit...

— Silviu, la revedere !... Şi iartă albiniţa... Dar să ştii că eu sunt cel ce plec înţepat şi turburat... Am nevoie de luminile lui Boruzescu !...

Fierbere cumplită în capitală! O problemă care nu mai lăsa pe nimeni să doarmă! Un zbucium primejdios şi contagios, care pornea din Parlament şi din ziare şi ridica temperatura întregii ţări! Este ori nu este primul ministru trădătorul neamului şi prietenul maghiarilor?

Sus, în dealul Parlamentului, şedinţele erau furtunoase. Acuzaţiile şi divulgările cădeau pe capul primului ministru ca nişte ciocane uriaşe. Opoziţia întreagă şi împreună cu ea cîţiva membri importanţi, dar disidenţi, ai partidului liberal-naţional ridicau o crîncenă baricadă în faţa băncii ministeriale şi a majorităţilor intimidate.

În zadar căuta guvernul să-şi dea curaj printr-o moţiune de încredere! În zadar precipita închiderea Parlamentului şi voia să stingă incendiul interpelărilor! Opoziţia deschisese în sala „Dacia" al doilea Parlament, şi acolo, în cîteva duminici consecutive, adusese zeci de mii de cetăţeni răzvrătiţi şi zguduise şi zguduia toată suflarea românească.

Dar acest tumult politic şi înflăcărata controversă: „este ori nu este Dimitrie Sturdza vînzător de neam?" nu răzbeau decît vag în odăiţa lui Filipache şi în atmosfera lui sufletească. De la întrunirea de la Ligă, Filipache nu mai întîlnise pe nici un prieten. Fusese de cîteva ori la Universitate, dar şi aci stăpîneau enervarea, dezerţiunea şi aceeaşi controversă ucigaşă: „Ne-a vîndut Sturdza într-adevăr, sau adversarii lui politici îşi fac, ca de obicei, jocul lor perfid şi amăgitor, pentru noi, gură-cască?" O văzuse pe Antonina o singură dată. Dar Antonina era grăbită. Rămăsese vorba să se înţeleagă, prin scrisoare, asupra unei viitoare întîlniri.

Filipache stătea la masa lui de scris şi recitea cîteva pagini migălite în ajun. Era o fabulă literară care-l prigonea de cîtva timp. Pe stîlpii marii lui preocupări sufleteşti, inspiraţia capricioasă prindea să încolăcească aceste subţiri vrejuri de *volubilis*... Şi Filipache pîndea, cu dulce încordare, miracolul străveziu şi fraged al clopoţeilor ce se deschid în faptul dimineţii.

În acest minut scump şi sihastru, Clariţa se arătă în cadrul uşii...

— Dorule, ne-au sosit neamurile !...

Filipache închise caietul şi întoarse spre Clariţa o faţă de martir :

— Nu puteau să mă nimerească mai prost !... Cine e, Clariţo ?

— Nenea Iliuţă, castelanul de la Urlaţi...

— Bine, draga mea, dar nu puteţi să-l mai ţineţi de vorbă pînă cînd mi-o veni mie rîndul ?

Clariţa, rumenă şi îmbrăcată în costumul ei de şcolăriţă, sărea într-un picior, nerăbdătoare.

— Eu mă duc la şcoală, şi de acolo, cu toate fetele, la biserică... Azi e duminică !... Mama, fiindcă a venit nenea Iliuţă, vrea să mai facă ceva pentru masă... O friptură, o plăcintă... nu ştiu ce... Tuşa este la piaţă... Vezi, prin urmare, că trebuie să te sacrifici pentru onoarea casei...

Spunînd acestea, Clariţa era şăgalnică şi isteaţă, mai presus de vîrsta şi de uniforma ei şcolară.

Doru căuta zadarnic o scăpare prin părul său cîrlionţat şi negru... Apoi, capitulînd :

— Pofteşte-l încoace, Clariţo.

Uşa rămase neînchisă. Nenea Iliuţă se opri în săliţă şi bătu discret în uşă, cu indexul său lung şi uscat ca un piron.

Filipache aruncă plictiseala şi necazul şi primi pe mosafir :

— Bine-ai venit, nene Iliuţă !... Te rog, ia loc !... Ce mai faci ?... Ce mai face ţaţa Varvara ? Ce fac copiii ?...

Nenea Iliuţă se aşeză pe scaun cu nişte mişcări precaute, care mărturiseau că nu este un găgăuţ, şi răspunse domol la această ploaie de întrebări... Filipache se gîndi : „Nenea Iliuţă nu trebuie confundat cu nenea Matache... Ăsta e om de bun-simţ, celălalt e un sărman cu duhul."

Filipache întrebă mai departe :

— Ei, ce facem cu politica ? Mi se pare că se încurcă iţele...

Nenea Iliuță făcu cu mîna stîngă conturul favoritelor sale pornite spre cărunteţe şi răspunse subtil :

— O să ştie Urlaţii mai mult decît Bucureştii ?

— Mai mult decît rudele dumitale din strada Semicerc, cu toată siguranța !

Nenea Iliuță privea surîzător, dar cu sceptică acomodare. Nu respingea ideea că Urlaţii ar putea să cuprindă diplomaţi vrednici de strămutat la Bucureşti, dar bănuia altceva... El, personal, era conservator, devotat boierilor pămînteni şi îndeosebi familiei Cantacuzino. Cei doi fraţi mai mari ai lui Doru erau militari, şi deci nu puteau să facă nici o politică. Cumnatul Matache era în inima lui guvernamental, dar aşa, uneori, cînd îl puneai în ambiţie, ţinea cu roşii, cu Garibaldi şi cu C A. Rosetti... Nenea Iliuță ştia bine că Doru e prea copil şi că nu se gîndeşte la vicleniile celor bătrîni, dar îi cunoştea vechea lui simpatie pentru socialişti. Şi acum toată lumea vorbea că fruntaşii socialişti sunt gata să intre în partidul liberal... Poate că Doru e atît de rezervat fiindcă vreun prieten socialist i-a prezentat situaţia într-altfel şi l-a scos din tovărăşia indignării generale. Dar Filipache îşi arătă gîndul fără nici o sulemeneală, pe faţă şi categoric, ca unul care n-are nici o preocupare politică :

— Nene Iliuță, nu te mira că mă găseşti atît de codaş în aceste treburi... Nu cunosc de unde a pornit gîlceava şi nici n-am urmărit şerpuirile ei... Atîta ştiu, că prietenii dumitale politici îl acuză pe primul ministru cu străşnicie şi că primul ministru cu tot guvernul răspunde cu demonstraţii poliţieneşti şi militare !... Un prieten m-a scos din casă deunăzi şi m-a băgat în salada unui miting studenţesc... Ce-am văzut şi ce-am înţeles bine este că toate străzile erau împănate de bătăuşi şi de poliţişti.

Nenea Iliuță, care nu era fire pătimaşă, se mulţumi să constate :

— Este destul şi cît ai văzut. Opoziţia a dovedit şi în Parlament, şi la „Dacia“, şi prin presă că guvernul lui Dimitrie Sturdza n-a mai plătit şi nu plăteşte renta şcoalelor româneşti din Braşov, pe cînd toate celelalte guverne au plătit-o. Acesta este faptul. Ce răspunde guvernul ? Ameninţă, minte, falsifică, arestează şi bate.

— Îți spun drept că nu dumneata, ci eu sunt cel ce am sosit azi din fundul provinciei.

— Bine, dar ziarele cele mari se tipăresc în București...

— Nene Iliuță, scriu pentru ele, dar le cetesc rar și puțin...

— Totuși, cred că ai aflat de acea broșură ungurească, publicată de Banffy, ori din porunca lui Banffy, și care dă pe față ce rol a avut Sturdza, ca opozant și ca ministru, în afacerea rentei școalelor din Brașov.

— Am văzut de cîteva ori pe manșetele ziarelor : *Trădarea lui Sturdza... Destăinuirile lui Banffy,* sau cam așa ceva...

— Asta este. Acum de curînd a apărut la Budapesta o broșură de apărare pentru politica lui Banffy, fostul prim-ministru maghiar... *Politica naționalităților a lui Desider Banffy...* Această broșură laudă pe Dimitrie Sturdza, ca sincer prieten al monarhiei Austro-Ungare și ca acela care a denunțat ungurilor și a tăiat subvenția școalelor din Brașov.

— Așa cum îmi spui dumneata lucrurile, nene Iliuță, e caz de spînzurătoare... Dar politica este mai totdeauna teatru curat... Pe scenă sunt certuri, dueluri și moarte, iar între culise — uitare și pace... Trădarea lui Sturdza o fi așa de fioroasă pentru noi, cei de la galerie.

— M-am gîndit și eu la asta... Sunt conservator, cum bine știi, dar am stat de taină cu vreo doi-trei prieteni de la Urlați... Ziceam noi : „L-au prins pe Sturdza la strîmtul lui și la largul lor... Poate că le mai scapă, poate că nu le mai scapă și-l dau peste cap... Dar ce-o fi și cum o fi cu trădarea ?..."

Filipache complimentă pe interlocutor :

— Nene Iliuță, iată un cuvînt care îmi place !... Să nu ne lăsăm păcăliți de teatrul politic.

Dar Nenea Iliuță nu putea să împingă scepticismul său politic pînă la apostazie. Altfel, ar fi trebuit să renunțe la dosarele de la Urlați... Ridică din sprîncene, constată, cu ambele mîini, că cele două barbete își mențin independența și simetria și suspină de greutatea problemei ce-l urmărea.

— M-am dus tot eu cu gîndul mai departe... Bine-bine, nu trebuie să știe toți proștii ce știu numai cîțiva deștepți... Dar ce te faci cu atîția oameni la care se închină toată țara și care vin și spun : pe conștiință și pe onoare, Dimitrie Sturdza este un trădător !

— Ce spui, nene Iliuță ? !... Așa au declarat șefii opoziției ?

Nenea Iliuță făcea, cu bună-credință, oarecare confuziune. Șefii opoziției afișau aceste jurăminte solemne prin ziarele lor, dar în Parlament se mulțumeau cu mai puțin. Conservatorul de la Urlați răspunse zdrobitor :

— Citește ziarele !

Filipache voi să arate că simte toată puterea acestui argument.

— Bine, frate, dar ce răspunde guvernul ? Cum se apără ? Cum se dezvinovățește ?

— Cum ?... Ca la mahala !... „Nu e adevărat ! Minți ! Și dacă mai crîcnești ceva, te iau la bătaie !..." Dimitrie Sturdza, cînd a răbufnit în presă și în Parlament broșura ungurească, a strigat că este un fals, o șmecherie a lui Take Ionescu... Și o ține mereu așa: „Take Ionescu a scris broșura". Dar s-a dovedit că broșura este scrisă de un ungur veritabil, funcționar de minister, și, fiindcă broșura divulgă secrete de stat, se zice că funcționarul ungur a fost dat afară... Dar ce-are a face ! Dimitrie Sturdza e convins că broșura este a lui Take.

— Mare bocluc, nene Iliuță !

— Și eu tot așa zic... Azi este încă o întrunire la „Dacia". Am pierdut vreo două-trei pînă acum... Nu m-a mai răbdat inima și am venit și eu încoace... Vor lua cuvîntul aceiași oratori care au vorbit duminica trecută și cealaltă duminică... Pe ce lume trăiești ?... 14 martie, 21 martie, azi este 28 martie !... Trei întruniri, care au venit una după alta... Și cine vorbește ?... Fala țării românești !... Maiorescu, Marghiloman, Arion, Laurian, Take Ionescu, Fleva, Delavrancea !...

Tocmai cînd nenea Iliuță număra aceste nume, rar și cu scumpătate, cum ar fi făcut un zaraf cu niște galbeni împărătești, se auzi clopoțelul de la intrare.

— Iartă-mă, nene Iliuță, să văd cine a venit.

Filipache alergă în verandă și văzu prin borangicul geamlîcului pe Badea Jiu. Îi deschise ușa cu voie bună :

— Tribunule, fii binevenit !... Nu se putea o vizită mai nimerită !... Aud că națiunea e în fierbere !... Probleme arzătoare clocotesc și ard la „Dacia“ ca niște cazane cu păcură !... Cine era să-mi spună, mai fără greș și mai profetic, cuvîntul situației decît Badea Jiu ? !

Dar Badea Jiu era supărat, plictisit, acru la figură și boțit la haine. Răspunse gonindu-și pletele din ochi :

— Sunt sătul pînă-n gît și de tribunat, și de națiune, și de credulitatea națională și de toți exploatatorii ei !... Ești singur ? Am să-ți fac o mică, dar ticăloasă de rugăminte.

Filipache se gîndi : „Dacă n-are pretenții mai mari ca un pol, toate merg bine“...

Îi spuse lui Badea Jiu cu vocea scăzută :

— E la mine în odaie un neam al meu, nenea Iliuță din Urlați, conservator irevocabil și, în ceasul de față, opozant cu speranțe.

— Aoleo !... atunci nu mai intru... Era să mă bat aseară cu un agent conservator... A turbat toată lumea, domnule ! Retorii și sofiștii din opoziție vor să prefacă dacă nu țara, măcar capitala în balamuc și în cîmp de bătălie !... Dar n-am venit pentru asta... Uite ce te rog... Amicul și ocrotitorul meu, doctorul Radovici, ține neapărat să se arate cu mine astă-seară într-o familie de oameni inteligenți, de unde însă nu lipsesc și cîteva dudui internaționale... Mă vezi cum sunt îmbrăcat !... Și știi că nu țiu la haine... Dar ce naiba să mă fac !... Prea sunt ros și unsuros... Te rog, Dorule, dă-mi un rînd de haine de ale tale, să mă îmbrac cu ele astă-seară... Fie și mai proaste... Tot vor fi mai bune ca janghinoasele astea ale mele !... Mă duc cu ele la prietenul Nuhăm, un cîrpaci de prima calitate, și le trage o călcătură americană !

— Așa fac, cum vrei !... Îți dau un costum de haine... toate bucățile din aceeași stofă !

— Bravo, Dorule !... Mîine ți le aduc înapoi.

— Ne-am înțeles. Da' mai este o condiție...

— Spune, care ?

— Să intri un minut la mine în odaie și să faci cunoștință cu nenea Iliuță.

— Ce planuri o avea băiatul ăsta ?... Vrei priveliște spaniolă, de cocoși care se bat ?... Apoi stăi, că și eu pot să te păcălesc !

— Ce bănuieli poți să ai, Jiule, cînd eu pun garanție un costum de haine ?... Stai puțin de vorbă cu nenea Iliuță, și eu fac hainele pachet.

Intrară în odaie, și Filipache prezentă pe Badea Jiu. Apoi ieși ca să pregătească pachetul. Filipache nu se gîndise că obrazul sau numele lui Badea Jiu ar putea să fie cunoscute și la Urlați... Nenea Iliuță avu ambiția să învedereze că urbea Urlați se găsește la 30 de kilometri depărtare de Ploiești și de restaurantul lui Gherea...

De aceea, cînd rămase singur cu Badea Jiu, îi spuse cu masivă placiditate :

— Ne cunoaștem din restaurantul gării Ploiești...

Badea Jiu își simți măruntaiele amărîte și încinse. Se gîndi, întărîtat : „Hainele lui Doru o să-mi iasă pe nas !"... Răspunse lui Iliuță, aproape cu arțag :

— Hm !... Nu mai țin minte... Dar știu de la Doru că sunteți stîlpul conservatorilor din Urlați.

Nenea Iliuță simți dușmănia. Răspunse :

— Face omul ce poate...

Și isprăvi în gînd : „Eu, ce sunt, la Urlați... tu, chelner la Ploiești..." Apoi, nici rece, nici cald, ci așa ca între oameni care s-au întîlnit în casă străină :

— Știu că ești socialist... Explică-mi, te rog, cum se împacă între ele prigoana guvernului împotriva tovarășilor dumitale și tratativele pe care le duc unii socialiști ca să intre în partidul liberal ?

Badea Jiu conveni cu el însuși : „E de la Urlați, dar nu e prost..." Pe urmă răspunse ca la o întrebare elementară :

— Nimic mai ușor de explicat : Pherekyde ne urăște și ne bagă în pușcărie, iar Ionel Brătianu ne dorește și ne cheamă în partidul liberal...

— Și cine crezi că va fi cel mai tare ?

— Clar ca lumina zilei : cel mai tînăr, adică Ionel Brătianu.

— Vom vedea mai tîrziu... Deocamdată, este un ceas cam greu pentru liberali... Nu le mai arde de cumetrii.

Burghezul de la Urlați, încadrat în barbetele lui importante, tacticos și liniștit ca un pontifice, risipi enervarea lui Badea Jiu.

— Poate că exagerezi, domnule Iliuță... Spune-mi dumneata, care vii din provincie, cîtă lume știe și urmărește pe acolo scandalul politic din capitală ?

— Puțină de tot... Dar nu uita că treburile noastre politice se fac și se desfac între cei puțini...

— Aici ai vorbit cu dreptate. Pentru aceea la noi nu există nici control, nici măsură... Noi nu avem o adevărată opiniune publică, ci o clientelă politică, împărțită în două tabere... Și această clientelă politică nu are altă logică și alt criteriu decît interesul de partid... Așa se face că poți să-l scoți azi trădător pe Dimitrie Sturdza, după cum poți să-l scoți mîine pe Lascăr Catargiu sau pe Petrache Carp... Unii te vor crede fără nici o dovadă, iar alții vor tăgădui, oricîte dovezi le-ai aduce.

Nenea Iliuță se arătă încîntat :

— Ne înțelegem de minune !... Pînă aici toate sunt bune...

— Numai să nu ne întrebăm unul pe altul : Cu cine ții tu, cu albii ori cu roșii ?

Filipache intră în odaie, aducînd sub braț, într-un pachet care nu destăinuia nimic, hainele cerute de Badea Jiu.

— Vă văd senini și apropiați... Va să zică, putem să trăim bine și cu păreri politice deosebite !...

Badea Jiu se sculă, strînse mîna lui Iliuță cu mulțumirea că a ocolit gîlceava și scoase pe Filipache afară în verandă.

— Dorule, îți mulțumesc cu energie ! Mîine seară garderoba ta va fi la loc, întreagă !

— Jiule frate... Să dea Dumnezeu să găsești diseară în fiecare buzunar cîte-un noroc !

La masa de la amiază, nenea Iliuță șezu la locul de onoare. Fu ca totdeauna decorativ și demn, dar fu

econom la vorbă și mîncă fără întîrzierile tacticoase pe care i le cunoștea toată familia. Nenea Iliuță era intim preocupat și grăbit să ajungă la întrunirea din sala „Dacia". Făcu o mare jertfă : se lăsă păgubaș de ceașca de cafea și plecă aruncînd de sus și departe cînd piciorul, cînd bastonul, într-un mers paradoxal de bărzoi cu trei râșchitoare.

Filipache reveni la fermecata și trudnica lui migăleală și umplu cu linii, dar mai ales cu noduri, cu ștersături și cu painjeni negri cîteva pagini albe.

Seara, după aprinsul lumînărilor, nenea Iliuță se arătă în casa rudelor sale întreg, sănătos și luminat la față ca după un mare cîștig. Toată lumea se adună în cămăruța doamnei Calfaiani. Doru, care nu se mai gîndise nici o clipă, după-amiază, la mitingul de la „Dacia", auzind că nenea Iliuță s-a înapoiat, închise călimările și caietul și veni și el, mai mult ca să se odihnească decît să se informeze. Cămăruța doamnei Calfaiani era în rînd cu veranda din față, și amîndouă comunicau printr-o ușă acum închisă și mascată de un dulap. Era o încăpere simplă și bătrînească, cu pat, cu sofa, cu mai multe jețuri moi și cu o icoană ferecată în argint, așezată deasupra dulapului. Bătătoare la ochi, în toată cămăruța, era velința de pe pat, lucrată din lîniță și din mătăsuri și împodobită la mijloc cu un trio de majuscule grecești, și apoi un ariston cu vreo șase cîntece (între ele *Hora lui Iatropol*), pus pe o măsuță, sub oglindă.

Doamna Calfaiani, președinta de vîrstă a familiei, o vrăjmașă instinctivă a oricărei politici, dădea slavă lui Dumnezeu că Iliuță s-a întors printre ai săi nevătămat și, după cît se părea, satisfăcut. Tocmai zicea bătrîna cînd intră Filipache :

— Dați-o păcatelor de politică !... Pentru biata lume săracă, pentru slujbași, pentru ăi cu condicile... e boală cu toane... Cînd te lasă, cînd te apucă... Acum ești în slujbă, acu te dă afară... Să-ți dea Dumnezeu sănătate și să ajungi să cumperi via aia la care te gîndești și să te lași de boleșnița asta... Asta e meserie de oameni bogați, cu seu mult, care pot să verse la parale prin toate mahalalele și pe la toți ciomăgașii...

Nenea Iliuță, cel ce gîndea aidoma ca doamna Calfaiani, își dădea oaselor o clipă de odihnă în fotoliul moale și surîdea deocamdată celor Șapte Vaci grase care i se părea că încep să vie spre el pe țărmul Nilului... Pe sofa ședea doamna Calfaiani, alături soră-sa, doamna Filipache, iar lîngă ariston, pe alt fotoliu, se așeză Doru. Clarița avea lecții de pregătit pe a doua zi, și fără asta nu-i era iertat să fie de față la o sindrofie ca aceea.

Nenea Iliuță, față în față cu Doru și sub ploaia dulce a lămpii cu abajur sumes, avea un aer mai mult decît de opoziționist scăpat teafăr de la „Dacia"... Ce idee puteau să-și facă aceste rude, care stătuseră în casă toată ziua, de potopul omenesc din piața Sf. Anton !... Și fiindcă nu aveau nici o știre pînă acum, cum puteau să ghicească acești oameni pașnici bătălia desfășurată pe bulevarde și în strada Enei, dar mai cu seamă abilitatea cu care se strecurase Iliuță din zona infernală !...

Doru Filipache, amuzat și curios ca un artist, îi dădu vînt lui Iliuță să vorbească :

— Nene Iliuță... parcă ești un general... rus, în ziua căderii Plevnei !...

— ...Cu două zile mai înainte de căderea Plevnei !...

— Zău !... Povestește-ne, nene, ce-ai văzut la Plevna !...

— A fost o întrunire de pomină !... Toată lumea spunea : „Alta mai mare ca asta nu s-a văzut pînă acum în București !..." Cu siguranță că au fost între 10 000 și 12 000 de oameni, cu răi, cu buni, cu sinceri și cu iscoade... Dar iscoadele s-au topit, cum se topește ceara de fața focului... Ce să spun !... Au fost trei întruniri : una în sală, unde de-abia am mai putut să pătrund, alta în curtea hotelului și alta, mai umflată ca toate, afară, în piața Sf. Anton... În sală a prezidat Maiorescu. Au vorbit unul după altul, printre urale și aplauze de-mi țineam mîinile la urechi, Arion, Marghiloman, Take Ionescu, Ionaș Grădișteanu... și pe urmă Fleva și Delavrancea... Nu mai era însuflețire... Erau niște aripi care te ridicau la cer !... Ionaș Grădișteanu a spus o vorbă care trecea pe urmă din gură în gură : „Domnilor, în istoria neamului românesc avem doi vînzători pe care îi cheamă Mitică... Unul este logofătul Mitică, după bi-

ruința de la Călugăreni, și care vinde pe Mihai Viteazu... Altul este postelnicul Mitică Sturdza, după biruința de la Plevna, și care vinde tot neamul românesc!..." Fleva spunea: „Domnilor, am trecut pe bulevard, prin dreptul Băilor Eforiei, unde guvernul ține întrunirea lui de azi... Urlau cîinii... Era pustiu... Cîțiva agenți, cîțiva bătăuși și o droaie jalnică și speriată de slujbași aduși cu poruncă și cu răboj, ca oile... Erau toți fierți!... Auziți! Nici n-au mai avut curajul să mă huiduiască!..."

Doamna Calfaiani, care interpreta pentru sine într-un chip dezastruos toate aceste informații, își aduse aminte, într-o zvîcnitură de inimă, de celălalt nepot, cumnatul lui Iliuță, de bietul Matache, slujbaș la abatorul comunal și mobilizat din ordin tocmai aci, la Băile Eforiei...

— Săracul Matache, el ce-o fi pățit?...

Nenea Iliuță se opri o clipă și răspunse doamnei Calfaiani:

— Ce să pățească! El este cu hoții de păgubași. Întrunirea de la Eforie s-a risipit ca și cum n-ar fi fost... Ce primejdie putea să fie pentru oamenii guvernului?... Altceva a fost cu întrunirea de la „Dacia"...

După discursul lui Delavrancea, întrunirea s-a sfîrșit... Am pornit cu toții spre Clubul Conservator... Străzile pe unde trebuia să trecem erau astea: Șepcari, Bărăția, Colțea... Dar ce te faci cu balaurul de capete!... Unii trecuseră de spital și ajunseseră la primărie, și eu cu alții de-abia eram la Bărăție... Pe cînd toți se înghesuiau și zbierau, îmi dete Dumnezeu un gînd: „Măi frate, pentru puterile mele e destul... Ăi mai tineri, ăi fără copii, ăi care așteaptă să fie prefecți... ducă-se înainte sănătoși!... Dar eu, tînăr nu mai sunt, copii am cinci (să le dea Dumnezeu sănătate!), și mai mult decît arhivar la Urlați — hai să zicem secretar comunal — n-am să ajung... Atunci de ce să mai umblu eu pe marginea vîltoarei?... Ia să mă strecor eu pe colea... S-o iau înapoi spre Dîmbovița și să ies spre Izvor și spre Cotroceni..." Și cu adevărat că a fost gîndul de la Dumnezeu!... Cînd treceam gîrla înapoi, pe la podul Sf. Elefterie, văd niște soldați, cu muniția pe ei, dar care parcă se odihneau ori așteptau poruncă... Un sergent era cu ei... Îl văd că vine înspre

mine... Să vă spun drept că nu prea mi-a venit bine... Dar începe să zîmbească şi-l aud : „Ce, nu mă mai cunoşti, domnule Iliuţă ?“ Era băiatul lui Ţoronpoc din Urlaţi... Îmi spune pe şoptite : „Domnule Iliuţă, este urgie mare !... Este vărsare de sînge !... La primărie, în strada Colţei, în strada Enei... Ostaşii noştri au avut poruncă să bată fără milă !...“

Am luat-o în sus pe strada Fracmazonă şi am ieşit colea în piaţă... Aci mă întîlnesc cu delegatul de la Valea-Călugărească : „Domnule Iliuţă !... Am scăpat de la Plevna !... Ce mi-au văzut ochii, sfinte Dumnezeule !...“

Dar aici Iliuţă se opri... Toată lumea întoarse capul spre odăiţa de alături... Intrase cineva care sufla greu şi-şi tîra picioarele... Doamna Calfaiani sări şi deschise uşa :

— Maică preacurată !... Ce-ai păţit, Matache ?...

Toţi se ridicară şi se înghesuiră să-l vază pe Matache... Iliuţă îl trase de mînecă şi-l aduse la lumina lămpii, în odaia cu ariston.

— Ce e, mă cumnate ?

Matache răspunse cu năduf :

— Pă dracu e !... Ce să fie ? !... Tu nu vezi ? M-au jumulit ca pe-un cocoş !

Iliuţă ridică cu totul abajurul lămpii şi-l lăsă pe Matache : privelişte generală... Era zgîriat pe faţă, ceva urme de palme erau irecuzabile, gulerul îi plesnise şi-i atîrna fără cravată, un obraz era sîngerînd şi umflat şi, ce era mai rău decît toate : de partea obrazului umflat mustaţa era aproape jumulită... Frumoasele, impunătoarele mustăţi ale lui nenea Matache rămăseseră în strada Enei !

Doamna Calfaiani îşi aduse batista la ochi şi începu să se înece de plîns şi să blesteme :

— Nu i-ar mai ierta Dumnezeu de hoţi !... Stinge-li-s-ar neamul la balamuc şi în puşcărie !... Ticăloşi, care dau foc ţării şi asmut pe bieţii oameni săraci să se îmberegăţească unii cu alţii ! Ei stau acum după perdea şi-şi fac cu ochiul şi rîd de prostia voastră, nătărăilor şi pîrliţilor, care v-aţi omorît pentru ei !

Iliuță curmă văicărelile doamnei Calfaiani și întrebă scurt pe Matache :

— Bine, mă, tu, colectivist, mănînci bătaie cînd sunt ai voștri la putere ?

Matache se luă cu mîinile de cap.

— Ce colectivist, mă Iliuță !... Nu mai rîde de mine !... Soartă amărîtă !... Cînd nu e noroc...

Doamna Calfaiani, care-și mînca amarul și gologanii cu Matache și cu copiii lui de ani de zile, trecu deodată, în zguduitura ei, de la milă la indignare :

— Cînd nu e cap, mă băiete !... Uite cumnatu-tău ! N-a fost și el la blestemata aia de întrunire ?... De ce n-a dat nimic peste el ?... S-a strecurat frumușel și a lăsat pe nebuni să-și spargă capul ! Și tu n-ai fost la întrunirea albilor, tu ai fost la întrunirea roșilor... Ei, cum făcuși tu de căzuși drept în gura șarpelui ?

Matache oftă greu și căzu într-un fotoliu. Ceilalți se așezară pe sofa, pe fotolii, pe pat și așteptară. Clarița, care auzise de dincolo blestemele doamnei Calfaiani, se strecurase și ea în odaie.

Matache orîndui puțin rămășițele podoabei și mîndriei sale și povesti :

— M-a împins lumea, neiculiță !... N-am mai putut să scap... După ce-au vorbit Sturdza, Ionel Brătianu, Epureanu, Ilarie Izvoranu, Palade... eu am socotit că fac bine să rămîn mai pe urmă... Aș ! ți-ai găsit !... Ceilalți s-au strecurat toți și am rămas vreo cîțiva păcăliți, pe care ne-a împins în sus, spre Calea Victoriei și spre Universitate, armata din spate... Cum s-a făcut, cum nu s-a făcut, ne-am pomenit noi coada celor de la Eforie, nas în nas cu fruntea celor de la „Dacia"... Dar nu prea s-a băgat de seamă și ne-am amestecat... Ziceam eu : „O să mă dau și eu afund într-atîta lume și n-o să mai fie nimic !..." Dar cînd ești în grămadă ești ca în vîltoare !... Și ajungem în fața primăriei... Îmi făceam planul să mă lipesc de vreo poartă, ori s-o iau binișor pe strada Colței, pe lîngă casa Brătienilor, ori pe Batiște, ori pe strada Regală... Cînd, ce să vezi ?! Strada Colței în dreptul Batiștei era tăiată de-a curmezișul de o companie de vînători !... Apucăm toți pe strada Enei... „Ei

taci, zic eu, o să mă strecor pe strada Academiei, spre Ateneu..." De-abia îmi făcusem planul, şi odată dau năvală în stradă, din curţile celor două biserici — Enei şi Dintr-o Zi — dintr-o parte vînătorii, din cealaltă parte jandarmii pedeştri... Ce e de făcut ?... Mă hotărăsc s-o iau înapoi... Şi luptă-te cu capul, cu mîinile, cu picioarele... Atunci aud din gloată : „Fraţilor, am căzut în capcană ! Suntem închişi de pretutindeni : zid aici, zid la intrarea Batiştei, zid la răspîntia bulevardului !"

Ce să vă mai spun, pe cînd stam noi cu coada între picioare şi scheonam, încep ţipetele, înjurăturile şi pocniturile... Au pornit asupra noastră din trei părţi : soldaţii din strada Enei, soldaţii şi sergenţii din strada Colţei, sergenţii şi bătăuşii care aşteptau ascunşi la primărie... Trăgeau cu patul puştii, cu tesacele, cu ciomegile — orbeşte, cîineşte, fără să mai caute : cap, obraz, spinare !...

M-a prins un afurisit de căprar, spîn şi ciupit de vărsat, şi m-a luat la bătaie... Am zbierat eu că sunt cu guvernul, că sunt inspector la abator, c-o să-l reformez — degeaba !... Ticălosul, unde era spîn, gîndesc că de-al dracului, a început să mă tragă de mustăţi... S-a dus o mustaţă !... Cînd începuse să mi-o smulgă şi pe a doua, trece pe lîngă noi, ca un paraleu, cu o bîzdoacă la spinare, subcomisarul Popescu... „Domnule Popescu !... scapă-mă, că-mi rămîn copiii cerşetori !..." „Cine te-a băgat aicea, domnule ? !... Lasă-l, căprar, nu-l mai bate, că e de la abator !... Cum ai ajuns dumneata de la Eforie, aici ! ?..." S-a făcut că mă arestează, m-a dat unui sergent în primire, i-a spus la ureche ce i-a spus şi ăla m-a scos din iad şi m-a făcut scăpat... „Bodaproste, creştine !..." Şi i-am dat o băncuţă, cît aveam la sufletul meu !... Se întunecase... Dar tot se vedea, pe la toate colţurile, cum fugeau bieţii oameni. Mă gîndeam eu şi fugeam : „Mă, tot aşa trebuie să fi fost şi cînd a căzut Plevna..." I-am ajuns pe unii din urmă. Vorbeau între ei : „Au fost şi jandarmii călări... S-au năpustit de trei ori, cu caii, peste lume... La răscrucea bulevardului e plin locul de ciomege frînte, de pietre şi de cărămizi... Şi acum, pe urmă, au scos şi pompele şi i-au scăldat pe toţi cîţi n-apucaseră să fugă..."

Matache se inspectă pe sine însuşi prelung, parte direct, parte în oglinda de deasupra aristonului, şi suspină, pătruns de milă.

— N-am vrut să mă duc de-a dreptul acasă, să mai bag în boală pe Catrina şi pe copii... M-am sprijinit aici, să răsuflu şi să-mi mai viu în fire...

Un minut de tăcere consternată pluti deasupra familiei, care înconjura pe nenea Matache, victimă politică. Doamnele Calfaiani şi Filipache erau dezolate şi gata să-l cheme pe nepot să se spele şi să se întremeze cu ceva demîncare. Iliuţă, Doru şi Clariţa oscilau felurit, între dureroasă simpatie şi nevoia unei destinderi în hohote de rîs.

Atunci se auzi afară o bătaie în geamul marchizetei de la uşa de intrare. În acelaşi timp cineva întrebă :

— Aici eşti, Dorule ?

Filipache ieşi în marchizetă.

— Cine este ?

Din întuneric, vocea continuă :

— Iartă-mă, dragul meu... Eu sunt... Am văzut că dincolo la tine sunt toate luminile stinse şi am bănuit că eşti aici...

Filipache recunoscu pe Badea Jiu.

— Tu eşti, Jiule ? ! Ce e, amice ?... Dar ce, plouă ?... Ţi-e mîna umedă.

Uşa rămăsese întredeschisă. Cei din casă auziră răspunsul poetului socialist :

— Ce ploaie, Dorule !... Potop !... Sunt ud pînă în ghete... Pompele primăriei ne-au dat o repetiţie a potopului lui Noe !...

Nenea Iliuţă tresări şi interveni, din uşă :

— Ce spui, domnule Jiu ?... Ia vino încoace, frate !... Vino, că suntem numai noi din familie.

Badea Jiu, care tocmai asta voia, se arătă în cadrul uşii şi îl împinse pe Doru în casă, ca să rămîie el singur bine descoperit şi vizibil.

— Mă vedeţi ?... Aşa e ?... Rică Venturiano se laudă !... Eu sunt într-o „poziţiune pitorească şi mizericordioasă" !... de o mie de ori mai mult ca el !

Un hohot obştesc, un rîs fără frîu, o perpeleală cu lacrămi amestecă pe bătrîni şi pe tineri.

— Domnule Jiule !... În ce hal eşti !... De unde pînă unde te-ai întîlnit cu pompele primăriei ! ?

Nenorocirea lui Matache şi toată emoţiunea de adineaori cu ispita lor ilariantă îşi găseau acum afluenţi liberi şi înzeciţi şi un jgheab de omerică eliberare.

Badea Jiu, plin de intenţiuni, se lăsă — de data asta de bunăvoie — scăldat în ilaritatea neamurilor lui Doru... Rîdea şi bietul Matache !... Badea Jiu se uită la Doru... I se păru că el începe să caşte ochii şi să înţeleagă.

— Dorule dragă, partea proastă este că rîsul ăsta este pe pielea mea, dar... sub hainele tale !

Doamna Filipache, care ştia de împrumutul costumului şi rîsese mai puţin decît ceilalţi, îl întrerupse, grijulie şi generoasă :

— Asta să fie toată paguba, domnule Jiu !... Ne gîndim la dumneata că eşti ud, dar nu la hainele udate.

Badea Jiu începu să-şi spună păţania... Iliuţă îl pofti să stea...

— Mulţumesc... dar nu pe fotoliu ; daţi-mi un scaun tare... Smiorcăie apa la brîu... Îl rugasem pe Doru să-mi dea hainele astea, fiindcă mă duc astă-seară între oameni străini... M-am îmbrăcat şi am ieşit... Auzisem de blestemăţiile şi de tîrnuielile de pe stradă... Aci Badea Jiu rămase cu gura căscată şi se uită fix la Matache. Iartă-mă, domnule... Matache... noi ne cunoaştem de mult... Dar ce-ai păţit, păcatele mele ? !...

De data aceasta, rîsul comprimat la ceasul lui Matache izbucni irezistibil... Badea Jiu avu o intuiţie exactă. Destul de comedian şi de mucalit, aşteptă pe Matache ca pe un partener pe scenă... Oricît de prost actor, Matache, prin forţa lucrurilor, trebuia să aibă succes.

— Nu vezi, domnule Jiu... Viu de la Plevna... internă... ca şi dumneata.

Filipache se miră : „Poftim, domnule, că vorba lui C.A. Rosetti era în gazdă în capul lui nenea Matache !..."

După ce conteni toana de rîs, Matache, măgulit, adăogă :

— ..da' pe dumneata te-a plouat cu apă, pe cînd pe mine cu pumni şi cu patul puştii...

Badea Jiu se ridică solemn şi justiţiar :

— Dă mîna încoace, domnule Matache... Suntem tovarăşi şi eroi în această zi din calendarul durerilor naţionale, mai mult : populare, universale !... Nu te întreb ce politică faci, vreau să spun, în numele căror principii ai primit azi partea dumitale de suferinţă...

Filipache se întrebă : „Nu cumva Badea Jiu a avut inspiraţia să se garanteze împotriva umezelii şi a răcelii ?"

Iliuţă îşi scoase mîna dreaptă din barbete :

— Aici e nostimada, domnule Badea Jiu !... Cumnatul Matache e slujbaş şi nu face politică !... Dar aşa, pe dinafară, am putea spune că e cu guvernul.

— Atunci cazul dumitale este şi mai interesant, şi mai apropiat de cazul meu !... Nu e momentul să ne întrebăm asupra înţelesului tragicomediei desfăşurate azi în Bucureşti. Probabil că domnul Matache, ca şi mine, a fost aruncat de jocul întîmplării — d-sa în mîinile jandarmilor, şi eu în bătaia pompelor primăriei... Dumneata, domnule Iliuţă, ai alt punct de vedere... dar, în faţa dumitale, domnul Matache şi cu mine avem numărul — căci suntem doi — avem viitorul — care ne va da dreptate — şi avem gloria martiriului... Hait !... Filipache !... A început să-mi curgă apa din ghete !...

Succesul fu deplin. Doamna Filipache ridică şedinţa şi se adresă lui Doru :

— Pofteşte pe amicul tău la tine în cameră... Nu putem să-l lăsăm în halul acesta... Aduc eu tot ce trebuie...

După un sfert de oră, Badea Jiu, premenit şi îmbrăcat în alt costum de haine, luă mîna lui Filipache şi o ţinu într-ale sale :

— Alerg acolo unde trebuia să fiu acum un ceas şi jumătate !... Am destule justificative... Cît despre balamucul de azi, viitorul îi va da o dezminţire nebănuită... Nu vorbesc de viitorul de mîine... Viitorul imediat este al stăpînilor lui Bujoreanu... A, banditul !... După ce m-au leorcăit pompele primăriei, m-am strecurat la Kosman, pe din dos, să beau un coniac, că-mi clănţăneau dinţii de frig... Cînd am ieşit, zăresc, la lumina gazului, o trăsură care trecea, şi în trăsură — pe unul din oratorii opoziţiei... Cine crezi că era la stînga lui ?... Amicul

Silviu Bujoreanu !... Mi-a venit să le trag o huiduială formidabilă, dar... prea eram plouat... Se prea poate ca peste cîteva zile să avem un guvern conservator... Dar îți jur că Sturdza va fi răzbunat ! Astă-seară îl văd pe doctorul Radovici, cel mai bun și mai generos dintre *Generoși*... Îi voi da, pentru Sturdza, ideea unui grandios banchet, la „Hugo" ! Dorule, îți mulțumesc încă o dată... Sărut mîinile doamnei Filipache !... Ai să vezi că sunt mai tare ca Baiazid al lui Eminescu :

Am jurat ca peste dînșii să trec falnic... în trei roate...
La banchetul de la „Hugo" să-i dau lui Sturdza dreptate !...

VII

A doua zi sosește din Iași, cu trenul de dimineață, căpitanul Naum Filipache. Îl trimetea șeful său, comandantul garnizoanei, cu o însărcinare secretă. Toată familia, surprinsă și bucuroasă, bate din palme și-l îmbrățișează :

— Viteazul mamei băiat !... Nene Naume, bine-ai venit !... Ei, da' eu mă duc la școală !... Nene Naume, nu pleci pînă cînd viu eu de la școală...

Căpitanul Naum domineză situația.

— Liniște, copii !... Stau în București cel puțin pînă diseară. Îmi trebuie acum o găleată cu apă rece și o cafea neagră... Apoi alerg la minister... Dacă sunt lăsat la vatră la ora prînzului, prînzim cu toții...

D-na Filipache se simte mai tînără cu zece ani. Aduce tot ce trebuie, întreabă printre alergături, se multiplică în jurul căpitanului.

— Ce face Emilia ? Ce fac copiii ? Petrișor, Evdochița ?... Sunt aproape trei săptămîni de la cea din urmă carte poștală pe care mi-a trimis-o Emilia...

Naum răspunde monosilabic, se spală, se strînge în chingile lui militare, înghite cafeaua și pornește în pas gimnastic.

E scurt de statură, e căpățînos și osos și recheamă, pentru cei ce au cunoscut pe Vasile Filipache, sobrietatea și energia lui tată-său.

La ora prînzului, Naum vine între ai săi. Doru — mai deosebit de Naum decît Iacob de Esau — deschide vorba despre evenimentele la ordinea zilei, despre dezordinele din ajun și despre clarificările politice în perspectivă. Dar se gîndea și se ironiza singur : „Mare învățat am ajuns eu în această materie !..."

Căpitanul Naum, care acum un ceas stătuse față în față cu superiorii săi și le încredințase mandatul său politico-militar, ținea ochii în farfurie, mînca și asculta.

— Ce zici, nene Naume !... Ce directivă sufletească ne dai în confuziunea de azi ?

— Vedeți-vă de treabă și tăceți.

În capul lui Doru se petrecea un fenomen specific. Nu-i era aminte de politică nici azi, precum nici ieri. Dar îl interesa și-l provoca, pe neștiute, psihologia acestui frate, atît de felurit de el, atît de militar din creștet pînă în tălpi.

Doamna Filipache, doamna Calfaiani, care venise și ea la masa de bună revedere, exclamară aproape cu aceleași vorbe :

— Să trăiești, Naume mamă !... Așa trebuie să facem toți : să ne vedem de treabă fiecare și să ne ținem gura...

Doamna Calfaiani, stăpînită și azi de emoțiunile de ieri seară, se plînse îndelung de calamitatea participării politice, atunci cînd n-ai în spate nici moșie, nici situație neclătinată, nici protecția vreunui idol politic.

Căpitanul Naum clătina din cap aprobativ și continua să mănînce. Apoi, tîrziu :

— E sfîntă pravila noastră. Militarii nu votează și nu fac politică.

Doru căută să-l scoată din ascunzătoare, sau cel puțin din rigiditatea pe care el o bănuia voită.

— ...Afară doar dacă militarul ajunge general...

Fratele mai mare se uită în ochii fratelui mai mic :

— Nu știu. Să așteptăm să ajung general. Atunci vom vorbi.

Doru se dă bătut. Toată familia priveşte cu admiraţie pe acest băiat crunt şi taciturn. Clariţa stă lîngă el şi-l serveşte. Doru îşi toarce gîndurile. Mare lucru este, pe lumea aceasta, să-ţi ţii fălcile încleştate!... Înţeleptul înţelepţilor este acela care ştie să tacă. Prostia e guralivă prin excelenţă. Dar şi inteligenţa care vorbeşte prea mult coboară pe aceeaşi linie cu prostia. Fericiţi cei muţi, că aceia — cînd vor vorbi, la un an o dată — vor spune oracole!

După masă, Naum ceru voie să se odihnească. Cele două matroane se eclipsară. Clariţa se duse la şcoală. Doru porni spre Biblioteca Academiei, dar pe drum se răzgîndi şi se îndreptă spre Biblioteca Fundaţiei Carol I.

Căpitanul Naum dormi în odăiţa lui frate-său un ceas plin. Doamna Filipache, care pîndea deşteptarea feciorului său, bătu la uşă şi-i aduse dulceaţa şi cafeaua — cele mai afectuos servite cu putinţă.

Naum iubea pe maică-sa — ca un fecior puternic, fericit să sfătuiască şi să ocrotească pe aceea din sînul căreia înflorise.

Cu precauţiune, cu delicateţă, Sofia Filipache îşi întrebă feciorul:

— Ai tu, Naume, vreme să stai de vorbă cu mine?

— Da, mamă.

— Dragul mamei, ascultă-mă şi sfătuieşte-mă... Doru începe să mă îngrijească. De astă-toamnă încoace şi-a schimbat firea şi purtările. Nu mai este vorba de copilăriile lui socialiste. Este altceva, mai serios... E tot sîrguincios, tot pătimaş de carte şi de scris, tot ascultător şi devreme acasă. N-am ce zice... în privinţa aceasta, este de toată lauda... Dar... a intrat o fată în viaţa lui...

— După reglement. Tocmai cînd e vremea.

— Naume maică, ştiu şi eu că aşa este. Însă nu ştiu cum este fata. A început să se cam plimbe cu ea. Stă colea, în Calea Griviţei, peste drum de noi, la un cămin de studente.

— Este şi ea studentă?

— Da, maică. Învaţă şi ea... Au trecut prin casa noastră oarecare persoane care — nu ştiu cu ce gînd — ne-au spus unele şi altele... Este, la facultate, cu un an

mai sus decît Doru... Şi este şi mai în vîrstă... Familia ei trăieşte în Brăila... Se zice că tată-său e băcan în port şi de felul lui român macedonean, dar născut în ţară.

— Atunci suntem aproape.

— Cam începe lumea să vorbească... Se poate altfel ? L-au văzut pe Doru cu ea ba unul, ba altul... Cred că l-a văzut şi Clariţa... Dar nu pot să ispitesc sufletul copilului... Aud că e frumuşică, bălaie, dar cam subţiratică şi slăbuţă...

— Parcă Emilia era mai brează cînd ne-am luat !... Astăzi, slavă Domnului !...

— Naume maică, te aduce Dumnezeu tocmai la vreme ! Dă-te în vorbă cu Doru... Mă zbat de o lună de zile : să deschid eu vorba, să n-o deschid... Tu eşti fratele lui mai mare... Pe tine te respectă şi te admiră mai mult ca pe Daniil... Îmi simt puterile mărginite... Biata mamă, în casă, este ca o barză pe cuib... Vine vremea cînd puii se simt tari în aripi şi zboară în lumea largă, cu secretele şi cu noile lor iubiri...

— Bine, mamă. Ne-am înţeles. Îi spun lui Doru să mă însoţească diseară la gară. Fii liniştită.

— A, ce-am uitat să-ţi spun... Emilia ta nu este vară cu nevasta lui Ionescu de la Culte ?

— Este. Dar nu sunt prea bucuros de aceste neamuri.

— Ioneasca, dacă ar vrea Emilia, v-ar da multe informaţii... Ioneştii cunosc pe o mătuşă a fetei : iconoama Mînăstirii Varatic...

— Nu, mamă. Informaţii personale. Voi sta eu de vorbă cu fata asta, faţă către faţă.

Cînd Naum era gata să iasă în oraş — de data aceasta, pentru treburi personale — iată că Doru se arată cu servieta la subţioară.

— Vii bine. Hai cu mine încă o dată în tîrg.

— Nene Naume, la poruncă !

Pornesc unul lîngă altul şi ies în Calea Victoriei. În dreptul cofetăriei „Nestor“, căpitanul se opreşte :

— Să intrăm înăuntru.

Faţă în faţă, la o masă din fund, căpitanul întreabă pe frate-său de-a dreptul :

— Cum o cheamă pe fata aceea cu care ești prieten ?
Doru se făcu la față stacojiu și ochii îi pîlpîiră speriați.
Căpitanul repetă cu calmă socoteală :
— Cum o cheamă ?
— Antonina Țanțu.
— E colegă cu tine la facultate ?
— E în anul al doilea de Litere.
— Ce caracter are ?
— Concentrată, stăpînă pe sine, foarte serioasă.
— Ce vrea să se facă ?
— Profesoriță.
— O iubești ?
Doru se clătină.
— Da, nene Naume.
— I-ai spus-o ?
— A înțeles-o din toate scrisorile pe care i le scriu.
— Ea ce purtare are față cu tine ?
— Înțeleaptă, rezervată, uneori cam mîndră.
— Crezi că ține la tine ?
— Sunt convins.
— Ce sunt părinții ei ?
— Mici negustori din Brăila, dar pe ea a crescut-o și o întreține o mătușă călugăriță, iconoama Mînăstirii Varatic.
— Dorule, tu știi că eu mă mîndresc cu tine. Ai ajuns la un ceas important din viața ta. Tu îți dai seama de asta ?
— Nene Naume, socotesc că nu te voi da de rușine și nu voi cășuna supărări familiei.
— Nu e destul, amice. Simți tu gravitatea situației tale ?
— Nene Naume, îi simt deocamdată primăvara și frumusețea.
— Ei vezi, asta este !... O iubești pe Antonina Țanțu.
— E adevărat.
— Știi care este treapta imediat superioară în scara situației tale ?
— ...

— Logodna. Şi încă o treaptă mai sus : căsătoria. Ce răspunzi ?

— Nene, prea mă iei repede !...

— Amice, în treburile inimei trebuie să fii cinstit şi „la zi", ca un contabil. Dacă pînă acum nu te-ai întrebat unde te va scoate drumul pe care-ai apucat, însemnează că ai apucat pe el în glumă şi pentru literatură.

Doru avu în ochi o expresiune îndurerată.

— Ţii la ea. Te jignesc cu presupunerea mea. Dar atunci fii clar cu tine însuţi. Şi iată, în dreaptă judecată, unde te afli : „Iubesc pe Antonina ca un om cinstit". A iubi pe o fată în chip cinstit însemnează a fi pretendent la mîna ei. Concluzia : „Mă aflu în preziua căsătoriei mele cu Antonina".

— Nene Naume !... Cît eşti de logic şi de categoric !...

— Amice, vreau un lucru. Vreau să întîlnesc şi eu pe această fată.

— Da, nene Naume...

— Dorule, „da" cu gura întreagă !... Voi vedea-o întîi pe ea şi pe urmă pe părinţii ei... Dacă mătuşă-sa este iconoama de la Mînăstirea Varatic, însemnează că la vară Antonina va fi şi ea pe acolo.

Doru, iluminat, se precipită :

— Cu siguranţă, cu siguranţă, nene !...

— Fiindcă astăzi sunt în garnizoana Iaşi, vei veni, la vară, la noi, la Iaşi, şi de la Iaşi, vom merge împreună la Mînăstirea Varatic.

— Îţi mulţumesc, nene !... Ideea e minunată !...

— Acum, ascultă tîlcul intervenţiei mele în treburile tale. Îţi aduci aminte că odinioară, cînd aveai vreo şase ani, am trecut, cu tine în braţe, prin Vedea, care venise mare, de la moşia noastră, dincolo la Vlaici...

— Mi-aduc aminte, nene Naume...

— Dorule, sunt ceasuri în viaţa omului — nu cînd e prunc, dar cînd e vîrstnic — cînd trebuie să-l ia în braţe ori în cîrcă cineva devotat şi hotărît şi să-l scoată dincolo, la mal.

Fratele mai mic strînse mîna fratelui mai mare :

— Nene, e bine la tine în braţe !

VIII

„Dragă domnişoară Antonino, cu toate că se apropie miezul nopţii, sunt atît de plin de gînduri şi de zbucium, încît este de prisos să încerc să dorm. Azi după-amiază am trăit o clipă hotărîtoare din viaţa mea. Nu voi putea să pun capul pe pernă pînă ce nu-ţi voi împărtăşi înţelesul marii clarificări de azi.

Fratele meu, căpitanul Naum Filipache, a sosit pe neaşteptate în Bucureşti azi de dimineaţă. Bănuiesc că venea cu scrisori de la şefii lui din Iaşi către autorităţile militare de la centru, desigur, în legătură cu intemperiile politice curente. Dar cine poate să scoată vreun cuvînt din gura lui Naum ?... După ce căpitanul şi-a îndeplinit misiunea, a rămas între ai săi cîteva ore, şi aceştia au fost mama şi mătuşă-mea.

Ce-au vorbit împreună voi şti în amănunte mai tîrziu, sau nu voi şti niciodată... Eu am alergat, după masă, la cele două biblioteci... Consternat, am văzut că nu eşti nici la Academie, nici la Fundaţie... Mă decisesem să vin astă-seară la Universitate. Însă căpitanul Naum a modificat cu totul seara mea.

Ţi-am vorbit de cîteva ori de acest frate, pe care îl iubesc, subjugat şi tîrît de puterea neauzitului contrast care este între noi amîndoi. Este un om împletit numai din fibre voluntare. Sensibilitatea, indeciziunea şi reveria sunt necunoscute pentru el. Gîndeşte puţin, precis, de-a pururi practic, iar gîndul lui se face faptă. Mi-era totdeauna drag în copilărie să stau în preajma acestui frate, lîngă care nu pierdeam niciodată, fie că era vorba de joacă, fie că era vorba de lucruri serioase. Naum era favoritul tatei, care vedea, cred eu, în el o reapariţie fidelă a temperamentului patern făurit în cuptorul macedonean.

M-a luat cu el în oraş şi, lîngă o farfurie de prăjituri, m-a făcut să înghit cea mai serioasă lecţie de viaţă şi de onoare pe care am gustat-o pînă acum. Fără nici un fel de introducere, m-a întrebat, privindu-mă în ochi : „Cum o cheamă pe fata cu care eşti prieten ?“

Am înțeles. Mama destăinuise lui Naum preocupările și neliniștea care o stăpînesc de multă vreme, și frate-meu — omul liniei drepte — își luase, probabil, sarcina să pună ordine și în sufletul mamei, și în treburile mele.

Scumpă domnișoară Antonino, sunt și acum în același freamăt de boschet răscolit de vînt de primăvară ca și în ceasul convorbirii cu Naum !... Trebuie să-ți împărtășesc lumina fericită în care se zbat și fac valuri-valuri gîndurile, dorurile și toți trandafirii mei crescuți pentru dumneata !...

Cu frate-meu, orice vorbă lungă este de prisos. Am răspuns la întrebările lui scurt, milităreste.

— ...Antonina Țanțu... studentă în anul al doilea... din Brăila... serioasă, rezervată, stăpînă pe sine... Mi-e dragă... O, cît mi-e de dragă !...

Interogatorul însă a mers mai departe... Acest frate, militar de meserie și militar după toată croiala lui sufletească, m-a întrebat, ca un comandant de garnizoană pe un tînăr ofițer, descoperit de oarecare scrisori sau de oarecare denunțuri :

— Îți dai socoteală de situația ta ?

Și iată silogismul în care m-a închis, ca într-o carceră fericită, de unde nu vreau și nu pot să mai ies :

— Iubești pe Antonina Țanțu ca un om de onoare. A iubi pe o fată ca un om de onoare însemnează a fi pretendent la mîna ei. Concluzia : Ești gata să ceri mîna Antoninei Țanțu...

Scumpă domnișoară Antonino, există prin mările calde o biată moluscă, dezarmată și becisnică, al cărei nume nu mai mi-l aduc aminte în acest moment... Este aceea care, pentru ca să-și apere ființa ei plăpîndă, se vîră și plutește în cochilia goală a unei colege defuncte... Această moluscă, în clipa cînd ajunge să se cuibărească în cochilia protectoare, trebuie să se simtă tot atît de fericită precum mă simt eu acum, cuibărit în silogismul — ce zic ! — în apocalipsa lui Naum !...

Dacă aș putea să întîrzii și să fac filosofie, n-aș putea să mă extaziez îndeajuns asupra regalității voinței în viața noastră. Eu, unul, mă simt cuprins de admirație cînd întîlnesc un caracter puternic conturat, cu atît mai mult cu cît... mărturisesc că fac parte din familia moluscelor dezarmate !

Scumpă domnişoară Antonino, să recapitulăm povestea atît de rapidă, dar atît de dragă a celor cinci luni de cînd ne cunoaştem. Am prins de veste, cu uimire, de existenţa inimilor noastre, în sala dascălului Maiorescu, cu prilejul lecţiilor lui asupra lui John Stuart Mill. Iată idealul tinereţii noastre !... Ce poate să-şi dorească un om al gîndului şi al cărţii (cu atît mai mare cuvînt un poet !) decît prietenia fericită şi fecundă a unei inimi devotate !... Şi a început discreta şi fina noastră poveste. Neapărat, în atitudinea şi întîmplările ei exterioare, căci, dacă ar fi să revăd nopţile şi zilele mele cele nespovedite, aş alege un alt nume acestei prietenii.

Mă chemi, mă stăpîneşti şi mă transformi !... Mă chemi sub vechile bolţi cucernice ale bisericilor noastre. Mă stăpîneşti — ca deunăzi, în faţa *Dirceei creştine* — cînd te simt pogorînd în inima mea de pe treptele disparente în fum de tămîie ale trecutului credinţei în Isus Cristos. Mă transformi !... Este în fiinţa mea întreagă un năvalnic revărsat de zori, dintr-o zi de concepţie nouă şi de uimită revizuire morală. Dar mai presus de toate, scumpă domnişoară Antonino, mă faci să simt — prezentă, fluidă, revărsată pentru mine şi muzicală în conca inimii mele — fericirea cea din basme, fericirea din poeme, fericirea din biografiile naive, pînă acum întîmpinate cu scepticism !

Dacă mă gîndesc bine, cum am ajuns eu să cred şi să primesc poemul vieţii lui John Stuart Mill şi al doamnei Taylor ?... Scumpă domnişoară Antonino, dulcea dumitale prietenie şi sentimentul care mă stăpîneşte azi — iată ceea ce mă face atît de iubitor de basme şi de credul !

Dar lîngă mine, cel beat de imagini, de armonii negrăite, de cadenţa oceanului şi de profilul dumitale înscris în soare, dumneata ai rămas icoană tăcută, privire atentă şi pătrunzătoare, cuget lucid şi superior. Te înţelegeam şi nu te înţelegeam. Treptat, lumea din jurul nostru, întîlnirile neaşteptate, ochii străini surprinşi la un colţ de stradă, atmosfera de acasă, pe care o cream eu fără să-mi dau seama, mii de puzderii, jucăuşe în raza zilei, au trezit şi au consolidat în mine o preocupare nouă : Cum voi situa, în

mediul acesta, acum și de aci înainte, comoara sufletului meu? Cum mă voi lămuri cu mama, într-o zi apropiată? Ce examen voi da, odată și odată, înaintea aprigului căpitan Naum? Și, pornit pe calea acestor întrebări, începeam să cred că dumneata le-ai bănuit înaintea mea și începeam să-mi explic rezerva și laconismul dumitale...

(Continuu scrisoarea, azi, 30 martie.) Recitesc ce-am scris... Cît aș vrea, în locul acestor pagini, o plimbare, mînă în mînă, pe o alee pustie, în fața cerului albastru și departe de ochii semenilor noștri!... Mi se pare că mă pierd în frazele mele și atenuez, fără să vreau, lumina de care s-a umplut inima mea.

Scumpă domnișoară Antonino, fratele meu Naum a izbit cu un deget energic și a făcut să se desfacă deodată, din șase petale albe, acest crin somnolent al situației noastre... Mai sunt cîteva zile și începe vacanța de Paște. Trebuie să ne vedem — și nu așa, pe fugă și din ochi, între două lecții sau între două tramvaie. Fratele meu mi-a spus un lucru pe care-l va îndeplini fără greș: vrea să te cunoască. Și cred că modalitatea e găsită gata. Afară de părinții dumitale, i-am vorbit de maica Antonina. Naum își face serviciul la Iași. De la Iași pînă la Varatic trebuie să fie un drum încîntător!... Fratele meu mi-a hotărît să vin la el la Iași, și de aci să mergem împreună la mînăstire... Întrebarea este acum: Voi-vei dumneata să ne aștepți la Varatic?...

Această întrebare și altele multe trebuiesc lămurite între noi într-o apropiată întîlnire, pe care o doresc precum cerbul dorește izvoarele.

...Seara tîrziu. Zi grea, neliniștită și plină de evenimente politice!... Guvernul domnului Sturdza și-a dat demisia; șeful partidului conservator, Lascar Catargiu, a murit subit; capitala, cu ziarele și cu lumea ei electorală, se zbuciumă și așteaptă la porțile palatului...

Și eu fac la fel!... Dar porțile la care aștept eu sunt țesute de stihuri de dor și de iubire, iar suveranul meu este crăiasa visului!“

IX

În cerul fără nouri, soarele de aprilie urca pe trepte de lalele. Era o suavă dimineață, cînd toate detaliile existenței par un cap de operă de prospețime și de destăinuire. Teii aleii Kiseleff, prididiți de seva impacientă, deschideau în văzduhul de cristal aripioarele mugurilor deșteptați. Doru Filipache venise astăzi — mai puțin exact ca altădată — să-și plimbe neastîmpărul inimii și proiectele literare. Izbutise să strecoare Antoninei ultima lui scrisoare și stabiliseră împreună să se întîlnească, în duminica apropiată, la Grădina Botanică.

Filipache călca domol prundișul pieptănat cu grebla în zorii zilei și se lăsa farmecului încropit și albăstrui al acestei ore aproape sihastre. Mare îi fu mirarea cînd dintr-o trăsură, pe care o vedea vag trecînd pe caldarîmul șoselei, auzi pe cineva că-l strigă pe nume... În același timp, trăsura se opri, o doamnă coborî, întinse birjarului plata cursei și veni spre Filipache. Era Elvira Iatropol. Era îmbrăcată într-o rochie clară de primăvară și avea în mînă o cutie rotundă de nichel.

— Ce mai faci ?... Sunt fericită că te întîlnesc !... Vin de la un client al maestrului... Am premenit un pansament...

Filipache întrebă nevinovat :

— Care maestru ?

— Profesorul Asaky... Așa îi zicem noi... Am înaintea mea o oră liberă... Lasă-mă să las să pască visurile mele lîngă ale dumitale...

Elvira Iatropol spuse aceste vorbe cu un ton viclean și totodată măgulitor, care deșteptă vigilența lui Filipache.

— Domnișoară Iatropol... încîntat !... Izlazul este comunal... Numai că suntem de-abia la începutul lui aprilie, și iarba e măruntică... Cît despre visurile mele... niște biete mioare literare pe care le-am scos în primăvară cu chiu, cu vai !...

— Toți ciobanii sunt așa !... Precauți și ascunși... Niciodată nu spun pe față cum le sunt oile și cîte au...

Elvira stătea în fața lui Filipache, naltă, plină, elastică și cu partea de sus a sînului scormonită de razele soarelui printr-un fagure de dantelă albă. Surîdea cutezător, cu gura ei sîngerîndă, neobișnuită să spună rugăciuni. Scăldată

de soare, trandafirie și felină, Elvira Iatropol clipea din genele ei lungi, voind parcă să-și acopere ochii și să nu lase pe Doru să citească în ei. Obrazul ei plutea cu grație între rotunzime și oval ; nasul ei era ușor sumes și impertinent, iar întreaga ei persoană, apropiată și divulgată de calchiajul luminii, era inimică oricăror gînduri abstracte și austere.

Doru Filipache lăsă un moment ochii în pămînt. Cu voință, pogorî între el și Elvira Iatropol, ca o perdea de iconostas, imaginea pămîntească și morală a Antoninei. Se simțea ocrotit și fără teamă. Ridică fruntea și trase, peste toată această luxuriantă și tulburătoare apariție, tăvălugul unor priviri de silex. Elvira își dădu seama că primul ei asalt a fost respins.

Filipache rămase mascat.

— Domnișoară Iatropol, mi se face aceeași nedreptate ca ciobanului moldovean din *Miorița* sau ca lui *Oprișan din Stoenești*... Totul este invidie, exagerare și delațiune !

Oprișanu încă are...
Mii și sute de mioare
Ies în vară fătătoare ;
Berbeci are sute-ntregi,
Cu cozile pe telegi...

Ochii Elvirei scînteiară de petulanță și de farsă. Îl privi pe Filipache oblic și spuse ca pentru un public nevăzut :

— Chiar atît de multe mioare n-o avea el, dar una are cu certitudine... Apoi, grăbindu-se să risipească ecourile acestui cuvînt scăpat, îi propuse lui Filipache : Vino să ne odihnim un minut colea pe-o bancă, lîngă Bufet...

Prima mișcare a lui Filipache fu să nu primească, ci să se eschiveze sub un pretext oarecare. Dar siguranța Elvirei, în privința mioarei unice, îi dădu bănuieli și o curiozitate imprudentă.

O însoți pe Elvira spre o bancă din apropiere. Dar banca era prea în soare. A doua bancă, mai depărtată, nu era destul de comodă. În sfîrșit, Elvira alese pe a treia, cu totul izolată și ascunsă între boschetele pe jumătate înfrunzite.

Se așezară amîndoi, cu soarele în coastă, și Elvira puse la mijloc cutia de nichel. Dar mai pe urmă, ca din întîmplare, îi schimbă locul și o exilă la capătul băncii. Elvira căută în aer, cu ochii ei codați, o amintire fericită :

— Domnule Filipache, un coleg mi-a arătat deunăzi frumosul dumitale poem *Jale greacă*... L-am admirat fără rezervă... Nu-l cunoșteam... Acest poem destăinuiește un impetuos temperament poetic... Bănuiam acest temperament, dar nu aveam încă dovada lui...

Era călcîiul lui Achile. Acest elogiu literar îl făcu pe Filipache vulnerabil.

— Domnișoară, sunt cu totul confuz. Acest poem este tocmai puiul pe care barza l-a aruncat din cuib. Nu-l voi aduna niciodată la un loc cu alte încercări ale mele.

— După părerea mea, faci rău... Dar este știut că autorul este criticul cel mai incompetent al operelor proprii. Lasă-ne pe noi, cetitorii, să admirăm *Jale greacă*, iar dumneata fă cum crezi... Domnule Filipache, ești un poet de rasă. Nu te supăra că ți-o spun eu, o apariție exterioară în viața dumitale. Și nici nu te mira că auzi aceasta din gura unei mediciniste. Noi, cei fără preocupări și ambiții literare, suntem mai obiectivi și mai temeinici în judecățile noastre. Ești cel mai interesant temperament literar din seria și din falanga dumitale.

— Domnișoară Elviro, dă-mi voie să mă simt și mai confuz...

— Fericită confuzie !... Dacă sunt în stare să-ți afirm azi aceste lucruri care te privesc, înțelegi că mă preocupi de multă vreme... N-ai uitat că în ziua cunoștinței noastre erai pentru mine o veche cunoștință literară...

Elvira Iatropol, cu un obraz subliniat de soare și sub pălăria ei albă, cu borduri largi, spunea aceste lucruri ușor și tainic, făcîndu-le parcă spuma ce se revarsă dintr-o cupă prea plină...

— Dar afară de faptul proeminenței dumitale literare, te-ai prins de sufletul meu într-un chip de care nu ești răspunzător nici dumneata, nici eu... Știi sau nu știi că în căminul domnișoarelor Eremia locuiesc în aceeași cameră cu Antonina Țanțu ?

Filipache avu senzația subită că a făcut, intrînd în vorbă cu Elvira, o greșeală ireparabilă. Își stăpîni zbuciumul inimii și răspunse cu o indiferență prost jucată :

— De ce trebuie să știu eu acest detaliu ?

— Bun, atunci află-l de la mine... Îți este necesar, fiindcă el îți va da cheia celor ce urmează. Domnule Filipache, ești prea inteligent și prea psiholog ca să nu-mi acorzi că doi oameni care locuiesc împreună mai multă vreme, se dezbracă și se îmbracă în aceeași odaie, dorm în două paturi vecine, veghează și cugetă la o depărtare de cîțiva metri unul de altul... trebuie să ajungă, într-o zi, transparenți unul pentru altul... Presupunînd că sunt amîndoi, închiși și muți ca pămîntul, tot vor ajunge, vrînd-nevrînd, să-și fure secretele unul altuia... O scrisoare care-ți cade din sîn, o pagină de spovedanie intimă găsită din întîmplare, un nume rostit noaptea în somn... sunt indicii revelatoare și fatale...

Cu fruntea asudată, cu fălcile încleștate, Filipache se gîndi : „Unde vrea să ajungă această șerpoaică din Paradis ?"

— Îți dai seama, prin urmare, că Antonina Țanțu n-are taine pentru mine... și n-ai nici dumneata !... O, draga copilă !... Este discrețiunea în persoană. Dar la ce mai este bună discrețiunea cînd — afară de osmoza de care ți-am vorbit — mai vin și faptele externe. N-ați fost prea prudenți. V-a văzut lumea împreună ba la gară, ba la Ateneu — la *Dirceea creștină* — ba prin biblioteci, ba pe cheul Dîmboviței... Fiți mai circumspecți... Lumea este fățarnică și rea... Dar dumneata, îndeosebi, trebuie să ai grijă de reputația amicei mele...

Filipache avu o eroică și fericită inspirație, așa cum numai timizii și lașii pot să aibă. Se porni pe un rîs din ce în ce mai sigur și mai franc.

Elvira rămase încurcată. Dar manevră înainte cu prudență :

— Nu știu ce te face să rîzi... Prea multa încredere în steaua dumitale ?... Și aici mă închin... Prea multa și inexperienta dumitale tinerețe ?... Și aici îmi voi permite să-ți dau sfaturi...

— Duduie dragă, sunt fericit să le ascult.

— Antonina este un copil adorabil. Inteligentă, puritană, idealistă... Nu prea am bună opiniune despre copiii crescuți în mînăstire, dar cu Antonina spun drept că s-a întîmplat o ciudată excepțiune. Are o inimă sigură, un suflet optimist, dar cam iluzionist. Azi, spre lauda ei, mîine, poate spre paguba ei, Antonina nu prea înțelege viața. Hei, viața este o carte încîlcită și înfricoșată !... Cu educația ei mînăstirească, cu vizionalitatea ei creștină, cum va putea ea să înfrunte asprimile și perfidiile vieții ?... Și să zicem că pentru sine le va înfrunta, dar mă întreb cum va putea, vreodată, să le înfrunte pentru doi ?

Filipache sări în sus. I se păru că e momentul să arunce bomba pe care o pregătise :

— Îmi dai voie să te întrerup ? Singura lipsă a domnișoarei Antonina este cu totul de altă natură. Este că a pierdut din vedere să te informeze asupra unui fapt deplin consolidat. Dacă ai fi cunoscut faptul acesta, ai fi judecat că avertismentele de adineaori sunt inutile. Și mai mult, și mai important, dacă ai fi cunoscut faptul acesta, poate că viitorul Antoninei ți-ar fi inspirat mai puțină teamă...

— Care fapt ?... Nu-l cunosc...

— Domnișoară Iatropol, Antonina Țănțu este logodnica mea.

Filipache jubilă : „Lovitura a mers drept în capul șerpoaicei... Desigur că l-am făcut praf !..."

Dar Filipache înțepeni ! Șerpoaica sări în pieptul lui și-l încolăci într-o îmbrățișare vehementă.

— Domnule Filipache !... Cît sunt de fericită ! Iartă-mă, n-am putut să mă stăpînesc !... Te-am îmbrățișat ca pe un frate, ca pe logodnicul sorei mele Antonina... Sunt atît de fericită, încît nu voi mai avea puterea s-o cert pe mica tăinuitoare... Ce bine, ce bine !...

Doru se lăsă pe bancă nimicit. Bomba lui căzuse în apă. Cine poate să se lupte cu această creatură !... O frică vagă, o lașitate caldă alergă prin toată ființa lui Doru. Îmbrățișarea Elvirei era biruința ei și o sfîșiere la zaua destinului...

Alături de Filipache, aproape să-l atingă, Elvira căuta să astîmpere dantela care se zbuciuma sub gușa ei de porumbiță malefică. Părea și ea tot atît de zguduită ca și Doru.

— Așadar, logodnicul celei mai bune prietene, celei mai scumpe tovarășe de chilie ! Dar trebuie să fie un eveniment recent. De fapt, de cîteva zile eu n-am mai dormit în cămin. Țin locul unei colege la spital. Asta însemnează, domnule Filipache, că de aci înainte ne găsim și ne simțim unul lîngă altul mai aproape decît ne-am fi permis să credem. Într-o zi ne vom întîlni și vom vorbi mai mult...

Filipache, care începea să-și simtă dureri de cap, prinse momentul, se ridică de pe bancă și spuse lașitatea de circumstanță :

— Totdeauna, spre bucuria mea...

— Spre folosul dumitale, domnule Filipache...

Plecară de lîngă bancă și reveniră în cercurile largi și goale din preajma pavilionului de muzică.

— Îmi pare rău, dar trebuie să alerg și eu la spital... Se uită în ochii lui Doru și, turnîndu-i în ochi o privire de hipnotizator, îi spuse ca un descîntec : Sunt amica logodnicei dumitale și sunt medicinistă... Vei învăța mai tîrziu ce însemnează, pentru logodnici și pentru însurăței, intimitatea unei mediciniste !...

X

Filipache rămase sub soarele îmbietor și tînăr într-o stare de supărătoare dizolvare sufletească...

„...Am pășit cu stîngul plecînd de acasă... Ce diavol mi-o scoase în cale pe Elvira Iatropol !... E o femeie primejdioasă, cu care e bine să n-ai nici în clin, nici în mînecă. Și tocmai Elvira este tovarășa de odaie a bietei Antonina ! Sunt potriveli de astea care te uluiesc ! Ce va ieși din această nedorită întîmplare ?... Ce urmărea Elvira cu manevrele ei ?... Și ce trebuie să fac eu după întîlnirea asta buclucașă ?... Îmi pare rău că n-am cerut Antoninei să-mi spună ce legături sufletești sunt între ea și Elvira. Dar ce legături poți să concepi între această creatură fluidă, iscoditoare și perfidă și între Antonina cea rectilină și reținută ?..."

Filipache, cu mîinile în buzunare și cu privirea în vag, ca un om peste care a trecut o pagubă simțitoare, se mișcă din loc și se îndreaptă spre Piața Victoriei, monologînd, pe sub copaci.

„...Cred că ar fi bine să-i iau Elvirei înainte și să previn pe Antonina. Voi întîlni-o astă-seară la Universitate. Îi voi spune într-o vorbă : «Ferește-te de intrigile Elvirei !» Dar care sunt aceste intrigi și unde vrea să ajungă diavolița ? A început întîi să mă laude... Procedeul clasic. Și eu, tot după tipic, m-am simțit măgulit ca un nătărău și i-am dat curaj de vorbă !... După aceea a ținut să-mi arate că taina mea este în trusa ei... Să fie sănătoasă !... Dar a trecut la Antonina, și aici n-am fost prea stăpîn pe mine, nici nu mi-am calculat bine ofensiva. Lovitura poate că era bună, dar dată prea devreme ! Și dacă o dădeam mai tîrziu, după ce Elvira își desena mai vizibil țelurile ei ?... Am fost, ca totdeauna, incert, flasc, beltea de trandafiri ! Trebuia să fiu categoric și energic ! «Domnișoară, dumneata ești o intrigantă ! Pretinzi că ești amica Antoninei și o ponegrești și o mînjești cu negru după ce cu fățărnicie ai pornit la manevra dumitale cu elogiul ei ! Află, domnișoară, că mă insulți personal, pentru că bîrfești pe logodnica mea !...»

Iată cum ar fi vorbit un om întreg, cu puțină țîfnă în nas și cu sînge în vine. Am dat un examen ticălos ! Unde și cînd pot să mai simt resorturile voinței mele dacă nici de data aceasta nu le găsesc la dispoziția mea ? Dar să merg mai departe..."

Filipache intră în Calea Victoriei. Cîte o trăsură de casă, pe pernele căreia ieșeau la Șosea, la soare, arhaice figuri bucureștene, cîte un biciclist năvalnic... întîlneau pe Filipache și frîngeau brusc lumina soarelui.

„...Nu mă duc la mine acasă... Îmi va fi rușine să intru în cămăruța mea. Am dat un examen ticălos ! Mă duc să caut pe Boruzescu. Deși e atît de departe de mine, totuși, inteligența lui înaltă și tristă e totdeauna odihnitoare. O, *cunoaște-te pe tine însuți !*... Iată învățătura cea mai necesară și, în același timp, cea mai deficitară din viața noastră !

Stai tu cu tine însuți ani, zeci de ani, și nu știi niciodată bine cine ești tu însuți... Credeam că încep să răspund de

mine. Credeam că această primăvară sfîntă, în care trăiesc de cînd am întîlnit-o pe Antonina, este definitiv consolidată... Iubesc pe Antonina din toată inima mea, din tot cugetul meu și din toată virtutea mea, așa cum se spune în străvechiul Decalog... Nu există azi, în taina mea sufletească, realitate mai fericit cristalizată decît dragostea mea pentru Antonina... Și iată că azi fac descoperirea lamentabilă că această dragoste mai lasă în mine destul loc viran și destule maidane pe care să înflorească mătrăguna visului necinstit și a închipuirii libertine ! A doua zi după ce am trimis Antoninei un ideal inel de logodnă, mă întîlnesc cu altă femeie și mă simt laș și șovăielnic pe temeliile mele de om de onoare !... Unde este libertatea mea ? Unde este rezistența mea morală ?... Poet nenorocit și încărcat de anticele lanțuri ale destinului !... Sclav incapabil de renaștere și străin de noblețea celor născuți liberi !... Suflet asfixiat de imagini și falsificat de literatură !... Oamenii ca mine nu pot să crească drept din propria lor tulpină ! Ei sunt niște vrejuri jalnice, care au de-a pururi nevoie să se încolăcească fie pe haragii căminului conjugal, fie pe haragii vreunui directorat sufletesc... Și sunt mai norocoși dacă dau peste o femeie înțeleaptă și iertătoare, peste un prieten nobil sau peste un duhovnic experient. Mă duc la Boruzescu, dar simt bine că nu-i voi deschide inima. Cel mult poate că îi voi spune — ca primului meu amic — aspirațiile mele matrimoniale. Dar cred că nu-i voi spune nici atît. Singurul meu confident, singurul confesional la care știu că voi îngenunchea din toată inima și acum, și mai tîrziu, va fi inima dragei mele Antonine. O, de-oi ajunge într-o zi, cu ajutorul Domnului, să adun la picioarele ei aiurările simțirii mele, contrazicerile și lașitățile mele, libertatea asta, care-mi strică în loc să-mi folosească, și toată nebunia (de povești și de flaute) care mă face neom !..."

Filipache ajunsese la casa Luvru și urcă cele vreo sută și mai bine de trepte care izolau pe Boruzescu de trotuarul capitalei. Era acasă.

— Ai avut un gînd bun, Filipache !

— Bun, cînd a ajuns aici la tine, dar de la spate cine știe ce necazuri l-au bătut !

— Nu cumva compătimești și tu cu ziarele, cu strada și cu cluburile politice ?

— Din partea asta, am rămas tot nesimțitor. Poate fiindcă am avut norocul să nu mă tragă apa la adînc, dar n-a lipsit mult.

Boruzescu era îmbrăcat într-un fel de halat lung pînă în pămînt, care-l așeza echivoc între mînăstire și spital. Filipache se uită cu grijă la obrazul lui. Era mai slab și mai verde ca oricînd. Nu se sfii să-i spună pe șleau :

— Boruzescule, nu-mi placi ! Mi se pare că tratezi sănătatea ta așa ca pe un sistem filosofic pe care îl dispreţuiești.

Filosoful surîse, obosit și blafard.

— Nu ești departe de adevăr... Dar ce să mai vorbim de micile noastre falimente, în fața vieții neobosite, mereu proaspete și biruitoare. Ia să stăm colea la fereastră, deasupra acestui flux de pomi în floare și de verdeață nouă !

Șezură pe două scaune lîngă fereastra deschisă în slava cerului, între mansarda tencuită cu cărți și oceanul primăvăratic al Bucureștilor.

— Deși stai la doi pași de Universitate, nu te-am mai văzut pe acolo din săptămîna cealaltă.

— Dorule, de cînd cu nevroza politică, de care Universitatea s-a resimțit atît de grav și se resimte și azi, am slăbit cu entuziasmul meu academic. Nu-mi place politica în școală, nici chiar cînd o fac „ai noștri".

— A mai urcat Bujoreanu sau Badea Jiu pe aici pe la tine ? Aș petrece mult să-i văd unul în fața celuilalt, acum, cînd sunt adversari politici declarați !

— Au venit și unul, și altul, dar nu deodată. Jiu mi-a povestit cu mare haz pățania lui pe care o știam de la tine. Bujoreanu însă... *file du mauvais coton*... Mi se pare că a ajuns recrutor de caracudă politică... Ce mi-ai spus se confirmă prin indiscrețiile unui ziarist cu care am luat aseară o cafea aci, pe bulevard.

— Da, dar caraghiosul nu se mai dă jos din muscal... Agitația politică prin care am trecut și care mi se pare că ține și azi a fost fructuoasă pentru Bujoreanu. Dacă vin conservatorii la putere, vom vedea minuni și mai mari. Trebuie să recunoaștem că Bujoreanu merge în linie dreaptă cu principiile lui. Băiatul ne-a întrebat în chip

cinstit: „Vreți să vă caut un stăpîn?“ Noi am răspuns: „Nu este pentru noi!...“ Şi atunci băiatul și-a căutat singur pe stăpîn și, după cît se vede, l-a și găsit... Dar tu știi cum e bursa politică astăzi?... *Habemus papam?*

— N-avem încă... Amicul ziarist de aseară mi-a destăinuit o mulțime de mizerii ale culiselor politice. Carp nu vrea să primească șefia Nababului... Așadar, junimiștii cu conservatorii nu pot să mai colaboreze... Moartea lui Lascăr Catargiu... este un semn sinistru pentru viitorul partidului boieresc... Nababul a fost ridicat pe scut urmaş la șefie al lui Lascăr Catargiu... Take Ionescu este lîngă el, lor stau, paraponisiți, frații de arme de pînă ieri, gladiatorii şi Take Ionescu este o forță prodigioasă... Dar împotriva junimiști în frunte cu vajnicul Petre Carp... Ştiu eu ce va ieși?!... Îmi spunea aseară reporterul prieten că n-ar fi nici o mirare să vedem un nou guvern liberal în cazul cînd Eugeniu Stătescu își ia răspunderea situației și locotenența șefiei liberale...

— Cum s-ar putea una ca asta? Guvernul lui Sturdza se prăbușește sub un uragan de învinuiri capitale, de blesteme și de ciomege, și după o săptămînă, iată tot guvernul liberal, fără chivăra lui Sturdza, luînd din nou în primire paza Capitoliului! Unde e trădarea națională? Unde e broșura lui Desider Banffy? Unde este renta școalelor din Brașov?

— Filipache dragă, acestea sunt impresiile şi raționamentele noastre, ale celor de la galerie, sau și mai bine: ale celor din fundul provinciei morale românești. Judecînd lucrurile cu mintea și cu experiența celor din culisele politice, ele se prezintă cu totul într-altfel. Crezi tu, de pildă, că Dimitrie Sturdza nu îşi iubeşte neamul şi nu așteaptă slava lui viitoare tot atît cît Maiorescu sau cît Take Ionescu? Există un patriot mai autentic decît acest omuleț auster și cu frica lui Dumnezeu? Dar — ce vrei! — politica e mare curtezană!

— Bine, Boruzescule, o fi, dar atît de mare încît să facă din înger diavol și viceversa, nu-mi vine să cred!

— Ei, Filipache! E o scamatorie pe care noi, profanii, n-o înțelegem și n-o credem, dar ea este o realitate. Unicul criteriu care ne rămîne nouă, proştilor, este acesta: Să aşteptăm destăinuirile viitorului... Badea Jiu şi ziaristul

de aseară mă asigură că nu vor trece doi ani, și Dimitrie Sturdza va fi din nou consilierul tronului... Să-ți spun drept că eu, unul, cu slabele mele intuiții, nu mă mir deloc. Badea Jiu mi-a spus încă ceva : Curînd de tot, fracțiunea generoasă a partidului — adică socialiștii, care sunt ca și trecuți la liberali — va da lui Dimitrie Sturdza o strălucită revanșă, sub forma unui banchet monstru și plin de fanfară, aci aproape, în sala „Hugo".

— ...„Nu cerceta aceste legi"...

— Că intri în politică, de le-nțelegi !... Totuși, există și o parte de abilitate și de... șah — ca să zic așa — care poate să intereseze mult pe privitorul imparțial. Mi-a dat gazda mea un ziar în care există un articol scris cu o măiastră dexteritate diplomatică. Iată-l aici ; are acest titlu englezesc : *The King cannot do wrong.*

— Ce înseamnează asta ?

— Este un principiu din constituția engleză : *Regele nu poate să facă rău*... Admirabil principiu și admirabil articol ! Nu pot să ghicesc cine este autorul, dar trebuie să fie un mare diplomat. Acest articol a limpezit toată atmosfera, a situat, încă o dată, coroana în cerurile splendidei imparțialități și a descurcat partidului conservator calea spre putere. Sfetnicii coroanei — azi unii, mîine alții — ca și preoții altarului, sunt singuri răspunzători de vicisitudinile și de greșelile din guvernămînt și din biserică. Capul statului, ca și monarhul cerului rămîn neimplicați și indiscutabili.

— Îmi dai și mie acest număr de ziar, să-l cetesc și pe urmă să ți-l aduc înapoi ?

— Numai să nu-l pierzi, fiindcă trebuie să-l restitui gazdei mele. Dar faci și mai cuminte dacă îți notezi ziua și numărul și te duci să-l cumperi de la respectiva administrație.

— Ai dreptate... Poftim... Așa fac... Prin urmare, formele sunt impecabile. Dimitrie Sturdza rămîne, teoretic, vinovat de această manevră, făcută greșit, mai mult spre Scylla decît spre Charybda.

— Poate nici atît... Vom vedea... Încă o dată, aici numai viitorul poate să ne dea cheia prezentului. Viitorul — adică această exasperantă iluzie care este în tolba noastră misterioasă de melci cu lumea în vîrful antenelor.

Filipache privi cu dureroasă simpatie figura descărnată și transparentă a straniului său prieten. În lumina fericită și albastră care pulsa deasupra capitalei primăváratice, Boruzescu stătea în scaunul lui, ca o contrazicere funebră, dar de scurtă durată... Inima lui Filipache se strînse de grijă şi de presimțire... Necazurile lui ascunse, de adineaori și de altădată, i se părură copilării față cu această ruină fiziologică a lui Constantin Boruzescu... „Trebuia să-l privesc în lumina acestei zile de primăvară ca să-mi dau seama cît e de decimat și de bolnav... Vorbim de cîte în lună și în stele și ne sfiim să dăm alarma și să alergăm după ajutor..."

Filipache întoarse ochii din albastrul de afară asupra amicului pierdut în halatul echivoc.

— Costache dragă, ești omul cel mai discret și mai ermetic din cîți cunosc. Dar, amice, iartă-mă să înţeleg azi, clar de tot, că tu ești bolnav... și prin urmare... dator să nu te lași așa, ci să-ţi cauți de sănătate...

— Filipache, medicii spun că sunt bolnav... dar eu cred că asta e la mine... o stare de filosofie !... Și Boruzescu începu să rîdă cu ceva din perversitatea unui craniu căruia i-ar fi rămas toți dinții... Apoi rece și suveran, tot ca un craniu : E o bagatelă... N-ai nici o grijă... Sunt puţin cam plictisit, fiindcă am încă pe pămînt pe bieții mei bătrîni... Dar încolo... *omnia mecum porto*. Sunt gata de călătorie orișicînd.

— Mă înfiori, Costache !

— De ce, Dorule dragă ? Parcă mă destăinuii ție deunăzi și-ți spusei ce brățări și ce inele păstrez eu în sipetele mele filosofice pentru această „crăiasă, a lumii mireasă"...

— Bine, bine... dar, în definitiv, filosofia este una, și viața este alta...

— Dorule dragă, iată marea greșeală și eterna mizerie ! Suntem filosofi fără filosofie, suntem creştini fără creștinism și facem omletă fără ouă...

Filipache avu senzația dureroasă că Boruzescu trage de pe pielea lui, cu o mînă aspră, un pansament făcut unei zgîrieturi proaspete...

— Costache, Costache! dreptatea este iar și iar de partea ta! Această lipsă de consecință în viață ne face intim vrednici de propriul nostru dispreț!...

— ...Totuși, amice, voi urma sfatul profesorului Buicliu și mă voi duce în vara asta la Mînăstirea Neamțu sau la Mînăstirea Varatic...

Filipache tresări, ca atins de un curent electric.

— Ce este?...

— Este că ideea... este minunată!... Voi fi și eu pe acolo, scumpe Costache!...

— Încîntat, Filipache... Voi vedea întîia oară aceste vechi ctitorii ale voievozilor Moldovei.

— Și eu tot așa.

— Și voi fi fericit să fac cu tine dublă recoltă de impresii.

Filipache se simți la grea strîmtoare:

— Voi fi lîngă tine cît voi putea mai mult. Eu sunt invitatul lui frate-meu, căpitanul Naum. El este azi în garnizoană la Iași. Mă voi duce întîi la Iași, și de acolo, cu el și cu toți ai lui, vom porni spre mînăstirile din județul Neamțu...

Boruzescu simți, ușor, spinul situației.

— Dorule dragă, vom fi împreună după putință și împrejurări.

Filipache se ridică în sus cu o mișcare de explozie. Își luă pălăria și strînse, să i-o sfărîme, mîna lui Boruzescu.

— Ei, ce este?... E ceva la mijloc... Îmi dau seama...

Filipache îi răspunse solemn și roșu ca o cireașă coaptă:

— Costache, ție ți se cuvine pururea omagiul completei sincerități!... La Mînăstirea Varatic mă voi întîlni cu logodnica mea!

XI

Antonina veni precis la ora două și jumătate. Ziua fusese învăluită de dimineață, dar pînă la amiază cerul se dezbrobodise și soarele risipea acum din plin comoara lui de aur. Filipache o distinse pe Antonina de departe. În-

țelegerea fusese să se întîlnească lîngă podul Cotroceni, la poalele parcului regal. Filipache sosise ceva mai înainte și se plimba pe sub crengile pline de podoaba lor în prima tinerețe. Antonina înainta spre Doru sprintenă și mlădie, în foșnetul unei rochii albe cu rîuri violete și sub o pălărie largă, ca o floare a soarelui răsturnată.

Doru o întîmpină cu discrețiune și-i spuse, strîngîndu-i mîna .

— Îți mulțumesc și pentru că mi-ai venit și pentru că ai fost exactă...

— Cînd a fost altfel decît azi, n-am fost eu, regulat, prima vinovată...

— S-o luăm spre Grădina Botanică. Poarta e aci, pe Șoseaua Cotroceni. Nu este o grădină publică, fiindcă este grădina Institutului Botanic, dar, excepțional, amatorii pot s-o viziteze.

Porniră, unul lîngă altul, Doru căutînd să-și dea cumpăt cu un baston cu care era neobișnuit, iar Antonina purtînd, nestingherită, o umbreluță de mătase neagră. Intrară în grădină și puseră în mîna portarului binevoitor echivalentul unei taxe de intrare. Doru întrebă cu aparent interes :

— Vom putea să vizităm și sera ?

— Acum nu... Grădinarul vine mai tîrziu.

— Ai mulți mușterii care vin să-ți vază grădina ?

— Puțini de tot !

Doru și Antonina se găsiră, întîia oară, într-un spațiu imens, cu totul gol de înfățișarea altor oameni. Printre potecile șerpuitoare se întindeau pajiști largi, cu două generații de copaci, generația bătrînă, rară și iregulară, și generația tînără, sădită în linii și în serii. De departe, unele margini de pajiște păreau înțepate cu o puzderie de ciudate brîndușe, albe și patrate. Cînd te apropiai de ele, brîndușele se prefăceau în tichete științifice, de tablă, înfipte lîngă niște cuiburi încă misterioase. Frunza tînără se revărsa pretutindeni. Unii copăcei luaseră înainte copacilor maturi. Floarea cîtorva pomi roditori făcea caiere albe și trandafirii alături de coniferele parcă impasibile, aceleași ca înfățișare și în iarnă, și în primăvară.

Filipache deschise gura după o sută de pași făcuți pe poteca largă, plină cu fantazii de lumină și de umbră.

— Tăcem, ca în primul nostru mers alături, de la Academie pînă la biserica Sfinții Voievozi.

— Fiindcă avem prea multe lucruri de vorbit...

— Şi fiindcă nu știm cu ce să începem...

— Să începem cu cele imprecise, ca să ajungem la cele clare.

— Eu aș zice dimpotrivă : să începem cu cele clare și, dacă vom mai avea vreme, să ne ocupăm de cele îndoielnice.

Antonina tăcu. Privi de jur împrejur, ca și cum ar fi căutat o bancă, și văzu departe, lîngă o coamă de castani, un trunchi trîntit și retezat. Zise lui Filipache :

— Să mergem și să stăm acolo pe trunchi... Domnule Filipache, scrisoarea dumitale este cel mai bizar document sufletesc pe care l-am cetit pînă astăzi. Ce ar fi fost dacă domnul căpitan Naum nu venea prin București acum, în primăvară, ci venea tocmai la toamnă, sau nu venea nicidecum ?... Şi chiar așa, împins înainte de fratele dumitale, dumneata rămîi tot nebulos și profetic...

— Mai întîi... să desființăm vechiul stil. De ce-mi zici mereu „domnule Filipache“ ? Ca să mă obligi să-ți răspund „domnișoară Antonino“ ?... Zi-mi *Teodor* și îți voi spune *Antonino !*

— Să stăm aici pe trunchi... Ce înțeles are scrisoarea dumitale ?

— Nu scrisoarea „dumitale“, ci „a ta“... Filipache se opri extenuat. Era treapta cea mai de sus a îndrăznelii lui, nesecondat de hîrtie și de cerneală. Continuă apoi, din ce în ce mai ferm : ...Ce înțeles are scrisoarea mea ?... Poate că ai dreptate... Fiindcă scriu prea mult, mă pomenesc adesea în hățișuri de stil și de cugetare pe care nu poate să mi le mai descurce decît focul din sobă... Să aruncăm deci scrisoarea în foc ! Antonino, mi-ești dragă ! O știi de mult de tot... Antonino, te chem lîngă inima mea ! Sunt confuz, sunt alambicat, sunt împovărat de vedeniile mele literare, dar mai presus de toate simt că ești azi prima rațiune a vieții mele.

Antonina, cu pieptul plin de freamăt, rigidă în aparență, dar răscolită de vijelia inimii, răsucea și desrăsucea cu febrilitate ciucurii de la mînerul umbreluței. Răspunse cu vocea întretăiată :

— ...Azi, Teodor... azi poate să fie așa cum zici... Dar ce va fi mîine ?... Simțirea ta e furtunoasă și trecătoare... Tu ești poet !... Tu ești eternul amăgit... Tu ești inconștientul amăgitor... Elvira Iatropol are dreptate... Fantastică precum este, apucată și trădătoare precum este, totuși, are o remarcabilă pătrundere...

— Ți-a vorbit de întîlnirea ei cu mine, la Șosea. Nu se putea altfel. Cred că ai fost destul de înțeleaptă să cureți faptul de podoabele și de intrigile acestei nebune primejdioase.

— Nebună, dar lucidă și plină de logică.

— Sunt curios să știu ce ți-a spus...

— A fost atingătoare, ca o adevărată soră mai mare, care se bucură de logodna unei sore mezine.

— Bine, dar atunci ce dreptate zici că a avut și cum a avut această dreptate ?

— După ce m-a îmbrățișat și m-a felicitat, m-a despletit, cum face cînd este duioasă, și, pieptănîndu-mă, mi-a cîntat un cîntec lung, parte popular, parte născocit de ea.

— Poftim, că e și poetă !...

— Și pe urmă și-a comentat cîntecul singură : „Nino, te vor invidia toate fetele... Filipache... are cutare și cutare calitate... Dar e un trubadur... un drumeț al castelelor din Spania și al castelanelor de pretutindeni... Azi, a poposit cu inima sub ferestrele tale... Mîine cine știe încotro îl mînă capriciul fanteziei lui și nestatornicia inspirației !..."

— Înțeleg ! Mi-a făcut cinstea să mă croiască după chipul și asemănarea dumisale. Dar, Antonino, tu, care mă învinuiești, poate cu dreptate, că am așteptat să vie Naum ca să mă împingă de la spate și să declar că ești logodnica mea, nu faci tu aceeași greșeală cînd îmi pui înainte pe Elvira și avertismentele ei ? Avem oare nevoie de colaborarea neîntreruptă a celorlalți ca să dezlegăm definitiv această dulce problemă a inimilor noastre ? Naum a fost un accident binevenit... Elvira a fost un accident rău venit... Trecem peste ei și stăm acum singuri, față în față. Ai nevoie de alte informații, de mărturisiri suplimentare, de o nouă explorare a inimii mele ? Antonino, cere-le. Uită-te la mine ! Un poet nu este întotdeauna un monstru ! E drept că port ascunse în inima asta blestemată, ca în corabia lui Noe, toate soiurile de vietăți, curate și necurate,

toate visurile, toate cutezanțele și toate ispitele, dar, Antonino, toată această colivie-corabie tace și se smerește înaintea ta !... Mi-ești dragă, Antonino !... Și nu te mai pot scoate din acest suflet inextricabil !

— Teodor, dacă aș fi astăzi mai puternică decît tine, aș lua eu inițiativa și ți-aș impune reguli și renunțări... Dar sunt slabă ca și tine...

— Această *slăbiciune* este numele acceptării tale ?...

Antonina avu în ființa ei întreagă o mișcare de grație care capitulează biruind.

— Îmi spune inima... — m-a avertizat de la început — că ne așteaptă mari dureri. Educația mea și concepția mea despre lume nu mă iartă să-ți aduc, în această oră a vieții noastre, decît un consimțămînt plin de rezervă.

— Antonino, nu cer mai mult. Ne-am întîlnit într-un ceas de lecție și de filosofie. Simpatia și apropierea dintre noi au înaintat pe o cale luminată cu lampadarele înțelepciunii. Hotărîndu-ne să ne întovărășim în viață, nu putem să semănăm cu lumea cealaltă, care se îmbată de iluzie deșeartă și de vinul simțurilor. Plecăm de la realități și călătorim de-a lungul lor. Te simt imens trebuincioasă vieții mele. Oricît sunt de rudă cu închipuirea și cu literatura, îmi rămîne destulă luciditate, care mă povățuiește. Simt cu preciziune că voi fi cineva. Ți-am scris-o, ți-am repetat-o prin grai și azi ți-o spun cu încordarea tuturor nerăbdărilor mele ! Antonino, nu mă înșel și nu te înșel. Voi fi într-o zi cineva ! Dar iată condiția supremă pe care o cere azi sufletul meu : Voi fi, dacă vii lîngă mine și ajuți și ocrotești și disciplinezi debitul vieții și al energiilor mele ! De cînd ne cunoaștem, de cînd sunt în apropierea conștiinței tale închinate Mîntuitorului, o frumusețe nouă pogoară peste mine... Voi fi ucenicul tău... Voi fi copilul risipitor care se întoarce acasă lîngă mama lui ! Voi fi visătorul, voi fi pribeagul care, după pribegii mici, după pribegii mari, va găsi unde să-și plece capul, va găsi iar și iar odihna, reconfortarea și înțelesul datoriei, lîngă draga lui Antonina !

— Teodor, sinceritatea ta mă înduioșează... Cred că este elementul cel mai prețios cu care pornim la drum. Să începem necontenit de la franca privire a lucrurilor. Suntem de-abia studenți. Eu mai am doi ani, tu încă trei...

Nu suntem nici bogați, nici săraci lipiți pămîntului. Trebuie să muncim cu sîrguință și să terminăm onorabil studiile noastre. Vom fi amîndoi licențiați. Trebuie să fim. Vom fi într-o zi amîndoi profesori de liceu. Trebuie să fim...

— Antonino, să plecăm mereu de la aceste constatări. Dar, draga mea, căsătoria noastră trebuie să urmeze.

— Lasă-mă pe mine să gîndesc și să mă îngrijesc în locul tău. Eu văd logodna înainte de licență, dar căsătoria după licență.

— În teorie, tot așa văd și eu. Dar vom putea oare să menținem acest punct de vedere pînă la urmă ?

Se priviră unul pe altul și cu aceeași mișcare își cuprinseră mîinile.

Filipache interpretă :

— Uniți în hotărîrea să apropiem cît mai curînd unirea noastră !

În fața lor era un boschet nins de floare trandafirie. În dreapta lor, la marginea aleii, era o cisternă rotundă, plină cu apă pînă sus și răsfrîngînd albastrul cerului. De jur împrejur, în coamele reîntinerite ale copacilor, aceeași poveste, veche ca binecuvîntarea primordială, alerga în sfîrîit de aripi, în ciripiri și în triluri.

— Antonino, intrăm în vacanța de Paște. Trei săptămîni de dor, de nerăbdare și de întrebări prin poștă ! Este sigur că te duci la Brăila, la părinți ?

— Da... Mama mă cheamă... E mai mult decît o jumătate de an de cînd am plecat de acasă. E adevărat că am două case. La Varatic, la maica Antonina, sunt tot la mine acasă. Poate și mai acasă decît la Brăila.

— Dar la vară, Antonino, trebuie să ne întîlnim la Varatic. Nenea Naum vine acolo cu toți ai lui. Și vine cu gîndul precis să te întîlnească și să te cunoască. El este mandatarul mamei și al întregii familii. Și, firește, în caravana lui nenea Naum sunt și eu.

— Sunt bucuroasă, dar și cu oarecare grijă. Aș fi voit ca venirea noastră la mînăstire să se întîmple ori acum, primăvara, ori toamna, tîrziu. N-ai idee ce îmbulzeală, ce puhoi de vizitatori și ce duh de hotel îneacă mînăstirea din județul Neamț în lunile de vară.

— Draga mea... ne vom izola în mînăstirea ta precum ne izolăm și la Universitatea din București...

— Da, așa vom face... Dar cîtă șoaptă și zavistie rămîn dincolo de ziduri... Tu nu prea ai nici urechi, nici ocazie, ca mine, să auzi cum suflă, pe sub prag, vîntul comentărilor binevoitoare. Elvira, din acest punct de vedere, și-a răscumpărat multe păcate. Intriga ei este un fel de hartă publică. Dar sunt alte exemplare mai primejdioase.

— Antonino, ești logodnica mea ! I-am spus-o Elvirei, i-am spus-o lui Boruzescu — adică i-am spus că sunt logodit dar fără să te numesc — voi spune-o, pînă la vară, lumii întregi. Dar mi se pare curios că preferi şi că exceptezi pe Elvira.

— Este o creatură cu totul aparte. Este în stare să-ți scoată ochii, dar pe urmă, de milă, să rămînă și ea oarbă.

— *Merci !...* Mai bine să ne păstrăm ochii fiecare. În sînul lui Filipache se zvîrcoli o viperă. Amintirea îmbrățișării Elvirei îi ridică sîngele în obraji. Repetă, sugrumînd vipera din sîn :

— Mai bine să ne păstrăm ochii fiecare... Mai ales cînd sunt atît de dulci, atît de cuminți... și... nimeni nu i-a sărutat pînă astăzi !

XII

— Cine e acasă, Anghelino ? Vară-mea e acasă ?

— Sunt toți, coconașule. Și coconița Sanda, și boierii bătrîni. Da' boierii bătrîni s-au cam culcat, ca după masă.

— Spune vară-mi că sunt eu, dar vorbește-i în șoaptă, să nu scoli pe bătrîni.

Filipache intră în salonul pe care-l cunoștea din copilărie şi aşteptă. Se uită prieteneşte la cadrele din perete, la clavirul din colț și la mobila îmbrăcată în pluș roșu, cu frunze și cu vrejuri în relief... Cîte gînduri a depănat Filipache lîngă acest clavir pe vremea cînd Sanda, albă ca o camelie, mlădie ca o nalbă, cînta la clavir, școlăriță venită acasă de la pension ! Alături ședea de multe ori Codin Petrovici, mai mare decît Sanda și decît el, cu cogemite trei ani de curs superior terminat și acum student și fost preparator al Sandei. Cui îi trecea prin minte subtila ne-

fericire pe care o trăia Filipache, între Sanda, robită de Codin, și frumosul silvan arămiu, cu purtări discrete și abile, dar cu vicii toride și mascate ? Era durerea poetului biciuit de muzică, torturat de gelozie, care își dă seama că tainele și comorile poeziei nu prețuiesc nimic — chiar pentru Sanda, vară-sa ! — atunci cînd un erou cu plasticitatea lui Codin îți stă în cale.

Unchi-său Pavel Hagi-Oprea și mătușă-sa Smărăndița, părinții Sandei, stăteau față în față pe doi pereți, portrete din anii tineri și bogați, pe cînd Hagi-Oprea era primul blănar din strada Sfinților. Azi, în jurul acestor portrete joviale de burghezi cu stare se simte stagnarea și mediocritatea. Jilțurile și sofalele roșii încep, la colțuri, să se roadă, ca șira spinării unui măgar. Perdelele sunt tăiate de soare și covoarele de pe jos arată, ici și colo, că au fost cumpărate la începutul domniei lui Carol-vodă. Pe o tipsie de argint veritabil, așezată pe masa din mijlocul salonașului, stau maldăre de cărți de vizită, trimise la Anul nou și la ziua onomastică. Dar deși printre ele sunt nume cunoscute — Pavel Hagi-Oprea era blănar cu vază — aceste cărți de vizită sunt vechi și îngălbenite.

Sanda intră în salonaș, cu părul lăsat pe spate în două cozi negre ca pana corbului și îmbrăcată într-un capot alb, cu betelie și cu paftale. Era din nou frumoasă și senină ca pe vremuri, dar între ea și Doru, pe albia acum uscată, trecuseră torente irevocabile.

— În sfîrșit !... Bine că ți-ai adus aminte că ai o biată vară copleșită de necazuri...

— Sando, nu de amnezie sufăr, ci de alte infirmități...

— Hm !... Mi se pare că am auzit și eu ceva despre suferințele tale...

— Minunat ! Mi-ai deschis calea. Am venit să-ți spun cîteva lucruri precise. Să profităm de faptul că unchimeu și mătușă-mea se odihnesc și să vorbim substanțial.

— Dorule, te ascult.

Sanda umplu cu făptura ei de omăt cald și rezistent alveola roșie a unui jilț și ridică spre Doru niște ochi presimțitori de tristeță.

— Sando, sunt azi în fața ta așa precum erai tu în fața mea acum vreo patru ani... Iubesc, Sando, și am intrat în calea căsătoriei.

Privirea Sandei ondulă infinită și indescifrabilă.

— Viu să te vestesc că sunt sufletește logodit și să-ți cer un serviciu pe care numai tu poți să mi-l faci.

— Cine e viitoarea mea verișoară și ce pot să fac pentru tine ?

— Să-ți răspund sistematic. La prima întrebare : este Antonina Țanțu. Am început s-o iubesc chiar din seara cînd mi-ai prezentat-o. Fără să bănuiești, ai fost solitoarea destinului... Mi-e drag acest copil într-un fel care îmi taie respirația și-mi aduce lacrămi în ochi.

— I-ai spus-o pe șleau ?

— Ne-am logodit alaltăieri, în fața unor meri înfloriți...

— Dorule, simt din experiență, că intri pe o poartă care se închide definitiv în urma ta. Şi sunt încredințată că tu vei avea tot norocul, pe care eu nu l-am avut. Iată că și mie îmi vine lacrămi în ochi ! Vere dragă, ai ales pe cea mai bună dintre fetele pe care le cunosc !

— Sando... fără să te numeri și tu printre ele...

Sanda răspunse, cu batista la ochi și respirînd adînc :

— Dorule... lasă-mi numai bucuria veștii pe care mi-ai dat-o. Să nu vorbim de morți și de morminte...

Filipache voi să protesteze și se apropie de Sanda. Dar frumoasa durere care desfăcea la piept capotul vară-si îl făcu să treacă printr-un straniu coridor de antagonisme.

Căzu în fotoliu şi ascultă pe Sanda.

— Îți aduci aminte de basmul acela cu nu mai ştiu care Făt-Frumos, care trebuie să-şi aleagă un cal din grajdul zmeilor ? Dacă îmi ierți comparația — și o face o soră iubitoare — aşa a ieşit povestea ta cu Antonina... În grajdul zmeilor erau armăsari mulți şi mîndri care mîncau jeratic. Dar calul năzdrăvan era tocmai în colțul grajdului, ascuns ochilor nepricepuți sub o înfățişare amăgitoare. Părea un biet cal degradat, costeliv şi anonim... Dar acesta era calul năzdrăvan ! Şi tu ai avut ochiul pătrunzător al lui Făt-Frumos... Antonina, așa slăbuță, modestă și copilă cum se arată, va fi soția eroină care se va dovedi superioară nouă, celorlalte.

— Comparația ta este cam... din Omer, dar dreptatea ta o simt cu plinătate.

— Ce zice Antonina ? Ce atitudine are ea ? Cît aş dori să mă întîlnesc cu ea între patru ochi ! N-am mai văzut-o cam de mult. Spune-i că voiesc neapărat s-o văd.

— A plecat la Brăila, la părinți. Doar suntem la pragul vacanței de Paşte.

— Trebuie să fie fericită !

— Bine că mi-o spui tu, că eu, unul, nu prea ştiu ce să cred... Antonina este rezerva personificată.

— Ei da, firește... Antonina este ideal de discretă și de tăcută. Dar sunt foarte convinsă că ai făcut-o fericită.

— Verișoară dragă, Antonina m-a cetit și m-a înțeles mai bine decît mă cetesc şi mă înțeleg eu însumi. Este mediocru norocul unei fete pe care o cere în căsătorie un biet complicat mîzgălitor de hîrtie...

— Dorule, acela care are atîtea cusururi teoretice — invizibile în viața practică — nu este un păcătos ordinar, ci poate un rajah, cu tigri și cu lei în colivie.

— Sando, ar fi absurd să mă apuc să-ți dovedesc că Antonina putea să nimerească mult mai bine.

Sanda îl învălui pe Doru, o clipă, într-o privire turburător de elocventă. Doru își examină ghetele și prinse un fir din toate cîte se rupeau în jurul lui :

— Să-ți răspund, Sando, la a doua chestiune : ce poți să faci pentru mine ? Să dai pe la noi pe acasă și să stai cu mama de vorbă. Mama cunoaşte azi toată situația. Deunăzi a venit de la Iași Naum — sfetnicul mamei — și mama i-a spus tot ce-a știut, adică prea puținul pe care-l știa. Naum, care crede că toate lucrurile din viață trebuiesc tratate militărește, m-a întrebat scurt : „E adevărat ?... Cum o cheamă ?... Ce caracter are ?... O iubești ?... Ei, atunci, marş la ofițerul stării civile !..." El are principiul inflexibil, moştenit de la tata, și cu circulație greco-balcanică : „Ori de tînăr te căsătorește, ori de tînăr te călugărește..." Așa a făcut și el, și Daniil și, pre cît știu eu, au nimerit destul de bine amîndoi...

— Principiul e minunat, Dorule. Dar cu o supremă condiție : să dai peste un om al lui Dumnezeu, nu peste o brută alcoolică.

— Naum a fost încîntat să mă vază şi pe mine îndeplinind pravila familiei : căsătorie de la douăzeci de ani ! Cînd m-am despărțit de el mi-a spus, pe un ton de mucalită

condoleanță : „La început, cîțiva ani, o să te cam dai cu capul de pereți, dar pe urmă, cînd vei vedea pe camarazii burlaci la spital, la balamuc, la cimitir... o să dai slavă lui Dumnezeu..."

— Ce vreai să-i spui mătușică-i Sofia ?

— Tot ce știi și tot ce crezi tu despre Antonina. Naum, cred eu, a fixat-o pe mama asupra acestui punct : „E bine ca băiatul să se însoare devreme, așa cum am făcut și noi..." Dar mama nu știe încă nimic despre Antonina. Naum va veni, la vară, la Mînăstirea Varatic, și acolo își va cunoaște pe viitoarea rudă. Dar mi-e nespus de greu s-o las pe biata mamă în această așteptare și în această nesiguranță. Mama ține la tine — încă cum ! — și are mare încredere în judecata ta. Ceea ce îi vei spune tu despre Antonina îi va merge la inimă. Dar ce ai, fetițo dragă ?... Sando, tu plîngi !...

— Nimic, Dorule !... Ce vrei !... Tu construiești, în această oră, sub ochii mei, tot viitorul tău !... Antonina mea cea dragă de aci înainte e verișoara mea... Bine, Dorule... Voi veni să văd pe mătușica. Ai avut o idee nimerită. Lasă-mă pe mine să spun mamei și tatii vestea ta cea bună... Acum, la revedere !

Filipache traversă strada și intră în Grădina Icoanei. Se opri un moment pe o bancă și, mirat și înduioșat, scrise cu bastonul pe nisipul însorit, dar într-un alfabet hieroglific : „Biată Sanda !"

XIII

„*Luni, 19 aprilie 1899.* A doua zi de Paște... Prăvălia este închisă toată ziua... A doua zi de odihnă pentru tata și pentru nenea Cristian, dar mult mai puțin pentru mama și pentru mine. Doamne, multe mai sunt treburile casei ! Drept vorbind, femeia în casa ei nu mai știe niciodată ce sunt brațele încrucișate. La Crăciun și la Paște e atîta muncă și atîta rosteală, încît biata gospodină se sfințește, în sudori, la gura cuptorului, tot atît cît și o călugăriță în nopțile de priveghere.

Am rămas singură în camera copiilor, care este și a mea. Mama s-a dus la neamuri cu Valerica și cu Ruxanda. Panait se joacă cu arșicile în fața prăvăliei. Nenea Cristian și nenea Barbu (sosit și el de Paște, în concediu militar) petrec cu prietenii într-o excursiune pe Dunăre. Tata doarme în odaia lui. Numai tata are odaie pe socoteala lui, în casa aceasta. Mama are un iatac lîngă camera noastră și, de obicei, pe cel mai mic, lîngă ea. Noi, fetele, stăm toate împreună. Frații cei mari dorm în chilia de lîngă prăvălie. Suntem destui. Și nu uităm nici unul și pomenim de-a pururi cu ochii umezi pe Mihail, cel ce venea imediat după mine și care a murit mic de tot.

Am rămas acasă și am făcut rău... Puteam să mă duc și eu cu ceilalți să privesc Dunărea, să ascult lăutarii și să mă cufund și mai mult în mediocritate și în anonimat. Am rămas ca să-mi adun gîndurile și să mai zgîriu o pagină în acest jurnal... Dar nu știu pentru ce îl mai continuu... Am isprăvit cu epoca mîndriei și a independenței mele. Sunt ca și logodită ; pînă la anul voi fi măritată. Am lăsat să cadă în baltă toate așteptările și bizuințele mele de fată invincibilă, hotărîtă să ajungă profesoară, intelectuală pură și eroina genului feminin... De aci înainte am un stăpîn. Neatîrnarea mea se preface în vasalitate. Secretele și intimitatea inimii mele le dau peșcheș, pe tava cununiei, unui om pe care nu-l cunoșteam anul trecut... De aci înainte, tot ceea ce era dreptul, puterea și personalitatea mea trebuie desființat sau profund modificat, pentru că dreptul, puterea și personalitatea soțului mă vor înveștmînta și se vor lipi de carnea mea ca tunica lui Nessus !

Și cu toate acestea, ce va să zică absurditatea și duplicitatea inimii femeiești !... N-am mărturisit eu, o dată și de mai multe ori, în acest jurnal, că fata cea mai intelectuală, mai devotată studiului și nobilei ambiții, mai intransigentă și mai geloasă de drepturile femeii va fi gata de-a pururi să capituleze, îmbujorată și fericită, în fața unui Făt-Frumos care va cere-o de soție ?... Dar — vezi — niciodată nu putem să fim, în aceeași clipă a conștiinței, și cea de ieri și cea de azi, și *„la vierge forte“* din bibliotecă, și fata care se ascunde ca să citească o scrisoare de iubire.

Mă gîndesc la vîlva de astă-iarnă, aprinsă printre noi, studenții, de lecțiile lui Maiorescu asupra emancipării femeii și asupra romanului lui John Stuart Mill. Ce departe rămîne totdeauna Academia de realitate!... E nobilă tendința, și lupta pentru emancipare poate să se ridice pînă la eroism, dar atît de rar și pentru atît de puține exemplare omenești!... Am putea să spunem: cînd se ivește în lume cîte un John Stuart Mill și lîngă el o femeie ca doamna Taylor, dacă vor putea să se adore de la distanță timp de douăzeci de ani, lumea va răsuna de elogiul femeii și de pledoaria pentru emanciparea ei.

În așteptarea acestui fenomen secular, noi, ceilalți, care suntem străini și de Anglia, și de frigiditatea britainică, și de educația preconizată de Mill-tatăl, rămîne să ne descurcăm cum vom putea, robi cum suntem fatalităților mediului nostru și eredității noastre barbare.

O fi știut doamna Taylor să frămînte cozonaci? O fi asudat ea, ceasuri întregi, lîngă plita pe care se pregătesc bucatele de Paște? O fi spălat ea lîngă maică-sa, pînă la ora unu noaptea, cămășile și ciorapii fraților și surorilor?... Am găsit-o pe biata mamă cufundată pînă la gît în aluat, în roșelile de ouă și în balia cu rufe. Valerica e de-abia un copil, dar un copil eroic. Face, în casă, aproape jumătate din munca mamei. Mi-a fost rușine de mîinile mele albe și leneșe. Apoi mi-am dat seama că nu la mînăstire — unde stăteam ca o privilegiată — ci aici, în această gospodărie de oameni necăjiți trebuie să-mi caut, de aci înainte, pilde și termeni de comparație. La anul, poate că voi înota, lîngă soacră-mea, în aceleași treburi ca și azi, și nu știu dacă voi păstra, intacte, aspra mulțumire de azi și această resignare sănătoasă că mă înapoiez la condițiile de viață și la nivelul sigur, sfințit de munca, de grijile și de insomniile mamei.

Miercuri, 21 aprilie. Aproape cinci ani am fost departe de casa părintească. Maica Antonina a voit să ușureze traiul părinților mei și m-a luat la mînăstire cu gîndul să nu mă mai trimită acasă niciodată. Pe urmă i s-a părut că ar fi păcat să ia de la școală așa sculă de nepoată... Și, hai-hai, am ajuns pînă la Universitate, dar era scris în prooroci că tocmai la Universitate era să răstorn căruța

și să mă aleg cu măritișul, ceea ce se putea face de-a dreptul la Brăila, fără Mînăstirea Varatic și fără Facultatea de litere.

Vreau să cred că plecarea mea de acasă, ștergerea mea provizorie din rîndul gurilor flămînde mi l-au făcut pe tata atît de depărtat și de strein. Totuși, cînd mă uit bine, nu-l văd mai apropiat și mai drăgăstos nici față de ceilalți copii. Anghel Țanțu e un oriental și un balcanic. Un tată oriental este un șef de trib. Nu are niciodată vreme să stea să-și privească, să-și studieze și să-și iubească copiii. Dacă tata n-a păzit, ca părinții lui, cu pușca în mînă, oile pe munte sau gospodăria din scobitura văilor, a păzit de mic copil tejgheaua stăpînului și pe urmă tejgheaua proprie. Legăturile lui sufletești, veleitățile lui intelectuale, discuțiile și emoțiunile lui au rămas totdeauna pentru clienții prăvăliei, pentru partenerii din cafenea și pentru membrii societății macedo-române. Dincolo de prăvălie, adică în casa familiei, el a avut, în mama, un fel de bey peste insula Samos și, firește, pe cadîna după legea lui Cristos.

În fața acestui negustor de statură mijlocie, robust și cărunt, care este autorul vieții mele, mă simt strangulată de emoțiune și de sfială. Cum voi începe vorba cu acest om care nu deschide gura decît ca să dea porunci ? Cum voi putea să-mi spovedesc inima și nădejdile mele acestui stăpîn rigid, care nu ne cercetează decît la vremea mesei ? Pentru aceea m-am lăsat cu totul de gîndul, pe care-l aveam mai-nainte, să dau de veste tatei de bucuria ce-l așteaptă.

Altfel stau lucrurile cu biata mama. Și mai întîi de toate, care providență — și crudă, și admirabilă — a hotărît ca toți acești vulturi balcanici să găsească, regulat, și să se însoțească cu cele mai blînde și mai duioase porumbițe moldo-valahe ?... Ce-ar fi fost dacă Anghel Țanțu s-ar fi însurat nu cu dulcea mea mamă Vasilichia, ci cu soră-sa cea mare, cu jandarmul de maica Antonina ? Ce s-ar fi ales de despotismul, de tabieturile și de distanțele înghețate pe care scumpul meu părinte le-a impus irevocabil casei și sclavei sale conjugale ?...

Dar... de ce să mai ispitim lucrurile alcătuite și inaccesibila înțelepciune alcătuitoare !... Numai mamei puteam

să-i mai deschid inima și draga mamă m-a asculta pînă la ora două noaptea...

I-am istorisit tot, cu de-amănuntul : cine este Teodor Filipache, cum ne-am cunoscut, ce fel de fire are, cît ține la mine, din ce neam se trage, cum e frate-său Naum și ce-a hotărît să facă la vară... M-a ascultat cu lacrămi în ochi și în glas. La urmă m-a îmbrățișat și m-a trimis să mă culc :

— Draga mamei, ți-a venit și ție vremea... Bărbații sunt mai toți la fel... Tu să fii cu inimă și cu cinste înaintea lui Dumnezeu !

Aceste cuvinte mi s-au părut extraordinare. Ele sunt chintesența unei înțelepciuni pe care n-am întrevăzut-o pînă acum. Așadar, un bărbat, oricît de dăruit și de împodobit, după judecata obișnuită, este în fond de-același preț și de aceeași rezistență ca oricare alt bărbat... Iată un adevărat dar de logodnă, pe care mi-l face mama !

Joi, 22 aprilie. Astăzi, cînd am rămas un moment singure, mama mi-a spus, preocupată și șoptitoare :

— Trebuie să vorbesc cu tată-tău într-un ceas de voie bună. El are ceva pus deoparte pentru tine. Măritișul vine cu multe socoteli și cu bătaie de cap...

I-am răspuns mamei, ca o proastă :

— Mamă, te gîndești la zestre... Doru mă ia așa precum mă vezi.

— Ei, fetițo... vorbim noi mai tîrziu... Chiar așa să fie precum zici, mai e la mijloc familia, mama-soacra, neamurile... mai e la mijloc obrazul nostru...

Am tăcut și am dat mereu ajutor mamei, din pod și pînă în pivniță, silindu-mă cu îndîrjire, ca la școală, să învăț pare că o lecție din care era să fiu examinată a doua zi.

Primesc de la Doru a șasea carte poștală ilustrată. L-am rugat să nu-mi scrie la Brăila nici o scrisoare. Nenea Cristian și nenea Barbu sunt flăcăi de mahala care au crîncenă și dublă morală : una pentru sora lor și alta pentru celelalte fete din mahala și de pretutindeni. Bietul Doru s-a făcut „Dorina“ și-mi trimite maldăre de flori litografiate.

Sorțile se împlinesc. Îmi plec capul și le las să mă covîrșească. Acest băiat mă iubește — astăzi : mult,

pasionat, grandilocvent... Mă cere de soție. Patima, închipuirea, demonul lui literar îl vor ține în primăvară și în sărbătoare cel puțin încă un an de zile, adică pînă după căsătorie. Ce va fi mai pe urmă ? Cuvîntul mamei îmi dă curaj : bărbații sunt la fel...

Cu Doru mai este un *distinguo*. Doru mă caută pretutindeni în livadia lui cu flori și nu știe singur nici el... dacă iubește aceste flori pentru mine, sau pe mine pentru ele... O lege specială sufletească îl sporește, îl diversifică și-i dă splendidele aberații ale hașișului, mult mai mult decît semenilor lui, beți și ei la vremea lor, dar fără literatură și fără zgomot. Ce să mai fac ? Să mă dau la o parte din calea lui fiindcă este poet ? Să-mi sting bucuria și entuziasmul cînd cetesc scrisorile lui înaripate și pline de miresmele darului ? Cîte fete, în locul meu, n-ar fi fost tot atît de exaltate ca și iubitul lor poet ! Cîte fete nu-și doresc — și în vis, și pe trezite — această suavă nenorocire, să cadă dragi unui artist și să trăiască, măcar pînă la logodnă, amăgirea neprețuită a poeziei care dezmiardă și minte !

Vineri, 23 aprilie. Tata ne aduce la masă o veste pe care a aflat-o fie din ziare, fie indirect, de la amicii săi din cafenea : A murit doctorul Asaky. Mi-a zburat gîndul la Elvira. Elvira, eleva lui Asaky, își adora profesorul. Nu s-a arătat de loc prin Brăila în această vacanță de Paște. Poate că tocmai din pricină că maestrul era bolnav... Păcat ! După credința Elvirei, Asaky era principele medicinei românești.

Tot *vineri, 23 aprilie,* seara tîrziu. A trecut vacanța și de-abia acum, la isprăvitul ei, am putut să mai ies din casă, fără treburi și fără grabă... Se înțelege că nu singură... Unde poate o fată de la noi să pornească, fără tovărășie, să se plimbe pe unde îi arată ochii și inima ! Cred că numai orașele universitare, Bucureștii și Iașii, fac excepție și admit — dar cu cîte riscuri și neplăceri — ca o fată să meargă singură pe drum.

Am ieșit cu nenea Barbu și cu Valerica să ne plimbăm pe cheul Dunării... Toate casele și toate prăvăliile au la pragul de sus stîlpări de Sf. Gheorghe. Toate răspîntiile au cîte-un cîntar sau două, pentru cîntăreala tradițională.

M-am întîlnit cu Dunărea bătrînă cu aceeaşi emoţie ca astă-iarnă, cu Filiorul şi cu maica Serafima... Portul e plin de vapoare şi de şlepuri. Depărtările Dunării se pierd în dumbrăvi proaspăt înverzite şi în zări pe care ai vrea să le străbaţi în zbor de pasăre... Ca totdeauna, în bazinul acestei ape uriaşe, cerul şi pămîntul se prevăd printr-un subţire şi universal văl de aburi. Bărci agere duc spre ţărmul transfigurat de sălcii şi de soare grupuri şi perechi fericite de această oră de evaziune... Şi iată-mă şi pe mine privind cu ochi pe jumătate închişi şi cu inimă care jinduieşte, pe aceşti soţi sau logodnici, jucăria apelor Dunării şi a iluziei atotbiruitoare !“

XIV

„Nina mea mult dragă, avem astăzi 2 iunie. Peste trei zile încep examenele. Şi iată că tocmai în aceste zile de febră şi de silinţe uriaşe pentru toată suflarea şcolărească mie mi-a abătut să-ţi încep scrisoarea aceasta. Te vei supăra pe mine, mă vei dojeni, mă vei pune la colţ... Zadarnic ! Trebuie să-ţi scriu ! Altceva simt bine că sunt incapabil să fac. Privesc prin aceste ziduri care se interpun între odaia ta şi chilia mea şi te văd la măsuţa ta, adîncită în cetire şi cu un teanc de notiţe lîngă tine... Draga mea vitează ! Modelul şcolăriţelor din lumea întreagă şi stăpîna inimii mele ! Te admir şi te ador, dar... nu pot să fac şi eu ca tine !...

Şi vezi, tocmai ca să-ţi explic de ce sunt nătărău, de ce trece cetania peste mine ca apa peste gîscă — fără pic de aderenţă ! — de aceea pun iar mîna pe acest condei şi pe această hîrtie mucenică...

Dulcea mea studentă, care poate în acest moment revezi cursul de psihologie, se petrece cu mine un fenomen destul de curios, dar mai cu seamă păgubitor şi regretabil... Nu-mi aduc aminte să fi cetit undeva mărturisirea şi analiza lui, dar desigur că vreun nefericit de poet, care pregătea vreun examen de chimie sau de algebră, trebuie să-l fi divulgat şi să-l fi descris.

Draga mea, am venit pe lumea aceasta obsedat de armonii pe care le aud numai eu şi aiurit de o vrajă neîntreruptă, din mine şi din jurul meu, despre care semenii mei n-au nici o bănuială. Mi-am dat seama de multă vreme că, pus alăturea de altă lume, am prisosuri şi avantaje, dar şi lipsuri supărătoare. Întîia oară cînd am prins de veste despre ciudăţenia mea sufletească a fost în epoca examenelor de sfîrşit de an, prin clasa a doua sau a treia din liceu. Încordarea aceea deosebită care îţi trebuie ca să revezi materia anuală într-o zi sau în două, uneori într-o singură noapte, mă tulbură straniu şi mă inundă cu un flux de imagini şi de basme, rău venit şi dezastruos pentru stricta datorie a ceasului.

Mi-aduc aminte, de pildă, de ziua de pregătire dinaintea examenului de geologie... Un proiect de scrisori către nu ştiu cine — un fel de manual de educaţie, *à la* Fénelon sau *à la* Franklin — mi-a căzut în cap parcă din salcîmii pe sub care mă plimbam învăţînd, şi n-am putut să mă scap de el toată ziua !... Peste straturile geologice, peste gheţari, peste vastele cîmpii cu fosile, am tras, obsedat şi exasperat, toată ziua, targa sfaturilor morale.

Dar în zilele cînd pregăteam matematicile !... Era un chin care mă făcea să blestem pe Omer, pe Fidias, pe Wagner şi ziua în care m-am născut !... Toate ideile seducătoare, toate imaginile graţioase, toţi demonii muzicali ai inspiraţiei veneau şi se aşezau pe braţele ecuaţiilor, pe brîul fracţiunilor, ca nişte privighetori nebune pe o leasă de mărăcini ! O zi, două, trei, înainte, cînd fusesem mai liber, nu-mi venise în minte nici un proiect, nici o ispită literară. Acum, cînd mă chinuiam să pricep şi eu o boabă din această blestemată de algebră, mă simţeam smuls de inspiraţie şi ridicat la ceruri pe aripele poeziei !

Această intimă tortură revine cu fiecare sfîrşit de an şcolar. E adevărat că materiile literare nu au puterea să mă irite în gradul în care mă iritau materiile matematico-ştiinţifice, dar... tensiunea examenelor aduce regulat, cu sine, reveria exacerbată, aiureala sporită şi această revărsare peste maluri a pîraielor mele sufleteşti.

Iată, mult draga şi mult sîrguincioasa mea şcolăriţă, de ce colegul dumitale de peste patru case, iubindu-te şi admirîndu-te, ceteşte greu aceste cursuri, e tîrziu la

examene şi capitulează adeseori pentru o imagine care-i zboară pe la nas, pentru o poveste care începe deodată să-i murmure în suflet. Totuşi trecutul meu şcolar este de cinste. Înghiţind dureri necunoscute de colegii mei şi luptînd cu ispite nebănuite de simplista lor alcătuire sufletească am fost totdeauna printre fruntaşi. Dar cum aş fi voit — mai ales în examene — să fiu şi eu ca ei şi cum deplîngeam, în taină, pacostea superiorităţii mele! Mă uitam la ei cum erau de absorbiţi de învăţătură, admiram fericita lor receptivitate şi-i simţeam goi ca nişte urcioare pe care le umpli şi le goleşti cu cea mai mare uşurinţă.

Nina mea mult scumpă, aceste necazuri din trecut — nici azi cu totul expulzate — se întîlnesc şi se împletesc, în această zi de iunie, cu alte subtilităţi şi cu alte reţele de păianjen. Cîte impedimente şi cîte interdicţii nu răsar în calea visătorului trîndav, cînd e vorba să se apuce de muncă! Ce nu ţi-ar trece prin cap: iată, acest stog de crini de pe masa mea mă desface din toate articulaţiile excelentei mele dispoziţii laborioase. Cum să mai ceteşti aceste pagini aspre şi didactice cînd acest cor de îngeri s-a instalat în casa şi între cărţile mele!... Cît de dragă mi-e această floare! Ce gînd platonician, ce «idee» divină se ascunde în această făptură atît de graţioasă şi de siderală? Privesc minute întregi aceste şase aripioare de argint, prinse şi sigilate la rădăcina lor cu emblemele fecundităţii neprihănite. Cum să interpretăm acest argint care picură smirnă şi şofran în inimile noastre? Cum să nu bem pînă la fund visul angelic care se revarsă din aceste cupe fecioare?

Şi aşa a fost să fie, că, de cîţiva ani, crinii care sosesc cu luna iunie au făcut mereu popas şi sobor pe masa mea, tocmai în aceste zile închinate Molohului didactic!... Dar, Nina crinilor inimii mele, cuvîntul cel din urmă şi cel mai tare, care şi explică şi iartă langoarea mea şi dizolvarea mea, este un cuvînt nou şi invincibil... Îl ştii prea bine!... Spune-mi ce răbdări, perseverenţe şi neutralitate sufletească să mai am pentru aceste cărţi plictisitoare, cînd toate gîndurile mele au neastîmpărul apelor unui havuz!... Ce faci tu? Ce gîndeşti tu? Numeri tu zilele precum le număr eu?... Ştiu bine că eşti înţeleaptă, muncitoare şi plină de voinţă. Ce poţi să faci alta decît să te pregăteşti

de examen şi unde poate să-ţi fie gîndul decît la această materie care trebuie revăzută şi biruită ? Dar ce e de făcut cu un dezordonat şi cu un răzvrătit ca mine, care ar vrea să turbure, cu incursiunile dorului şi ale visului, orele disciplinate şi fertile ale celei mai iubite dintre studente !

Mica mea dragă, înţelege-mă şi iartă-mă, sau mai bine aşteaptă ceasul — pe care-l aştept cu încordare ! — cînd mîna ta fină şi energică va pune stăpînire legală pe visurile, pe lenea, pe munca fără spor şi pe toată viaţa rău administrată a robului tău Doru Filipache."

XV

Într-o dimineaţă, căpitanul Naum Filipache dădu, în cancelaria regimentului, peste numele soldatului recrut Barbu Ţanţu. Porunci furierului să-l aducă pe soldat imediat.

Se prezentă un băiat sprinten, bine legat şi cu ochii luminoşi. Salută energic :

— Să trăiţi, domnule căpitan !

— Cum te cheamă, băiete ?

— Să trăiţi, domnule căpitan, sunt soldatul recrut Ţanţu Barbu, din batalionul de specialităţi.

— Aşa ? Ce meserie ştii ?

— Sunt de meserie tîmplar, să trăiţi, domnule căpitan !

— Eşti cu şcoală, ori numai cu practică ?

— Am făcut şcoala de meserii, să trăiţi, domnule căpitan !

— Bine, băiete. Dar de unde eşti de fel ?

— Să trăiţi, domnule căpitan, sunt din Brăila.

— Ce sunt părinţii tăi ?

— Tata e mic negustor... Are băcănie pe strada portului.

— Mai ai fraţi, surori ?... Maică-ta trăieşte ?

— Să trăiţi, domnule căpitan, suntem toţi în fiinţă, afară de un frate, care a murit de mult.

— Cîţi copii sunteţi ?

— Suntem trei frați și trei surori.

— Cum le cheamă pe surorile tale ?

Prin ochii luminoși ai soldatului trecu un nour plumburiu, dar răspunse cu aceeași energie reglementară :

— Să trăiți, domnule căpitan, surorile mele se numesc Antonina, Valeria și Ruxanda.

Căpitanul Naum întrerupse interogatoriul și se uită la soldat cu o figură satisfăcută, ca după un răspuns bun la „teorie".

— Va să zică... domnișoara Antonina Țanțu e sora dumitale ?...

Figura, tonul și subita întorsătură civilă din întrebarea căpitanului limpeziră ochii lui Barbu. Răspunse și el cu oarecare derogare de la rigiditatea cazonă :

— Da, să trăiți, domnule căpitan !

— E studentă la Litere, în București.

— Da, să trăiți, domnule căpitan !

— Camarade, îți mulțumesc pentru aceste lămuriri. Dar nu pot să te las nedomirit. Eu am un frate, Teodor Filipache, tot student la Litere și el, care ține foarte mult la domnișoara Antonina Țanțu și o cere în căsătorie.

Mirat și fericit, Barbu răspunse, mereu pe linia reglementară :

— Asta n-o știam, să trăiți, domnule căpitan !

Căpitanul Naum se ridică de la birou și strînse mîna soldatului.

— Camarade, vreau să cred că ești un bun element și că vei merita interesul pe care ți-l voi purta de aci înainte... Mîine la amiază ai poruncă să vii la mine acasă, să luăm masa împreună.

— Am înțeles, să trăiți, domnule căpitan !

Pe la sfîrșitul lui iunie, căpitanul Filipache, făcînd parte dintr-o comisiune de studii de-a lungul Prutului, se afla la Galați. După un plan conceput de el în ultimele zile, își făcu timp și se duse la Brăila, ca să cunoască pe părinții Antoninei. Ajunse în port cu un vapor de după-amiază și găsi fără greutate prăvălia lui Anghel Țanțu.

Era o băcănie nu prea mare, dar îndesată cu fel de fel de coloniale și de mărfuri. Avea un aer prosper și atrăgător, ca negustoriile cu bun cîștig, și înăuntru te izbea acel miros amestecat și specific care dădea pe față exis-

tența produselor crescute sub soarele torid. În galantare, în rafturi, în saci, în butoiașe, în cutii mari de tinichea, pictate cu cocotieri și cu harapi, stăteau, învîrfuite sau ascunse, fructele, sticlele, brînzeturile, conservele, untdelemnul grecesc, candelul, rahatul, cofeturile și cîteva soiuri de cafea întreagă și rîșnită. În prăvălie coborai pe două trepte de lemn, cam mîncate, dar pe jos era stropit și măturat. Piramidele de comestibile erau acoperite cu tifon galben și verde și, pe lîngă aceasta, fîlfîiau în aer panglici lungi de hîrtie, muiate în cleiul fatal dipterelor. Tavanul acestei prăvălii prea pline era o boltă, ceea ce însemna, poate, că ziditorii greci sau turci de odinioară avuseseră de gînd să mai ridice ceva deasupra. Această boltă și toată solida zidărie arhaică țineau răcoare vara și nu se răceau prea mult iarna.

Căpitanul Filipache văzu la tejghea, între roatele de cașcaval și stalactitele de salam, un om cărunt, cu obrazul aspru, cu privirea înțepătoare și cu niște mustăți de arnăut. În cap avea un fel de fes negru, și pieptul lui păros și sur făcuse pare că să plesnească, sub bărbie, și vesta și cămașa.

Căpitanul Filipache se gîndi, surprins de amintirile lui : „Ai zice că e un frate al tatei !“ Lăsă la o parte orice etichetă militară sau civilă, și întrebă, simpatic și firesc :

— Dumneata ești Anghel Țanțu ?

Negustorul răspunse în același ton, dar cu o nuanță de subtilitate levantină :

— Eu sunt, ghenerale !

— Kir Țanțule, deocamdată sunt numai căpitanul Naum Filipache.

Un flăcău voinic și chipeș, care cotrobăia printre butoaiele cu pește din fundul prăvăliei, alergă așa cum se găsea, cu mînecile sumese și cu șervetul de postav verde dinainte :

— Tată !... Este domnul căpitan Naum Filipache, de la Iași !... Apoi, stingherit, încurcat, amestecîndu-și mîinile în șorțul cel verde, se adresă lui Naum : Să trăiți, domnule căpitan ! Bine ați venit în casa noastră !... Sunt Cristian, feciorul cel mare.

Anghel Țanțu se ridică de la tejghea cu o demnitate autentic orientală și întinse căpitanului o mînă de bronz,

pe cînd cu cealaltă își făcea un ideal plastron de ceremonie...

— Fii binevenit în casa mea, domnule căpitan ! Ia-mă așa cum mă vezi : un negustor bătrîn, stînd la tejghea, în zi de iunie.

Naum răspunse mişcat :

— Mi-ai adus aminte de tata, boier Anghele ! Pare că ai fi frate cu el...

— Cristache, aleargă și dă de veste maică-ti !

O fată rumenă, cu sprîncenile îmbinate ca o turcoaică, mai împlinită decît îi era vîrsta, veni din fundul prăvăliei, fără să se fi întîlnit cu Cristian.

— Tată, a zis mama...

Dar dădu cu ochii de Naum şi-i lăsă în jos, fără să isprăvească vorba. Căpitanul, care avea bună ținere de minte, spuse tatălui, după ce se uită la fiică :

— Domnişoara Valeria, nu e aşa ?

— Chiar dumneaei, dar uite că nu mai știe ce era să spuie...

Fata se făcu roșie ca un bujor şi voi să o ștergă înapoi, dar se izbi de Cristian, care năvăli în prăvălie cu pași de alergător în stadiu. Aruncase șorțul și-și pusese pe el o bluză albă.

— Poftiți în casă, domnule căpitan !

— Vin și eu după dumneata, numaidecît...

Cristian, multiplicîndu-se în pofteli și în precauțiuni, conduse pe căpitan printr-un coridor întunecos într-un iatac zăbrelit, arhaic și cu miros de alivănțică. Pereții erau plini de icoane, ca într-o chilie de călugăriță.

Cristian, mereu emoționat și stîngaci, întrebă pe căpitan cînd a venit, cît stă şi dacă nu cumva a poposit aiurea în Brăila. Vasilichia Țanțu intră în iatac. Fusese o încîntătoare frumusețe bălaie în zilele ei, și cu toate durerile şi cu toată truda unei căsnicii de peste un sfert de veac, păstra încă ceva din nimbul de aur de altădată, astăzi pogorît la argintul căruntețelor. Dar mai mult decît rămășițele fostei frumuseți, Vasilichia avea aerul atingător al matroanei pe care n-au robit-o desfătările şi n-au cruțat-o suferințele. Apăru căpitanului simplă, părintească, îmbrăcată sever. După frazele introductive, mai

totdeauna banale, dar în gura Vasilichiei impregnate de o substanță sufletească subjugătoare, Anghel Țanțu deschise ușa, sărbătoresc și strîns în haină neagră. Căpitanul Filipache explică părinților Antoninei ce împrejurări favorabile l-au adus pînă la gura Prutului și apoi vorbi de-a dreptul despre ceea ce îi era aminte. Cristian se înapoie în prăvălie. Valerica aduse o tabla cu dulceață și cu cafele. Anghel Țanțu îi întinse căpitanului o chisea cu niște tutun, plecat de la cheul Galatei, mai zilele trecute.

Naum începu :

— Kir Țanțule și duducă Vasilichio, aveți o fată de măritat și eu am un frate de însurat. Părintele nostru nu mai trăiește, și eu sunt ca și epitropul lui Teodor, frate-meu. Mama zice cum zic eu și primește de bine făcut tot ce voi face. Copiii se iubesc. Eu o știu din gura lui Teodor și cred că dumneavoastră o știți din gura domnișoarei Antonina. Mă gîndisem, la început, să văd întîi pe fată. Dar ce nevoie mai este s-o văd și eu, cînd frate-meu a văzut-o și i-a mers la inimă ?... Atunci, cum v-am spus, avusei prilej să viu încoace, și uite-mă acum în fața dumneavoastră. Vă cer mîna domnișoarei Antonina pentru frate-meu, Teodor Filipache.

Anghel Țanțu aduse de vreo două ori la gură țigareta de chihlibar și răspunse, învăluit de fum :

— Domnule căpitan, fata, de cînd o face mă-sa, este pentru bărbatul care va veni s-o ceară... Dacă i-a venit vremea și fetei noastre, ce putem să facem noi împotriva pravilei lui Dumnezeu !...

Vasilichia Țanțu, cu o privire lungă de martiră și de sfîntă, rosti și ea :

— Domnule căpitan, este adevărat, copiii se iubesc... Antonina mamei mi-a spus tot... Dumneata vii, ca frate mai mare și ca epitrop ce ești, și ni-o ceri pe fată pentru fratele dumitale... Ce să-ți răspundem ?... Ne faci bucurie și ne rugăm lui Dumnezeu să pecetluiască bucuria noastră. Dar nu te gîndești că bieții copii sunt prea tineri și că ar trebui să mai așteptăm ? Antonina are douăzeci și unu de ani la toamnă și fratele dumitale de-a-

bia la primăvară... Să intre ei, chiar de acum, în greutățile și în necazurile căsniciei ?

— M-am oprit și eu la întrebarea asta. Dar ia socotește dumneata că amîndoi sunt studenți și că sunt cu totul departe de tinerii de acum treizeci de ani... Drept vorbind, ei nu mai sunt copii... Sunt învățați, au ochii deschiși și sunt pîrguiți pentru căsătorie.

Anghel Țanțu dădu dreptate căpitanului.

Naum zise mai departe :

— Eu, unul, cred că nu greșim să-i însurăm fără zăbavă. S-au văzut și s-au plăcut. Să-i legăm la gard și să nu-i lăsăm să le treacă beția dragostei. Eu, unul, așa am judecat pentru mine cînd m-am însurat, și acum, cu mai multă străşnicie, le-o spun tuturor celor care șovăiesc să facă pasul ăsta...

Anghel Țanțu, în fața tovarășei și martorului căsniciei lui, se grăbi să scurteze sindrofia și să aprobe vederile căpitanului :

— Domnule căpitan, zic și eu ca dumneata. Viața e plină de tot felul de amărăciuni, e plină de dureri și de ispite, dar e lucru sfînt să ai căminul tău și pe omul tău de credință. Și e bine să ți-l găsești devreme.

— Boier Anghele, și dumneata și eu, feciorul lui Vasile Filipache, suntem viță macedoneană... Semănăm noi între noi și ne deosebim în multe privințe de ceilalți frați ai noștri... Să păstrăm obiceiurile părintești, căsătoria devreme, casa închisă și sfințenia mamei.

Țanțu, cu ochii plini de fumul țigaretei, aprobă gutural și dogmatic :

— Da-da... da-da... Apoi găsi cel mai îndreptățit cuvînt ca să schimbe direcția convorbirii : Fiindcă vorbim de căsătorie, nu se poate să nu vorbim și de zestre. Una fără alta nu se poate între oamenii cu grijă de copii...

Vasilichia, cu mîna dreaptă la gură și cu cotul în palma mîinii stîngi, asculta pe șeful familiei, de atîtea ori altul decît acum, în sferele dogmaticii. Anghel urmă :

— Nu suntem oameni bogați, dar suntem oameni cu obraz și mulțumim lui Dumnezeu pentru pîinea noastră cea de toate zilele... Antonina are ceva pus deoparte. Cumnată-mea, maica Antonina, casiera Mînăstirii Varatic

și nașa fetei îi dă și ea ceva de zestre și-i face, cum se zice, toată bocceaua de mireasă. N-o să fie prea mult, da' o să fie ceva.

Naum, suflet de soldat, rectilin și fără diplomație, spuse la rîndul lui :

— Boier Anghele, așa este : cine vorbește de căsătorie vorbește și de zestre. Eu, unul, cînd m-am însurat, am tăcut din gură, fiindcă în locul meu vorbea reglementul căsătoriei ofițerilor. Dar să-ți spun verde, chiar dacă aș fi fost civil, n-aș fi ciocănit mult la cap pe tata-socru pentru zestrea fetei. Zestrea e lucru bun și toți ne bucurăm de ea, dar uneori poate să aducă pagubă și neajunsuri. Cine intră în căsnicie cu puțin — știi, atîta cît trebuie pînă să-ți iei avînt — acela poate să ajungă mai bogat decît cel îmbogățit de nevastă-sa.

— Aici grăiești cu multă înțelepciune, domnule căpitan. Eu, de patruzeci de ani de cînd sunt în negustorie și umblu printre oameni, am văzut mulți prieteni și străini care au început căsniciile numai cu blagoslovenia Domnului și au ajuns să se odihnească în palate, dar nu știu dacă cunosc patru-cinci negustori intrați în averea dotală și care să fi putut să păstreze săculețul cu napoleoni...

— Boier Anghele, îmi pare bine că ne potrivim și aici. E bună bogăția, dar de multe ori e leneșă și-i trimite diavolul multe ispite. Pe cînd sfînta sărăcie e ageră la pas și zorită să-și cîștige demîncarea.

Căpitanul, isprăvindu-și cuvîntul, își scoase ceasornicul și-l consultă.

— Ai vreo treabă în Brăila, domnule căpitan ?

— Am venit din Galați încoace cu un camarad de arme, care avea, ca și mine, ceva treabă prin Brăila. Și m-am înțeles cu el să ne întîlnim în centru, sub palatul lui Dimitrie Ionescu, de unde ne-am despărțit.

— Domnule căpitan, toate bune, dar te rog să știi două cuvinte : dacă nu poți să mîi în Brăila, ai un vapor spre Galați la miezul nopții, și mai ai și trenul accelerat. Asta e primul lucru. Al doilea : chiar dacă n-ai fi venit cu solia care ne umple sufletul de bucurie, ești mîngîierea familiei noastre și sfînta putere care ocrotește pe feciorul nostru Barbu, soldatul din Iași.

— Aici lucrurile stau altfel : Țanțu Barbu e un harnic meseriaș și un sprinten soldat... Sunt foarte mulțumit de el și-l ocrotesc precum ocrotesc pe toți soldații buni.

— Domnule căpitan, mai am de spus o vorbă : astăseară la cină ești musafirul nostru. Hotărăște singur dacă trebuie să ne aduci și pe camaradul dumitale. Pentru noi e binevenit. Vă așteptăm la opt.

*

Pînă la opt seara, Anghel Țanțu cu Vasilichia și cu copiii prefăcură camera Antoninei într-o sofragerie de casă mare. Vasilichia scoase de prin sipeturi argintăria și albiturile păstrate pentru zestrea fetelor. Anghel aduse din prăvălie gustările reci și fructele, iar mîncările calde, vinul, gheața și un chelner în haine negre, de la restaurantul unui grec prieten, din apropiere.

Căpitanul Filipache socoti că e mai bine să vie fără tovarăș. Stătu la masă înconjurat de toată familia lui Anghel Țanțu, cîtă se găsea de față, și se bucură să-i vază pe toți — Cristian, Valeria, Ruxanda, Panait — copii plini de sănătate și cu obraji de rodii.

— Îmi pare rău — zise căpitanul — că n-am văzut pînă acum și pe domnișoara Antonina... Seamănă cu vreunul dintre copiii de față ?

Răspunse Vasilichia Țanțu :

— Seamănă cu Barbu...

Anghel Țanțu o contrazise, dar cu chip că o completează :

— Ba seamănă leit cu mă-sa. Ea și cu mă-sa sunt partea moldovenească a familiei, ceilalți — afară puțin de Barbu — sunt toți din Vlaho-Clisura.

Căpitanul Naum, cîștigat definitiv de atmosfera casei, de chipurile conmesenilor, de tonul și de gesturile atît de evocatoare pentru el ale lui Anghel Țanțu, se simțea vorbăreț ca niciodată. Masa aceasta, încărcată, cu argintărie, cu belșug de bucate și împărțită între persoanele vîrstnice și copii (care făceau anexa mesei), îi amintea întocmai spiritul, grandomania și concepțiile lui Vasile Filipache. Și Vasilichia — atît de concentrată și de sufletească pe

lingă soțul măreț și fanfaron — era întreagă sora Sofiei Filipache.

Pe la mijlocul mesei, în fața unui crap imens umplut cu nucă și cu stafide, Anghel Țanțu îl întrebă pe căpitan :

— Ce va face Teodor cu serviciul militar ? El n-a tras încă sorț... Cînd îi vine vremea să se prezinte la recrutare ?

Naum îi răspunse liniștitor :

— Să n-ai nici o grijă. Teodor va face cu vrednicie serviciul datorit țării. M-am gîndit eu la asta. Ar putea să nu-l facă deloc. Dar ne-ar fi rușine nouă, fraților mai mari, care suntem soldați, să ferim pe fratele nostru de cinstea hainei noastre.

— Uite de ce te întreb, domnule căpitan. Să nu-l ceară serviciul militar numaidecît după căsătorie.

— Am eu grijă de toate. Vei vedea și-ți va plăcea.

— Acum altceva... Ai de gînd să te duci în vara asta la mînăstire la Varatic cu toată familia. Vasilichia și cu copiii se duc aproape în fiecare an. Știu că vei lua cu dumneata și pe Teodor... Și atunci, vezi bine, martie nu poate să lipsească din post... Antonina, care are două mame, una dreaptă și una adoptivă, va fi și ea la Varatic, ori cu mama întîia, ori cu mama a doua... Știi ce, domnule căpitan ?... Nu e bine să-i lăsăm pe Teodor și pe Antonina să se întîlnească fără blagoslovenie și fără dezlegarea pusă de datină ?...

— M-am gîndit și la asta, boier Anghele. Copiii trebuiesc logodiți !

— Tocmai ce vorbisem mai nainte cu Vasilichia. Să vedem cum este mai nimerit să facem.

— Ascultă, boier Anghele. Putem să-i logodim la Varatic, imediat ce sosim.

Vasilichia răspunse convingător :

— În mînăstire e mai greu. Trebuie să respectăm pacea și ideile călugărițelor, fiindcă suntem musafirii lor.

Naum replică :

— Foarte bine, să nu smintim pe nimeni... Atunci să facem logodna ori aici la dumneavoastră, ori la București, cum vă vine la socoteală. Despre nuntă să știți că o fa-

cem la Iaşi. Aici să ştiţi că am planul meu de multă vreme. La Iaşi am eu dichisuri şi avantaje pe care nu trebuie să vi le spun cu de-amănuntul. Am ales nişte naşi pe sprînceană, şi anume, chiar pe gheneralul meu, om bogat, filotim şi ca şi părintele meu... Va să zică, aici nu mai clintim nimic din loc. Teodor e ca un copil al meu. Căsătoria civilă, dacă vreţi, s-o facem la primăria din Brăila. Nu putem s-o facem decît într-unul din oraşele de obîrşie ale celor doi soţi, Brăila şi Bucureşti.

— Bine, domnule căpitan, aşa să fie, cu ajutorul şi cu blagoslovenia Domnului !... Să facem aici la noi căsătoria civilă, şi în duminica următoare, cununia, la Iaşi. Şi ca o arvună la ce vom bea atunci, să bem acum, la sarailia asta, un pahar cu vin de Tenedos.

Anghel Ţanţu turnă cu măreţie vinul miresmat şi spumegînd.

Naum ură :

— Să ne trăiască copiii ! Să ne ajute Dumnezeu să sărutăm, la culesul strugurilor, cununiile lui Teodor şi Antoninei.

Apoi Naum Filipache, ca subit clarificat după acest pahar cu vin din ţara zeilor, se întoarse către Cristian :

— Ascultă, Cristache...

— Porunciţi, domnule căpitan !

— Adu-mi încoace un sfert de hîrtie de scris şi călimările.

— La moment, domnule căpitan !

Anghel şi Vasilichia se uitară la el miraţi.

— Am o idee... O să vedeţi acum.

Cristian aduse hîrtia şi călimările.

— Scrie, Cristache, telegrama pe care ţi-o dictez.

— Gata, domnule căpitan !

— Scrie sus : *Teodor Filipache, Semicerc, 3, Bucureşti...*

— ...Am scris, domnule căpitan.

— Acum, mai jos : *miercuri, 30 iunie, sosesc cu inelele de logodnă. Pregătiţi-vă...* Ai scris ?...

— ...Am scris, domnule căpitan !

— Bun ! Dă telegrama încoace, s-o iscălesc cu mîna mea !

PARTEA A TREIA

I

Dimineața de noiemvrie prinde să albăstrească geamurile odăii. Antonina, care s-a sculat de mult, stă și ceteşte la biroul lui Doru — la biroul *lor* — în miezul visului ajuns realitate. Cămăruța aceasta, cercetată pe aripele închipuirii în atîtea dimineți, azi este cuibul anului lor întîi de căsnicie.

Studentă şi student !... Ea mai are de dat cîteva examene. El le-a amînat aproape pe toate. Dar merg înainte cutezători și plini de voie bună, ca astă-vară în suișul lor pe Ceahlău. Este drept că uneori, tot aşa ca în fața castelelor învîrfuite ale Ceahlăului, Antonina simte fiorii reci ai îndoielii şi ai spaimelor înălțimii... Dar ceasurile trec, Bistrița vieții curge, și în dreptul fiecărui colos sur și inaccesibil pasul găseşte cîte-o potecă pe alături, neaşteptată, dar sigură.

Antonina închide caietul de cursuri și stinge lampa. E ora şapte. Doru trebuie să se scoale. Se duce la căpătîiul lui și își vîră degetele în cîrlionții revărsați pe pernă.

— Cucu !... Şapte dimineața !...

Filipache, încă neobişnuit cu această disciplină matinală, urmărită și aplicată de Antonina cu încăpățînare, se întoarce cu fața spre perete, mormăie și se supără ca un copil.

— Nino dragă !... Zău... E prea devreme... Să schimbăm regula asta, că prea e cazonă.

— S-o schimbăm, dar nu acum... Acum să ne sculăm şi să ne respectăm cuvîntul.

— Nino, mai lasă-mă o jumătate de oră.

— Vrei să se supere mămica ?

— Numai un sfert de oră, Nino !

— Nu, Dorul mamei... Acum, sus ! Ca un copil cuminte, care iubeşte pe mămica şi-şi începe ziua sprinten şi fără tărăgăneli.

Doru se scoală, îmbrăţişează pe frageda dar inflexibila sa pedagoagă conjugală şi începe să-şi cate ale îmbrăcării.

— Ghetele nu mai sunt sub pat... Toate sunt puse colea, sub cuier şi în cuier...

Antonina pleacă şi revine, aducînd un lighean uriaş, alb, şi un ciubăr de fier plin cu apă.

Doru îşi strînge mîinile sub subţiori, se chirceşte ca de frig şi începe să scheaone :

— Acu e acu ! Tu nu te gîndeşti că apa începe să fie glacială. Cum o să suport eu regimul tău spartan !

— După o lună de zile, te vei obişnui deplin. Fii acum viteaz ! Băiatul mamei trebuie să fie robust şi garantat împotriva răcelii. Haide, repede !

Filipache, gol pînă la brîu, se apleacă deasupra ligheanului, se săpuneşte, se limpezeşte, rabdă o cană de apă rece în ceafă, două pe cei doi umeri şi un potop în spinare.

— Bravo, viteazul mamei !

Antonina îl înfăşură într-un prosop larg şi aspru şi-l lasă în faţa oglinzii, să se descurce singur mai departe.

Apoi, rostind prin odaie, dereticînd patul lui Filipache, punînd lîngă el hainele din cuier — periate de cu vreme — îl zoreşte să se îmbrace.

— Acum eşti gata ? Bun ! Deschide fereastra. Aici aştept de la tine un supliment de eroism. Să ştii că trebuie să ne deprindem să dormim cu fereastra deschisă. Este un capitol a cărui importanţă nici n-o bănuieşti. Eu am făcut lîngă Elvira un an de ucenicie. Trebuie să recunosc că Elvira — oricît de fantastică şi de paradoxală — are totuşi cîteva principii de viaţă practică vrednice să fie adoptate de toată lumea. Într-un an de zile de trai în aceeaşi cameră, am adoptat şi eu fereastra

deschisă în timpul nopții. Ne venea într-ajutor faptul că locuiam în etaj. Dar și cei ce dorm în odăile de jos pot, cu oarecare precauțiuni, să se bucure de această binefacere igienică.

— La ferestrele noastre mi se pare că măsura ta nu se potrivește.

— Te înșeli, dragul meu ! Putem să facem o fereastră în fereastră, adică să tăiem în două acest geam continuu și să creăm o ferestruică secundară. În alte case, de pildă la vecinii de peste drum, ferestrele au, cum vezi, așa-zisul oberlicht. Ei, acest oberlicht poate foarte bine să stea deschis toată noaptea, și unde sunt țînțari le pui în cale un tifon ori o plasă de sîrmă.

— Să zicem că țînțari nu sunt sau nu pot să intre, dar guturaiul, tusea, junghiurile ?

— Dorule dragă, cînd vom ajunge să dormim cu fereastra deschisă, te vei convinge și tu, cum m-am convins și eu, că toate aceste temeri și obiecțiuni sunt prejudecată și barbarie... Nu există somn mai sănătos și siguranță mai mare de sănătate decît în camera de culcare cu fereastra deschisă în timpul nopții.

— Bine, draga mea, dar cînd dormi, te zvîrcolești, dai din picioare, arunci plapuma de pe tine... Nu te izbește curentul rece ? Nu te scoli cusut de junghiuri sau, cel puțin, cu un guturai de elefant ?

— Băiatul mamei frumos și ignorant !... Zvîrcolirile în somn, plapuma aruncată și toată neliniștea somnului vin, în primul loc, din pricina lipsei de aer din odaie ! Lasă în odaia de culcare, prin fereastra cu meșteșug deschisă sau întredeschisă, un curent de aer proaspăt continuu și lin, un pîrîu aerian care să treacă pe la nasul tău, și vei dormi neîntors, băgat în plapumă ca o sabie în teacă !

— Dăscălița mea dulce !... Bobocul meu de nevestică !... S-o încercăm și pe asta... Dar știi, mai domol... și după abondente pledoarii înainte-mergătoare... Mama se cam teme de reformele tale, și cît vom mai sta împreună în casa asta, trebuie să fim prudenți.

— Înțeleg lucrurile foarte bine. Am făcut experiența la noi acasă, cu mama mea. Nici cocoana Vasilichia nu este mai flexibilă cînd e vorba să introduci o noutate în casa și în viața ei... Așa sunt bătrînii, și au dreptate. Dar bă-

iatul meu trebuie să înțeleagă și să-mi dea ajutor cînd e vorba de o inovațiune rațională.

— Nino dragă, văd că tot n-ai uitat discuțiunea de zilele trecute asupra perdelelor. Ce vrei tu... Sunt lașități invincibile ! Tu susții că trebuie să desființăm perdelele pentru că sunt azilul de noapte și de zi al tuturor bacteriilor. Mama susține că o casă fără de perdele îi aduce aminte de spital și de ospiciul de alienați... Tu ai dreptate științifică, mama are — ca să zic așa — dreptate socială... Între tine și mama, de partea cui să fiu eu ?...

Antonina puse pe gura lui Doru mîna ei mică și imperioasă :

— Destul ! Să amînăm pricina asta pînă la anul, cînd vom avea, cu ajutorul Domnului, cuibul nostru propriu.

— Bine, așa să facem.

— Acum să trecem dincolo... Mama ne așteaptă cu cafeaua cu lapte... Dar ce face un băiat cuminte după ce s-a spălat, s-a îmbrăcat și s-a pieptănat ?

Filipache se uită la Antonina cu niște ochi plini de drăgălășie, dar în care pîndea și se ascundea un fel de plictiseală rușinată și ironică.

— Mica mea dragă !... O să ai tu mai mult succes azi, cînd sunt însurat, decît mama cînd mă trimitea la școală, în clasa întîia primară ?

Dar figura Antoninei se făcu serioasă și voluntară :

— Mama de aci știe mai bine catechismul decît mama care ne așteaptă cu cafeaua...

— Bine, bine, dar clipa de cucernicie pe care mi-o ceri tu trebuie să purceadă din inima mea... Altfel... semnul crucii... *Tatăl nostru* sunt prea exterioare și programatice...

— Dă-mi-le acum, așa cum poți... Restul, adică esențialul, îl voi aștepta cu răbdare.

— Nină scumpă !... am trecut și eu pe drumul celorlalți... Cînd mi-erai departe, în țara reveriei, a dorului nestins și a poveștilor cu mînăstiri, cu clopote și cu sfinte vegheri de noapte, mă simțeam gata de pelerinaj la Varatic, la Roma și la Ierusalim... Dar acum, cînd hagița mea mult dragă e prizoniera mea și nevasta mea... uite, vezi, simt, ca un ticălos ce sunt, că am pierdut și avîntul, și desagii pelerinului.

Doamna Sofia Filipache bătu la uşă :

— Veniţi, copii, că se răceşte cafeaua !

Antonina isprăvi vorba începută :

— Dorule, acum fă aşa pentru că te rog eu ; mai tîrziu te va îndemna inima ta.

II

Antonina stă pe divan, lîngă fereastra deschisă, şi croşetează. Soarele tomnatic luminează cu melancolii de aur stuful de tufănică de lîngă casă, spătarul de pluş verde al divanului şi bustul Antoninei. Filipache, adîncit într-un fotoliu de lîngă sobă, priveşte cu ochi micşoraţi acest spaţiu restrîns, în care stau azi, adunate, cărţile, gospodăria, visurile lui secerate şi treierate şi stăpîna cea fragedă a jitniţilor inimii lui... Ce repede a rodit, pentru el, ţarina tinereţii, cum au crescut de grabnic holdele iubirii lui şi ce recoltă bogată şi strînsă fără bătaie de cap... Atîta a fost să fie totul ? Aceasta va fi toată primăvara vieţii lui de artist zbuciumat şi de pribeag al dorului ? Un an de tensiune încîntătoare, de flori risipite prin scrisori, pe la Academie şi pe sălile Universităţii, şi apoi o viaţă întreagă de căsnicie placidă, de plug tras cu înţelepciune, între doi, pe ogoarele anilor uniformi şi de dialogism interminabil : Doru şi Antonina, Antonina şi Doru, Doru şi Antonina, Antonina şi Doru !...

Ce cuminte, ce dulce şi ce cumpănită e Antonina !... E cu tot sufletul la această cuvertură pe care o croşetează... O face pentru mine, o face pentru casa noastră... De unde scoate ea aceste comori de seriozitate şi de devotament ?... De ce nu sunt şi eu ca ea ? De ce nu mi se pare şi mie, cum i se pare ei, că, legînd această căsnicie, am realizat un cap de operă în valurile vieţii, am cîştigat lozul cel mare sau marele diamant ?... Ce drăgălaşă este aşa, cu capul prefăcut în caier de aur !... Şi ce neînţeleasă şi absurdă este inima mea ! Nu mi-e dragă Antonina ?... N-am avut eu norocul să găsesc în ea o soţie curată, sănătoasă, înţeleaptă ca o bătrînă, iubitoare ca o mamă ?...

Ce-mi lipsește ? Nimic... Nu simt nici o lipsă... Doar o nostalgie vinovată să fiu încă o dată singur în odaia mea, să mîzgălesc fără martori caietele mele și să hoinăresc printre oameni și printre scaieți fără nici o preocupare de *cel de acasă*, fără să mă grăbesc să ajung la timp și fără să redijez rapoarte asupra plimbării și întîrzierii mele... Sunt fericit, fără îndoială... Aș fi un monstru să zic într-altfel... Dar ce dreptate are Schopenhauer !... Singură durerea e pozitivă... Mulțumirea, încîntarea, fericirea... sunt un abur care nu se preface nici în rouă, nici în ploaie sensibilă...

Antonina mișcă, în soare, caierul său de aur și se întoarse către Doru :

— Dorule, azi trebuie să mergem împreună la secretarul Universității.

— E absolută nevoie, Ninușco ?

— Este, Dorule... Nu mai este vorba de mica mea vanitate să ne vază lumea unul lîngă altul. Aici m-am lăsat convinsă de argumentele și de repulsiunile tale. Dar cată să întrebăm ce declarații sau ce acte trebuiesc introduse la secretariat, ca să se știe că studenta Antonina Țanțu a devenit, prin căsătorie, studenta Antonina Filipache.

Un rîs anarhic, un rîs de canalie i se urcă în gît și în ochi lui Filipache, dar își dădu seama ce jignire nemeritată ar aduce Antoninei și se reținu în ultimul moment... Antonina, cu ochii plini de soare, nu observă convulsiunile feței lui Filipache.

— Apoi... Ninușco... numai pentru atîta să mergem la secretariat ?

— Gîndești că poți să te duci tu singur ?

— Nu, firește...

— Gîndești că pot să mă duc eu singură ?

— Hm... nici asta n-o gîndesc...

— Ei, atunci care e concluzia ?

— Să nu ne ducem nici unul !

— Nu, Dorule... concluzia este alta : să mergem împreună. E o corvadă, dacă vrei, dar trebuie să apărem împreună. Nu ți se pare că această comparițíe a noastră este și legală, și de bun-gust ? Am renunțat să intrăm, braț la braț, în sala lui Maiorescu sau a lui Coco Deme-

trescu. Poate că ai dreptate. Am fi fost prea senzaţionali. Deşi cît de mult, cît de înfrigurat am visat să mă arăt cu tine, nevasta ta, în acest amfiteatru universitar, unde ne-am cunoscut, unde ne-am logodit, fără ştirea noastră, şi unde am fost, pe urmă, fabula colegilor un an întreg.

— Ninuşca mea dragă!... Treci peste aceste copilării. Vom apărea braţ la braţ mai tîrziu, nu între colegii noştri, curioşi şi geloşi, ci în aula celebrităţii literare...

— Te ascult!... Cred că ai dreptate... Dar dă-mi-o şi tu mie în acest punct! E bine ca autoritatea universitară să ştie din gura noastră că ne-am căsătorit şi să ne arate cum trebuie să procedăm ca să obţinem convertirea numelui meu în matricolă. Secretarul ne cunoaşte. E un om serviabil. Ne va servi de două ori. Ne va da desluşirile trebuincioase în această chestiune a schimbării numelui şi va mărturisi, profesorilor şi studenţilor, că suntem soţ şi soţie. Ce mai vrei? Expeditiv, elegant şi discret!

— Bine, Nino dragă, aşa să facem... Dar cînd mă gîndesc că pînă acum n-am făcut încă nici una din vizitele cerute unor însurăţei! Straşnic noroc am avut, cu nişte naşi domiciliaţi tocmai la Iaşi şi cu puţine perspective de a se muta la Bucureşti!...

— Lasă-te tu purtat, încet-încet... Şi nu vei simţi povara acestor vizite. Le intercalez eu printre zilele şi treburile noastre cum o fi mai bine.

— Fetiţo dragă, să mă ierţi că mă las urnit aşa de greu. N-am mistuit încă bine ceremoniile de la Brăila, decorul de la Iaşi şi toate accesoriile celor două zile de cununie — civilă şi religioasă. Şi încă trebuie să fiu profund recunoscător şi lui tata Anghel, şi lui nenea Naum că s-au zbuciumat în locul nostru şi ne-au chemat doar la iscălitul registrelor şi la pusul cununiilor.

— Numai atîta păstrezi tu din cele două zile ale consacrării căsătoriei noastre?

— Ninuşcă scumpă, de ce întrebarea asta? Am fost fericit de fericirea ta şi fericit de fericirea mea atîta cît pot să fiu eu fericit, cu natura asta a mea, deziluzionistă şi risipitoare.

— Bine, să lăsăm acum... Vom găsi noi leacuri pentru toate... Să ne gătim de plecare... Azi îşi începe cursul Pom-

piliu Eliade. Deşi nu sunt eleva lui, totuşi, aş vrea să-l ascult.

— Atunci cum facem cu secretarul ?

— Mergem întîi la secretariat şi apoi... tu, dacă vrei, te înapoiezi acasă... Şi iarăşi dacă vrei, intri cu mine la cursul lui Eliade.

— ...Adică tocmai de ceea ce voiam să fug... O intrare senzaţională...

— Aci exagerezi. Nici eu, nici tu nu urmăm cursul lui Eliade... Profesorul nu ne cunoaşte, şi cei mai mulţi dintre auditorii lui, tot aşa... Prin urmare, nici o teamă...

— Haide, să fie precum spui tu... Eliade a fost profesorul meu de limba franceză timp de vreo două săptămîni, şi anume, în clasa întîia liceală, la începutul anului, cînd titularul era încă la băi. Mi-a lăsat o sprintenă şi călduroasă amintire. Nu l-am mai văzut de-atunci niciodată. A fost la Paris, şi-a luat doctoratul la temuta Sorbonă şi are azi o crescîndă şi meritată celebritate. Mi-ar fi drag să-l revăd.

— Ei, atunci dă zor şi ia-ţi hainele cele bune, ca să-ţi revezi profesorul.

III

Filipache e singur la biroul pe care azi îl împarte cu Antonina. Urmăreşte de cîtva timp un subiect, trăit ca în vis, odinioară, în copilărie. Este o întîmplare sîngeroasă, care s-a petrecut în satul natal şi în preajma casei părinteşti, dar pe care părinţii lui l-au ferit s-o privească. Se simte azi ceva mai slobod, mai dispus să pîndească avarul izvor al inspiraţiei şi — cu ruşine şi-o mărturiseşte — bucuros că a rămas singur. Antonina şi doamna Sofia Filipache s-au dus în Piaţa Mare, ca să tîrguiască zarzavatul de toamnă. Clariţa e la şcoală. Afară este o zi umedă şi învăluită în primele barizuri de fum şi de clăbuc.

A scris povestea aproape întreagă şi ar fi voit azi să-i dibuiască un sfîrşit. Dar recetind-o de la început, cuvînt cu cuvînt, o găseşte jalnic de impersonală şi clădită

parcă din cărămizi furate din zidul altora... Sunt cîteva pasaje mai viguroase şi mai bogate în culoare proprie, dar sunt altele prea convenţionale şi venite pe gîrla tuturor... Chinuitoare şi uricioasă îndeletnicire!... Cîte neplăceri, cîte ponoase, cîte cărări de deznădejde!... Şi veşnic, duşmănoasa îndoială : „Scriu pentru că este cu adevărat în mine o vînă generoasă şi preursită, ori scriu că am consumat pînă la autofalsificare atîtea maldăre de scriitori străini ?

Ce nenorocire, ce tragedie, cu scriitorii unui neam, ieşit alaltăieri din sfîntul analfabetism ca şi obştesc!... Iată-ne cetind pe scriitorii pe care îi împing înainte şi-i consolidează generaţii lungi de moşi şi de strămoşi, toţi cărturari, mulţi scriitori şi ei... Pe cînd pe noi nu ne mînă înainte şi nu ne consolidează decît barbaria atavică şi un mediu haotic şi mahalagesc, binevenit numai pentru geniul lui Caragiale... Cum oscilează şi cum se precizează sufletul scriitorului nostru între lecturile lui occidentale şi balcanismul vieţii cotidiane?... Hrana lui sufletească (după ce-a consumat de multă vreme pe scriitorii români înaintaşi), scoasă din literatura popoarelor culturale, el trebuie s-o digereze într-un mediu cu totul înapoiat şi antagonic!“...

Filipache goneşte aceste gînduri paraponisite cum ar fi gonit nişte muşte sîcîitoare şi porneşte iar la munca migăloasă. Sunt lucruri întîmplate aievea şi legate de inima lui cu un fir indestructibil de înduioşată amintire. Dar nu e mulţumit cu această încercare de rechemare literară. Ar fi voit mai multă şi mai clocotindă patimă de povestitor !

Fireşte, pentru el este un basm din copilărie. Poate că pe Marin Voicu îl mai ţine minte. Adică ţine minte cum cineva (isprăvnicelul Marin Voicu) îl juca pe genunchi şi-i dădea în mînă un gîrbaci uriaş, dar chipul lui Marin s-a şters în ceaţa anilor.

Marin Voicu era sluga de toată încrederea a lui Vasile Filipache şi isprăvnicel pe moşie. Era om dîrz, rostea pe oameni la lucru mai mult cu gîrbaciul decît cu vorba şi cîteodată întrecea măsura la băute. Atunci era urgie mare. Pe moşia lui Filipache era învoit şi un sătuc de ţigani, o sută de bordeie, dincolo de gîrlă şi aproape de curtea

boierească. Marin Voicu trăia rău cu țiganii. Zăbavnici, pleșcași, vara îndrăgiți de umbra salcîmului, iarna cu nasul în cenușa din vatră, țiganii îl întărîtau pe Marin Voicu și cădeau — mai cu seamă vara, la secere — în plesnetele harapnicului său înfricoșat.

Avea printre țigani cîțiva dușmani de moarte. Michinici ar fi băgat cuțitul în el fiindcă-i bătuse țiganca, anul trecut, la arie. De ce ? Iscoditorii și isteții spuneau multe... Țîrlea l-ar fi strîns de gît, că-l prinsese cu niște porumb verde de furat și-i vărgase spinarea ca pe un ou de Paște... Dar cine ar fi cutezat să se apropie de Marin Voicu cînd trecea printre țigani cu biciul la spinare, ori cînd dăscăleca și încăleca pe roibul boieresc, în alergăturile și în slujba lui de isprăvnicel ?

Țiganii pîndeau pe Marin Voicu să le cază în mînă cînd o fi beat. Și ziua aceea sosi tocmai de Drăgaică, în zi de sărbătoare, cînd isprăvnicelul, după cîteva oale de vin băute, își dădu drumul călare prin „țigănie", ca să iasă nu știu unde, „peste pod", unde îl trimisese boierul... A croit, de-a încălarele, cu biciul pe vreun țigan, a înjurat pe vreunul, l-au întărîtat țiganii cu vicleșug ?... Cercetarea stăpînirii n-a putut să deslușească, și nimeni n-a voit să spună de unde a pornit furia țigănească. Țiganii au tăbărît toți pe isprăvnicelul beat, l-au apucat de picioare și l-au trîntit de pe cal...

Aici Filipache se oprește cu ciudă. Descrierea lui e fără nerv. Mișcarea țiganilor lîncezește. Țigăncile nu zbiară cît trebuie și iureșul țiganilor nu e destul de sălbatic. Pagina trebuie refăcută. Filipache se scarpină în cap. Trebuie să toarne a doua oară, într-un ceas proaspăt și fecund, această scenă tumultuoasă a țiganilor care încaieră pe isprăvnicel. Trebuie, undeva, o proptea îndemînatică, un artificiu care să sporească efectul asaltului și să facă din ceata țiganilor o armată întreagă. Firește, țiganii lui Filipache nu sunt danaii lui Omer, dar mijloacele poeților sunt aceleași :

> Precum năvala mării în țărm sonor de stîncă
> izbește val de val, de vînt întărîtată,
> și întîi zbucnește-n sus, ca, după aceea,
> frîngîndu-se de țărm, să geamă crîncen,

și stînci să încunune și spume să arunce,
tot astfel și danaii, în cetele lor strînse,
dădeau năvală-n luptă...

L-au trîntit de pe cal pe Marin Voicu și Țîrlea a zbierat între țigani : „Lăsați-mă pe mine să-mi săr sufletul cu el !..."

Michinici s-a năpustit și el, cu un cuțit în mînă : „Lasă-mă pe mine, Țîrleo !"

Cine a înfipt întîi cuțitul în beregata lui Marin ? Ucigașii au răspuns neschimbat, cu încăpățînare : „Amîndoi am dat cu cuțitul, cît unul și celălalt !"

Dar mai mult l-au giorsăit decît l-au măcelărit, fiindcă Marin Voicu a mai trăit cîteva ceasuri... L-au adus cu căruța la primărie... Cîinii se țineau după căruță și lingeau sîngele, iar nenorocitul se zbătea și cerea horcăind : „Apă !... Dați-mi apă !..."

Vasile Filipache plecase la tîrg cu o jumătate de oră mai-nainte. Sofia Filipache s-a întors de la primărie galbenă ca turta de ceară, a găsit în calea ei pe Doru, care se juca în țărînă, l-a ridicat în brațe și a izbucnit în plîns... Și Doru își aduce aminte de ora aceea plină de soare și de colb, cînd maică-sa îl ținea strîns în brațe și plîngea...

În sfîrșit, cu muncă, cu încordare, schița o să iasă... Dar totul atîrnă de justificarea de la urmă. Un sfîrșit fericit, o încheiere meșteră, o cupă încinsă cu ghirlandă, care să primească, legitim, armonios, unda vinului vărsat !...

Filipache întrevede, ca prin niște bălării pe care le agită vîntul, curba grațioasă a ideii terminale... Iată, așa trebuie să șerpuiască sfîrșitul !... Și se apucă să scrie. Dar doamna Sofia Filipache și Antonina s-au înapoiat din piață, și carul cu zarzavat s-a oprit la poartă.

Antonina intră în odaie, puțin rumenită de frigul de afară, zveltă și amicală...

— De ce e băiatul meu atît de întunecos ?... Amărîta asta de literatură îmi sluțește băiatul !...

Îl sărută pe frunte și-i vîrî în gură o bomboană dintr-un pachețel pe care l-a adus atîrnat de deget...

Doru mestecă bomboana cu comică dezolare.

— ...Vrei, nu vrei, bea Grigore agheasmă !... Ninușca mea dragă !... mai stai pe dincolo cîteva minute... Urmăresc o idee și nu voiesc să-mi scape !...

— Lucrează în pace !... Eu mă duc să dau ajutor mamei.

Dar ideea care îi nălucise lui Doru, însorită şi grațioasă, se topi şi se pierdu sub dibuielile lui grafice ! „Nu găsesc sfîrşitul care-mi trebuie !... A zburat ceva adineaori de sub nasul meu, nu ştiu ce călifar încîntător, dar am fost ageamiu şi am rămas cu buzele umflate !..."

Îi veni, într-un moment, să se supere pe Antonina că a intrat în odaie tocmai cînd își urmărea ideea, dar probitatea lui sufletească birui... „Aș ajunge ca D'Argenton, poetul sterp din romanul *Jack* al lui Alphonse Daudet... Toată lumea e de vină în jurul meu... Mă turbură, îmi taie firul inspirației sau îmi fură ideile... Dar nu e mai puțin adevărat că de cînd m-am prins tovarăş cu Antonina, scriu cu noduri, stau năuc, cu pagina în fața mea cînd biata fată e lîngă mine şi suspin tainic după ceasurile mele de sihăstrie literară... Noroc că la primăvară, cel mai tîrziu la Sf. Dimitrie viitor, ne vom muta într-o bojdeucă a noastră, unde să pot să mă izolez şi să lucrez !..."

Antonina reintră în odaie de-a binelea. Doru se simte, cu mirare, iritat împotriva ei, dar se stăpînește și se jăluiește fățarnic :

— N-am izbutit nici azi să pun în coporîie jurata asta de schiță. Mi-a scăpat sfîrșitul printre degete adineaori, cînd ai venit.

— Băiatul mamei o să găsească altul și mai bun.

Doru răspunde plictisit :

— Da, dar voiam să scap odată de belea și să fac o încercare la revista lui Ollănescu-Ascanio.

Antonina ridică filele de pe masă și le pune în ordine.

— Titlul rămîne același, așa e ? *De Drăgaică, în sat la noi ?...*

— Păstrez titlul, dar mi se pare nejustificat și pleoștit pînă ce nu voi găsi movila în care să-l înfig.

— Un dram de răbdare !... Lasă-mă să văd și eu modificările de azi și să ghicesc cam încotro bate vîntul inspirației tale. Cauți un sfîrșit zguduitor sau un cîntec din bătrîni ? vrei un document sau o baladă ?

Doru înghiţi un nod de intimă umilinţă. Antonina avea o atitudine şi o claritate în ochi care îl pogorîră în clasele primare... Doru se gîndi : „Stai, frate, că e nevasta mea !... Cînd am pornit s-o iubesc era la o lecţie care preamărea însuşirile femeii şi fericirea de-a întîlni şi de-a iubi o femeie excepţională !... Dacă e superioară mie, este tot pentru mine şi pentru treburile mele !“

— Mămico dragă, ceteşte-o, receteşte-o, cîrpeşte-o... şi spune-mi ce prohab să-i dau... Vreau să-mi acord un alibi... N-am fost la examene fiindcă mă prigonea această stafie literară... Vreau ca profesorii şi colegii, cînd mă vor ceti în revista *Literatură şi artă română,* să spună măcar atîta : „Ar face bine să-şi treacă întîi examenele şi pe urmă să plictisească muzele române !...“

IV

Intrarea Antoninei în familia Filipache-Calfaiani plutea mereu, ca o luntre neînţeleasă şi suspectă, pe deasupra apelor sufleteşti ale membrilor familiei. Clariţa o găsea pe Antonina prea serioasă, prea rece, prea profesorală, şi-i era urît să vadă acest tip didactic, de care era sătulă, stabilit acum şi în casa lor. Doamna Calfaiani, sora doamnei Filipache, o găsea pe Antonina pe gustul ei, căci o vedea sprintenă şi inteligentă, dar nu se mîngîia că n-avusese nici o parte în tainele premergătoare şi în peţitul acestei nepoţele. Nu admitea apoi — altfel decît restul familiei — această însurătoare la pragul tinereţii, cînd viaţa ţi se deschide largă, zburdalnică, plină de cîntece şi de hore, ca o grindină de petrecere. De multe ori îl căina pe Doru, şi în gîndul ei, şi cu glas tare : „Aoleo, Dorule maică, de-abia te ridicaşi în lume, şi te legaşi de piciorul patului cu brîul nevestii... Unde eşti tu, kir Calfaiani, care ai vînturat ţările şi muierile pînă ce te-ai astîmpărat şi te-ai însurat !...“

Sofia Filipache, deşi înţeleaptă, resignată, şi, la suprafaţă, drăgăstoasă cu Antonina, în inima ei avea rezerve pe care nu putea să le biruiască. Se încredea în

cuvintele și în judecata lui Naum, ascultase cu bucurie aprecierile și laudele Sandei Hagi-Oprea ; totuși, prima întîlnire cu Antonina nu-i încălzise inima. Pe neștiute, în tainele conștiinței, Sofia Filipache avea un nelămurit resentiment împotriva acestei străine din lumea întreagă, care robise inima, tinerețea și viitorul feciorului ei pînă la ușile bisericii și la lanțurile cununiei ! O vedea pe Antonina isteață, pricepută într-ale gospodăriei, învățată la gătit ca o bucătăreasă cu diplomă, o vedea curată și rostind prin toată casa, dar nu putea încă s-o iubească !... Nu-i plăcea cînd îl punea pe Doru la atîtea ascultări : să se scoale la șapte dimineața, să se spele (dacă se poate peste tot) cu apă rece ca gheața, să nu bea vin, să nu fumeze... ba, mîine-poimîine, să doarmă și cu fereastra deschisă... Bune or fi toate aceste reguli, dar nu se cuvine ca tocmai femeia să-l lege pe bărbat cu ele, și cu atîta neînduplecare și tiranie cum face Antonina... Cine știe ce altă pravilă tainică i-o mai fi pus în spinare bietului băiat, despre care el nu poate să vorbească, iar ea, mama lui, nu poate să-l întrebe !...

Naum și nevastă-sa, Emilia, făceau parte din categoria pozitivă. Găsiseră pe plac pe Antonina din primul moment și sporiseră în dragostea lor și în buna lor convingere despre această scumpă cumnățică. Celălalt frate, maiorul Daniil, și nevastă-sa, Calipso, fuseseră și ei la Iași, la cununie, dar rămăseseră, sufletește, mai departe, amabili și nedeterminați.

Cazanul curiozității, al ipotezelor și al avidității de informații fierbea însă la București, între familiile Calfaiani, Iliuță și Matache, fiindcă soții Hagi-Oprea erau prea bătrîni și pironiți în fotoliile lor, iar Sanda era cea mai devotată prietenă a Antoninei. Era o fericire că familia Iliuță locuia tocmai la Urlați, dar nenea Iliuță era acum la putere și, cînd el, cînd țața Varvara, veneau prin București și dădeau pe la neamurile din strada Semicerc.

Știind mai din vreme că soții Iliuță vor sosi amîndoi în București, doamna Calfaiani se hotărî să facă o masă în familie, de bucurie că a sporit familia cu încă un suflet, Antonina lui Doru. Doamna Calfaiani chemă și pe soții Matache și dădu foc mașinii de gătit ca la Crăciun

şi ca la Paşte. Dar în chiliile domniei-sale nu era loc destul. Se înţelese cu Sofia Filipache să facă masa dincoace, la ea, în odaia din mijloc.

Luară loc la masă Iliuţă, Matache, soţiile lor, Doru şi Antonina, cele două matroane surori şi Clariţa. Lampa era atîrnată deasupra mesei şi era aprinsă, fiindcă afară era o zi posacă, cu nouri negri şi cu burniţă. De la bucătărie răbufneau în odaie mirosuri plăcute şi calde, înlocuind deocamdată căldura sobei, încă neintrată în slujbă. Încăperea era strîmtă, dar buna dispoziţie a conmesenilor era imensă. Pare că tocmai această strîmtorare şi această intimitate o căutau de multă vreme. Doamna Calfaiani era o renumită bucătăreasă, eleva lui Calfaiani, răposatul ei soţ, care însă nu mărturisise niciodată că fusese ucenic de bucătar în Ianina.

Antonina se oferise să servească, dar doamna Calfaiani îi declarase cu emfază :

— Nu poate să slujească acela în cinstea cui e dată masa.

Şi Antonina îmbrăţişase pe doamna Calfaiani întru satisfacţia zgomotoasă a conmesenilor. Clariţa şi spălătoreasa casei — chemată anume şi prefăcută în jupîneasă pentru ora aceea — ţinură grija bucatelor şi a farfuriilor.

Masa era simplistă, dar grasă, plină, patriarhală şi stropită cu cel mai bun vin pe care-l găsise nenea Iliuţă în pivniţele unui prieten de la Valea-Călugărească. Nimic altceva decît meniul bunicăi : o supă cu găluşti, o găină rasol cu hrean sau cu mujdei, după alegere, a doua găină, mîncare cu caise, un muşchi de porc la tavă împănat cu usturoi şi plăcintă cu mere... Dar toate acestea trecuseră prin mînă de meşter, prin vigilente măsuri de curăţire şi printr-un foc calculat matematic.

Interesul mîncării birui îndelung interesul de-a privi şi de-a asculta pe Antonina. N-o vedeau întîia oară, dar de-abia acum observau că are cîţiva pistrui ovreieşti pe un obraz, că rîde cu gura, dar ochii îi rămîn aproape serioşi, că are un glas cam bărbătesc, că are un sîn atît de mic, încît o să fie peste putinţă să alăpteze copilul, dacă o rămînea însărcinată şi o putea să-l nască...

Iliuţă prezida masa cu firescul său ceremonios, dar consolidat fericit de situaţia lui de secretar al primăriei din

Urlați și membru al partidului conservator. Și, precum se știe, conservatorii luaseră puterea, sub conducerea venerabilului șef Gogu Cantacuzino, la 15 zile după bătălia din strada Enei, adică din ziua de 12 aprilie 1899. Matache avusese norocul să rămînă la abator! Îl învățase Doru ce să facă. Îi ticluise adică o scrisoare către primarul capitalei și-i dăduse curaj să ceară o audiență. Delavrancea, primarul capitalei, se înduioșase și se declarase ocrotitorul lui Matache. Nenea Matache uitase martiriul său politic din strada Enei. Numai cînd se privea în oglindă vedea că o mustață este mai mică decît cealaltă.

Varvara lui Iliuță și Catrina lui Matache stăteau încă politicoase și rezervate în unitatea veselă care începea să se închege. Nu le reținea nici răceala, nici mîndria Antoninei, căci era comunicativă și apropiată. Le reținea — pe neștiute — depărtarea dintre școala lor primară, neterminată, și Facultatea de litere a Antoninei. Mă rog, verișoara lor era fată învățată. Se vedea după limba ei, ca din carte, și după atîtea lucruri știute, de care vorbea cu Iliuță și cu Matache. Dar — la ce să vorbim cu păcat? — ruda lor cea nouă părea modestă, la locul ei și cu toate mințile acasă, măcar că era studentă la facultate.

Între ele, Varvara și Catrina făceau o pereche bogată în contraste. Varvara era rotundă, sănătoasă și pozitivistă. Catrina era scofîlcită, plină de beteșuguri și superstițioasă. Dar amîndouă erau niște eroine ale maternității și ale sărăciei cocoloșite și mistificate. Și una, și alta aveau cîte cinci-șase copii, numai că Varvara se ținuse bine, pe cînd Catrina rămăsese beteagă. Ambele familii, dar mai ales familia lui Matache, cășunau doamnei Calfaiani, de multe ori, supărări și cheltuieli.

Oricum, zilele nu seamănă între ele. După douăzeci, de necaz și de post, mai vine una, de voie bună și de praznic. Drept vorbind, pentru familia lui Iliuță azi era vreme bună și belșug, și cît vor fi „ai noștri" la putere, viața la Urlați va avea înlesniri și mîngîieri. Dar cine știe cum se învîrtește roata politică și ce prefaceri neașteptate pot să vină!

Iliuță cunoaște aproape exact ce intrigi surde, ce zbucium și ce lupte mascate se petrec azi în partidul conservator și chiar în sînul cabinetului ministerial. Dar, în

viață, trebuie să ai totdeauna un dram de filosofie, și cînd dai de un vin bun să nu-l disprețuiești. Iliuță bea în sănătatea însurățeilor și caută să uite certurile cu junimiștii și de îngrijitoarea lor neparticipare la guvern. Însă își aduce aminte că are treabă la unul din ministere ; și a cetit deunăzi, în ziarul partidului, că la acest minister a fost numit șef de cabinet tocmai un prieten al lui Doru...

— Spune-mi, Dorule — întreabă Iliuță — Bujoreanu, pe care l-au numit deunăzi șef de cabinet, nu este prietenul dumitale ? Pare că așa știam.

Filipache, viu surprins, se uită la Antonina :

— Știi că are haz ! Bravo, lăutarul nostru ! Să știi că el trebuie să fie ! Nene Iliuță, aflu vestea asta acum, de la dumneata, fiindcă, din păcate, nu m-am l cuit : nu urmăresc ziarele... Mă voi interesa chiar astă-seară și voi afla.

— Dar ce face prietenul celălalt, cel cu Iordanul mutat la 28 martie ?

— Badea Jiu ? Tare-mare ! Este acum la Iași. S-a cam lepădat de socialism o dată cu boierii socialiști și trăiește și el în Iași pe lîngă *generoșii* trecuți la liberali... A fost la nunta noastră și a repetat botezul de la 28 martie, dar cu șampanie...

— Ei, ne pare rău. N-am putut, cu nevoile noastre, să fim și noi la nunta voastră. Ne-a spus țața Sofia că a fost mare petrecere și mare belșug.

— Nene Iliuță, noi nici nu le-am dorit, nici nu le-am gonit. Naum și cu gheneralul lui au voit să facă pe camarazi să petreacă și le trebuia un prilej... și l-au găsit cu nunta noastră...

— Lasă, că a fost bine !... Să trăiți, să înfloriți și să rodiți, că, fără roadă, via nu e vie și căsnicia nu e căsnicie !...

Iliuță deșartă paharul. Situația politică i se pare mai puțin întunecată. Dacă se face împăcarea cu junimiștii sau chiar dacă vine un guvern pur junimist, cu Carp în frunte, cine o să vie la primăria din Urlați ? Acolo nu există deosebire între albi ; sunt toți conservatori ! Prin

urmare, el rămîne la primărie ! Se întoarce iar către Doru :

— Bine ai făcut ce-ai făcut cu cumnatul Matache... Bravo primar ! Bravo Delavrancea !...

Matache își vede tacticos de masă. De cînd este protejatul primarului conservator, a renunțat la orice fel de veleitate politică, fie ea chiar de palavre la un pahar cu vin băut între neamuri. Deci... Iliuță nu mai are cu cine discuta. Partida de table politice, între țigare și cafea, e suprimată. Dar îi place verișoara Antonina. De unde știe ea cum se muncește via, cum trebuie să faci un grajd pentru vite și cum ții un registru de partizi ?...

Antonina, din vorbă în vorbă și fără să caute cu dinadinsul, își amintește unele lucruri învățate lîngă maica Antonina, ca secretară de econoamă și ca scriitoare de registre... Cu toate acestea, peste nourii de afară, mai este încă un strat de nouri, apăsători pentru toată suflarea conservatoare din țară.

Iliuță își sprijinește fruntea în palmă și-și descarcă greul inimii într-un suspin, care pogoară pe barbeții lui ca o plasă de umbră pe munții Hermonului.

— Merge greu de tot cu tratativele împrumutului în Germania... Și ne-a pus în mare cumpănă telegrama regală trimisă lui Dimitrie Sturdza de ziua lui...

Dar cine din conmeseni poate să întovărășească pe Iliuță pe calea acestor probleme de stat !... Matache bea și tace. Doru zîmbește fără să vorbească, cu gîndul la capul lui Bujoreanu, printre solicitatorii din anticamera ministerială. Varvara și-a pus ochii pe bluza Antoninei, făcută din pînză de casă, și-i cere deslușiri. Clarița, aleargă la o colegă. Catrina ascunde cu mîna ceașca din care a băut cafeaua și pe care a întors-o cu gura în jos, pe farfurioară.

Conmesenii se ridică, încarcă cu mulțumiri și cu complimente pe doamna Calfaiani și se despart. Iliuță îl ia la o parte pe Doru și îl privește în ochi lung și pregătitor.

— Vreau să-ți vorbesc ceva serios...

— Spune, nene Iliuță.

— Așa e că te gîndești mereu la șeful nostru de cabinet ?

— Adevărat că mă gîndesc.

— Ascultă-mă, Dorule. Eşti acum bărbat deplin. Te-ai însurat, vei avea mîine căsuţa ta, vei începe să cunoşti greutăţile vieţii.

— Nene Iliuţă, am început să le cunosc de pe acum.

— Vezi bine, aşa e viaţa... M-am gîndit mereu la tine zilele astea şi m-am hotărît să-ţi dau un sfat prietenesc şi bătrînesc.

— Care, nene Iliuţă ?

— Aruncă nepăsarea ta de pînă acum şi înscrie-te într-un partid politic !... Priveşte la Delavrancea ! Priveşte la Maiorescu !... Stai şi judecă pe prietenii tăi socialişti... Morţun, Radovici, Diamandy, Nădejde... au trecut toţi la liberali... De ce ? Le-a dat Dumnezeu, cum se zice, mintea moldoveanului cea de pe urmă ! Îşi risipeau tinereţea, băteau apa în piuă, rîdea lumea de ei... Dorule, deschide ochii şi tu şi înţelege oamenii cu care trăieşti ! Nu te socoti mai înţelept decît aceia pe care îi ţineai, pînă ieri, mai înţelepţi decît tine. Ia viaţa aşa cum este ea. Ca mîine, vei avea un copil... Pe urmă, încă unul... Ce vei face tu cu cele cîteva mii de lei ale tale şi cu venitul zestrei Antoninei ? De-abia chiria casei şi demîncarea ! Nu e aşa ?

— ...Da, nene Iliuţă, nu zic altfel...

— Apoi vezi !... Şi unde mai pui că voi amîndoi sunteţi încă studenţi. N-aţi făcut rău că v-aţi luat devreme. Eu am tot vorbit cu Varvara, care se mira de graba voastră. „Lasă pe copii că au făcut bine ! Să n-apuce să-şi risipească dragostea pe la conacele de pe drum...“ Dar acum e vorba să întemeiaţi un trai chibzuit, la care să rîvnească şi altă lume. O să isprăviţi învăţătura şi o să puneţi diploma în buzunar. Şi pe urmă ? Cine vă cheamă la catedră ? Cine vă trimite în streinătate, ca să vedeţi şi voi lumea şi să vă lustruiţi învăţătura ? Îţi place prietenul dumitale Bujoreanu ? Eu zic că a fost băiat cuminte ! Şi ce l-a costat ? S-o fi dus la Delavrancea, la Arion... mă rog, la vreunul dintre cărturarii conservatorilor, şi i-o fi spus : „Ştiu să scriu !...“ Nu poţi să spui şi tu la fel ? Ba încă cu mai multă dreptate decît Bujoreanu !...

Filipache începu să rîdă. „Nenea Iliuță face critică literară !..."

— Nu zic bine ? Te las să chibzuiești și să judeci singur. Și să nu crezi că te îndemn să te iei după Bujoreanu și să te înscrii la boieri. Pentru mine ar fi mult mai bine să te înscrii la liberali. Și care ar fi momentul cel mai nimerit ? Cînd să te înscrii, dacă nu acum, cînd toată protipendada socialistă a trecut sub steagul liberal ? Zău, Dorule !... Ce bine ar fi să te văd într-o zi dat și pe tine la gazetă, printre generoșii partidului liberal ! Gîndește-te, omule, că îmi iei o piatră de moară de pe suflet ! Ce mi-ar mai păsa de zilele opoziției cînd aș ști că văru-meu este inspector, deputat, mă rog, consilierul și colaboratorul lui Haret ! Am și eu copii de școală ; mă gîndesc mereu : știu eu unde o să ajungă conservatorii mei cu atîta vrajbă în familie ? Și pe urmă, cine și-a numărat zilele și știe ce-l așteaptă ? Așa că sfatul meu și dorința mea asta este ! Hotărăște-te și leagă-te cu liberalii ! După capul meu, au mai mult viitor decît boierii noștri...

— Nene Iliuță, ce răspuns să-ți dau ? Să-ți răspund și eu ca orice prost, care e și însurat : lasă-mă să mă sfătuiesc cu muierea...

— Bine... foarte bine... Antonina mi se pare o femeie cu cap !

V

„Lui Doru Filipache
Costache Boruzescu
îi trimite, de la mînăstire,
smerite închinăciuni
și frățească hiritisire.

Frate Dorule, am primit cartea ta de poftire la nuntă. Nu m-ai uitat. Îți mulțumesc, măi frate ! N-am putut să viu. Cum era să viu ! Numai de nuntă nu sunt acum ! Nu simt nici o îmbunătățire. Poate eram mai zdravăn

cînd ați venit și m-ați văzut, la sfîrșitul lui septemvrie. Dar nu mă plîng de nimic. În starea mea de azi, nu puteam să nimeresc mai bine ca la Mînăstirea Neamțu. Îmi pare rău că n-am căutat-o mai devreme...

Frate Dorule, fii sănătos! Îngăduiește-te și trăiește bine cu tovarășa pe care ți-ai ales-o! Spune-i că-i păstrez în inima mea un gînd cald și recunoscător că m-a dat în grija maicii Antoninei, de la Varatic. Maica Antonina a venit de două ori pe la mine. Mi-a adus pere, mere, caș proaspăt, o pîine cît roata carului, alte lucruri de mîncare și două „gavanoase“ cu dulceață de gutui, unul de gutuie rasă și altul de beltea. Mi-a spus să mănînc multă dulceață de gutuie, că e bună la boala mea. M-a înduioșat... Am văzut-o pe mama în costum de călugăriță.

Prietenul doftor a plecat și el. Nu era să se călugărească lîngă mine. Dar mă împac bine și cu doftorul mînăstirii. Poate că îl știi și tu, ori îl știe soția ta. Nu e prost. Multă carte doftoricească nu știe, dar... e mai bine cu un deștept la pagubă decît cu un prost la cîștig.

Mi-a dat un sfat, de unde am înțeles că are inimă și minte. Adică n-are nici o trufie și nici o zulie pe alți doftori mai învățați și mai destoinici decît el. Mi-a spus că la Mînăstirea Agapia trăiește, retrasă și suferindă, o doftoriță care bate pe toți doftorii din țara românească. Astă doftoriță s-a lăsat de meșteșug, nu mai primește bolnavi, dar uneori, cînd e mare nevoie sau este rugată de cine știe cine, se ridică din pat (că e bolnavă și ea!) și face minuni! Te rog întreabă pe doamna Antonina dacă cunoaște pe această făcătoare de minuni de la Mînăstirea Agapia sau dacă a auzit despre ea.

Știu și eu ce să mai fac? Mă bate gîndul să mă duc s-o văd. Ce-o să pierd? Esculapul meu îmi spune că colega lui de la Agapia, ca suflet și ca purtare cu lumea, este de o rară gingășie. Poate că primește să mă vază și să mă cerceteze. Dar iar cad pe brînci și mă întreb: Și dacă m-o cerceta, ce-o să-mi spună mai mult decît mi-au spus alții și scuip eu în fiecare zi?...

Păcat! ar fi trebuit să cunosc locurile astea măcar cu un an mai devreme... Stau tot în chilia pe care o știți, în dosul magaziilor mînăstirii... E un colțișor scobit ca

un fund de căldare. Nu se simte nici o adiere. Îmi spunea doftorul deunăzi că numai la Davos, în Elveția, a mai văzut așa loc bun de iernat pentru cei bolnavi de piept... Soare dulce, cer prielnic, mirosul brazilor vecini și pacea asta mînăstirească, întreruptă, rar, de sus, de croncănitul corbilor călători.

Dar oamenii care trăiesc aici în mînăstire !... E adevărat, mai lipseam eu... Aici să vii sănătos și să stai un an întreg pentru documente omenești...

M-am împrietenit la toartă cu părintele Chesărucă. Rămîne cel dintîi din colecție. N-am văzut un idealist mai mare pînă acum ! Eu credeam că pentru formarea unui idealist nu este mai bună școală decît a lui Platon și a lui Kant. M-am înșelat... Părintele Chesărucă ar putea să dea lecții și lui Platon, și lui Kant... Călugărul ăsta (în felul lui un gospodar de mîna întîi) de două ori și-a împărțit, pînă acum, averea la „calici"... Da', știi, tot !... pînă la cămașă și la ciubote... Și cu o singură cămașă și cu dulama pe deasupra a plecat la Sfîntul Munte... Dar nici acolo n-a găsit călugăria după calapodul lui și s-a înapoiat la Mînăstirea Neamțu... Omul ăsta n-are griji, n-are temeri, n-are lupte cu sine, nu se sfiește să mănînce cu mine, să vegheze lîngă mine, să mă ajute la neputințele mele de ofticos... Știe ce e moartea, știe la cine se duce, știe pentru ce a intrat în mînăstire !...

N-am vreme și n-am inimă să mă împrietenesc și cu Moralescu. Ăsta e, poate, și mai tare decît Chesărucă. E urmașul lui Origen. Singur pe sine s-a făcut famen, pentru împărăția cerurilor. Îmi pare rău că trebuie să-l las mai deoparte.

Și trebuie să las deoparte și pe vlădica Narcis, starețul mînăstirii ! Unde pot să mă duc eu la stăreție și să stau de vorbă cu sfătosul bătrîn atîta cît aș fi făcut-o dacă eram teafăr ! Rar om mai e vlădica ăsta ! Istoric, poet și un credincios fanatic. Îmi spun toți pe aici că molitfele lui gonesc dracii și dau tămăduire !

Am intrat într-o lume de care n-aveam nici o idee... Dar păcat, e prea tîrziu !... M-am înfierbîntat cu scrisul acestei epistole... Pare că mi-am ieșit — vai, cîteva

clipe ! — din urciorul meu hodorogit şi am fost altul... Dar, iată... iată dezamăgirea şi realitatea !...

Dorule... aruncă în foc petecile astea, dar păstrează în inima ta prietenia şi amintirea lui Constantin Boruzescu !“

VI

— Să trăieşti, Nina mea dragă !... Noroc şi viaţă lungă !... Să-ţi trăiască bărbatul !... E acasă şi el ?...

Elvira aruncă pe canapeaua din verandă un pachet alb de la „Capşa“, o jerbă de flori de la florăria „Gunesch“ şi o învălui pe Antonina într-o îmbrăţişare lungă şi pătimaşă.

— N-am venit pînă acum în căsuţa voastră fiindcă... nu mi-a sosit încă darul de casă nouă pe care vreau să vi-l fac. Dar n-am putut să mai aştept.

Antonina o dojeni ca pe o soră :

— Şi tu ţii la aceste forme şi convenienţe ? Ce păcatele ? ! Vino încoace în chilia noastră... Doru te-a ochit prin fereastră şi a fugit dincolo, să-şi rectifice... uniforma.

— Ei, poftim ! Astea sunt forme şi convenienţe !

— Nu, Elviro !... Asta este elementară cuviinţă.

Intrară în odaia cu ferestrele spre stradă, plină de miros de răşină proaspăt aprinsă şi de insinuarea dulce a primului foc făcut în sobă.

— Ce chilie drăgălaşă !... Se putea altfel ? ! Sunt în lume legi misterioase... care ne subjugă cu înalta şi mascata lor armonie... Chilia ta de la Varatic trebuia să-şi găsească un echivalent şi o prelungire la Bucureşti... Şi nici mirosul de răşină nu putea să lipsească !

— Da... dar pentru un cuvînt cam prozaic. Soba e veche şi cam miroase... Şi atunci am aprins puţină răşină...

Doru Filipache intră cu mîinile întinse spre Elvira :

— Bine-ai venit în schitul nostru !

— Aşa e ?... Asta e cuvîntul situaţiei... Noroc şi sănătate !... Flori multe în calea voastră !... Şi pînă cînd le

veți face voi să răsară, îngăduiți-mi mie să vi le aduc așa, din cînd în cînd.

— Îți mulțumesc cu adîncă plecăciune, domnișoară Elviro ! Rămîne acum să ne explici de ce ne-ai adus și aceste prăjituri.

Cineva bătu la ușă. Antonina ieși o clipă să vorbească. Elvira privi pe Doru din ascunzișul genelor ei lungi și languroase :

— Trebuie o explicație ?... Va veni mai tîrziu... Vei inventa-o singur.

Filipache se dojeni el pe el însuși : „Asta înseamnă a căuta pe naiba în cînepă !..."

Antonina reveni și propuse :

— Fiindcă avem prăjituri, nu ne mai trebuie decît apă... Renunțăm la dulceață, așa este ?...

— Da, Nino... Cum vrei tu... Îmi dai voie, domnule Filipache, să mă uit prin cărțile dumitale ?

— Cum de nu, domnișoară !... Dar nu se mai vede bine. Așteaptă să ne aducă lampa.

Servitoarea aduse, pe o tavă, cîteva pahare și o sticlă cu apă.

— Elviro, am introdus și în strada Semicerc apa fiartă și răcită în sticle, la pivniță... Pune tava pe masă, fetițo, și adu-ne lampa...

— Tot dumneata ai învățat-o pe Antonina și nevoia asta cu apa fiartă ?

— Ți se pare un lucru rău, domnule Filipache ?

— Domnișoară Elviro, cred că este un lucru bun, dar trebuiesc uriașe cheltuieli de voință și de stăruință să introduci între barbari un obicei civilizat.

— Asta înseamnează că Nina noastră este o bravă tovarășă din caravana lui Stanley... Dar iată-mă fără de veste tocmai la un pas de al doilea motiv al vizitei mele... Pe lîngă dorința mea să văd cuibul vostru, mai este ceva... Am venit să vă poftesc, pe mîine seară, în loja mea, la reprezentația Agathei Bârsescu.

Filipache întrebă, dintr-o dată, fără nici o răzgîndire :

— Care reprezentație ?

— *Magda* lui Sudermann... Am citit piesa mai demult și o țin minte destul de bine, dar n-am văzut-o jucată

pînă acum... Cei ce au văzut-o pe Agatha Bârsescu în *Magda* sunt entuziasmați ca niște hagii care se înapoiază de la locurile sfinte... Am o lojă pentru reprezentația de mîine. Mîine, marea noastră tragediană apare încă o dată în rolul acesta — zice-se rolul ei favorit. Ce ziceți ? Îmi faceți această bucurie pe care v-o cer ? Veniți cu mine să vedeți *Magda ?*

Filipache fu gata să deschidă gura și să răspundă afirmativ, dar se întîlni ochi în ochi cu Antonina și rămase fără glas. Antonina luă, după prăjitură, paharul cu apă și, ținîndu-l între degete, puse această problemă :

— Nu putem să mergem la Agatha Bârsescu decît cu soacră-mea și cumnată-mea... ba socotesc că și cu doamna Calfaiani, mătușa lui Doru... Toate au auzit de Agatha Bârsescu și vor s-o vază. E cu neputință să jignim familia și să mergem numai noi doi.

Filipache începu să protesteze :

— Fugi de-acolo, Ninușco ! Atunci ar trebui să chemăm telegrafic și pe nenea Iliuță și pe țața Varvara !

Antonina replică, lucidă și categorică :

— Gîndește-te mai bine și vezi că am dreptate. Și mai este altă chestiune... Putem s-o luăm pe Clarița cu noi, să vadă această reprezentație ?

Elvira interveni :

— Aici lasă-mă pe mine să-ți răspund, care cunosc piesa...

Doru nu avu răbdare să asculte părerea Elvirei și se ridică cu alt protest :

— Nino dragă, Clarița este elevă în cursul superior de liceu ! Ce temeri și ce prohibițiuni vrei tu să institui pentru ea ? Lasă-mă pe mine să cercetez situația și să fac cum va fi mai înțelept. Domnișoară Elviro, negustorește, care este oferta dumitale ?

— Vă ofer trei scaune, mîine, în loja mea. Adică și mai bine : poftim, aveți aici biletul cu numărul lojei. Ocupați loja, și apar și eu mai tîrziu.

— Foarte bine ! Restul ne privește. Pentru numeroasa mea familie, din București și din Urlați, răspund arginții mei. Iar dumneata, domnișoară Elviro, primește un potop de mulțumiri și de complimente !...

— Cu condiția ca Antonina să nu facă opinie separată...

Antonina avu un gest larg și dezinteresat :

— Elviro dragă, eu nu pot să uit niciodată ce reguli de delicatețã mă leagă de rudele mele.

Filipache răspunse cu ironică zburdălnicie, dar pe urmă își dădu seama că a făcut o greşală :

— Te-am înțeles... Ar fi singurul caz cînd putem admite ca oarecine să fie mai catolic decît papa.

Elvira avu aerul că n-a auzit cuvîntul lui Filipache.

— ...Ce văd aici ? Portretul lui Sar Péladan şi autograful lui ? De unde le ai ?

— Ai uitat că a trecut prin Bucureşti acum doi ani ? Fireşte că n-am fost eu primul destinatar.

— Ce mai fac prietenii dumitale, acei băieți inteligenți pe care i-am cunoscut anul trecut ? Nu i-am mai întîlnit în drumurile mele şi nici prin reviste n-am mai dat de numele lor.

— Boruzescu, cel mai prețios dintre ei, e bolnav de ftizie... Mă doare inima de el, bietul băiat, şi-l jelesc ca pe un frate. Cît despre Bujoreanu, dacă n-ai fi fost prea absorbită de medicina dumitale, ai fi auzit că el e șef de cabinet.

— El este ? Iată ce noutate ! Am crezut că noul şef de cabinet este vreun frate mai mare sau vreun neam al poetului Bujoreanu.

— Deloc. Este chiar bardul nostru.

Elvira se aşeză din nou pe scaun şi începu să-şi pună mănuşile.

— Copii, mă duc. Ca să fiu liberă mîine seară, trebuie să înlocuiesc azi pe colegul care va face mîine acelaşi lucru pentru mine. Cred, domnule Filipache, că nu vei mai găsi bilete pentru *Magda*... Spre siguranță și spre liniştea conştiinței dumitale, du-te şi întreabă chiar acum. Şi pe urmă vei putea să te destăinuieşti familiei dumitale, fie că ai găsit bilete, fie că n-ai găsit...

— Ideea este bună. Dar ce facem dacă într-adevăr nu mai sunt locuri ?

— Spui acasă toată povestea. Invitația mea, demersul dumitale şi... perspectiva unei viitoare reprezentații...

— Ce te face să crezi că nu voi mai găsi locuri ?

— Mai rămăseseră foarte puţine. Dar du-te şi verifică.

În momentul plecării, Antonina propuse următoarea dezlegare :

— Dacă Doru nu găseşte încă o lojă, sau încă două staluri, nu putem aduce cu noi nici pe Clariţa fără mama, nici pe mama fără Clariţa... Şi atunci, Elviro, să ne dai voie să venim cu amica noastră Sanda.

Filipache răspunse Antoninei cu oarecare nerăbdare :

— Şi dacă Sanda nu este acasă ?... Ori este acasă şi are musafiri, sau migrenă, sau necazuri mai tari decît celebritatea Agathei Bârsescu ?... Nu putem să găsim astăseară cheia situaţiei de mîine seară... Să aşteptăm pînă mîine...

În seara următoare, Sanda, Elvira, Antonina şi Doru erau toţi laolaltă cu cinci minute mai înainte de ridicarea cortinei. Cu toate că *Magda* nu era la prima reprezentaţie, totuşi, teatrul era plin pînă la strapontine. După lumea specială a premierelor, veneau acum să privească pe marea comediană interpretă profesorii, funcţionarii, negustorii, cîte un mic sau mai mare boier agricultor şi, pe ici, pe colo, profesioniştii criticei teatrale şi ai ziarului. Elvira recunoştea prin loji unele figuri din breasla doftoricească. Filipache observă într-un fotoliu de orchestră pe amicul său Silviu Bujoreanu. Fiind o reprezentaţie ordinară, cei mai mulţi dintre spectatori veniseră îmbrăcaţi în ţinută de oraş. Doamnele însă erau mai protocolare şi, cu puţine excepţii (între excepţii Sanda şi Antonina), purtau toalete de circumstanţă.

Doru Filipache se simţea cuprins şi învăluit de acea falsificare specială sufletească pe care o cunosc artiştii cînd plutesc pe lacul mulţimilor. Dar mai era în subconştientul lui şi o vagă şi obscură încîntare, pe care nu voia s-o cheme la lumină. Între Antonina, soţia lui, Sanda, vară-sa, şi această enigmatică şi strălucită Elviră — spre care începeau să se întoarcă jumelele din sală — Doru se simţea uşor ca un fluture, măgulit şi erou de baladă inedită. Şi i se părea, în fantazia lui, îmbiată de luminile

din sală şi biciuită de zumzetul asistenţei, că sub legănarea atotcapricioaselor sale gînduri îl aşteaptă, dornice şi sclave — Antonina, Sanda, Elvira — răzoare de busuioc, vetre de rozetă şi cordoane de chiparoase...

Cortina se ridică şi începu actul introductiv. Sîntem în casa locotenentului-colonel în retragere Schwartze. E un bătrîn aspru, un ireductibil reprezentant al vechii mentalităţi germane, căsătorit a doua oară şi muşcat de un prim atac de paralizie. Prin viaţa lui au trecut în galop pustiitor, de cîteva ori, Walkyriile destinului. De la prima lui soţie i-au rămas două fete. Cea dintîi, Magdalina, nevoind să primească de soţ pe teologul viitor pastor Heffterdingk, a părăsit casa părintească şi a plecat în toată lumea. A rămas acasă blajina Maria, logodită azi cu un ofiţer, văr cu ea, dar logodnă lungă, la capătul căreia nu prea se zărea dota cerută de legea militară. Bătrînul Schwartze a smuls din inima lui pe fata fugară şi nu suferă să i se mai pomenească numele ei.

În această casă tradiţionalistă, austeră, deschisă celor mai importanţi oameni din localitate, doamnelor devotate, operelor caritabile şi mai ales deschisă sfîntului pastor Heffterdingk, răzbat într-o zi semne premergătoare de turburare. Mai întîi nu ştiu cine începe să trimită nişte buchete uriaşe de flori cum nimeni nu mai văzuse vreodată în acest colţişor de provincie... Toată lumea se alarmează. Maria e logodită ! Cine-şi permite să ispitească pe logodnica lui Max de Wendlowski ?... Pe urmă se aude că tot oraşul e zguduit de frigurile curiozităţii şi ale entuziasmului. O celebră artistă străină, o cîntăreaţă din Milano, invitată de autorităţile provinciale, a venit să dea un mare festival în oraşul acestor placizi burghezi.

Pînă una-alta, doctorul Keller, consilier de stat, vine să facă cunoştinţă cu acest Caton german, locotenentul-colonel Schwartze. Keller mînă înaintea lui reputaţia unui om de mare viitor.

„KELLER : Sunt fericit că mă trataţi ca pe o veche cunoştinţă a casei.

SCHWARTZE : Şi dacă ar atîrna de noi, ar fi să zicem în curînd : un prieten al casei... Şi nu este o vorbă în aer, căci vă cunosc, domnule consilier. În vremea

noastră, cînd toate legăturile moralei și ale autorității stau să se desfacă, este foarte mult de dorit ca toți oamenii partizani ai vechilor moravuri — acelea pe care le-aș numi moravurile familiale — să se simtă strîns uniți laolaltă.

KELLER : Frumos cuvînt, și atît de adevărat ! Nu se mai aud asemenea cuvinte în acest iarmaroc, unde ideile zilei se prefac în mică monedă circulantă...

SCHWARTZE : Ideile zilei !... ha-ha-ha-ha... Da, da !... Dar poftiți în orășelele pașnice și intime unde creștem soldați viteji pentru rege și sfioase logodnice pentru dumneavoastră... Aici nu facem atîta tapaj cu ereditatea, cu lupta pentru existență și cu dreptul individualităților... Aici nu se petrece nici o istorie scandaloasă... Aici ne batem joc de ideile zilei, dar aici se găsesc floarea sănătății și vîrtutea patriei ! Uitați-vă la acest cămin ! Nici un lux... poate abia aceea ce se numește bunul-gust... Covoare în culori stinse, mobile de nuc, gravuri îngălbenite... Și cu toate acestea, cînd prin dalbele perdele vezi soarele, în amurg, cum resfiră lumina-i amicală pe aceste bătrînești odoare, un singur sentiment te încearcă și îți șoptește : aici sălășluiește fericirea.“

Dar fericirea aceasta se pregătește să-și schimbe domiciliul !... Mătușa Francesca și pastorul Heffterdingk vin și destăinuiesc lui Schwartze că misterioasa persoană care trimitea buchete de flori (nu Mariei, dar tuturor celor din casă) și marea artistă care a revoluționat tot tîrgul sunt una și aceeași persoană : fata fugară de acum doisprezece ani, celebra divă de azi, Maddalena Dall'Orto !...

Acum începe răscolitoarea dramă. Cum va primi rigidul moșneag pe această soră a fiului risipitor, care vine în orășelul natal nu săracă, nu pocăită, nu strivită de umilință, ci bogată ca o principesă, sărbătorită de columnele moralității și ale ordinii sociale și purtată în carul celebrității ca învingătorii din istoria antică !...

Stăpînită de dorul să-și revadă cuibul copilăriei și pe cei lăsați acasă acum doisprezece ani, Magda vine între ai săi... Apariția Agathei Bârsescu răscolește publicul spectator cu aceeași vehemență cu care Magda răscolește pe bieții provinciali din casa părintească. Înaltă, bine

legată, falnică femeie, Agatha Bârsescu purta o strălucită toaletă de concert, de mătase verde brodată cu aur, iar pe umeri o mantie superbă garnisită cu blană albă. O explozie interminabilă de aplauze taie în două jocul actorilor şi zguduie tot teatrul. Vigurosul actor Ion Petrescu interpreta pe colonelul Schwartze.

Încep dibuirile, conflictele şi pe urmă convulsiunile. Ce bună înțelegere și ce convingeri comune mai pot fi descoperite între această artistă, pîrguită sub latitudinea artei şi a Italiei, şi colonelul prusac în retragere ?... Magda trebuie să zboare înapoi spre țara adoptivă, spre succesele, spre libertatea şi spre lumea ei de estetism şi de miraje. Tatăl ei nu înțelege de ce s-a mai arătat în casa părintească dacă voieşte să pornească din nou printre streini.

Nădejdea bieților provinciali este că poate sfîntul lor pastor va avea atîta putere şi atîta trecere în fața Magdei, încît s-o înduplece să mai rămînă cîtva timp în casa părintească. Urmează o lungă scenă între Magda şi pastorul Heffterdingk. Constantin Nottara, cu imensul şi variatul său talent, interpreta pe sfîntul protestant.

Magda a fost gonită de tatăl ei fiindcă n-a voit să ia în căsătorie pe acest cucernic personaj. Magda îi spune într-un moment : „Ei bine, te voi lua în serios și îți voi spune că n-am putut să te sufăr niciodată... da, cu simplitatea dumitale bine jucată, cu blîndețea dumitale elegiacă... Dar din ziua cînd ai pogorît și ți-ai aruncat ochii asupra mea, sărmană neroadă, şi cînd prin iscusința dumitale m-ai gonit din casă, din ziua aceea te urăsc !"

Pastorul răspunde : „Mi se pare că, mai degrabă, prin faptul acesta am fost determinantul înălțării dumitale".

Magda izbucneşte : „Da, adevărat, ai dreptate... Aici m-aş fi veştejit și m-aş fi uscat... Nu, nu... nu te urăsc... Şi de ce te-aş urî atîta ?... Toate acestea sunt departe, foarte departe de mine... A, de-ai şti cît de departe ! Dumneata ai rămas aici nemişcat, zile după zile, în această atmosferă căldicică, unde se simte miros de alivănțică, de tabac și de ceai de pojarniță... În vremea aceasta, suflul furtunii îmi biciuia obrazul !... Dacă ai putea să bănuieşti măcar, domnule pastor, ce însemnează viața largă

și liberă, ce însemnează să-ți pui în funcție toate facultățile, să savurezi toate greșelile, să te ridici și să sorbi plăcerea... o, atunci, domnule pastor, te-ai găsi pe dumneata însuți grozav de comic în această convorbire sacerdotală... Ha-ha-ha-ha !... O, iartă-mă... Cred că de doisprezece ani asemenea explozie de rîs n-a mai răsunat în această venerabilă locuință..."

Doru Filipache înghiți această tiradă ca pe un pahar de șampanie. Se scutură în fotoliu, se simți deodată transpirat și după ce-și plimbă batista pe frunte și pe ochi văzu, în feeria sălii, profilul de statue al Elvirei.

Dar mîndra și răzvrătita Magda află cîteva lucruri care o încovoaie adînc. Pastorul, după fuga ei de acasă, a rămas necăsătorit, iar inflexibilul ei părinte, cînd Magda i-a scris că se desparte definitiv de ai săi, a avut un atac de apoplexie. Așadar, acest pastor n-a uitat-o, nu va uita-o niciodată, iar acest tată de fier a fost cît pe aici să se frîngă... Magda se înduplecă. Ea va mai rămînea o zi, două între tată-său și soră-sa, dar cu condițiunea ca nimeni să n-o întrebe nimic despre trecutul ei.

În actul următor, Magda ne apare în sînul familiei. Dar ce abisuri de nepotrivire ! Mamă-sa vitregă și mătușă-sa sunt tainic scandalizate de servitorii Magdei, de mulțimea bagajelor pe care le cară după ea și mai cu seamă de cămășile ei de mătase. Magda a înțeles că logodna soră-si se prelungește fiindcă lipsește zestrea. Magda va înzestra pe soră-sa. Dar este singura trîmbă de soare și de fericire care taie oblic cerul din ce în ce mai posomorît al situației. Pastorul Heffterdingk are o nouă confruntare cu Magda. Artista se simte stingherită, năpădită de amintiri și de obișnuințe sufletești pe care le credea moarte și mai ales este nedumerită și subjugată de sufletul acestui pastor, atît de deosebit de toată lumea întîlnită pînă acum.

Magda se luptă, rezistă : „Eu să cedez ?... Nu sunt obișnuită cu așa ceva. Am în mine o pornire spre distrugere, spre impunere prin cîntecul meu... Cînt, adică trăiesc... fiindcă pentru mine a cînta și a trăi este același lucru... Subjug pe oameni, îi leg în lanțuri, pînă cînd ajung să iubească și să sufere, să strige de bucurie sau

să geamă de durere ca şi mine... Şi vai de acela care socoteşte să-mi stea împotrivă !... Să biruiesc prin cîntecul meu, să pătrund prin cîntec pînă în fundul unui suflet, făcîndu-l sclavul meu, o jucărie în mîinile mele !"

Şi mai departe, Magda declară pastorului ameţit : „Mai este încă ceva, prietene : păcatul. Trebuie să fii vinovat ca să ajungi mare... Să te ridici peste greşala ta : aici este mai mult merit decît în această curăţie pe care o predici !"

Elvira scăpă din mînă o batistă. Doru se aplecă, o culese şi, înapoindu-i-o cu stîngăcie, simţi cît de fierbinte era mîna Elvirei.

Lucrurile se complică. Bănuielile, nelinştea, durerile severului părinte care voieşte să cunoască trecutul fiicei sale sunt împinse spre o nefastă clarificare. Consilierul Keller, omul decorativ, considerat şi considerabil, stîlpul alcătuirii sociale, proprietarul unei măreţe bărbi negre, este un groaznic făţarnic, un seducător ordinar, un ahtiat după faţadă şi după ascensiune. Între el şi Magda, odinioară, la Berlin, a intervenit un roman studenţesc, urmat de obişnuita năpustire, dar şi de un copil, pentru care Magda a ajuns mamă eroică şi mare cîntăreaţă.

Magda, azi celebră, îl face pe Keller amabil, duios, încîntat de reîntîlnire şi fermecat de poezia amintirilor. Dar află că gluma din zilele studenţiei a ieşit tragică. E la mijloc un copil.

Falsul şi afectatul personaj, calculatul arivist, sinistrul camuflat în măreaţă barbă neagră se dezumflă şi se descumpăneşte. C. Costescu, care-l interpreta, izbutea să redea cu măiestrie această rapidă deconfitură a tipului abject şi gol într-o laşă degradare, într-o grăbită fîşîială a falnicei bărbi de adineaori...

Dar locotenentul-colonel Schwartze a prins de veste că între fiică-sa şi acest von Keller s-au petrecut lucruri grave. Trebuie să le cunoască ! Magda îi va spune totul. Keller bate în retragere după toate regulile lipsei de caracter şi ale poltroneriei.

În ultimul antract, Bujoreanu observă pe cei din lojă şi le trimise un salut vast şi înaripat, cu un adaos care voia să zică : „Nu sunt cu totul liber, căci altfel aş urca

pînă la voi..." Într-adevăr, lîngă Bujoreanu erau două doamne, pentru care bardul făcea mari cheltuieli de luare-aminte.

Elvira plimbă printre prieteni un cornet cu bomboane. Sanda Hagi-Oprea, firească și curajoasă, formulă acest aforism :

— Magda asta ne strică copiii !...

Antonina, jumătate în şagă, jumătate în serios, completă pe Sanda :

— Mă tem că strică şi pe copiii care au apucat a se însura...

Elvira rîde cu gura închisă, fiindcă tocmai mesteca o bomboană, dar pe urmă ceru precizări :

— Vi se pare o piesă primejdioasă pentru tineret ? Eu nu prea găsesc.

Filipache interveni cam de sus şi cu aerul că vine de departe. Privind pe Sanda, privind pe Antonina și luînd parcă arbitru pe Elvira, el se rosti :

— Dragele mele burgheze, în fața *Magdei* suntem înaintea heleşteului care descoperă, spre uimirea bietei cloşte, care dintre puii ei sunt pui de găină și care sunt pui de rață... După cum te simți sau nu solidar cu Magda, eşti născut pentru elementul misterios şi furibund, sau eşti născut pentru cîmpia plată și sigură.

Elvira, intim măgulită să se simtă în categoria predilectă lui Doru, voi să întoarcă lucrurile în glumă şi să amîne orice început de discuție :

— Atunci, domnule Filipache, cum se face că toată lumea astă-seară gîgîieşte şi măcăieşte ?

Cortina se ridică ultima oară. Agatha Bârsescu era îmbrăcată într-o toaletă de casă, un gri-deschis cu reveruri de mătase portocalie. Rigidul soldat, tatăl Magdei, ştie totul. Seducătorul fetei trebuie s-o ia de soție sau să-şi ispăşească infamia în sînge. Zadarnic se zbate Magda, zadarnic sfîntul pastor caută să arunce peste prăpăstii punțile inutilei lui elocințe !... Dar iată-l pe consilierul Keller pieptănat ireproşabil, cu barba ca un drapel al contractelor sociale, protocolar şi ondulos în fraze. Şi-a făcut socotelile ca un om superior şi vine să ceară mîna

Magdei... De ce nu ? O artistă celebră, un capital social, poate chiar o zestre neaşteptată...

Locotenentul-colonel e răsturnat de surprindere şi de fericire. Ce poate aştepta mai mult ? Ce reparaţie mai covîrşitoare poate să-i dea acest om de onoare şi de viitor, consilierul von Keller ?...

Are loc o ultimă scenă, un ultim duel între fariseul social şi femeia care a greşit, dar pe care o acoperă maternitatea ei purtată eroic, mărturisită în copilul adorat, păstrat şi crescut cu supreme sacrificii. Keller are idei şi propuneri geniale. Magda va părăsi teatrul, va fi asociata planurilor politice ale viitorului soţ, va fi... sirena care va adormi pe adversari, iar copilul — neapărat — va rămînea îngropat într-un mister etern. Magda dă afară pe decorativul scelerat !...

Sfîrşitul... Asaltul... Schwartze trebuie să facă pe Magda să reintre în rigida ordine socială, căsătorind-o cu Keller, sau el, Schwartze, trebuie să moară, sau Magda să nu mai existe... Şi Schwartze se prăbuşeşte răpus de al doilea atac de apoplexie, cu mîna zgîrcită pe arma rezistentă...

Vălul tragicei iluzii se rumpe. Femeia care a suferit, a luptat, a sfidat, a umplut inimile cu crezul ei independent, a făcut să vibreze nădejdi ascunse rămîne, metamorfozată şi curteană, înaintea spectatorilor... Este o mare artistă, care se înclină în faţa freneticilor ei admiratori...

*

Elvira îşi petrecu pe invitaţi pînă în holul de jos şi se despărţi de ei grăbită :

— Mă duc să schimb garda la spital.

Doru, Antonina şi Sanda se urcară şi ei într-o trăsură şi porniră spre Grădina Icoanei.

Sanda spuse, cu nasul în manşon :

— Totdeauna eşti trist cînd ieşi de la teatru, chiar dacă s-a jucat o comedie.

Antonina răspunse :

— Probabil că din cauza acestor grămezi de erezii, de aiureli şi de falsificări pe care domnii autori le aruncă.

sub paşii noştri, pe poteca cinstită şi familiară a strădaniei noastre zilnice...

Filipache nu avu răbdare să aştepte :

— Dar poate şi din cauza luminii orbitoare de frumuseţe şi de adevăr care inundă deodată crepuscularele noastre şosele comunale...

Sanda răspunse, obosită :

— Ar trebui să ştim mai întîi dacă astă-seară... ne-a inundat asemenea lumină... Vom vorbi mîine-poimîine, cînd voi veni pe la voi, dacă nu cumva veniţi voi pe la mine...

Sanda coborî la poarta casei, şi trăsura luă calea înapoi.

Doru şi Antonina, rămaşi singuri în trăsură, tăcură tot timpul pînă în strada Semicerc. Antonina ar fi dorit să vorbească, Filipache însă era grăbit să ascundă în pernă şi în somn atîtea gînduri, atîtea intime destăinuiri pe care i le adusese drama acestei luptătoare pentru libertatea atitudinii artistului în faţa vieţii.

VII

Cîteva zile, Doru şi Antonina umblară răzleţi unul de altul. Antonina rămase mai mult în casă şi înlocui la bucătărie pe doamna Filipache, care răcise la întîiul suflu al iernii. Doru se duse la facultate, la întîlniri cu prietenii şi la redacţia revistei *Literatură şi artă română.*

Ziua era stinsă, neguri de păcură evoluau pe deasupra edificiilor înalte şi se simţea că în dosul acestor perdele negre se ţese apropiatul dalb linţoliu. Tristeţea şi frigul din văzduh se răsfrîngeau în cugetele şi în mersul oamenilor, stăpîniţi şi încovoiaţi de ideea strînsurilor de iarnă.

Într-o după-amiază, în care începeau să joace puzderii prevestitoare, Doru porni la Biblioteca Academiei, iar Antonina se duse acasă la Sanda.

Bucuroasă şi drăgăstoasă, Sanda o duse pe Antonina în iatacul convorbirilor de altădată şi o aşeză într-un fotoliu, lîngă sobă.

— Nino dragă, vii tocmai cînd mi te dorea inima! Iarna se roteşte în văzduh... Focul arde în sobă... Ziua scade... Şi sufletul cere prietenie şi intimitate...

— Poate pentru aceleaşi imbolduri subtile am pornit și eu către tine, deși poate să-ți pară curios să auzi aceste vorbe de la cineva măritată abia de trei luni...

Sanda scăldă pe Antonina în năvala francă şi caldă a privirilor ei :

— Nino scumpă, prietenia noastră, rudenia noastră și proaspăta mea experiență cu viața ridică dintre noi orice curiozitate şi fereală. M-am tot gîndit, zilele acestea, cum să fac să te găsesc singură și să mă găseşti singură... Unde l-ai lăsat pe Doru ?

— S-a dus la Biblioteca Academiei, să mai ciocănească o bucată literară care-l ține rob de multă vreme.

— Ei bine... Lasă-l să lucreze... Dar vîră-i în suflet ideea că nu va ajunge cu totul propriu pentru munca lui literară decît atunci cînd va isprăvi cu studenția și-şi va lua licența.

— Crezi că fac altfel ?... Dar îmi trebuie o răbdare geologică !... Sunt atîtea lucruri de îndreptat, atîtea noduri rele de descurcat în firea acestui băiat de care mi-am legat viaţa !

— Nina mea mică şi bună !... Sunt încredințată că vei birui... Te ştiu răbdătoare, tenace, clară şi precisă în scopurile urmărite. Dar e vorba de o muncă uriaşă !

— Sando dragă, dacă ar fi vorba numai de Doru și de intima lui indisciplină, aş merge drept înainte, fără şovăieli și fără temeri. Doru cedează pe nesimțite şi se lasă îndrumat. Dar sunt unii factori străini, unele obstacole externe care vin deodată și îmi taie cărările și îmi zădărnicesc silințele... Iată, de pildă, prietenia și influenţa Elvirei, care mi se par de rău augur... N-am putut să mă destăinuiesc deunăzi, cînd te-am rugat insistent să vii și tu cu noi la reprezentația *Magdei*... Poftirea aceasta la teatru a fost rău venită şi poate rău gîndită... Am în mine nu știu ce obscure puteri de devinație și de aver-

tizare care nu mă înşală... Din partea Elvirei nu va răsări soarele în căsnicia mea...

— Orice ţi-aş spune eu, nu pot să fac să tacă înştiinţările inimii tale. Dar, ca oameni ce suntem, putem să ne gîndim şi să judecăm. Vrei să aprindem lampa, ori să ne mulţumim cu lumina acestui reverber din stradă ?

— Lasă lampa mai tîrziu. *Magda* mi-a adus trei zile mocnite şi cenuşii. Doru, cufundat în munca lui de şlefuire, cred că exagerează şi se fereşte să înceapă cu mine o convorbire mai lungă... Dar inima mea nu mă înşală... Declaraţiile Magdei au deşteptat în acest băiat, cu onestă urzeală sufletească, te miri ce visuri de aventură, te miri ce nostalgii cabotine !... Totuşi, primejdia n-ar fi mare. Din toată această aţîţare sufletească, din toate aceste vitejii şi catastrofe de pe oceanul închipuirii ar ieşi o frumoasă şi inofensivă poemă sau nuvelă... Teama mea este alta... Un artist adevărat, un scriitor de valoare, cîtă vreme e legat şi echilibrat de dragostea unei soţii devotate, de obligaţiile familiale, de disciplina muncii cu ore exacte... chiar dacă s-ar simţi pe sine, uneori, privighetoare închisă în colivie, este mai fericit decît poate el să-şi dea seama. Vai de privighetoare, însă, dacă uşa coliviei a rămas deschisă şi în odaie pîndeşte vreo pisică !

— Nino, să nu exagerăm, dar nici să nu ne lăsăm păcălite de oameni şi de împrejurări... Doru este un suflet inegal, visător, plin de opera literară — pe care sunt convinsă că o aduce în lume — ca o pădure de freamătul frunzelor... Faţă cu lumea din jurul lui, este un nabab în unele privinţe, este un cerşetor în alte privinţe... Aici te aşteaptă rolul tău cel mare. Să acoperi scăderile, infirmităţile, cine ştie ! poate turpitudinile acestui om, şi să-l ajuţi să clădească, an cu an, palatul soliei lui printre noi...

— Sando, îmi trebuie sprijinul tău şi dragostea ta de totdeauna...

— Le ai, le vei avea totdeauna... Dar lasă-mă să reviu. Experienţa mea trebuie să-ţi fie de folos. Eu am avut soarta rară să dau peste un monstru. Şi pînă cînd m-am convins că Petrovici este un monstru, şi nu altceva, am stăruit şi m-am luptat, printre rîuri de lacrimi, să mi-l

păstrez bărbat şi să umanizez pe fiara din el... A fost cu neputinţă !... Şi beat şi treaz, Codin nu avea pentru răbdările, atenţiunile, dragostea şi umilinţele mele decît grohăituri, înjurături, explozii şi palme... Şi totuşi, răbdam, şi totuşi, mă zvîrcoleam pe jos, cu batista băgată în gură, ca să nu mă audă bieţii părinţi... Ei, Nino dragă, orice s-ar întîmpla în căsnicia ta cu Doru, tu nu vei cunoaşte niciodată aceste situaţii din infern ! Slavă Domnului că au rămas toate în urmă şi am ajuns aceste zile paşnice !... Am scăpat şi de coada diavolului... Am isprăvit divorţul cu transcriere cu tot.

— Ai tot dreptul să-ţi guşti acum odihna şi înţelepciunea agonisită, dar... tu ştii ce greu şi ce puţin foloseşte aproapelui înţelesul experienţelor intime.

— Nino dragă, suntem totuşi datori să punem faţă în faţă cele ce s-au întîmplat cu cele ce dorim sau nu dorim să se întîmple... Eşti inteligentă, instruită de cîte ai văzut în casa părintească şi iubeşti pe Doru mai mult ca o mamă decît ca o soţie. Ce este familia ?... Este o instituţie de răbdare şi de corecţiune reciprocă... Dacă Doru nu era artist, ci un burghez oarecare — cu mediocre calităţi, cu suportabile imperfecţii — opera ta de soţie nu era să fie aceeaşi ? Pînă la alte vremuri viitoare — profeţite de ideologia lui John Stuart Mill şi a doamnei Taylor — noi, bietele soţii, trebuie să creştem şi să-ndreptăm nu numai pe copiii noştri, dar în primul loc pe bărbaţii noştri. Şi dacă ne gîndim mai mult, însuşi marele burghez, partizanul emancipării femeii, şi-a desăvîrşit educaţia sub influenţa încîntătoarei sale prietene, soţia de mai tîrziu.

— Nu mă tem de obligaţiile mele de soţie, ci de cei care ar putea să mi le turbure.

— Voi fi tainica ta asociată. Fii cu Doru totdeauna într-un fel, adică invariabil afectuoasă şi serviabilă. Treci peste ciudăţeniile, intemperiile şi bosumflările lui. E un cuget fonciarmente iubitor şi poţi să clădeşti pe el cu bună încredinţare... Vei fi în curînd, dacă nu cumva eşti de pe acum, principiul coordonator al vieţii lui, stăpîna indispensabilă, căutată în veghe şi în vis.

— Cred că mai am pînă acolo... Şi tocmai de aceea mă răzvrătesc la gîndul că s-ar putea să mă turbure cineva în calea mea spre ținta urmărită...

Ușa iatacului se deschise încet şi în lumina care pătrundea din camera vecină apăru un cap alb, iar mai încolo, altul și mai alb.

Mama Sandei întrebă din prag, cu o voce decolorată și țiuitoare :

— Da' voi stați pe întuneric, fetelor ? Sună, Sando, să vă aducă lumină.

Sanda întîrzie să-i răspundă şi se adresă către Antonina :

— Îi vezi ? Admirabilă pereche ! Uite pe tata, la un metru depărtare de mama. Aşa se țin unul de altul toată ziua. Aşa se țin de patruzeci de ani ! Cum am face să învățăm încă o dată, noi, cei de azi, taina acestor căsnicii ideale, pe care nici moartea nu putea să le sfarme, fiindcă îşi pregăteau din vreme bolta somnului nedespărțit !

VIII

Sfătuit de Antonina, Doru introdusese, în schița lui *De Drăgaică, în sat la noi,* un element nou, propriu să sporească puterea schiței și interesul cititorului. *Mierla,* soția asasinului Michinici — o țigancă frumoasă şi cîntată mai pe urmă de toți lăutarii de pe valea Călmățuiului — era aceea care aprinsese vrajba între țigani, îl ațîțase pe isprăvnicelul Marin Voicu şi adusese bătaia din arie și înjunghierea din țigănie.

Schița era fericit construită. Filipache îşi luase inima în dinți şi depusese manuscriptul în mîna secretarului revistei *Literatură şi artă română.* Bucata fusese citită în cercul revistei, fusese apreciată și socotită vrednică de publicare. Dar Filipache nu se grăbise să se ducă să afle verdictul juriului literar. Prea convins de valoarea lui încă neevidentă şi prea timid ca să bată a doua oară la uşa revistei, Filipache lăsase zilele să treacă şi schița să vorbească singură despre ea.

Şi, fără de veste, vede într-o librărie un număr proaspăt şi printre colaboratori pe *Teodor Filipache* în dreptul titlului *De Drăgaică, în sat la noi*. Drept vorbind, Doru nu publica întîia oară, dar bucata aceasta putea să fie socotită ca bucata de debut. Mica noastră lume cetitoare salută în ea un semn de bună prevestire şi cercurile literare — mai adevărat : cafeneaua literară — făcură tobă din numele autorului.

Filipache intra de-a binelea în literatură.

Într-o zi, Filipache primi printr-un aprod un răvaş de la Silviu Bujoreanu. Poetul scria amicului său Doru :

„*Mierla* ta îmi cîntă în suflet cu o stăruinţă fermecată... Iată, cu adevărat, carta ta de vizită !... De aci înainte, eşti autorul puternicei bucăţi *De Drăgaică, în sat la noi*... Mi-e inima plină şi de vechile convingeri despre valoarea prieteniei noastre, şi de multe visuri şi proiecte pe care vreau să ţi le împărtăşesc... Viaţa crudă vrea să ne risipească, dar trebuie să-i stăm dîrz împotrivă ! Nu comenta greşit, nu comenta de loc faptul că n-am mai venit la chilia ta atît de dragă şi mie, şi tuturor prietenilor noştri... Vezi mai curînd ce-ţi propun şi ce te rog să faci întocmai : Am mîine două ore libere, însă de relativă libertate, fiindcă trebuie să aştept porunci în cabinetul meu de la minister. Te aştept la minister mîine după-amiază între orele 4 şi 6. Este serviciul suspendat, sălile sunt pustii, birourile dorm în praf şi în aer îmbîcsit de miros de tutun... Portarul de jos, căruia îi vei arăta plicul acestei scrisori, te va conduce pînă la cabinetul în care te aştept. Al tău, cu mîini afectuoase : Silviu."

*

Filipache arătă Antoninei scrisoarea lui Bujoreanu şi-i spuse bine dispus şi măgulit :

— Decide acum tu care este porţiunea de laudă şi de slavă care ţi se cuvine ţie şi cu ce mai rămîn eu...

Antonina îşi îngropă degetele în cîrlionţii de merinos de pe capul lui Doru şi-i spuse cu un cuvînt familiar şi neînţeles pentru el :

— „Toate ale mele ale tale sunt..."

Filipache receti scrisoarea lui Silviu şi spuse gînditor :

— Ţiganul are inimă. Deşi îi este mai milă de pielea lui decît de pielea altora — ceea ce dovedeşte că este sănătos şi normal — totuşi, mi-a arătat de multe ori că este un trainic camarad. Să vedem, ce vrea să-mi împărtăşească mîine...

A doua zi, Doru străbătu sălile lungi, cenuşii şi dezolate ale unuia dintre ministerele ţării şi ajunse la uşa şefului de cabinet. Aprodul care-l însoţea deschise uşa cu solemnitate şi o închise cu mii de precauţiuni.

Silviu era într-adevăr singur. Avea aerul că zace intoxicat pe cîteva teancuri de petiţii şi de dosare. Îl primi cu expansivitatea lui cea mai firească :

— Cum mă vezi, stau ca un cîine în car... Aştept nişte porunci despre care cred, între noi, că nu vor sosi, iar dacă vor sosi, vor fi floarea inutilităţii...

— Aceasta ar însemna că nu eşti prea încîntat de serviciile pe care le aduci patriei şi partidului...

— Dorule, Dorule ! Stăi colea, lîngă mine, şi ascultă-mă şi compătimeşte-mă ! Batem apa în piuă... Este o stearpă şi obtuză psihologie birocratică, stăpînă peste toate şi mai tare decît cei mai cutezători miniştri... Nici o idee luminoasă, nici un sistem dezrobitor, nici o perspectivă de a aerisi vreodată acest spital administrativ !

— Bine, omule, dar atunci, ce rost are stagiul tău aici ?

— Mă lupt să-l fac cît s-o putea mai scurt şi vreau să-i dau singura distincţiune cu putinţă : vreau să ajut cîţiva prieteni şi colegi merituoşi să-şi isprăvească studiile în străinătate. Ministrul meu, ca şi mine, nu se va mai întoarce niciodată la acest minister. E un om original, îşi bate joc în taină de politica pe care o face şi iubeşte pe oamenii de duh şi lucrurile duhului. Am izbutit să-i cîştig încrederea şi cred că mă va îngădui să fac cîteva lucruri bune...

— Atunci, cel puţin cu ministrul tău duci casă bună şi n-ai avea de ce să te simţi împovărat...

— Dorule dragă, nenorocirea vine dintr-altă parte. Partidul e tainic sfîşiat. Şeful guvernului are o autoritate

de mucava. Doi dintre colaboratorii lui se prigonesc şi se combat pe pămînt, sub pămînt şi în văzduhul tuturor intrigilor şi sforilor văzute şi nevăzute. Şandramaua n-are zile multe... Poate o jumătate de an, poate un an... Dar în acest răstimp s-ar putea face cîteva lucruri bune. A ! de ce nu eşti tu acum cu licenţa în buzunar !

— Bine, dar nici tu nu eşti mai departe decît mine. Ce putem să facem ! Trebuia să ne naştem cu vreo doi ani mai devreme, ca să cădem, licenţiaţi, sub zodia acestui minister...

— Dorule, nuvela ta m-a răscolit şi m-a făcut să trăiesc cîteva ceasuri de fericită reverie. M-ai făcut să cuget că nădejdea poeziei româneşti de mîine se întemeiază într-adevăr pe grumajii noştri... Nuvela ta mi-a dat o probă nouă că nu suntem nişte fanfaroni, ci nişte adevăraţi tovarăşi ai Meşterului Manole... Ce păcat că Boruzescu s-a desprins din ceata noastră ! Bietul băiat ! Am rugat pe ministru să mă autorize să scriu stareţului de la Mînăstirea Neamţu că mosafirul pe care-l au în mînăstire este un eminent student al universităţii bucureştene şi că ministrul se interesează personal de buna lui petrecere acolo, lîngă brazi.

— Boruzescu mi-a scris şi mie. Lumea i se arată toată binevoitoare. Numai plămînii lui rămîn rebeli.

— Ştii unde a ajuns micul nostru Teobald ? Tocmai prin Tyrol.

— Nu mi-a scris de mult. Ultima lui scrisoare mi-a trimis-o de Paşte.

— Acum e în Tyrol, trimis de patronul lui. E bine că vede lumea, adună pietre scumpe de pe toate ţărmurile şi aşteaptă să-şi deschiză într-o zi butica lui de giuvaergiu. Am primit şi de la Cochinţu o scrisoare. Mă roagă un lucru pe care nu pot să-l fac nici pentru el, nici pentru tata... El crede că şefia mea de cabinet însemnează un fel de vicepreşedinţie la consiliul de miniştri... Mă roagă să stăruiesc pe lîngă şefi să-i dea şi lui vreun post şi vreo lefşoară cu prilejul expoziţiei de la Paris din anul care vine.

— Cum asta ? ! Să-i creaţi voi slujbă în Franţa ?

— Adică să-i dăm şi lui vreo treabă la pavilionul României... Lucru peste puterile mele şi ale neamului meu !

— Dar ai vreo idee ce face Cochinţu pe la Paris ?

— Cred că nu face mare lucru... Ministrul meu — cine l-o fi informat ? — a voit să ştie dacă e trimis cumva cu banii statului, şi cînd a aflat că trăieşte cu banii babacăi, s-a liniştit... Dar ce folos, sunt alţii, mult mai zevzeci decît Cochinţu, care toacă banii ţării şi de care nici vodă n-ar putea să deparaziteze Franţa şi Parisul !... Ce mă izbeşte mai nesuferit şi mai des decît orice de cînd am intrat în această lume a conducătorilor este constatarea totalei discrepanţe dintre vrednicia dregătorului şi dregătoria purtată pe umeri !... Şi atunci mă apucă un fel de frenezie, un fel de exaltare să chem pe amicii mei, pe cei cîţiva tovarăşi pe care îi ştiu şi-i preţuiesc şi să le strig : luaţi voi aceste sarcini, cu dreptul meritului şi al inteligenţei de care i-a ferit Dumnezeu pe titulari !

Filipache privea cu crescîndă simpatie pe acest coleg, în sufletul căruia clocotea spuma întîielor experienţe şi întîielor revolte. Va putea el să stăruiască în răzvrătirea lui ? Îl vor anihila împrejurările sau va termina el însuşi, biruit sau procopsit ?

— Silviu, eşti departe de cetăţeanul academic vioi, spiritual şi trubaduresc de acum vreun an şi ceva... Unde este şăgalnica ta sprintenie de atunci ?...

— Recunosc că am năpîrlit !... Am ajuns posac şi cîrcotaş faţă de mine, cel de atunci. Însă mai mult ca o mască trecătoare. Păstrez entuziasmul juvenil, avînturile ideale şi cultul prieteniei. Dar spune-mi, Dorule, cum te simţi în faza cea nouă a vieţii tale ? Te-am aprobat fără rezervă şi mi se pare că te voi urma în curînd.

— Silviu, căsătoria este ca sănătatea... N-o prea simţi... Neapărat, buna căsătorie, căci altfel o căsătorie proastă ar însemna cel puţin o migrenă constantă, sau o durere de dinţi periodică.

— Da, ai dreptate... căsătoria este ca sănătatea, nu-i mai bagi de seamă.

— Mai este încă ceva. După ce te-ai căsătorit, o bucată de vreme nu mai înţelegi cum ai putut să te ho-

tărești să iei asupră-ți jugul conjugal... Atît de ciudată și imperfectă este firea omenească... Poate că ar trebui să te vezi deodată descăsătorit, ca să te apuce din nou dorul robiei și să alergi să răstorni pămîntul spre a ajunge din nou legat la gard. Ți le spun eu aceste lucruri, care am nimerit un lot norocos. Antonina este soția ideală !...

— Asta înseamnează că ești fericit !

— Vai, sunt fericit !

— Așa sunt lucrurile, Dorule ! Legile sufletului nostru — mai ales dacă suntem și artiști — sunt deconcertante... Și totuși, voi face și eu ca tine. Este o bună afacere — în orice caz — să-ți iei un tovarăș suportabil în misteriosul drum al vieții. Zic „suportabil", fiindcă, oricum vei dărui și vei împodobi pe aleasa iluziunii tale, cu vremea tot la acest nivel trebuie să te găsești : „suportabil"...

— Acum, dă-mi voie și mie să te întreb : îmi anunți proiecte teoretice, sau... ești pe calea primăriei și a bisericii ?

— Cred că sunt la începutul acestei căi... Ți-o spun pe șleau : șefia aceasta de cabinet trebuia să-mi aducă măcar oarecare compensații... matrimoniale... Căci, de rămas printre oamenii care mă socotesc azi soldatul lor, nu voi rămînea... Poate că sunt cel mai rezistent dintre voi din punct de vedere al simțului olfactic moral... Ei, cu toate acestea, sunt în politică vecinătăți și ambianțe care îți cer o nesimțire de hipopotam. Știu eu... Poate că timpul ne va aduce și în politică prefaceri și surprize. Îți aduci aminte că nu prea mă înțelegeam cu colegul Spata, „boierul Edgar", cum îi ziceam între noi. Recunoșteam și recunosc că e un băiat cu admirabile calități. Aud despre el lucruri mereu bune. Este președintele Asociației studenților români de la Paris și se bucură de un ascendent considerabil. Fi-va el marele reformator al politicii noastre de pleașcă și de procopseală ?

— Eu, unul, m-aș mira... Că va ajunge într-o zi în vîrful piramidei noastre politice, asta e de prevăzut, dar că va dărîma piramida și va reclădi-o aiurea decît lîngă Nilul păcatelor noastre de asta mă îndoiesc radical.

— Cine poate să-ţi demonstreze că începînd veacul al douăzecilea, nu vom începe şi o viaţă nouă politico-socială !... Partidul conservator suferă de pletoră de valori. Sunt în el prea multe personalităţi. De aceea iată că s-a şi rupt în două. Junimiştii şi conservatorii cred eu că s-au despărţit definitiv. Dar şi conservatorii, azi la cîrmă, sunt gata să plesnească iar în două. Sunt prea multe lupte intestine şi gelozii anarhice. Partidul liberal, fără să adăpostească prea mulţi intelectuali, reformatori şi oameni de geniu, începe totuşi să pîrîie şi el.

— Uiţi, Silviu, că partidul liberal a încărcat în căruţă cîteva duzini de generoşi...

— Aşa e ! Să vedem acum cine e mai tare : oala liberală, sau fermentul generoşilor... Morţun, Stere, Radovici, Diamandy, Nădejde şi cîţi mai sunt... Frumoase personalităţi, suflete pline de avînt !... Dar mă tem că influenţa lor va birui cu greu.

— Ai uitat să pui la socoteală pe Badea Jiu.

— Că bine zici !... A... mi-a trimis nebunul o scrisoare apelpisită, scrisă probabil la „Bolta rece“ pe la orele 3—4 dinspre ziuă. Îmi dă nişte lecţii de conduită politică... îmi schiţează, profetic, ce va fi politica Europei în secolul cel nou, prevede convertirea la socialism a tuturor conducătorilor burgheziei...

— Desigur, după principiul lui Caragiale : „trădare să fie, dar s-o ştim şi noi“...

— Şi la urmă de tot, ca preţ al cinstei pe care mi-a făcut-o şi al lecţiei administrate, îmi cere să-i trimit ceva parale... M-am executat fără întîrziere. Cu profeţii trebuie să te pui bine totdeauna... Aşa a fost cu Badea Jiu...

— Mie mi-a spus la Iaşi, cu prilejul nunţii mele (în parantez : a fost un nuntaş care ar fi cerut, pentru el singur, miracolul de la Cana Galileei), mi-a spus că Stere i-a asigurat, la o instituţie liberală de acolo, un post destul de acceptabil.

— Se poate, dar obligaţiile de la „Bolta rece“ pot fi uneori exagerate.

Uşa cabinetului se deschise şi uşierul se arătă cu un cap răscolit de teamă ierarhică :

— Domnule şef de cabinet, a venit domnul ministru.

— ...Ce zici, Dorule? Vrei să te prezint ministrului? A cetit nuvela ta!...

— Silviu, mulțumesc!... Cred că n-a venit încă vremea... dacă va veni vreodată!...

IX

Ninge de cîteva zile. Altfel decît anul trecut, anul acesta iarna s-a grăbit să întindă pe pămînt dalba ei împărăție. Ceasuri lungi, din cerul cu dimensiuni reduse, pogoară visul molcom și feciorelnic. La început a fost o învăluire ușoară, nesimțită. Apoi o largă fîlfîire de draperii oblice și, la urmă, o fugă aprigă de aeriană cavalerie. Tristețea grădinilor goale, mizeria maidanelor cu gunoaie și dezordinea curților orășenești s-au pomenit, într-o dimineață, iertate și transfigurate. Oamenii trăiră încă o dată suava iluzie a primului omăt absolvitor. Lumea s-a schimbat într-o noapte! Dezolatele ascunzișuri de după casă sunt desființate și îngropate. Potecile fetide au pierit. Cotețele, ungherele nemăturate, viroaga lăturilor, toate au fost abrogate în această oră a iluzoriului paradis, culcat cu întinse aripi albe deasupra pămîntului plin de lepră.

În provinciala capitală — încă neștiutoare de camioane, de claxoane și de tot iadul acustic de mai tîrziu — începu zvonul vesel și plin de fericite rechemări ale clopoțeilor de la sănii. Trăsurile intrară în șoproane și săniile agere, trase de cai pletoși și negri, desfundară străzile troienite. Sub această armonie a zurgălăilor tradiționali, fîlfîiau rar, în atmosfera purificată și sonoră, depărtate strigăte mercantile sau țipetele copiilor care se împroșcau cu zăpadă.

Doru și Antonina au stat în casă toată ziua. Antonina a fost activă ceas cu ceas. A cetit, a pregătit, lîngă doamna Filipache, cele pentru masă și apoi a trecut la capitolul cotidian și interminabil al împletiturilor și al rufăriei. Doru a privit de la fereastră capișonul cel alb al caselor, a ascultat, îmbiat de copoței, poveștile iernilor copilăriei

și a urmărit, în văzduh, năvala ciorilor de la țară. Își dezlipește fruntea de geamul ferestrei și-i spune Ninei :

— Nino, sunt obosit de atîta lene și atîta reverie... Știi ce, Ninușco ?... Aidem să facem o plimbare la Șosea ! Am urgisit-o de mult Șoseaua asta. Mi-e dragă numai dimineața, cînd e goală și sihastră. Dar în primele două-trei zile de zăpadă priveliștea e alta, și dispoziția mea sufletească de asemeni.

Antonina rămîne cu mîinile îngropate în cămașa pe care o inspectează și răspunde cuminte și conciliantă :

— Da, ideea nu e rea... Numai să facem o plimbare adevărată, pe picioarele proprii, strînși în paltoane și cu ghetele în șoșoni...

— Așa gîndesc și eu... Poate să luăm sania cînd ne vom înapoia.

— Dorule, să n-o luăm deloc... Știi tu ce bani ne-au mai rămas ?

Doru se apropie de Antonina cu atitudinea vinovată, lașă și lingușitoare a cuiva bîntuit de remușcări :

— Fetița aste e prea aspră... cum să zic... *pour les peccadilles d'un poète !*

— Mamă dragă, condiția marilor tale izbînzi viitoare stă în buna chiverniseală a acestor ani de candidatură. Celebritatea ta este pe drum... S-o așteptăm, cum se spune în Evanghelie, cu candelele aprinse — adică cu practică înțelepciune.

Doru îmbrățișă pe Antonina, dar adăogă afectuos și ironic :

— Ei, bobocule, cine știe să le spună ca matale !... Hai să ne îmbrăcăm și să privim la Șosea cum vine seara.

Ieșiră în orașul troienit și, pe poteci strîmte, de-abia croite, ajunseră în Calea Victoriei prin dosul Academiei, făcînd, în sens invers, aproape același drum ca a doua zi de cunoștința lor.

Zeci de sănii cu cai nerăbdători, cu poloage care acopereau și caii și partea de dinainte a săniei treceau în sus și în jos prin zăpada abundentă și nedisciplinată de lopată. Birjarii muscali — ciudată podoabă a Șoselei de acum patruzeci de ani — stăteau îngropați pînă la brîu în capra săniei și îndemnau cu țipete ascuțite caii lor rapizi ca vijelia. Fericiți de această reîntîlnire cu omătul cîmpiilor

natale, dolofani şi aprinşi la faţă ca nişte copii la joacă, aceşti eunuci slavi erau protagoniştii şi nota de onoare a serilor de iarnă la Şoseaua Kiseleff.

În săniile lor se răsfăţa toată protipendada de altădată, ajunsă acum şi trecută zilnic, într-o gazetă scrisă în franţuzeşte, *high-life*-ul societăţii româneşti. Era o seară geroasă, cu trandafirii clarificări spre apusul zăvorît (asupra soarelui captiv), ca o gratie de mărgean. După primele zile de ninsoare, urmaseră cîteva de ger. Sîrmele şi stîlpii lămpilor electrice, crengile teilor de pe laturile Şoselei, lugerii uscaţi de pe răzoarele troienite se arătau îmbrăcaţi într-o căptuşeală dalbă şi uşoară, gata să se deznoade ca un vis la prima zguduitură a realităţii.

Doru şi Antonina, cu paltoanele pe ei şi cu fularele la gît, mergeau pe lîngă teii din dreapta Şoselei, în pas elastic şi cumpănit, prin zăpada care scîrţîia şi prin gerul care muşca obrajii. Antonina avea o căciuliţă de astrahan care se potrivea de minune cu cosiţele ei blonde şi cu faţa ei îmbujorată.

Elita bucureşteană zbura fericită, în vîrtejuri de zăpadă şi în tumultul coamelor negre, pînă la rondul al doilea — rar mai departe — şi apoi, în pas domol, în aleanul clopoţeilor picuraţi, venea înapoi spre Bufet, pe partea dinspre Vila Văcărescu. Pietonii erau rari. Şi o bună parte din ei erau tot boierii din sanie, care pogorîseră să-şi dezmorţească încheieturile şi să se lase îmbrăţişaţi, prin blănurile scumpe, de braţele severe ale iernii.

Filipache recunoştea cînd pe unul, cînd pe altul. Îi văzuse de atîtea ori, şi în sanie, şi în trăsură, şi la alergările de cai, şi în lojile lor, la teatru. Erau aci înfăţişate toate vîrstele, toate situaţiile privilegiate, toate ţările balcanice, plus Rusia, în frunte cu domnul de Fonton, toate poveştile alcovului şi toate infracţiunile Decalogului. Strîngînd braţul Antoninei şi punînd vorbelor lui ca un fel de surdină fularul de la gît, Filipache se lăsă furat de amintirile şi de preocupările lui de acum cîţiva ani :

— Şi groşi şi subţiri, şi diformi şi zvelţi, unii şi unele de o celebră frumuseţe, unii şi unele de pomină, cu aventurile, cu cheltuielile şi cu stricăciunea lor, toţi aceştia

pe care îi vezi m-au interesat într-un moment cu un interes care mă rodea ca rîia și ca vărsatul...

Cînd eram în clasa a V-a, a venit la liceul nostru, de la nu știu care gimnaziu, feciorul de boier Edgar Spata, școlarul cu care era să mă leg cu o ciudată și nedezlegată prietenie... Eram democrat înfumurat, socialist intransigent și protivnicul tuturor boierilor... Mai multă vreme am stat departe de Edgar Spata, și tot așa și el de mine... Dar au fost două împrejurări care ne-au apropiat și ne-au legat : lecțiile de istorie și strada Semicerc. La istorie — chiar cînd n-am mai fost printre premianți — am rămas neclintit cel dintîi. Edgar Spata, elev nou sosit, ambițios, vioi, simpatic și abil, mi-a propus să pregătim lecțiile de istorie împreună. Iar strada Semicerc a desăvîrșit opera prieteniei noastre, fiindcă familia lui Edgar Spata stă și azi la cîțiva pași de noi. Acest coleg, fără să știe, a avut asupra mea o puternică înrîurire. Eram în casa lui în fiecare zi. Întîlneam, la pragul lui, echipajele tuturor marilor familii bucureștene. Auzeam fără să întreb — de la el, de la verii lui, de la amicii lui ciocoi — toată cronica vechiului București fanariot, toată cronica zilelor noastre amestecate, plus bogate suplimente de cancanuri pariziene și internaționale. Socialismul meu a început să năpîrlească... Acești boieri, zglobii, de duh, iubitori de aventuri și de șampanie, uneori fricoși ca niște iepuri, alteori temerari și spadasini, au început să dezghețe pe rapsodul pe care-l port în inimă... Unde mai pui pe urmă sugestiunea literară !... Balzac, Flaubert, Daudet, Maupassant !... Avem și noi nu numai falițiii noștri, dar aristocrații noștri, burghezia lui Ion C. Brătianu, închegarea noilor averi, epopeea României moderne, entuziasmul, lăutarii, chiolhanurile și nebunii noștri !... Amînînd convingerile și planurile mele de poet revoluționar, am poposit, cu surprindere și cu simpatie, la priveliștea eteroclitei și grabnic înjghebatei noastre clase conducătoare... Bată-i norocul !... Te dezarmează !... Petrec, sunt înfumurați, spun prostii, plutesc în afaceri veroase și în adultere întocmai ca eroii lui Zola !...

Fireşte că această bizară indulgență la care ajunsesem semăna pe cît colo a molipsire. Am revenit treptat. Totuși, am fiert în inima mea, vreo doi ani, fel de fel de

proiecte literare, de romane libidinoase și absurde și de poeme deșucheate, din care, din fericire, n-am ajuns să scriu decît unul singur.

În față cu apusul soarelui, printre copacii albi și fantastici, ca într-un aprilie din altă lume, Doru și Antonina mergeau cu bărbăție, înfruntînd gerul crescînd și zăpada scorțoasă.

Antonina întrerupse rechemările lui Doru :

— Mi se pare curios ce-mi spui... Mie îmi rămăsese impresia că amicul tău Edgar e un om de valoroasă preciziune sufletească...

— Apoi așa și este...

— Atunci, cum ai recoltat atîtea fructe putrede de pe urma prieteniei cu el ?

— Știu și eu ? !... Edgar era imunizat. Mediul lui boieresc nu-l oprea să fie muncitor, ambițios, exact la datorie și cinstit la parale. Dar acum să ne înțelegem. Eu am rămas departe de damblalele boierești, ca un sănătos vlăstar burghezesc. Am ajuns însă să poftesc să-i descriu pe acești conducători, cu conacele, cu parcurile, cu luxul, cu femeile lor frumoase, cu patimile și cu prăbușirile lor...

— Cum se face atunci că toată simpatia ta de artist este viguros îndreptată — și fericit îndreptată — spre fluviul popular, spre tradițiile cărunte și spre folclor ?... Cum explici tu asta ? Tot prin vechiul tău entuziasm socialist ?

— Nu, Nino dragă ! După neroziile și fumurile mele aristocrate, am avut norocul să dau peste marele nostru Gheorghe Coșbuc. Cărțile lui, *Balade și idile, Fire de tort,* au refăcut educația mea. Cetisem pe Eminescu cu absorbirea totală și copilărească de la cincisprezece ani. Am cetit pe Coșbuc cu fericirea deplină a celui ce — crescut în cîmpie — ajunge întîia oară să vază munții și să respire mireasma pădurilor de brad. De la aristocratismul meu estetic și decadent, am trecut, ca printr-o convalescență, la sănătatea țărănească și la clasicismul lui Coșbuc. Aș zice, mai exact, am venit înapoi acasă la părinți, adică la cîmpiile, la macii din livezi, la legendele și la dramele elementare din anii copilăriei mele... Îmi amintesc de două călătorii pe care le-am făcut la Sinaia, una în vara

anului 1896 și alta în vara anului 1897. Întîia oară am venit la Sinaia într-un tren boieresc, am luat o cameră la un otel din parc și m-am ținut printre așa-zisa *„jeunesse fleurie“*, în ciuda pungii mele democrate... A doua oară am urcat la brazi cu clasa a treia, am poposit într-un han dinspre Poiana-Țapului și, fiindcă nimerisem niște zile ploioase, am stat în cîrciumă toată ziua, ascultînd lăutarii și privind hora de sub șopron. Aveam cărțile lui Coșbuc cu mine și le studiam în mijlocul desfătării populare !...

Nino dragă, să trecem cîțiva pași dincolo de rondul al doilea... Nu prea departe... Să stăm o clipă singuri în fața amurgului...

Aproape toate săniile, după ce treceau de Vila Popovici, făceau rondul și intrau în șirul domolit și fumegînd care venea înapoi spre Bufet. De la rond înainte, spre Hipodrom, se vedeau numai două-trei sănii și cîteva perechi izolate. Doru și Antonina făcură o sută de pași prin zăpada croită, dar nebătătorită, și se opriră sub un tei preschimbat în candelabru de argint. Soarele cădea grabnic sub orizont, imprecis și difuz, ca o torță uriașă care ar trece prin geamlîcul unei sere pline cu fantome vegetale. Creștetul cerului se însenina, și, înaintea stelelor, încă nevăzute, se lăsa un ger de stepă moscovită. Clopoțeii, rîsetele cristaline, scîrțîitul zăpezii sub pașii depărtați păreau ultimele cercuri periferice de pe fața unui heleșteu care adoarme... Liniștea care se așternea pe lumea troienită părea materială și constrîngătoare.

— Ninușco ! Ce frumos e aici !...

Antonina, cu nasul în manșon, răspunse trăgîndu-l de braț :

— Da... dar ne costă prea scump dacă ne lăsăm nasurile jertfă !... Aidem înapoi și ceva mai repede, ca să nu mai simțim gerul !...

Reveniră în locul larg și rotund pe care îl ocoleau caii plini de zurgălăi și voiră să facă drumul înapoi tot pe partea Popovici-Zerlendi.

O sanie înțesată cu vreo cinci persoane, dintre care două, în picioare, pe scaunul de la spate, le tăie calea cu un plesnet de gălăgie și de chicoteli. Și apoi, imediat, Doru și Antonina își auziră numele :

— Nino !... Domnule Filipache !... Opriți, băieți !...

Sania opri la o parte, în zăpada adîncă. Era un grup de veseli mediciniști : Elvira Iatropol cu încă patru, două studente și doi studenți. Fără nici o ceremonie, Elvira expedie pe tovarăși și rămase cu Nina și cu Doru.

— Ce bine îmi pare că v-am întîlnit !... A, hulubașii mei dragi !... Pentru voi doi, zăpada, plimbarea, seara asta de ametistă trebuie să aibă un farmec necunoscut nouă, bieților celibatari.

Antonina, contrariată în inima ei de această întîlnire nedorită, nu răspunse nimic. Doru, dimpotrivă, tainic, plăcut iritat de prezența Elvirei, îi răspunse dolent și interesant :

— Ești bine dispusă, domnișoară Elviro ! Nu căutăm să știm cine erau și ce calități aveau colegii dumitale din sanie, dar avem dreptul să te întrebăm : pentru ce această amabilă și poetică ironie ?

— Ce ironie, fraților, cînd ochii și obrajii voștri înfloresc de fericire și de intimă siguranță !...

Antonina se simți furnicată și ripostă :

— Nu cumva generoasa mea Elviră începe să cunoască gelozia ?

Doru le lăsă să treacă înainte pe cărarea lunecoasă și strîmtă și adăstă, curios, răspunsul Elvirei.

— Nino dragă !... De ce să mă fac mai bună decît sunt ? !... Nu știi tu că însuși arhanghelul Lucifer n-a putut să privească fără primejdie strălucirea și fericirea lui Dumnezeu ?

În spatele lor, Doru se porni pe un rîs nebunesc :

— Domnișoară Elviro... aici ai fost... *impayable* !... Auzi ce spune domnișoara Elvira !... Ha-ha-ha !...

Începu să rîză și Elvira. Antonina rămase serioasă și bănuitoare.

— Nino dragă, te-am pus pe gînduri cu prostiile mele... Aruncă-le la coș, precum făceai și altădată... Așa m-am deprins cu tine, să-ți mărturisesc toate năzbîtiile care îmi trec prin cap... A, dar ia stăi ! Mi se pare că am găsit ceva mai bun !... Mi-e frig și la nas, și la mîini, și la picioare... O idee !... Vă poftesc la un ceai colea, la „Flora“. Numai zece minute ! Tragem cîte-o dușcă fierbinte, cu o linguriță de rom, și pe urmă plecăm.

Antonina rezistă.

— Elviro, prea-ți suntem datori... Nici n-am apucat să ne plătim de invitarea ta de la teatru.

— Vai, Nino, ce însemnează contabilitatea asta de zaraf ! Se poate să introduci între tine și mine asemenea socoteli ?

— Da' tu pierzi mereu din vedere că nu mai sunt tovarășa ta de odaie de la domnișoarele Eremia !... Ce naiba !... Sunt măritată ! Uite bărbatu-meu !... Prietenia şi amabilitățile tale se lovesc de un obstacol...

Ochii lui Doru se întîlniră cu ochii Elvirei. Elvira se simți părtinită și încurajată :

— Nino, bărbatul tău vreau să fie fratele meu. Cum poți tu să stăvilești atîta prietenie și atîtea amintiri care mă leagă de tine și care îl învăluiesc, fără voia mea, şi pe domnul Filipache ? Lasă-mă să vă simt uniți în inima mea și nu mai crede că acum, fiindcă ești măritată, trebuie să fim mai puţin prietene.

Doru interveni aproape încredințat că apără un punct de vedere fățarnic :

— Nino, n-avem dreptul să ne dezbrăcăm de prieteniile de pînă ieri ca de niște paltoane. Pe urmă, sper că vom fi și noi în stare să nu rămînem prea datori față de domnișoara Iatropol...

— Vezi ?... Hai, nu mai fi copilă şi vino încoace ! Ce însemnează aceste sfieli și aceste rezerve ?

Elvira apucă de braț pe Antonina. Urmate de Doru, intrară în veranda caldă și luminată a lăptăriei „Flora".

Cu aerul că intră într-un loc foarte cunoscut și că se găsește între fețe familiare, Elvira ceru o cameră deosebită.

Porunci omului de serviciu :

— Un ceainic, pahare, rom și gustări !

Scoase de pe ea paltonul de veritabil astrahan, căptușit cu o mătase delicată ca puful, și rămase într-o rochie care părea un simplu mulaj al trupului ei de splendidă felină omenească. Antonina, sub cuvînt că odaia nu este destul de caldă, întîrzie să se dezbrace. O tristeță nebiruită, niște presimțiri amare și vechea gelozie din copilărie îmbrăcară, ca un crepuscul jalnic, inima Antoninei... Cîtă vreme va mai prigoni-o această vecinătate

oneroasă ?... Cum să scape de asaltul acestor protestări amicale din ce în ce mai supărătoare ?... Chiar dacă, în sufletul ei, Elvira este nevinovată (și Antonina n-are încă dreptul să creadă într-altfel), apropierea Elvirei de Doru poate să nască dispoziții sufletești și complicații nesănătoase. Cine poate să rămînă inamovibil în fața acestei frumuseți, pe care gerul de adineaori, rochia strînsă și demonii dinăuntru o fac atît de subjugătoare ? Nu trebuie nici o codeală și nici o întîrziere ! Nu trebuie să ispitim nici pe oameni, nici pe Dumnezeu. Antonina va vorbi franc și energic cu această prietenă ! „Fugi din calea lui Doru ! Altfel, voi înțelege că umbli cu dinadinsul să te vîri în sufletul lui și să-mi faci netrai !“

— De ce ești, surioară, fără chef ?... Scoate paltonul de pe tine şi descreţeşte fruntea asta, care mai-nainte de a fi a lui Doru a fost oleacă a mea...

Antonina se gîndi : „Cel supărat este totdeauna cel păgubaș... Să urmărim lucrurile fără pripeală și fără exagerare.“

Omul de serviciu aduse o vastă tavă de argint, încărcată cu ceaiul comandat. După ce rămaseră singuri, Elvira potoli reproșurile gata de izbucnire :

— N-aveți nici o grijă ! Nu sărăcesc pe tata. Clienții, pe care încep să-i am, vor plăti de aci înainte nevinovatele mele fantazii.

Apoi, mlădioasă și îndemînatică, prinse să-și servească prietenii.

— Elviro, te rog nu-mi pune prea mult rom...

— Fetițo dragă... cînd e atît de frig afară și cînd, în viața aceasta, e atît de bine să vezi lucrurile şi situaţiile prin acest văl miraculos în care se preface stropul de alcool, combinat cu fiziologia noastră, de ce mă ţii de rău ?

— Elviro, eu prefer să rămîn lucidă și în ceasuri de voie bună, și în ceasuri de întristare.

— Și ce fel de ceasuri de întristare poți să mai ai tu o dată ce amicul nostru Doru Filipache s-a hotărît să fie ocrotitorul și grădinarul vieții tale ?

Filipache puse pe farfurioară paharul cu ceai și răspunse printre pauze :

— Hm !... Știu și eu... Aici să mă asculți pe mine... nu pe Antonina...

Elvira isprăvi primul pahar și, cu ochi strălucitori, cu bujori în obraji, cu calde intimități în glas, desfăcu brațele ca pentru o îmbrățișare :

— Copii neispitiți ce sunteți !... Voi nu știți să prețuiți norocul pe care vi l-a dăruit Dumnezeu ! Poate că și eu, dacă aș fi în locul vostru, aș dovedi această nepricepere. Voi nu înțelegeți cît este de dragă și de ispititoare situația voastră. Prieteni, camarazi și iubiți ! Iată idealul ! Mereu împreună, inseparabili, mînă în mînă și inimă lîngă inimă !...

— Domnișoară Elviro, lasă-mă să-ți întorc ceva din mirarea dumitale... De unde atîta convingere pentru căsătorie la dumneata, care, după cîte știu eu, nici nu vrei să auzi de plugul cu doi boi ?

Elvira își umplu al doilea pahar.

— Cine ți-a spus asta ? Nina nu ți-a spus-o... Poate m-ai înțeles greșit odinioară, în salonul verișoarei dumitale Sanda, la discuția asupra ideilor lui John Stuart Mill. Nu, dragă domnule Filipache. Este o taină dureroasă a sufletului meu. Nina cred că a bănuit-o. Toți bărbații care mă întîlnesc și mă privesc — și cunoscuți, și necunoscuți, și prieteni, și colegi — nu-mi fac cinstea să mă creadă că aș fi bună de soție... Complimente, priviri toride, glume, aluzii, obrăznicii... cîte poftești !... Dar un gînd cinstit, o atitudine serioasă, o propunere tragică — „Vreau să fii nevasta mea cu cununie !“ — de așa ceva nu m-am învrednicit pînă acum...

Antonina crezu momentul binevenit să intervină :

— Elviro, un mare păcat al firii tale — care explică poate neajunsul de care te plîngi — este că nimeni nu știe niciodată cînd ești tu la tine acasă, adică vreau să zic : cînd vorbești serios, cînd te arăți tu pe tine cea adevărată...

— Puica mea scumpă !... Poate că spui adevărul... Știu eu cîte suflete port în pieptul meu !... Tu ești fericită fiindcă ești precisă. Aceeași de dimineața pînă seara. Pe cînd eu !... Cîte voci contradictorii, cîte inițiative încurcate, cîte sentimente inimice ! Totuși, dați-mi voie să nu mă calomniez prea tare. Tu știi, Nino, că în odaia

cea mai ascunsă și mai zăvorîtă din palatul zmeilor stă biata fată pe care au furat-o zmeii !

Filipache, cu coatele pe masa ovală și atît de aproape de această frumoasă gură care se spovedea, fu gata să rostească : „Ileana Cosînzeana !“... Dar își înghiți exclamația o dată cu o largă sorbitură din ceaiul dres cu rom.

Antonina răspunse, gravă :

— Elviro, te iubesc, te admir și mă tem de tine de cînd eram copii și ne jucam, la Brăila, printre sacii de pe cheiul Dunării... Ai dreptate. Ești un suflet arzător și generos... Dar te-au furat zmeii !... Nu te supăra, dar știi tu cine este patroana ta ? Este sfînta Maria Magdalina, din care Mîntuitorul scosese șapte demoni.

Filipache tresări pe scaun și-și izbi palmele a pagubă :

— Vai, Nino dragă !... Cum poți să spui tu această vorbă jignitoare prietenei tale celei mai bune ? !...

— Domnule Filipache, sunt obișnuită și cu francheţea judecăţilor Antoninei, și cu usturătoarea lor dreptate. Nu mă jignește vorba ei. Așa este... Am auzit și eu acest cuvînt bisericesc : „Maria Magdalina, din care Domnul scosese șapte demoni !“ Mă înfioară ideea aceasta ! Cît doresc și eu această eliberare ! Să nu mai fiu atît de bîntuită de capricii, de dezordinea nervilor și de zigzagurile voinţii ! Dar unde este eliberatorul ? Înţelegeţi acum mai bine de ce poftesc la fericirea voastră... Mă odihnesc privindu-vă. Mă surprind visînd și eu la căminul anonim, nebătător la ochi, unde să mă ascund de lume cu cel ce m-ar fi scos din mîna zmeilor.

— Elviro dragă, ești jucăria unei iluzii !... Dezrobitorul tău și-al nostru, al tuturora, nu poate să fie, nu este decît unul singur : cel care a dezrobit pe Magdalina.

— Știu, fetiţă scumpă ; mi-ai spus-o altădată. Dar e prea tîrziu. Ce să fac !... Nu eu, ci tu ai avut norocul să-ţi trăiești copilăria în mînăstire și să cunoști pe sfinţii de care îmi vorbeai...

— Elviro, atîta cît ești, în viaţa aceasta, cu capul pe umeri și cu inima dornică de izbăvire, nu e niciodată prea tîrziu să cauţi pe izbăvitorul...

Elvira răspunse nu cu vorba, ci cu gestul și cu totul altceva decît te-ai fi așteptat. Umplu cu ceai al treilea

pahar, vărsă din el cîteva lingurițe și împlini golul cu rom.

— Da, da... însă dați-mi voi o mînă de ajutor...

Antonina o privi cu ochi întunecoși.

— Dumnezeu nu poate să te mîntuiască fără voia ta...

Doru făcu un gest obosit și conciliant :

— Problema voastră e prea gravă pentru lăptăria „Flora"... S-o amînăm pînă la o vreme și o catedră mai potrivite.

— S-o amînăm, domnule Filipache.

Elvira se duse la sonerie și sună, apoi, fără să se mai așeze pe scaun, sorbi tot paharul. Omul de serviciu veni la poruncă :

— Dă-ne socoteala și trimite degrabă să ne aducă o sanie.

Doru ar fi voit să rămînă în picioare pe scaunul de la spate. Dar și Elvira și Antonina se împotriviră. Elvira puse înainte prestigiul ei de doftoriță :

— Nu vreau să mă chemi mîine să-ți dau doftorii de răceală. Intrăm toți în sanie și ne învelim bine. Și dacă nu încăpem la rînd, iei pe Antonina pe genunchi.

Cu Antonina pe genunchi și coapsă lîngă coapsă cu Elvira, Doru străbătu — pe oglinzile aburite și vinovate ale conștiinței — un sfert de oră de reverie și un iezer lung, cu vrăji rele la fund...

X

Acasă, bănuielile se stinseră, presimțirile se depărtară și viața sănătoasă (mediocră și măsurată) se deșiră mai departe în chilia Antoninei și a lui Doru. Cînd unul, cînd altul se duseră la Universitate — Antonina exactă, Doru neregulat și cu examene în restanță. Gerul se domoli. Zăpada începu să se topească și în județul Brăila apele se umflară și se revărsară peste arături.

În ziua de 24 decemvrie, după stilul nou, Antonina îl vesti pe Doru că seara vor ieși împreună în oraș.

— Tu ai avut deunăzi ideea să mergem la Şosea. Am şi eu o idee... Astă-seară la ora zece şi jumătate vom pleca de acasă. Nu mă întreba unde te voi duce. E secretul meu. Făgăduieşte-mi că te vei lăsa condus, ca un băiat cuminte.

— Bine, Ninuşco... Făgăduiesc tot ce vrei ! Bine că ai şi tu o fantazie !... Cîteodată am remuşcări cînd mă gîndesc că mie îmi trec prin cap prea multe fantazii, şi ţie nici una...

— Aşteaptă şi vei vedea. Vom vorbi pe urmă de această fantazie a mea.

Seara, după ora zece, vestiră pe cei din casă că ies în oraş şi plecară, luînd cu ei cheia de la verandă Era o noapte umedă şi rece. Zăpada de pe străzile secundare, călcată de picioare, călcată de vehicule, arăta jalnică şi declasată, ca nişte brazde de gunoi. La răspîntii erau mormane care se topeau încet sau prindeau coajă de gheaţă, după temperatura nestatornică a zilelor. Bătea un vînt aspru şi pătrunzător, semnul cunoscut că alte zăpezi şi alte vifore sunt călătoare spre ţara noastră.

— Ia să vedem acum dacă tu, cu ideea ta, vei nimeri-o mai bine decît mine deunăzi.

— Mult mai bine decît tine, Dorule...

Apucară pe strada Soarelui şi o străbătură pînă la capătul celălalt din strada Fîntînii. Înaintea lor şi apoi în urma lor mai erau cîteva perechi care păreau că şoptesc în limbi străine.

Ieşiră în faţa Liceului Sf. Sava. Doru întrebă :

— Ei, şi acum ?...

— Încă o sută de paşi înainte, spre Calea Victoriei...

Perechile dinainte şi din urmă aveau acelaşi drum. În faţa Catedralei Sf. Iosif, Antonina se opri şi, trăgînd uşor de braţ pe Doru, intrară înăuntru. Doru şopti :

— Am înţeles... Dar ce priveghere este astă-seară ?

— Privegherea de Crăciun !... Mîine toată lumea occidentală serbează Naşterea Mîntuitorului !

Doru avu o vie tresărire de uimire :

— Privegherea de Crăciun !... Ce spui, Nino ? !...

Înăuntru, prin spaţiile vagi, de-abia destăinuite de lumina cîtorva candele, apărură, înşirate în bănci, mulţime de capete plecate. Locurile din urmă erau aproape

toate prinse. Fără zgomot de uși, fără zgomot de pași și fără nici o vorbă, alte și alte obscure siluete treceau prin vadul luminilor blafarde și se pierdeau în umbra pilaștrilor. Plutea, în reculesul sfînt locaș, o pace adîncă, închegată totuși din cucernică nerăbdare și din sute de rugăciuni spuse în taină.

Doru și Antonina își făcură loc în bancă pe aproape de amvon și nu mai schimbară nici o vorbă.

În cugetul lui Doru se desfășurară epoca de glorie a creștinismului, treptele de aur și de sînge martiric ale ascensiunii creștine, opoziția triseculară a păgînismului clasic, lecțiile profesorului de istorie și un noian de gînduri și de amintiri personale... Deși atît de departe de zilele Romei imperiale și ale catacombelor, această adunare pioasă — în pămînt ortodox — avea nu știu ce notă exotică și misterioasă. Așa trebuie să fi fost și pe atunci! În sanctuare mascate, sub cimitirile din Via Appia, în fapt de seară, ori dis-de-dimineață, mai înainte de cîntatul cocoșilor, mărturisitorii sublimei speranțe în Înviere și în nemurire veneau tot așa, tăcuți, anonimi, cîte unul, cîte doi, ca să sporească, sub pămînt, eroicele armate ale Crucii, ca să adore și să se hrănească cu Isus Cristos Euharistic!

Băncile se umplură pe nevăzute, și cei ce mai soseau rămaseră în picioare pe lîngă ziduri și printre stîlpi. Într-o lature a altarului o luminiță într-o lalea roșie de sticlă arăta, ca flamura de pe palatul împărătesc, că monarhul este în cămările sale. În fundul altarului, deasupra chivotului în chip de catedrală, creșteau în umbră cilindrii făcliilor, încă fără flacără. Un punct luminos, o stea ivită deodată, începu să se ridice spre făcliile stinse, și din steaua magilor se prefăcu într-o constelație tremurătoare, deasupra adîncimilor altarului.

O salvă de clopote deschise sacra ceremonie și un popor de clerici, înveștmîntați în haine de dantelă și de crizanteme, ocupă, ordonat și ritmic, băncile din altar. Serviciul începu. După cărunta tradiție, izvorîtoare din Liban și din Sion, și comună Orientului și Occidentului, porniră vechii psalmi — cînd întregi, cînd desfoiați stih cu stih — în latineasca dură și hieratică. Două cete de clerici, două strane, dialogară lung, exprimînd extatic

bucuria cerului și a pămîntului în fața miracolului de iubire, dăruit nouă în Betleem: *„Christus natus est nobis : Venite, adoremus ! Venite, exultemus !“*

Prin miezonoptica răsfirată în trei negre evantalii, străbătură luminoase proorocii din Isaia, psalmii mesianici, pericopele evanghelice ale Nativității și glorioasa elocință a Sf. Leon Papa, a Sf. Grigorie Papa, a Sf. Ambrozie și a Fericitului Augustin. Ca o falnică încheiere a acestei lungi privigheri, în noaptea păstorilor veniți la Sfînta Iesle, imnul *Te Deum laudamus* se risipi sub cerurile catedralei ca un stol de vulturi împărătești, făcînd să vibreze vitrourile și să pîlpîie lumînările.

Prima Sfîntă Liturghie — dintre cele trei care trebuiesc rostite de orice preot principal la sărbătoarea Nașterii Domnului — se ridică prin căpriorii vagi ai sfîntului locaș și prin cortul sumbru al nopții de decemvrie spre tronul descris în Apocalipsă al Împăratului sărbătorit.

Între Doru și Antonina și această solemnitate nocturnă, scăldată de valurile orgii, cuvintele latine, tehnica ritualului, înțelesul și adîncimea lecturilor se pierdeau și se îngropau nebănuite, exact ca bogățiile de la fundul oceanului. Dar glasul orgei, dar implorările, fremătările și extazele ei comentau totul și făceau totul lumină și paradis, dincolo de cuvinte.

Antonina, care cunoștea urzeala Sfintei Liturghii mult mai bine decît Doru, prinse și recunoscu momentele solemne și urmări cu suflet cucernic și cu răspunsurile consacrate divina dramă din altar. Doru rămase suspendat în fluxul și în refluxul orgei și amestecă în sacrul ocean inima lui profană, speranțe și proiecte literare, iarba rea a unor așteptări și a unor doruri pe care putea încă să le smulgă și să le arunce şi mai ales amintirea de acum trei ani a privigherii de Crăciun, trăită tot în această catedrală.

Era în anul al doilea de colegialitate cu Edgar Spata. Se vedeau zilnic, ceteau reviste franțuzești, se plimbau la Șosea și învățau împreună. Edgar se simțea bine, făcea cu Doru un schimb avantajos și continua să fie un elev

eminent. Dimpotrivă, Doru degenera. Odrasla mediocrei burghezii învăţa cu pagubă ideile, gusturile, cancanurile şi moralitatea boierească. O mistificare specială se petrecea în cugetul lui Doru : copilul cu fiori de poezie în el se amăgea privind casele mărețe, pe cei ce locuiesc în ele, învestmîntaţi în haine moi, şi heleştaiele putrede, cu nuferi mincinoşi şi cu perdele de trestii clătinate de vînt... Doru aduna material pentru un roman patologic, o schiloadă ființă imaginară, care trebuia să se nască în porfiră şi în byssus !...

Într-o zi aflã că elita capitalei aleargă să admire un spectacol rar, de o cutezanţă pur pariziană. O artistă celebră se arăta pe o scenă din dosul Băncii Naționale, într-o serie de roluri mute, fără altă haină decît prestigiul unei plasticităţi impecabile şi fără alte comentarii decît flautul unui Pan ascuns între culise. A fost şi Doru — cu eroii pe care îi urmărea — la această priveliște din vremurile păgînismului greco-roman... Dar revenind spre casa lui umilă şi adormită, a luat-o pe strada Fîntînii şi a ajuns pînă în dreptul catedralei Sf. Iosif. Înăuntru erau lumini şi acorduri adînci de orgă... Era ca şi astă-seară, şi dincolo de bănuielile lui Doru, privigherea din noaptea Naşterii Mîntuitorului.

A fost prima întîlnire a lui Doru cu tribunalul înțelepciunii religioase. A trăit, cu fruntea doborîtă pe spătarul unei bănci, un ceas de zguduitoare reacţiune sufletească. Vedea, deasupra lui, cei doi pereţi ai unei prăpastii de contraste şi de destăinuiri. Tot ceea ce privise, simţise, aprobase cu un ceas mai înainte i se părea acum atît de fragil, atît de trecător şi de vinovat !... Lumea dimprejuru-i, absorbită în sfîntul ei extaz, mohorîtă şi severă, cît de greu, cît de înţelept cădea în cumpăna inimii lui, confruntată cu fantoşele şi cu semicadavrele contorsionate din faţa scenei !... Splendidă, supremă revelaţie ! Doru se simţea smuls şi dislocat din spaţiu şi din timp de puteri irezistibile...

Altarul creştea şi se prefăcea în cetatea Betleemului... Înțelepciunea, dreptatea şi fericirea din toată lumea, din toate vremurile, dar mai ales din ora aceea străluceau ca nişte constelaţii în cununa glorioasei nopţi a Nativităţii !...

Iar orga, iar melopeele latine, iar volutele de tămîie din catedrală îl ridicau, ca din noroaie de sînge putred și din bacanale monstruoase, spre porțile de aur ale sacrei cetăți !

E mincinoasă frumusețea dacă n-o garantează idealul moral ! E amăgitoare arta dacă nu purcede din convingeri superioare, ci purcede din trufia și din aluatul impurității noastre ! E absurdă bizuința să cucerești o inscripție de onoare în porticul epopeei fără să te temi de Dumnezeu și fără să servești pe oameni !

O, pentru ce aceste clarificări totale pe marea inimii și sub cerul conștiinței noastre sunt atît de rare și de contrazise de noi înșine !... Ce urmări a avut, în viața lui Doru, acum trei ani, această augustă lecțiune din noaptea de Crăciun ? A trăit sub înrîurirea ei cîteva zile, a mărturisit-o lui Edgar Spata și a redat-o în cîteva pagini de sinceră, dar de uitată emoțiune... Doru Filipache începu să întrevadă că mai sus de frumusețea unui imn religios, a unei pagini din Scriptură, sau a unei cuvîntări de Bossuet, este o zonă sufletească, fericită și constantă, care prețuiește infinit mai mult decît toate emoțiunile estetice religioase... Prin lecturile lui din scriitorii creștini, prin splendida viziune a picturii medievale și prin atîtea porți întredeschise spre adîncimile și înălțimile credinței, în misterul răscumpărării, Doru a dobîndit certitudinea că tezaurul există, dar că el, unul, nu-l va dezgropa niciodată...

Și iată acum experiența cea mai nouă și mai deconcertantă... Întîlnirea lui cu Antonina și tot romanul început în toamna anului trecut au avut încă o dată aparența unei conversiuni în fermentație. Iubind pe Antonina, a prins a iubi din nou vechile noastre mînăstiri, poezia mistică și filosofia lui Augustin... Scriind Antoninei, văzînd-o cu ochii închipuirii printre fiicele mînăstirii, în fața catapetesmelor arhaice, în preajma pădurilor de brad și a clopotnițelor din alte veacuri, Doru și-a simțit gîndurile roabe evlaviei creștine și inspirația dornică de mistici trandafiri. A trăit un an de o rară și curată taină sufletească. Astă-vară, în ciuda legii fatale,

care cere ca visul și idealul să nu fie verificate niciodată, a stat o lună și mai bine, cu Antonina logodnică, în Mînăstirea Varatic... Apoi au venit căsătoria, pauperitatea vieții așa cum este, toamna în chilia lor studențească și toate frunzele ce cad și toate florile ce mor...

Draga lui Antonină !... E o prietenă neprețuită ! Atît de devotată, atît de serioasă și de pătrunsă de înțelesul unirii lor, contractate în fața lui Dumnezeu !... Ce suflet clasic ! Ce conștiință ireproșabilă ! „De ce sunt atît de departe de ea ! De ce sunt atît de imprecis și de influențabil !“ Sensibilitate de vînzare ! Grădină a nimănui, pe care poate s-o ciumpăvească și s-o smulgă cine vrea ! Vie fără gard, din care poate să fure orișicine ! Nenorocită fire de artist, spînzurată la răspîntia tuturor emoțiilor și tuturor eventualităților !...

Antonina se apleacă asupra lui Doru, încremenit în umbră, cu fruntea pe spătarul băncii din față, și-l mișcă, șoptindu-i :

— Slujba s-a terminat...

Doru se trezește ca dintr-un somn adevărat și-și adună pălăria și bastonul. Orga amuțește în cafas, după o ultimă revărsare de regală și biruitoare bucurie. Poporul mohorît de jos începe să se scurgă în noaptea rece și în pustietatea străzilor slab luminate.

Doru coprinde afectuos brațul Antoninei și-i spune în drumul către casă :

— Ideea ta, ca totdeauna, a fost sfînt inspirată...

În odăița lor caldă și îmbrățișătoare, în fața icoanelor dăruite de maica Antonina, Doru întreabă, gînditor, pare că pentru sine însuși :

— Cum am putea să facem zilnică înțelepciunea din această seară excepțională ?...

Antonina se opri locului și privi lung în zarea lămpii, ca și cum întrebarea lui Doru ar fi fost fum sau fluture :

— Dorule, *aceasta e întrebarea !...* Dar nu trebuie să ne-o punem cu dispoziția sufletească a lui Hamlet, că atunci n-o mai dezlegăm niciodată... Să fim copii și să simțim ca ei... Să iubim icoana din perete... Psaltirea străbună și... sfaturile nevestei !...

„Iubite Boruzescule, am primit frățeștile tale urări de Anul nou. Dacă ai putut să te gîndești la noi și să scrii, este un început de probă că sănătatea ta are și ceasuri suportabile. Nădăjduiesc că ai primit ieri-alaltăieri, din partea noastră, dar prin mîna maicii Antonina, micul nostru semn de neuitare și de prietenie.

Nu ți-am mai scris de mult... Nu fiindcă te-ai fi mutat de pe soclul indestructibil unde te aflu în fiecare zi, dar pentru că de la un timp încoace trăiesc într-o negrăită confuziune sufletească.

Știu bine că nu-ți aduc la cunoștință un fapt cu totul uimitor... Doar am venit de atîtea ori la tine cînd mi-erai aproape și te-am luat de atîtea ori martor întunecărilor și bîjbîielilor mele... De data aceasta mă tem că sunt într-un progres suspect... Începîndu-ți scrisoarea de față, simt cu dureroasă vioiciune depărtarea dintre noi și suspin după zilele cînd odăița ta era la îndemîna dorului și a nevoilor sufletului meu.

Amice, îți scriu azi dintr-o pornire nelămurită și ciudată. Aș zice că viu la tine nu pentru că știu precis ceea ce trebuie să-ți spun, sosit în fața ta, dar pentru că sper că voi găsi pe drum — adică scriindu-ți — preciziunea și claritatea — dezertoare în acest moment. De unde să încep, cum să cruț puterile tale, și cum să biruiesc, cu o comparație fericită, dezordinea gîndurilor mele ?

Dragul meu, mi se pare că literatura mea începe să se verse — prin nu știu ce spărtură din «casa apelor» — peste viața mea civilă !... Vreau să spun că proiectele mele literare, visurile mele, acele tainice schițe și notițe pe care le notăm cu un condei de fosfor pe pereți întunecoși, știuți numai nouă, acele fantasmagorii, de multe ori monstruoase, care împovărează capul unui poet ca nourii fruntea Ceahlăului... toate aceste năzăreli ale închipuirii, toate aceste iele ale basmului permanent în care trăiește un imaginativ, iată că încep să-mi intre în casă, prin ușile zăvorîte, și să ceară tacîm la masa mea !...

Mă urmărește un proiect de largă nuvelă, un fel de mic roman, care se petrece nu știu unde, în preajma unui castel feudal sau a unui conac boieresc, pe vremea rapsozilor și a trubadurilor. Suntem pe valea Oltului ardelenesc sau pe valea Mureșului, așadar, dincolo de Carpați. Văd pe poalele codrilor de brad și de fag, și pe lîngă apele care coboară în pași de cascadă, vechi castele cărunte, sate de iobagi și bordeie țigănești. Unul din castele e fără veselie de multă vreme... Groful cel bătrîn a murit și grofina-mamă tot așa, iar vlăstarul lor este departe, în slujba împăratului, prin țări străine și prin războaie. Între robii curții cu care se juca vlăstarul grofinesc în copilărie era și un dănciuc, ajuns de atunci încoace mare lăutar. Valahii îi ziceau Tilincă, fiindcă părinții lui erau țigani românești. Ungurii îi ziceau *Telelke*... Într-o zi, tînărul grof Istvanffy s-a înapoiat acasă din războaie plin de cinste și de daruri împărătești. Lume multă, nobilă, bogată și frumoasă a venit cu Istvanffy, și bătrînul castel posomorît a întinerit deodată și a început să petreacă. Tilincă și cu taraful lui au lăsat bordeiele, țigăncile și copiii cu săptămînile și au desfătat, zi și noapte, ospețele și pe musafirii grofului.

Stăteau țiganii lăutari sus, într-o firidă largă cu ostrețe, deasupra mesei cu talgere de argint și cu torțe aprinse, și le sticleau ochii ca la niște pui de cioară, noaptea, într-o biserică, la utrenie. Cîtă lume frumoasă era jos, în jilțurile de la masă! Cît aur, cîte pietre scumpe și cîte flori erau pe hainele, și pe armele, și pe rochiile cinstiților oaspeți ai lui Istvanffy! Dar mîndră ca baroneasa Liliom nu era nici una dintre zînele poftite la castel! Și într-o zi, și a doua zi, și a treia zi... cîntecele, gîndurile și tot întunericul din ochii lui Telelke s-au îndreptat tainic și nebunește spre luminoasa Liliom.

După o iarnă întreagă de petreceri, stăpînul castelului a plecat la curtea împărătească, unde îl aștepta o și mai mare răsplătire, adică mîna unei domnițe, dintre fetele din jurul împărătesei. Telelke a ajuns iar Tilincă... S-a întors la bordei și a luat iarăși sărăcia la spinare. Rada, nevasta lui, era țigancă frumușică, dar cum o să mai stea porumbele alături de cireșile albe! Tilincă a rămas cu gîndul dus, bleg și netrebnic, zile întregi... Rada,

plină de grijă și turburată, s-a dus la o țigancă bătrînă, doftoroaie și vrăjitoare, și a pus-o să-i ghicească ce boală a dat peste Tilincă al ei...

Baba a căutat în ghioc, în bobi, în niște oale care fierbeau pe vatră, pînă cînd a aflat...

— Tilincă al tău este în ispită mare... Și-a lăsat inima roabă la frumusețe străină... Și nu e frumusețe țigănească... E frumusețe albă și boierească...

Da' măcar că doftoroaia ghicise boala, n-a putut s-o și tămăduiască. Zadarnic Rada i-a adus daruri, zadarnic a făcut toate cîte a învățat-o meștereasa ! Și a trecut vremea, și codrii au înfrunzit încă o dată, și cucul zburdalnic și îndrăgostit a umplut zăvoaiele cu alintările lui... Dar stăpînul castelului și al țiganilor n-a uitat vioara lui Tilincă... Și s-a pomenit Tilincă și s-au pomenit ceilalți tovarăși ceterași că-i cheamă stăpînul departe, spre miazănoapte, de pe unde vine Dunărea... Oamenii grofului i-au grămădit într-o căruță, cu scule și cu boccele, și i-au pornit pe drumul Pestei, pe cînd țigăncile și dănciucii își smulgeau lațele de deznădejde...

Țiganii au ajuns la Pesta, și-au frînt gîtul privind la atîtea mîndre turnuri și castele de pe marginea Dunării plumburii și au început iar să desfăteze ospețele stăpînului. Dar unde era mîndra Liliom, floarea florilor și zîna zînelor ?... Cum să întrebe, pe cine să întrebe bietul Telelke-Tilincă ?... Vorbea greu ungurește ; cu alți țigani lăutari nu știa pe unde să se întîlnească ; de la curtea lui Istvanffy — cea clădită lîngă Dunăre — nu îndrăznea să se depărteze. S-a împrietenit și el cu pescarii stăpînului, și în nopțile cînd groful și tînăra lui soție petreceau afară din castel și-a dat drumul în luntre, pe Dunărea plină de taină și de sălbi jucăușe...

Trecea Tilincă pe sub cetăți uriașe, negre și colțuroase, cu turnurile printre stele și cu temeliile în plesnetele sclipitoare ale Dunării... Prin gratiile de la ferestre auzea viorile țigănești, rîsete și cupele ciocnite... Unde era Liliom ! ? Liliom, Liliom, unde ești ?...

Te uită, iubite Boruzescule, că m-am pierdut în scrisoarea mea mai rău decît țiganul meu Tilincă în zănatica lui rătăcire pe Dunărea din Pesta medievală !... Povestea

această amenință să ajungă pentru mine un fel de tunică a lui Nessus !... Nu pot să mă mai dezbrac de ea !... Mă simt una cu Tilincă și constat cu mirare că îi reprezint dezordinile și interesele inimii cu o identificare totală. Îmi lipsesc numai vioara și luntrea lui ! Ies din casă, în acest miez de iarnă grea, răscolesc năuc omătul de pe străzi și alerg spre Dunărea închipuirii, a basmului, și a unei duble nebunii de poet și de ins pus sub pravilă, dar care visează să înfrunte pravila !...

Scumpe amice, trec printr-un ceas neașteptat și greu. Așa, fără de veste, prostește, pe nemîncate !... Șubreda, dezgolita și absurda mea natură de visător mi-a întins o cursă perfidă, din care nu mai știu cum să scap, din care — și mai rău ! — nici nu știu măcar limpede dacă voiesc să scap.

O, iartă-mă, frate ! Iată atîtea pagini pline cu aiurelile unui cap nenorocit, ajuns... oala în care-și fierbe farmecele țiganca mea, baba din poveste !

Așa stau treburile mele. Precum vezi, prost de tot ! Nu mai încape nici o îndoială că asemenea noutăți din parte-mi te vor mira, atîta cît prostiile omenești mai pot să mire pe un înțelept ca tine. Mi-e destul de greu să-ți vorbesc despre atari complicații și zbuciumări absurde, dar mă rog prieteniei tale ca și altădată : îngăduiește-mă !

Judecînd lucrurile ceva mai gospodărește, este nesănătos să-ți destăinuiesc că, la începutul căsătoriei mele, visurile mele de poet, impacientele mele literare și florile cuvenite soției mele se asfixiază în căminul meu și dau năvală spre ferestre, să iasă afară. Mă observ cu destulă luare-aminte și cu destulă ironie... Dar nu e destul să te înțelegi și să te ironizezi. Trebuie să ai și puterea să fii om de onoare.

Dacă m-ai descoase ca altădată și m-ai întreba : am plecat de la povești ca să ajung la insalubra realitate de azi, sau am început să aiurez povești fiindcă sunt bolnav din nou de frigurile pe care tu nu le-ai cunoscut niciodată, n-aș ști ce să-ți răspund... Atîta cît pot să mă judec, mă găsesc complicat, absurd, monstruos ca totdeauna !... Cresc închipuiri, povești și romane, ca să fac din ele năvod de dragoste, sau semăn în mine și în alții

sămînța iubirii, ca să adun apoi recolta în hambare de literatură ?...

A mai fost încă o împrejurare rău venită. Vreo cincisprezece zile am fiert fără apă. Nu pot să mai scriu acasă !... Biata mea Antonina îmi ucide orice bună dispoziție grafică !... Cum ne păcălim, ce nerozi suntem, în planurile și în combinațiile noastre !... Cînd iubeam pe acest copil și-i așterneam pe hîrtie inconștientele mele mistificări, mi se părea că o dată ce Antonina va fi lîngă mine, soția mea, voi fi de o fecunditate literară prodigioasă !... Crîncenă dezamăgire ! Ca să mai pot să scriu un rînd, trebuie să aștept plecarea ei de acasă sau să mă refugiez în această sală de bibliotecă, de unde îți scriu în ceasul de față. Cincisprezece zile această sală a fost fără cetitori. Azi, a treia zi după Bobotează, se redeschide, și eu sunt primul ei credincios.

Dacă aș fi avut putința să scriu și să mă istovesc urmărind aventurile și cîntecele de dor ale lui Tilincă, poate că aş fi acum mai liniștit și mai stăpîn pe această dublă situație : a soartei lăutarului și a labirintului simțirii mele...

Iubite Boruzescule, aștept de la tine veștile laconic făgăduite în răvașul tău de sărbători. Aș vrea, din toată inima, să te știu deasupra durerilor și a nesiguranței !... Este și pe acolo aceeași iarnă aprigă ca pe la noi ? Ce deosebire față de anul trecut ! Poate că între munții plini de codri ai Mînăstirii Neamțu e mai mult adăpost — deci mai puțin ger și crivăț — ca pe podișul Galați-București-Craiova... Ce fac părinții tăi ? A putut vreunul din ei să vie lîngă tine, cum era vorba astă-toamnă ? Cetești pe acolo ziare ? Ai prins de veste că a murit bietul nostru Bonifaciu Florescu ?... A murit regele boemei literare românești, măcar că, în aparență, era dascăl de limba franceză. Mă voi strădui într-o zi să schițez această prețioasă și fantastică personalitate a profesorului nostru.

Dragul meu, nu mi-ai spus cum stai cu serviciul militar ! Ai fost chemat la recrutare ? Eu trebuie să apar înaintea consiliului de recrutare în luna care vine. Și, firește, tocmai în capitala județului meu de origine... În locul acestei călătorii, cît de mult aș vrea să fac o alta — pînă la chilia ta !... Dar, scumpul meu filosof, precum

vezi, ţi-aş aduce, în această inimă năucă, pe lîngă prietenia fără moarte pe care ţi-o păstrez, şi o rătăcire nouă, vrednică de dojana ta..."

XII

Înaintea căsuţei arhaice din strada Semicerc se opreşte, printre nămeţii clădiţi cu lopata, o sanie zglobie. Elvira Iatropol coboară din sanie şi, împovărată cu pachete, ca o fată a lui Moş Crăciun, vine şi trezeşte clopoţelul din verandă. Antonina e acasă, doamna Filipache şi Clariţa tot aşa, dar Doru Filipache a plecat în oraş...

Elvira îi spune Antoninei :

— Nino, mai este în sanie încă un pachet ceva mai greu. Te rog trimite servitoarea să-l ridice. Sau, stăi ! Mi-l aduce birjarul !

Lăsă celelalte pachete, se întoarse la sanie şi încărcă în braţele birjarului o cutie de lemn.

Transfigurată de frigul de afară, volubilă şi afectuoasă, Elvira îmbrăţişează pe toată lumea — deşi mama şi sora lui Doru sunt cunoştinţe de curînd — şi începe să povestească şi să desfacă pachetele.

Vine de la Brăila. Şi-a luat un scurt concediu de la spital şi a alergat să vadă pe bătrînul doctor Iatropol, care se cam vaită de povara anilor. A văzut pe toţi din familia Ţanţu. Sunt toţi sănătoşi — şi moş Anghel, şi mama Vasilichia, şi copiii. A fost de două ori pe la ei. Le pare rău că n-au putut să trimită mai din vreme — în traista lui Moş Crăciun — toate aceste daruri şi pachete trimise acum prin Elvira. Iată pentru doamna Filipache un jerseu tricotat de Valeria... Iată pentru Clariţa o ie, cusută tot de Valeria... Iată, aci, pentru Doru şi Antonina, o boccea întreagă... Şi iată şi de la Anghel Ţanţu un pachet cu ce-a crezut el că vă place mai mult...

A mai rămas cutia de lemn, nu prea mare, dar mai grea decît celelalte.

Elvira se uită iscoditoare la toţi din jurul ei, ia dulceaţa de pe tavă, bea apă fără grabă şi declară, arătînd cutia pusă pe biroul lui Doru :

— Aci e un secret. Nu-l vădesc decît atunci cînd va fi de faţă şi domnul Filipache...

Antonina, cu o imperceptibilă iritare în glas, obiectează :

— Ei, nu ne mai aţîţa şi tu curiozitatea ! Ia presupune că Doru zăboveşte din cine ştie ce pricină.

Elvira răspunde categorică :

— Aci este darul meu de nunta voastră. Trebuia să vi-l fac mai demult... Dar negustorul cu comanda n-a putut să mă servească decît acum. Am răbdat toţi atîtea luni, să mai răbdăm un sfert de ceas, pînă cînd va sosi domnul Filipache.

Doamna Filipache şi Clariţa găsesc că Elvira are dreptate :

— Da, domnişoară Elviro ! Mai încape vorbă ! Doru trebuie să sosească numaidecît.

Apoi vorba alunecă asupra iernii de afară, asupra Dunării, care a îngheţat tun, asupra guturaiului şi a degerăturilor de care suferă toată lumea...

Elvira îşi aduce aminte ce i-a comunicat un coleg intern, adineaori, la spital.

— Ştii, Nino, că Leon Tolstoi e greu bolnav ?

Antonina nu se emoţionează :

— E prea bătrîn şi prea celebru ca să-l mai putem căina... Zilele pe care le mai trăieşte sunt în paguba apoteozei lui...

Elvira crede că un om mare, un supraom, un semizeu ca Tolstoi... nu poate să ne facă să uităm biata lui umanitate, de lut, de anghină pectorală şi de sudori de sînge...

Dar doamna Sofia Filipache nu ştie cine este Leon Tolstoi, iar Clariţa n-a citit de el decît *Sonata Kreutzer*.

Totuşi, Elvira exclamă, satisfăcută :

— Bravo, domnişoară Clariţo ! Dar ai înţeles ce spune moşneagul care istoriseşte ?

Clariţa, cam încurcată şi deodată rumenă la faţă, susţine privirea Elvirei şi afirmă cu ingenuitate :

— Da, domnişoară !... Am înţeles...

Elvira nu mai avu vreme să afle impresiunile Clariței fiindcă Doru apăru în ușă și întrerupse convorbirea. Nu se mai vedea bine în odaie, și numai Antonina putu să observe undele de emoțiune de pe fața lui Doru...

— Ce va să zică asta ?! Stați pe întuneric ? Bine ai venit, domnișoară Elviro ! Te-ai făcut scumpă la vedere. Cel puțin să te vedem la lumina lămpii !

Elvira își reluă povestea, o rezumă și apoi se sculă și puse mîna pe cutia de pe birou :

— Așa s-au potrivit lucrurile, ca o dată cu darurile lui Moș Crăciun să sosească și darul pe care vi l-am promis...

Scoase capacul cutiei și hîrtiile de umplutură și dezveli ochilor curioși și ațintitori o statuetă de bronz · miniatura celebrului *Moise* de Michelangelo...

Uimire, încîntare, exclamații !... Doru se înclină în fața Elvirei, îi luă mîna și i-o sărută, punînd în sărutarea lui un preț fără proporții cu obligațiile momentului.

— Domnișoară Elviro, darul rezumă pe dăruitoare...

Antonina, încordată și mascată, alunecă prin brațele Elvirei. Clarița văzuse la școală o fotografie a operei lui Michelangelo. Doamna Filipache, care era cu totul rurală, observă cu inocență :

— Doamne ! Ce să fie coarnele astea în capul unchiașului ?...

Rîseră toți, în frunte cu doamna Filipache. Elvira începu să-și comenteze darul :

— Am căutat să mă lămuresc și eu asupra acestui ciudat amănunt. De ce Moise are coarne ? Cînd m-am hotărît să-mi procur această miniatură, am căutat prin cărți, am întrebat pe cîțiva cunoscători. Ar trebui însă să consultăm o istorie a artelor sau vreo lucrare specială asupra lui Michelangelo.

Atîta țin minte, că aceste coarne ale lui Moise vin dintr-o neînțelegere a textului Scripturii. Dar putem să spunem : a fost o greșală fericită !...

Antonina ședea în fața Elvirei, privind-o în ochi și admirînd, cu dureri vechi și noi, splendida ei carnație. Tresări și scăpă din gură, fără voie :

— Foarte mulțumesc ! Coarne puse dintr-o fericită greșală...

Elvira trecu nevinovată mai departe :

— Totuși, așa a fost. În această operă, care adună atîta energie iritată și atîta putere de stăpînire, coarnele acestea, foarte nefirești, ajung miraculos de legitime. Dar trebuie s-o luăm mai de sus. Îți aduci aminte, domnule Filipache, care moment din viața lui Moise e înfățișat aci ?

— Moise pogoară din munte cu cele zece porunci, scrise pe două plăci de piatră. Iată, astea pe care le ține sub brațul drept... El vede deodată urgia din tabăra lui Israel. Poporul, beat de veselia apostaziei, dănțuiește în jurul vițelului de aur.

— Așa e ! Ăsta e momentul ! Cîteva momente după aceea, trăsnetul cade... Moise izbucnește și sfărîmă tablele legii !... Dar opera lui Michelangelo a trezit discuții interminabile. Mi-aduc aminte că unii critici de artă vor să stabilească, pînă la fracțiunea de secundă, cînd a putut să aibă genialul și înfricoșatul legislator această atitudine : atunci cînd dă întîi cu ochii de spectacolul din vale, sau cînd a înțeles și s-a făcut negru de mînie și e gata să facă saltul leului...

Doru rătăcește, plin de tainic zbucium, între ideile auzite și gura încîntătoare care le rostește. Dar se stăpînește și se ascunde :

— Bravo, domnișoară Elviro !... Ne vorbește o medicinistă sau o estetă ?...

— Zi Doamne ferește, domnule Filipache ! Să nu vă doară pe vreunul capul pe aici, că atunci ai vedea imediat adevărata mea meserie !... Apoi, cu o dezinvoltură uimitoare, prinde drăgălaș gîtul Antoninei : Tu ești cam indispusă, mica mea ?...

Doru, complice din instinct, se întoarce către maică-sa și către soră-sa, acoperind pe Antonina și pe Elvira, și începe cu prolixitate :

— Ne lăsați cu gura rece ? Ați cinstit-o cu ceva pe domnișoara Elvira ? Ați mulțumit-o cu ceva pentru osteneala ei ?

Doamna Filipache și Clarița se ridică și se uită una la alta, apoi la Doru. Maică-sa îi spune :

— Poate că ar mai trebui un ceai, un pahar cu vin ?...

Doru zîmbește misterios :

— Ia vedeţi, la voi, pe masă... Mi se pare că domnişoara Elvira are noroc...

Clariţa se duce şi se înapoiază, radioasă, ţinînd în mîini o sticlă cu vin plină de peceţi şi un carton cu prăjituri.

— Dorule, tu le-ai adus !...

— Ştiu eu, Clariţo... Agenţii lui Moş Crăciun, precum vezi, n-au plecat toţi de pe pămînt... O mai fi fost încă unul afară de domnişoara Elvira...

Antonina priveşte cu capul aplecat vinul şi prăjiturile de la picioarele lui *Moise* şi se întreabă : „A fost o întîmplare, sau... o armonie prestabilită ?..."

Doru toarnă vinul în pahare mici. Ciocnesc toţi. Doru bea în sănătatea Elvirei şi-i mulţumeşte încă o dată pentru darul ei atît de bine ales. Antonina gustă şi .asă paharul pe tavă.

— Domnişoară Elviro — începe Doru — cu cît mă uit mai mult la capodopera lui Michelangelo, cu atît o găsesc mai subtilă şi mai aţîţătoare. Cîte probleme şi cîte întrebări !... Evident, ar trebui să stăm în faţa originalului ca să discutăm pe adevărate temelii, dar şi aşa avem cîteva puncte sigure. Ce predomină în această ţinută măreaţă ? Clocotul mîniei sau încordarea atentă care se informează ?...

Elvira se uită la statuă ; îşi schimbă de cîteva ori punctul de observaţie şi răspunde :

— Pe cît mi-aduc aminte, cunoscătorii admit că Moise, în atitudinea aceasta, este în preclipa izbucnirii. Peste o clipă va răgi ca un leu şi va da d-azvîrlita cu tablele legii.

— Se poate, dar priveşte ce atente sunt aceste coarne de pe capul lui Moise. Parcă sunt antenele unei insecte care dibuieşte şi se informează... Sau, dacă vrei, mai bine, sunt urechile ciulite ale calului, care încă n-a început să sforăie...

Lăsăm la o parte faptul că Moise *stă* pe un colţ de stîncă... Aşa cum stă, pare arcul *care* stă în mîinile arcaşului şi totuşi e întins pînă la maximum... Examinează însă mîinile lui Moise. Mi se pare că aceste mîini, cu atitudinea lor, ne vorbesc mai mult de un stadiu sufletesc încă informativ. *Aceste mîini nu sunt crispate...*

Elvira ridică statueta și o apropie de lampa cu abajur pusă pe o etajeră.

— Da... aceste mîini poate sunt nervoase, dar nu sunt crispate. Trebuie să mai treacă un minut pînă să ajungă furioase și să trîntească de pămînt tablele de la șold. Una adună la ea șuvoaiele bărbii, cealaltă alunecă devale, căutîndu-și reazim, așteptînd porunci. Ai dreptate, domnule Filipache !...

Surîzător și măgulit de această bună întîlnire în judecățile lor, Doru se arată totuși prudent :

— Este sigur, domnișoară Elviro, că noi descoperim America... estetică în urma multor critici de artă, care au spus aceleași lucruri mult mai bine decît noi, sau care au spus cu totul altceva decît noi...

Elvira așeză statueta la loc pe birou și-și privi ceasornicul :

— Vai, e tîrziu !... Trebuie să plec... Domnule Filipache, sunt încîntată că ai un nou prilej de ațîțare — cum să zic ? — profesională ! Cînd vei ajunge într-o zi la Roma și vei vedea pe *Moise* — e cazul de a zice în carne și oase — îți vei aduce aminte de Elvira și de darul ei...

Doru își simți un fior de elegie în inimă. Își aduse aminte de Tilincă, de Liliom și de primejdiile Dunării și ale Pestei.

Răspunse cu glasul înecat :

— De ce mă trimiți așa departe, domnișoară Elviro ? Slavă Domnului, suntem încă în București... Sper că mai avem de stat pe aci...

Antonina se găsi lîngă urechea lui Doru și-i șopti ca să auză numai el :

— Cine știe ? !

Apoi, cînd Elvira își luă ziua bună de la ceilalți, Antonina își aruncă paltonul pe ea, își puse în cap o broboadă și spuse tare :

— Dorule, o conduc eu pe Elvira. Am s-o întreb ceva care ne privește numai pe noi două.

Contrariat, dar reținut și galant, Doru deschise ușa :

— Poftim, draga mea ! Înțeleg prea bine că două prietene intime pot să aibă secrete care nu privesc pe soții lor !

Cînd ușa fu închisă și zăpada începu să scîrțîie sub picioare, Elvira întrebă pe Antonina, care-o strîngea de braț cu un fel de exasperare mută :

— Ce este, Nino dragă ? Ce vreai să-mi spui, mica mea ? Spune-mi repede, că ești numai în ghete !

Dar Antonina, cu degetele înfipte în brațul ei rotund și cald, o duse pînă la poartă și acolo o pironi cu ochii :

— Antonino, ce ai ?

— Elviro... Știi tu ce ține Moise în brațe ?...

— Ce va să zică asta ?...

— Ce sunt tablele alea pe care le ține el ?...

— *La belle affaire !* Sunt tablele legii, cele zece porunci !

— Le mai ții minte ? Știi care e porunca a zecea ?...

— Ești extraordinară ! De asta mă ții tu aici, în ger ?

— Elviro, ascultă porunca a zecea : „Să nu poftești pe femeia aproapelui tău, nici casa lui, nici ogorul lui, nici pe robul lui, nici pe roaba lui, nici boul lui, nici asinul lui și nimic din toate cîte sunt ale aproapelui tău !"

Elvira se porni pe un rîs nebunesc, care clocoti în stradela pustie și sonoră. Cu o putere de bărbat, o întoarse pe Antonina cu fața spre casă și-i aplică undeva o palmă, ca la copii.

— Acum ți-ai găsit vreme de lucruri de astea ? ! Intră în casă, că ți-a înghețat nasul !

Antonina îi strigă în ultimul moment :

— Mă simți mereu sclava ta ! Dar păzește-te de revolta sclavilor !

XIII

Peste două ore, după cină, Clarița se rugă de Antonina să-i explice o lecție la algebră. Doru reveni la caietul în care se cufundase după plecarea Elvirei și începu din nou să-l scruteze. La intervale, ridica ochii și-i odihnea asupra lui *Moise,* care prezida acum biroul și dibuielile poetului.

Mai tîrziu veni și Antonina și se așeză în fața lui Doru, pe canapeaua de pluș verde din chilia lor studențească.

Dimineaţa biroul era al Antoninei, seara era al lui Doru. Dar pe cînd Antonina cetea și scotea note ceasuri întregi, Doru visa, putrezea cu serile pe aceeași pagină de caiet, și rar și sterp deschidea cîte-o bucoavnă școlară.

Seara, sub lampa cu abajur, de obicei pusă pe etajera de alături, Antonina cosea ori împletea. De data aceasta, cu acul în mînă, îndrepta cîteva scăpări din vedere lăsate de soră-sa Valeria în rufele trimise prin Elvira.

Doru, ostenit de vagabondările lui literare, stinse lampa mică de pe birou și mută sub lampa cu abajur inima de lumină a odăii. *Moise* îi apăru acum în siluetă sumbră, iar Antonina într-o subjugătoare aureolă de sfințenie casnică. Figura ei serioasă contrasta odihnitor cu nevinovata zburdălnicie a părului de pe frunte și de pe tîmple. Era o icoană care înțelepțea inima și întărea convingerea că virtuțile femeii — castitatea și vrednicia — nu sunt numai postulate religioase și poetice. Dar o preocupare tristă, o nemulțumire comprimată făceau arcul sprîncenelor să fie aspru și gura prea severă.

Cu un fel de uimire vinovată, cu nu știu ce mireasmă de dezamăgire în suflet, Doru privea din dosul lui *Moise* acest tablou de castă intimitate pe care i-l înfățișa Antonina. Simți tăcerea grea, se simți inferior și laș și deschise convorbirea :

— Tu nu prea pari încîntată de miniatura lui *Moise*...

Antonina răspunse cu întîrziere :

— Darul este fără de cusur. Nu știu dacă pot să spun același lucru de inima dăruitoarei...

Filipache își lăsă fruntea în palmă și începu ostenit și amical :

— De ce te-ai făcut atît de rezervată și de bănuitoare cu Elvira ? Mi-ai spus despre ea, în vremuri, multe lucruri bune, multe aprecieri foarte simpatice.

— De ce ? E foarte simplu : fiindcă pe vremea prieteniei mele cu ea tu lipseai dintre noi ; tu nu erai de față ca să măgulești firea ei nenorocită și să complici lucrurile.

— Nino dragă, să vorbim nu ca doi soți, ci ca doi prieteni.

— E un cuvînt pe care mi l-ai mai spus. Dar ceri un lucru cu neputință : cum vrei să mai stăm față în față ca

doi prieteni cînd legea ne-a făcut bărbat și femeie și ne-a legat unul de altul cu obligații reciproce nebiruite ?

— Așadar, nu putem vorbi ca doi prieteni ?...

— Dragul meu, putem vorbi ca doi ucenici de filosofie, cum vorbeam anul trecut, ca doi colegi, ca doi prieteni, dară fără să pierdem din vedere că suntem soț și soție, prin urmare, că tu nu mai ești liber să te uiți la altă femeie și eu nu mai sunt liberă să mă uit la alt bărbat.

— Dar, fetița mea scumpă, unde este *cazierul* meu personal, pe care l-am depus, cu devoțiune, în mîinile tale ? Tu nu mai știi cu cine te-ai măritat ? E nevoie să reluăm totul de la început ? Contractul nostru, la suprafață, seamănă aidoma cu toate contractele încheiate înaintea ofițerului stării civile.

— Pardon, înaintea altarului și a Evangheliei...

— Bine, draga mea, înaintea legii civile și a bisericii, dar, în specie, contractul nostru e singular și vrednic de multe comentarii.

— E încheiat după legea lui Cristos, care nu dă voie bărbatului căsătorit să-și lase inima vagabondă pe la ușile altor femei.

— Antonino, cer excepția împăraților și a artiștilor!

— Frumos, și încă mi-o ceri cu o vibrătoare convingere !...

— Iartă-mă, draga mea, dar tu ești de vină, fiindcă nu voiești să vorbim prietenește. Dacă tu îmi vorbești ca soție, mie ce-mi rămîne ? Să-ți vorbesc și eu ca artist!

— Bine, atunci să vorbim prietenește.

— Minunat ! Ascultă, dulcea mea, ceea ce ți-am spus și ți-am scris de atîtea ori, ceea ce ai gîndit și ai constatat în fiecare zi de cînd ne-am luat. Din nenorocire, nu sunt un om ca... toți oamenii ! Tu îmi pui mereu înainte pravila căsătoriei și obligațiile reciproce ale soților... Nu sunt un monstru, draga mea ; cred în ele și, cu ajutorul Dumnezeului tău și al rugăciunilor tale, nădăjduiesc că nu mă voi face de ocară... Dar sunt un imaginativ, Antonino, un arhitect de castele în Spania, un chemător de fantome și de drame !... Stau cu tine de vorbă, mîncăm, ne îmbrățișăm, dormim alături... Și iată că printre noi amîndoi trece, fără ca tu s-o vezi, fantasma pe care am conju-

rat-o eu din fundul castelelor ce nu mai sunt, apariţia de vis şi de Cale Lactee pe care am înviat-o eu din legendă, din fantazia mea sau din piramidele faraonilor !...

— Vorbeşti cuceritor, ca totdeauna... Dar, dragul meu nebun, nu mă supăr şi nu mă turbur de toate aceste *belles au bois dormant*, pe care tu le dezvrăjeşti şi le chemi în nuvelele tale, ci mă răzvrătesc cînd mi se pare că începe să se amestece, printre ele, şi cîte un diavol mai substanţial — ca Elvira, bunăoară...

— Mica mea, dă-mi voie să-ţi întorc pe dos fundul sufletului meu, aci, la picioarele lui *Moise*, şi să discutăm şi să analizăm ca doi ucenici de filosofie experimentală. Iată nevroza literară pe care o trăiesc în acest moment : Ţi-am spus că mă urmăreşte, ca o panteră, o poveste pasionată cu lăutarul Telelke şi cu baroniţa Liliom. Sunt stafiile care se hrănesc azi cu sîngele meu şi cu substanţa mea cerebrală. I-am scris-o şi bietului Boruzescu, într-o scrisoare lungă, care o să-l facă să scuipe sînge. Acum îmi pare nespus de rău că l-am luat şi pe el confident tribulaţiilor şi gestaţiilor mele literare, dar n-am ce mai face. Antonino, stafiile din romanul meu se interpun între mine şi restul existenţei. Sunt cu ele în castelul de pe Mureş ; sunt cu ele la ospeţele contelui Istvanffy ; sunt cu Tilincă în taraful lui de lăutari... Călătoresc spre Budapesta, în căruţa cu cai din pustă... Dar am ajuns în cetatea de lîngă Dunăre... Rătăcesc cu ţiganul meu — ziua, printre castele, noaptea, pe apa sumbră în fundul luntrei — şi spionez toate ferestrele, şi suspin, şi mă frămînt, şi aştept ca să-mi răsară baroniţa Liliom... E de necrezut, aşa e ? Dar e sfîntul adevăr!

— De ce aş fi meschină ! De ce nu m-aş desfăta şi eu privind comorile închipuirii tale !... Dar mă doare să gîndesc că baroniţa Liliom are, aidoma, făptura şi obrazul Elvirei !

— Antonino, ridică-te mai sus şi admiră sau compătimeşte ravagiile muzelor băutoare de sînge. Atît de mult mă simt una cu ceteraşul meu Telelke, încît m-am pomenit năpădit azi de dimineaţă — cînd mergeam spre bibliotecă — de un cîntec irezistibil — melodie şi vorbe... L-am gonit un ceas întreg, dar pe urmă am capitulat.

M-am apucat și l-am scris. L-am mai ciocănit pe ici, pe colea și n-am scăpat de el decît cînd mi s-a părut că nu pot să-i mai dreg nimic. Ascultă să ți-l cetesc. Cîntă și se frămîntă Tilincă, lăutarul... Știi prea bine că n-am tras muzele de păr — în cadență și cu rime — decît de vreo două ori pînă astăzi. Poezia propriu-zisă nu face parte din blestemul meu. Totuși, azi Tilincă m-a făcut să *zic* cu el ! Ca să pricepi însă cîntecul lui... Telelke, trebuie să știi că *Telelke* pe ungureşte înseamnează iarnă scurtă, iernișoară, iarnă mică, fulguială, sau cam așa ceva...

— De unde ai învățat lucrul acesta ?

— Am întrebat deunăzi pe Ilarie Chendi. Ascultă acum cîntecul pe care fantasma lui Telelke mi l-a dictat întocmai ca la o masă de spiritism...

Doru se ridică de la birou și veni lîngă lampa de pe etajeră cu caietul pe care-l descînta de azi-dimineață. Cînd fu să înceapă, se răzgîndi :

— Nu uita că pe Tilincă al meu ungurii l-au tălmăcit : Telelke, ceea ce înseamnează iarnă mică. Tilincă își traduce singur răsnumele și se numește pe sine, „iarnă mică, iarnă tristă". Acum, Coșbuc, Vlahuță, Macedonski !... *à bas le chapeau !*

„Iarnă mică", iarnă tristă,
baronițo Liliom,
a sosit, din văi valahe,
în cetatea de sub Buda,
baronițo Liliom...

Și cu apriga durere a
iernelor de pe la noi,
„Iarnă mică", iarnă tristă,
și vioara lui cu el
te așteaptă și te caută,
baronițo Liliom,
în cetatea de sub Buda,
în castele și pe apă,
baronițo Liliom.

Unde ești tu, preaslăvito
baroniță Liliom ?
Tristă e cetatea Pestei !
tristă-i Dunărea căruntă,
dar mai trist e „Iarnă mică",
ceterașul tău Tilincă,
baronițo Liliom !

Ci arată-ți fața floare
dintre gratii, dintre flori,
baronițo Liliom !
ca sub brazi la noi, pe Mureș,
preaslăvita mea stăpînă,
baronițo Liliom !

Iar de-ți este greu de mine
și-ai urît vioara mea,
...atunci dă-mi, Măria-ta...
baronițo Liliom,
dintre gratii, dintre flori,
lanțul, ștreangul, roata, glonțul,
baronițo Liliom !...

Că-i mai blîndă pușcăria,
fundul Dunării mai bun,
și mormîntul mai prieten,
baronițo Liliom,
decît viața și vioara
fără fața ta, stăpîno,
baronițo Liliom !...

Antonina se îmbujoră. Doru citea cu prea mult foc elegia lui Tilincă. După o pauză, Antonina vorbi :

— Știu și eu ce să mai zic !... Îl interpretezi pe „Iarnă mică" într-un chip alarmant... Ai cetit cu atîta patimă, că ai mascat cu totul valoarea literară a cîntecului. Aproape același lucru care se petrece cu strofele puse pe muzică. Ce poți să mai spui de libretul pe care-l tran-

sfigurează melodia !... Atîta mi se pare, că lăutarul tău s-a boierit de tot. Tilincă ăsta, de pe Mureș, cred că ar trebui să vorbească mai mocănește...

— Ei, firește ! Mi-ar fi trebuit ceva atmosferizare cu folclorul ardelenesc... Dar cine poate să-și mai ia asemenea precauțiuni cînd dă năvală cîntecul peste el...

— Să-mi dai mîine cîntecul lui Telelke și să-l văd, cum s-ar zice, la lumina zilei. Într-un loc, însă, țiganul face, pe cît colo, literatură. Te rog adu caietul să găsesc unde este.

Antonina luă caietul din mîna lui Doru și citi :

...atunci dă-mi, Măria-ta...
lanțul, ștreangul, roata, glonțul...

E peste puterea de respirație a unui lăutar din popor, fie chiar genial ! Aici suflerul din cușcă anulează pe actorul de pe scenă.

— Da, cred că ai dreptate.

Antonina lăsă să cadă la fundul sufletului gîndurile ei bănuitoare și geloase și se însenină progresiv.

— Cîntecul tău îmi aduce aminte de poezia lui Roux, ucenicul lui Bergeret, din *Mannequin d'osier*...

Antonina scoase din cărțile etajerei volumul lui Anatole France :

— ...Poemul *La métamorphose de la Nymphe,* în versuri libere... Stau și eu nedumerită ca și Bergeret ; *„Si pourtant c'était un chef d'oeuvre ?"*...

— Viespea mea de nevestică !...

— Spune-mi acum, ce mai face țiganul tău în Pesta ? Nu-l apucă dorul de acasă ? Nu-și mai aduce aminte de țiganca lui ?... Cum o cheamă ?...

— Rada...

— Ce i se întîmplă lui Tilincă în „cetatea de sub Buda" ?...

— Știu și eu ? ! Să vedem... Deocamdată, Tilincă urmărește ca un somnambul visul lui și cîntă grofului Istvanffy cînd primește poruncă. Dar mi se pare că isprăvește trist... Se întîmplă o greșală... Un grof îl bănuiește pe nedrept că aduce grofinei lui, cu vioara, dor și jale de la nu știu cine și-l bagă pe Tilincă în beciurile castelului.

Cînd a ieșit de acolo, cum a ieșit de acolo, habar n-am pînă acum.

— E mai simplu, cred eu, să-i vină prăpădul ăsta din partea soțului baroniței Liliom.

— Vezi că... baronița Liliom nu mai e în Budapesta... E departe... la Viena, la curtea împărătească...

— Nu e rău... Mirajul trebuie să rămîie de-a pururi neajuns. Dar fii fără grijă ! Lasă, că ți-l scapă Rada pe vrăjitul de Tilincă !... Ai să vezi...

Doru începu să rîdă. Altul, de adineaori pînă acum, cu dispoziții schimbate, încă o dată cucerit de mintea, de grația, de discrețiunea farmecelor Antoninei, Doru voi să stea lîngă ea, pe canapea.

Antonina îl opri cu gestul :

— Dar n-am ajuns la nici un rezultat ! Pare că voiai să stăm de vorbă ca doi prieteni... Mi-ai arătat cîntecul lui Tilincă drept o piesă demonstrativă. Alergi cu eroul tău după o himeră. Şi fiindcă eroul tău nu se vede, deocamdată tu ai din parte-i poruncă generală...

— Cine m-a pus să mă însor cu o cerebrală !...

— Săracul John Stuart Mill !... Toți ucenicii lui îl trădează, mai curînd ori mai tîrziu. Urmărește-mă, Dorule... Ești cu Tilincă în Pesta, cauți pe baronița Liliom și suspini și cînți cu el. Dar ce rost are Elvira între tine și baronița lui Telelke ? Care este oficiul Elvirei ?

— Cine m-a pus să mă însor cu o dăscăliță de logică ? Antonino, tu ești lucidă și pătrunzătoare. Numai Boruzescu e de talia ta !... M-am întrebat și mă întreb și eu. Din făptura Elvirei, din obrajii și din ochii ei s-a născut baronița Liliom ? Sau fantasma inspirației mele deleagă și instigă, înaintea mea, pe amica noastră Elvira ?

— Mă tem că Elvira e muma... răutăților !...

— Ninușca mea dragă, să facem și un pic de ocultism... În experiențele spirite joacă un rol capital acele persoane singulare care au proprietăți de *mediu*. Mediul este, cum am zice, portul unde ancorează năvile lumei celeilalte și călătorii de pe ele. Locuitorii invizibilului nu pot să vie în contact cu participanții experiențelor spirite decît prin mijlocirea unui *mediu*. Te pomenești că este tot așa și cu zînele, cu îngerii și cu arhanghelii

invizibilului poetic!... Ca să ancoreze la biroul tău de poet, persoanele reveriei tale și ale posibilității tale literare trebuie să găsească pe „mediul“ care le atrage. Elvira are calități de mediu !

— Cine m-a pus să mă mărit cu un sofist !

Filipache căzu pe canapea lîngă nevastă-sa și o strînse la piept cu brațul stîng.

— Cît e de drag să regăsești pe nevastă-ta într-un adversar de barou atît de temut !

— Va să zică, iar să trăiască John Stuart Mill !... Dorule, mai trebuie o concluzie... adică o supremă garanție, pe care ți-o cer cu solemnitate, măcar că nu mai suntem solemni în acest moment.

— Cere-mi, Ninușca mea.

— La ședințele tale spirito-poetice, oricare vor fi ele, oriunde vor fi ele, ai întotdeauna grije să fie printre participanți și nevastă-ta. Este singura care te va apăra, cu vigilență, cu devotament, din datorie, de toate șarlataniile și de toate trișeriile *mediului !*

Dar mai tîrziu, Antonina îi spuse la ureche lui Doru, ca o proorocire :

— Un copil îl va izbăvi pe Tilincă...

XIV

„Ianuarie 1900, Mînăstirea Neamțu

Scumpe Dorule, scrisoarea ta n-a făcut pe drum decît trei zile, dintre care două de la Pașcani pînă la Mînăstirea Neamțu... Sunt mulțumit că n-a făcut mai mult. Drumurile sunt troienite. A nins din belșug și ninge mereu. Stăm închiși în țarc de codri și între ziduri de omăt. Încep să-ți scriu. Cînd va fi scrisoarea gata, cînd îți voi expedia-o, cînd va sosi în București ?... Domnul știe!

Am cetit destăinuirile și visurile tale cu același interes frățesc pe care mi l-ai insuflat totdeauna. Ce să-ți răspund, frate ?... Legea sufletului tău e curioasă. Tu ești poet, tu ești artist... Ca să scrii, trebuie să simți puternic ; ca să

simți puternic, trebuie să fii adeseori pe dos decît lumea din jurul tău... Mă doare inima cînd îmi închipui cîte complicații și cîte amărăciuni pot să te pîndească în drum, dar știu prea bine că opera ta viitoare va crește din turburare și din zbucium. Frățește, aș vrea să te cruț, să te pun în siguranță împotriva ta însuți... Dar — vorba lui Eminescu — cum vei putea să dai vieții tale *«un alt prohab»*... ? E atît de greu să sfătuiești pe altul în această lature atît de intimă și atît de neprimitoare de leacuri !...

Și pe urmă, nu știu dacă eu însumi mai sunt omul cel de sfat, adică pătrunzător și lucid, pe care îl vezi înaintea minții tale. Frate Dorule, aș vrea să-ți scriu mult, să-ți povestesc întîmplările mele din ultimele zile și o experiență nouă și neașteptată, care vine să zguduie șubreda mea existență de bolnav. Ce dor mi-e de ceasurile noastre de întîlnire și de convorbire de altădată ! Mi-e cu atît mai dor cu cît, pînă mai deunăzi, le socoteam pe veci apuse și fără putință de revenire. Acum să fim laolaltă ! Acum să ne destăinuim și să ne consultăm !

Dorule, am intrat în această mînăstire cu încredințarea glacială că este cel din urmă al meu popas. M-am obișnuit de mult cu ideea că trecerea mea prin această lume va fi pripită și deci plecarea mea foarte timpurie. Venind aci, n-am avut decît o grijă : să dau, prin scrisori, bieților mei bătrîni o nădejde vagă și mincinoasă că am găsit loc prielnic pentru plămînii mei și că mă simt din ce în ce mai bine. Dar nu credeam două vorbe din toate cîte le scriam.

Am găsit în această interesantă mînăstire oameni, moravuri și idei care m-au stimulat cu noutatea lor. Am găsit și multă bunăvoință și destulă prietenie. Dar am găsit, îndeosebi, sfînta împărăție a bradului și mireasma lui cea dătătoare de viață ! Și iată o jumătate de an de cînd îmi duc zilele în vîlceaua asta ferită de curenți, la poalele pădurii care nu se scutură niciodată și lîngă originalii mei noi prieteni. Vlădica Narcis, starițul mînăstirii, îmi trimite, de cîteva ori pe săptămînă, lapte, caș și blagosloveniile lui arhierești. Părintele Chesărucă mi-aduce apă, mătură prin casă, îmi face foc și demîncare și merge cu mine la plimbare prin poieni. Maica Antonina nu mă uită nici ea, fără să mai aștepte îndemnul vostru.

Dacă nu m-aș simți așa mortăciune precum mă simt, dacă nu m-ar obosi cetitul și scrisul, n-aș avea dreptul să zic că mi-e mai rău decît îmi era acum un an la București. Dar două pagini cetite îmi împerdelează ochii, și o scrisoare trebuie s-o întrerup de zece ori !...

În scrisoarea mea din noiemvrie îți spuneam ce sfat mi-a dat doftorul oficial al mînăstirii, adică să mă duc și să consult pe o colegă a lui, retrasă la Mînăstirea Agapia și bolnavă de multă vreme. Sfatul era cel puțin bizar : să mă duc și să mă arăt unei doftorițe, care ea pe sine singură nu putea să se facă sănătoasă !

Te-am rugat să-mi scrii dacă soția ta cunoaște pe această doamnă. Spune soției tale că-i mulțumesc pentru răspuns, măcar că era negativ. Azi, eu sunt cel ce cunosc lucrurile și pot să dau informații.

Iubite Dorule, am fost și am văzut pe doftorița de la Agapia. Am văzut-o în zilele Crăciunului. Am găsit-o pe picioare. De altfel, boala ei e stranie, cu pauze, cu capricii, cu intermitențe și de înrăutățire, și de ameliorare, necunoscute altor boale.

Mi-a făcut o impresiune unică și foarte greu de redat... E întîia oară în viața mea cînd înregistrez asemenea informații din lumea semenilor mei. Am văzut-o de două ori, în două zile consecutive, adică a doua și a treia zi de Crăciun. E o femeie de vreo patruzeci și cîțiva de ani. Are un aer exotic. Pare o anglo-saxonă sau o rusoaică, deși este moldoveancă de baștină și cu cel mai moldovenesc nume de familie.

Am stat de vorbă cîteva ceasuri, în ambele rînduri. Întîi, firește, i-am spus situația mea de suferind și i-am cerut luminile ei medicale. După aceea am trecut asupra altor subiecte, știință, artă, literatură, filosofie... Mi se învedera universal informată ca o Hypatia din vechime sau ca o... doamna Taylor din zilele lui John Stuart Mill... Am urcat din încîntare în încîntare. Cînd am ieșit afară în cerdacul mînăstirii — din apartamentul ei, care este sus pe cerdacul obștesc — mi s-a părut că mă amestec cu nourii !...

Dorule, Dorule ! Am ajuns să rîvnesc bogăția simțirii tale, grădinile tale și ale Babilonului și darul tău de-a schimba la față oamenii și lucrurile ! Și, cu toate acestea,

țin nespus de mult să-ți dau asupra acestei femei extraordinare relațiunile cele mai treze și mai exacte.

Are un cap de Goethe suferind, cu aceeași maiestate negrăită, cu aceeași superioritate luminoasă, dar cu un adaos de farmec și de finețǎ, propriu sexului ei. Fiindcă zăcerea ei la pat a obligat-o să-și reteze cosița de cîteva ori, o vedeam într-un nimb de păr blond «*cendré*», scurt ca niște plete de poet. Vorbește clar, precis, cu o ordine logică și muzicală greu de închipuit.

E văduvă. A făcut medicina în văduvie. Soțul ei a murit de boala de care sufăr eu azi. E bolnavă și ea de cîțiva ani. Dar boala ei este indefinibilă. Este o catastrofă nervoasă, pe care însă bolnava o înfrînează cu o putere supraomenească.

Mi se pare că este prima femeie din țara noastră care a străbătut — cu brio — liceul și Universitatea și a ieșit doctoriță în medicină. A făcut studii de completare la Berlin și la Paris și se bucură de ocrotirea și de prietenia prea înaltă a Carmen Sylvei. Dar ce folos ! Cînd atîta știință medicală a fost adunată și atîtea strălucite nădejdi au fost puse pe rod, iată boala necruțătoare care nimicește totul, cu duhu-i de simun !

Vei zice, poate, în mintea ta : «Poftim ! Boruzescu începe să-mi facă concurență ! Boruzescu se încumetează să fie și el poet !...» Scumpe amice, îți mărturisesc că de cînd cunosc pe această doamnă mi se pare că sunt descoperitorul unui continent despre care nu aveam nici o idee. De-abia acum am ajuns să înțeleg cazul lui John Stuart Mill. Oricît de mult i-am povesti viața prin academii și ne-am extazia teoretic asupra binefăcătoarei înrîuriri pe care doamna Taylor a avut-o asupra filosofului englez, nu vom putea să ajungem în focarul de justă înțelegere a romanului decît... rînd pe rînd, fiecare la ceasul său... Dar cîți dintre cei ce au citit confesiunile lui John Stuart Mill sau, cel puțin, au ascultat la ora academică rezumatul lor au avut și prilejul fericit să întîlnească în viață o soră a doamnei Taylor !...

Tu ai în soția ta o nepoată sau o strănepoată a ei. Dorule, îți jur că acest Goethe feminin din Mînăstirea Agapia este o autentică soră spirituală a doamnei Taylor.

Trebuie să-ţi apar în stranie înfăţişare, în paradoxală lumină, eu, ucenicul lui Diogene, care las azi butoiul meu şi zdrenţele mele de misogin ca să sărbătoresc pe această femeie... Dorule, adevăr îţi spun : ivirea acestei doftoriţe în viaţa mea însemnează, cel puţin sufleteşte, transformarea subită a unui amurg în auroră !... Aceasta e surpriza de comedie cu care răspund ultimei tale scrisori !...

Dar, iubite Filipache, lucrurile au şi o îmbrăcăminte practică şi imediată, de mare importanţă pentru şubrezenia mea trupească. M-am înfăţişat înaintea acestei doftoriţe ca un bolnav pe care un doftor îl trimite la alt doftor. Mi-a făcut o declaraţie uluitoare :

— Îmi pare rău, dar nu pot să răspund aşteptării dumitale. Ajutorul medical pe care mi-l ceri, şi aşa cum te aştepţi că aş putea să ţi-l dau, nu ţi-l voi da... Sunt o eretică !... Mai mult : sunt o apostată ! Nu mai cred în medicina academică !

Îţi închipuieşti că această destăinuire din partea cuiva, radiant de inteligenţă şi de farmec, m-a făcut să uit dezamăgirea mea şi să doresc cu vioiciune toate lămuririle cu putinţă. Am ascultat un ceas întreg o conferinţă pe care aş fi voit s-o audă toţi ucenicii lui Esculap din lumea întreagă. Interlocutoarea mea — strălucită ucenică a ştiinţei medicale moderne şi bolnavă într-o mînăstire de călugăriţe — îmi dezvălea o nebănuită stare de conştiinţă ştiinţifică, o grandioasă apostazie de la dogmele doftoriceşti şi o îndrumare, încă şovăielnică şi dureroasă, spre o lumină nouă, spre o terapeutică spirituală răsărită în America.

Doftoriţa mea cunoscuse în Berlin pe cîţiva adepţi ai nouii ştiinţe medicale şi avusese cu ei lungi şi turburătoare convorbiri. Cînd, mai tîrziu, a căzut bolnavă şi toţi profesorii ei (medici celebri) s-au încercat zadarnic s-o pună pe picioare, principiile ştiinţei americane au început să i se pară o revelaţie.

O, iubite Filipache, îţi scriu această scrisoare cu aceleaşi întreruperi şi cu aceleaşi popasuri de gîfîială cu care fac plimbările mele la Vovidenie, sprijinindu-mă cînd în baston, cînd în braţul părintelui Chesărucă... Dar, haide-haide, vom ajunge odată la capătul spovedaniei !

Ce este această știință medicală americană ? Fantastic ! Este învățătura și terapeutica lui Isus Cristos ! Cel ce reînnoiește și reinstituie, în zilele noastre, această știință este o femeie : doamna Maria Baker Eddy, activă în America de vreo treizeci de ani. Ea are azi mii de discipoli ; este fondatoarea nu numai a unei școli noi de tămăduire, dar și apostolița unei noi secte creștine, una din cele mai proaspete din America.

Maria Baker Eddy a scris o carte (un fel de comentar la Sf. Scriptură, dar în special la Evanghelii) care se intitulează *Știință și sănătate*. Aderenții ei se numesc *științiști creștini*. Ce învață Maria Baker Eddy și toată școala ei ? Boala, durerea, moartea... sunt o iluziune !... Medicina trupească, medicamentele, operațiile și toată dexteritatea doftoricească sunt ceva așa ca epoca de silex față de epoca definitivelor descoperiri în care trăim azi... Toate bolile sunt aburi grei, întunecimi ale duhului, singurul existent, și visuri rele, pe care suflul rugăciunii le alungă și le distramă. Toate bolile sunt tratabile și curabile prin acțiunea sufletului și de la distanță.

Dumnezeu nu cunoaște întunericul, boala, răutatea și nici o tristețe și nici o spurcăciune. Cine trăiește în Dumnezeu se liberează și el de toate lanțurile și de toate strîmtorile ignoranței și ale iluziunii. Trebuie să trăim numai în Dumnezeu, numai în desăvîrșită încredere în dragostea lui și în convingerea... că boala nu există !

Tu cunoști prea bine filosofia mea și îți dai seama că principiile apostoliței americane, din punct de vedere filosofic, nu puteau să mă surprindă peste măsură. Platon, Plotin, Kant m-au învățat din vreme că lumea aceasta — enigmă eternă ! — poate să fie concepută și ca un fenomen al cerebralității noastre... Mirarea și noutatea erau prohibite pentru mine. Cu atît mai mult era să mă mir și să calc pe tărîm cu totul nou atunci cînd am aflat în ce chip această nouă știință medicală tratează și vindecă pe bolnavi.

Doftorița de la Agapia, după ce mi-a expus doctrina doamnei Maria Baker Eddy — un rezumat luminos și elegant — a venit la partea cea mai interesantă pentru mine, bolnavul :

— Află că eu însămi sunt azi în tratamentul amicilor mei științiști creștini. Un amic din Berlin mă tratează. Fără medicamente, fără să știe precis ce nume dă medicina modernă boalei mele, și, de la distanța Berlin-Agapia, științistul din Berlin mă tratează la ore exacte, convenite prealabil între noi...

Am cerut lămuriri, am insistat cu tot interesul bolnavului care întrevede o speranță de îndreptare. Lucrul este nespus de simplu : bolnavul, la ora convenită cu terapeutul său — chiar dacă îi desparte oceanul — se izolează complet în odaie, se întinde în pat în poziția supremului repaos, adică cu fața spre cer, închide ochii și cugetă, pacificat și încrezător, la cel ce, în același moment, se gîndește la el...

Ce gîndește terapeutul, ce intensitate pune în gîndul lui, ce este gîndul lui : rugăciune, intercesiune, incantație de la distanță — pînă acum nu pot să spun.

Și acum, punctul culminant :

— Dacă dumneata vrei să fii tratat și ceri să fii tratat după această nouă știință medicală, eu sunt gata să intervin la prietenii mei și să obțin tratamentul cerut.

Atunci mi-a venit o îndrăzneală de care m-am mirat eu singur și i-am spus doftoriței cu un accent pătrunzător :

— Doamnă doctor, vreau și cer să fiu tratat... Dar vă cer acest tratament dumneavoastră personal. Eram la a doua întrevedere. Trecuse peste mine o noapte de tainică fermentație sufletească. Am adăogat : îmi inspirați atîta încredere tămăduitoare, încît e de prisos să mai căutăm alt terapeut la Berlin sau la Boston.

Vădit impresionată, mi-a răspuns :

— Eu sunt de-abia o începătoare și încă bolnavă... Dă-mi timp de reflexiune... Îți voi scrie la Mînăstirea Neamțu răspunsul meu.

Răspunsul a venit fără întîrziere. Doftorița a primit să înceapă cu mine tratamentul cerut, mi-a fixat, pe săptămînă, două ceasuri de tratament și mi-a transcris cîteva din sentințele școalei.

De trei săptămîni, trăiesc sub imperiul acestei cunoștințe și al acestor idei reformatoare. Minune pe care,

dacă n-aş simţi-o, n-aş putea s-o cred de la altul : îmi merge mai bine ! Am încercat la început să mă analizez, să mă cenzurez cu vechea autoironie şi să convin că persoana terapeutei mele lucrează în sufletul meu cu o putere de ferment necunoscut... Toate aceste proaste deprinderi de *raisonneur* n-au putut şi nu pot să desfiinţeze realitatea fericită că peste vechea mea fiinţă, jigodioasă şi osîndită, începe să crească o piele nouă.

Îmi merge mai bine. Aştept orele de tratament cu nerăbdarea unei întîlniri aievea. Tihnă, linişte, acalmie pămîntească... nu lipsesc la Mînăstirea Neamţu şi din chilia mea. Dar faptul cel nou este că le simt astăzi pătrunzînd şi în sufletul meu şi în mădularele mele, cele bîntuite de febră cronică... Ora de tratament este marele eveniment al vieţii mele de azi. Mă închid în casă, atîrn afară la uşă (ca la marile sanatorii) un carton cu avizul „bolnavul doarme" şi mă întind, după prescripţii, pe divanul meu călugăresc. Stau, ca să zic astfel, cu porţile sufletului deschise şi degajat de lume, de griji, de temeri, de egoism şi de amintiri nevrednice. Stau aşa, creînd în mine un spaţiu festiv, un fel de sală a tronului, în care văd, întîmpin, sărbătoresc aievea pe terapeuta mea din partea cealaltă a codrilor de fag...

Curioasă şi fericită impresiune ! Mă simt parcă recufundat în căldările creaţiunii, de unde, în puterea a nu ştiu căror obscure încredinţări, aştept să fie turnat a doua oară, mai mulţumit, mai sănătos şi mai iubitor !

Unde va fi să ajung, pe calea acestor neaşteptate iniţieri ? Este o chestiune către care mă cheamă şi logica, şi probitatea mea intelectuală. Terapeuta mea mă ia deocamdată drept ceea ce sunt : un ignorant, un aspirant la alfabetul ştiinţist. Dar ea lucrează şi mă tratează în numele acelei puteri biruitoare de care e plină Evanghelia şi toată străvechea Scriptură : Dumnezeul cel viu şi personal al lui Israel !

Mă simt azi un cerşetor bolnav şi flămînd, care culege, la poarta unui castel, cojile de pîine aruncate peste poartă. Dar eu nu cunosc pe stăpînul castelului, poate nici nu cred în existenţa lui, deşi — absurdă contrazicere ! — azi mă reconfortez cu rămăşiţele adunate la poarta lui. Terapeuta mea îmi va vorbi într-o zi

— cum face și apostolița americană — de Stăpînul luminii, al sănătății și al dragostei desăvîrșite.

Voi crede sau nu voi crede în el? Voi capitula cu lungile mele dibuieli, cu negativele mele provizorate? Nenorocitul de mine!... Scriind azi aceste gînduri și căutînd parcă să anticipez asupra nedomeririlor și întrebărilor care vor naște în cugetul tău, mă regăsesc veștejit și prihănit...

Așadar, Dumnezeul în care trebuie să credem, viața cea misterioasă și miraculoasă care susține totul este chiar taina tainelor ființei noastre! A căuta să expulzezi pe Dumnezeu din sufletul, din înțelepciunea și din deprinderile tale morale înseamnă — după cum văd astăzi clar, întîia oară — a te goli de măduvă morală pe tine însuți!

Iată la ce vad de înfricoșată experiență am ajuns: Cred în Dumnezeul terapeutei mele și primesc din mîna ei noul decalog mîntuitor? Atunci ticăloșia mea fizică dispare, viața reînflorește și anii ei sporesc. Resping și tăgăduiesc pe Dumnezeul Scripturii și mesajul celor ce au venit în numele lui și în primul loc mesajul Mîntuitorului?... Atunci rămîn blestemat și pierdut!

Scumpe frate, privește și miră-te de răspunsul cu care era să mă plătesc de ultima ta scrisoare. Nu aduce anul ce aduce ceasul!... Vezi-mă în noua mea situație, judecă-mă și spune-mi dacă n-am trecut dincolo de previzibil și de posibil!

Și, cu toate acestea, trăiesc în aceste noi condiții. Mă hrănesc sufletește din scrisorile și din învățăturile pe care le primesc de la scumpa mea dăscăliță și aștept, pe calendar, ziua și ora de tratament, cum aștepta acel slăbănog din Evanghelie cufundarea în scăldătoarea miraculoasă.

Vreau să uit tot ce-am fost, tot ce-am păcătuit, tot ce-am crezut, tot ce-am cetit în anii mei de înfumurată și de stearpă formație intelectuală. Nu vreau să mai păstrez decît certitudinea scumpă că — în afară de comoara găsită în ultimele zile — mai am departe, în inima bieților mei părinți și în inima ta, Filipache, singurele bogății de care nu voiesc să mă despart!“

XV

— Filipache ! Sunt încîntat că te găsesc aici !

— A... la asta nu mă așteptam !... Cum ai putut să lași pe ministrul tău și pe clienții tăi, și să vii, acum, de dimineață, la expoziția lui Grigorescu ?

— Viu tot în virtutea nenorocitei mele de șefii de cabinet. Dar de data asta nu mai cîrtesc și nu mai mă vait. Sunt, întîia oară, cu adevărat fericit executînd o poruncă ministerială.

— Adevărat, Silviu ? Ministrul te trimite încoace ?

— Prea adevărat ! Ți-am spus că șeful meu e un om de spirit... Nu mi-a fost prea greu să-l conving că ar fi o faptă de mare cinste pentru el să pășească în fruntea oficialilor și să cumpere cîteva pînze de Grigorescu.

— Frumos, Silviu ! Frumos și legitim ! Cine poate să înțeleagă mai bine și să cinstească pe un mare poet decît un alt poet, mai ales cînd este în acest loc de bună înrîurire unde ești tu acum...

— Și pe care tu îl disprețuiești...

— Așa e, Silviu... Dar nu e nici un leac ! Este o infirmitate a firii mele să fug de dregători și de dregătorii chiar cînd pot să facă bine.

— Dar acum te-am prins și nu te las cu una, cu două !

— Silviu, aci suntem — ca în basme — pe tărîmul tinereții fără de bătrînețe și al vieții fără de moarte... și de funcționari !

Cei doi prieteni ocoliră, unul lîngă altul, vasta expoziție de peste o sută optzeci de pînze, care, împotriva zilei cenușii de februarie, creau pentru ele un univers independent, cu lumină proprie, cu ceruri și cu anotimpuri de-a pururi fericite. Cu lungi popasuri, căutînd în fața tablourilor punctul de privire cel mai favorabil, schimbînd între ei observații, amintiri și bucuria de a se găsi uniți în admirație, Bujoreanu și Filipache sărbătoriră, rînd pe rînd, *Ciobănașul culcat pe brînci, Dimi-*

neața pe drumul mare, Înspre bîlci, Căratul fînului, Scoborîtul oilor, Femeia torcînd pe cîmp...

Dar se aflau și se mărturiseau neputincioși să prididească într-un ceas, în două, atîta frumusețe din cîmpiile noastre, atîtea dealuri și văi pline de vis, atîta pătrunzătoare și negrăită vrajă a plaiului străbun !

— Ce să aleg, Filipache, și ce să recomand ministrului meu mai întîi ? Dacă aș avea o putere, aș opri toate pînzele astea aici, în Ateneu, ca zestrea și ca titlul de vrednicie cel mai nepieritor al neamului românesc ! Și apoi, cu Grigorescu nu poți să procedezi cum ai proceda cu alți artiști. Unchiașul are unele pînze pe care nu le-ar vinde nici șahului Persiei ! Trebuie să vorbesc întîi cu Vlahuță și să mă învețe el care sunt pînzele „tabu“ și care sunt acelea de care pot să mă lipesc.

— A, va să zică, tu aștepți acum pe Vlahuță ?

— Nu, sălbaticule ! Nici n-am idee dacă va veni sau ba. Dacă va veni, însă, îl voi ruga să-mi dea sfaturile și indicațiile lui.

— Bine, dar să știi că dacă se ivește Vlahuță, eu o șterg.

— Ei, poftim, altă năzdrăvănie ! De ce, băiete ?

— Sunt prea mic astăzi ca să pot să stau în fața cuiva pe care îl admir.

— Dacă nu mă înșel, asta se numește, pe neocolite, mîndrie...

— Poate să se numească și așa, dar dacă vine Vlahuță, te las și plec.

— Dacă l-ai cunoaște așa cum încep să-l cunosc eu, ai vedea ce frate bun, ce fire amabilă și neconvențională este „coconu Alecu“... E adevărat, cu cei mari, cu cei obraznici, cu javrele gulerate și plastronate este de-o superbie de fier, dar cu tine și cu mine... e un camarad încîntător...

— Silviu, am auzit, dar lasă vremea să mai treacă... Atunci cînd oi fi ceva mai puțin... anonim decît azi, voi putea să stau în fața lui.

— Bine, măi frate, așa să fie ! Acum vino să stăm colea, în fața ăstui car ce se duce la iarmaroc și să mai

vorbim. Cum vezi, marele nostru Grigorescu nu e prea îmbulzit de inteligenții noștri bogătași iubitori de artă... Splendid tablou !... Iată cum vin boii spre noi !...

Se așezară pe două scaune, în expoziția aproape goală la această oră de dinainte de amiază, și lăsară în jurul lor, ca prin niște ferestre de miracol, să crească muncelele, să pogoare căruțele cu poveri, să pască oile și să vegheze — ca și acum o mie de ani — ciobanii pogorîtori din *Miorița*.

— Frate Filipache, suntem tot balcanici, tot primitivi și antiestetici ca și după zaveră... Povestea vieții și a zbuciumărilor lui Grigorescu este o dovadă din cele mai dureroase. Ce putea să fie, pentru noi, arta culorilor ?... Nu putea să fie decît artă bisericească, proprie să ne dea catapetesme și sfinți de închinăciune... Și Grigorescu a fost întîi zugrav bisericesc. Adolescent, îmbrăcat în zăbun și cu iminei în picioare, venea în piață, dimineața, cu icoanele în traistă, și le desfăcea, cu mari așteptări, pravoslavnicilor noștri cu scurteică și cu mătănii... Dar cînd acest copil valah — pe care pronia bizară îl dăruise cu ochi și cu aptitudini nemaipomenite pînă aci în neamul lui — ajunge la Paris, cunoaște pe maeștrii vremii și cîteva veacuri de pictură anterioară și voiește să aducă printre noi pictura laică, înțelegerea și oglindirea zării românești, farmecul bucolic și patriarhal al pămîntului cu oasele strămoșilor... hei, atunci ne-am arătat rebeli, obtuzi, ba chiar dușmănoși... ca un cîine pe care îl faci să privească într-o oglindă... Bietul Grigorescu, de cîte ori nu și-a plimbat pînzele de la Cîmpina la București și înapoi !... Nepăsare, rezistență, tîmpenie masivă, ani de zile ! De-abia acum în urmă au început cîțiva intelectuali să priceapă pe marele poet al poienelor și al vîlcelelor valahe și să-l vîre, cu lovituri de ciocan — ca pe un piron de aur — în peretele imbecilității noastre... O, să fi voit acest om să-și schimbe patria și să rămînă prin acel Occident, unde a găsit atîți admiratori !... Să-și schimbe patria... Dar...

Nous l'aimons malgré tout, même injuste et cruelle,
Et pour son cher amour il n'est point d'infidèle.

— Cine a spus aceste versuri, Silviu ? Mai ţii minte ?
— Am uitat. Ţin minte numai că Bonifaciu Florescu mi-a trîntit un trei în catalog pentru că m-am încurcat la ele. De atunci le ştiu mai bine.
— Dar cu stihurile proprii cum o duci, Silviu ?
— Prost de tot !... Crezi că am mai putut să găsesc o rimă de cînd clasez petiţiile domnului ministru ?... Filipache, am învăţat mult şi multe de un an şi jumătate încoace. Dacă ar fi să ne mai adunăm încă o dată la academia noastră din strada Semicerc, aş vorbi altfel şi aş retracta multe din baliverneIe mele de atunci...
— Curios, Silviu dragă... Totuşi, tu ai mers în linie dreaptă cu tendinţele tale. Mai clarvăzător decît noi toţi, tu, socialmente, stai azi mai bine ca noi toţi.
— Dorule, pe măsură ce izbutesc, sunt dezamăgit faţă cu mine însumi şi rîvnesc la mine cel din trecut şi la voi cei de azi.
— Ba bine că nu !... Boruzescu ofticos la Mînăstirea Neamţu !... Badea Jiu stipendist politic la Creditul rural din Iaşi !... Eu, căsătorit şi, împreună cu nevastă-mea, studenţi pe socoteala mamei şi a lui socru-meu !...
— Cu toate astea, Dorule... E adevărat că numai bietul Boruzescu nu e de invidiat... Ai mai primit vreo veste de la el ?...
— Am primit de curînd o scrisoare lungă — scrisă în rate şi cu eforturi — unde îmi face curioase destăinuiri... I se pare că-i merge mai bine. Dar mă tem că este victima unei iluziuni.
— Cum aşa ?... Dacă el se simte mai bine, ce te face pe tine să crezi că se înşală ?
— Silviu, lucrurile sunt complicate. Boruzescu a întîlnit la Mînăstirea Agapia pe o doftoriţă retrasă acolo şi bolnavă. Se pare că e de o inteligenţă superioară şi încă foarte frumoasă, sau cel puţin... aşa i s-a părut lui Boruzescu...
— Ei şi... Te pomeneşti că bietul filosof a dat pe maestrul Schopenhauer de ocară !...
— Ai răbdare... Boruzescu s-a prezentat acestei doftoriţe ca bolnav. I-a răspuns că, deşi doftoriţă, nu mai

crede în medicina oficială și că face parte dintr-o sectă de terapeuți creștini americani care vindecă mintal, de la distanță.

— Am auzit și eu de secta asta... A auzit și ministrul meu de pe la nu știu cine de la Iași...

— Doftorița l-a întrebat pe Boruzescu dacă voiește și cere să fie tratat după metodele și cu mijloacele școalei americane... Boruzescu a răspuns că da... însă a adăogat că voiește să fie tratat chiar de doftoriță...

— Și doftorița a primit ?

— A primit, dar cu oarecare ezitare. Scrisoarea lui Boruzescu e un document fără preț. Amicul nostru trece... de la o epocă geologică la alta... La mine — poate și la tine — aceste revoluții planetare... nu dărîmă planeta, dar la Boruzescu chestiunea are o supremă gravitate.

— Adică o fericită gravitate... În cazul cel bun și de dorit, Boruzescu ar putea, cu întîlnirea lui de la Agapia, să ne dea o ediție românească a romanului lui John Stuart Mill...

— Tocmai așa își înțelege și el situația.

— Măi frate, iată elementul înfricoșat și mai totdeauna neglijat în socotelile noastre de aspiranți ai vieții și de candidați la tămbălăul din agora ! Uităm femeia ! Facem fel de fel de planuri absurde, din care pe ea o expulzăm fie din fățărnicie, fie din prostie ! Totdeauna căruța se răstoarnă ! N-am prevăzut, nu ne-am gîndit să deschidem o rubrică și femeii... Din pudoare, din falsă educație, din cinism, sau din ignorarea firii lucrurilor, scoatem pe femeie din planurile și din scontările viitorului... Acum doi ani tu habar n-aveai că te vei însura, Boruzescu jura că va rămînea ucenicul lui Diogene și eu credeam — mai șiret decît voi toți — că nu voi schimba multă vreme pe... scumpa mea dăscăliță de limba germană !...

— E întîia oară cînd spui pe șleau aceste lucruri intime, dar noi le cam ghiceam...

— Azi femeia dărîmă toate copilăreștile noastre castele în Spania !... Am fost proști și incompleți ca Adam mai înainte de zidirea Evei. Și apoi alte complicații, alte

drame și dramolete. Cum o să schimbi o veche prietenie cu micile și ascunsele ei fericiri, cu o căsătorie pretențioasă, protocolară și slab consolidată sufletește ?

— Zău, Silviu ?... Deunăzi parcă aveai alt curaj...

— Deunăzi nu știam cît costă să te desparți de o bună camaradă, ca să te logodești cu o ciocoaică năzuroasă, care te disprețuiește...

— Mîngîie-te, Silviu... În privința aceasta, toți ne bălăcim în aiureli, în contraziceri, în surprize și în intime trădări...

— Tristă mîngîiere !... Da', ia spune, cum o duci cu examenele ?

— Corbii să le știe ! Azi mă ține de păr o nebunie lucidă, un subiect țigano-maghiar, care mă prigonește și în somn !

— Ce spui ? Fericitule !... Astea sunt dureri binecuvîntate.

— Grozav de binecuvîntate ! Vorba ovreiului : să fie pe capul dușmanilor.

— Ai scris ceva din noua ta inspirație ?

— Am scris, am rupt, iar am scris, iar am rupt... Și tocmai acum, cînd credeam că am dat de un filon, trebuie să mă prezint la recrutare !

— Hm ! A venit vremea... Dar de ce nu ceri amînare pentru studii ?

— Asta o să vie poate mai tîrziu. Deocamdată trebuie să mă prezint, nevinovat ca Adam înainte de păcat, înaintea comisiunii de recrutare.

— Bine, dar... frații tăi Daniil, Naum... cogemite ofițerii, nu se ocupă de afacerea ta ?

— Daniil are grijile lui. Naum se ocupă. Dar ăsta e un fel de căpitan-sergent. Legea militară e sacră ca Biblia ! Întîi să recrutez și pe urmă va vedea el ce este de făcut.

— Ce este de făcut ?... Amînarea serviciului militar pînă la licență...

— Haida de !... Asta s-ar putea numai atunci cînd în locul meu s-ar prezenta la examene nevastă-mea. Ea va fi licențiată înaintea mea.

— Așa îți trebuie, dacă ți-ai pus în cap să faci ca John Stuart Mill !...

— Da' de unde naiba !... Cine știe vreodată după capul cui lucrează — și dacă lucrează cu capul — cînd începe să iubească o femeie !... Totuși, cazul meu este din cele mai onorabile. Dacă noi, bărbații, n-am fi niște trădători preursiți, și eu, în special, un artist versatil, ar trebui să zic : Am cîștigat un lot matrimonial fericit.

— Ei drăcie ! Și tu îți schimbi stilul și curajul... Ia spune-mi, cum vei intitula viitoarea ta nuvelă ?

— Nu știu încă... Poate *Tilincă lăutarul*... ori poate, mai bine, *Baronița Liliom.*

Frumos titlu ăsta, al doilea, dar ferește-te de el. E prea pretențios și nu vei putea să plătești atîta cît îți cere... Prefer titlul dintîi : *Tilinică lăutarul.* Ei, dacă aș avea vreme, am mai sta împreună încă un ceas și te-aș ruga să-mi istorisești noua ta închipuire. Să fie cît *Mierla* de puternică, și locul tău de povestitor al generației noastre este definitiv cucerit. Și, cu toate acestea, Dorule, încordează-ți toate puterile, fii viruoz echilibrist și du într-o mînă amîndoi pepenii... Și literatura, dar și Facultatea de litere... E greu, e dureros, pare o îndoită păcăleală... Student de silă și scriitor la un an o dată... Dar aici e înțelepciunea. Nu te lăsa de carte și lasă pe pripiți și pe nerozi să umple revistele trecătoare și să se compromită cu producțiile lor încă necoapte. Și mai e ceva : e pilda dureroasă a acestor Samsoni — Eminescu și Grigorescu... Ca niște filisteni tîmpiți ce suntem, îi lăsăm și i-am lăsat să joace ursul sărăciei toată viața... Să povestești ca Omer !... Dacă nu te vei lupta, burghez și prevăzător, să-ți asiguri undeva, în provincie, o catedră de latinește sau de filosofie, gaia te-a luat ! Te rog, fă ca nevastă-ta : dă-ți examenele mai curînd. Pentru ea ar fi mai greu să stăruiesc să-i dea o bursă la Paris sau la Viena, dar pentru tine ar fi mai ușor...

— Silviu dragă !... Crezi mereu în această posibilitate ?...

— Aș fi un măgar dacă mi-aș uita prietenii acum, cînd am puterea să-i ajut... Și m-aș lipsi de un titlu de viitoare slavă să nu mijlocesc lui Teodor Filipache viitoarele lui subiecte literare !

XVI

Întorcîndu-se acasă, Doru găsi o telegramă de la Boruzescu :

„Mama bolnavă. Ducîndu-te recrutare rog cercetează părinţii mei."

Telegrama lui Boruzescu preocupă pe Filipache şi pe toată familia Filipache în tot restul zilei, începînd cu ora prînzului. Doamna Filipache era înduioşată de atîta nenoroc... Feciorul bolnav, departe prin străini, părinţii bătrîni şi fără alţi copii, şi acum unul dintre ei căzut la pat... Antonina găsea legitimă şi atingătoare rugămintea lui Costache Boruzescu, dar se întreba : ce va folosi bietei bătrîne vizita lui Doru ? Poate era mai nimerit şi cu siguranţă mai înţelept ca Doru să trimită bătrînei, într-un chip oarecare, pe medicul judeţului. Cu prilejul drumului pe care-l face pentru recrutare, Doru se va interesa despre existenţa vreunui medic — poate şi militar — prin apropiere de casa bătrînilor Boruzescu.

Filipache dădea informaţii şi căuta să liniştească pe ai săi : gospodăria Boruzeştilor e la porţile Slatinei. Bătrînii sunt oameni cu stare. Un unchi al lui Costache Boruzescu, adică un frate mai mic al bătrînului Boruzescu, chiverniseşte gospodăria şi moşioara. Dacă o fi fost nevoie de un medic, l-au adus de la Slatina sau de la Craiova. Costache însă doreşte altceva... Şi gîndul lui înduioşează şi obligă... Voieşte ca Doru să ducă, prin venirea lui în casa bătrînilor, ceva din gîndurile şi din persoana feciorului absent. Doamna Filipache înţelege şi-şi simte ochii umezi. Clariţa exclamă, impresionată : „Bietul Boruzescu !..." Antonina capitulează :

— Serveşte-ţi prietenul, dar nu-ţi încurca nici treburile tale...

Doru precizează cum va face : Acum, la dus, sau poate mai tîrziu, la revenire, se va opri în gara Slatina şi va viza biletul pentru o întrerupere de 24 de ore. În gară sunt totdeauna trăsuri, şi conacul familiei Boruzescu îl ştie orice chirigiu. Dar lucrurile n-au o scadenţă imediată... Operaţiile de recrutare ţin vreo zece zile, şi pe linia

București-Craiova sunt peste zece trenuri, cu zi, cu noapte.

După prînz, Doru porni, ca de obicei, spre Biblioteca Academiei, dar nu se opri la Academie, ci continuă drumul spre Șosea. Cînd ieși din Calea Victoriei, o luă la stînga, spre Spitalul Filantropia.

La poarta spitalului întrebă pe portar despre domnișoara internă Elvira Iatropol și voi să-i trimită o carte de vizită. Portarul îi răspunse :

— Azi e joi și e slobod pentru toată lumea. Căutați pe domnișoara internă la secția maternității.

Filipache intră în clădirea albă, supraîncălzită și cu mirosuri tari doftoricești, în atmosfera sălilor strălucitoare de curăție. O servitoare îi luă carta de vizită și-l pofti să aștepte pe o bancă. După cîteva minute de întîrziere, apăru și-i spuse :

— Poftiți după mine, în camera domnișoarei interne.

Elvira îi ieși întru întîmpinare pe sală :

— Iată ce însemnează o fericită inspirație de poet !... Bine-ai venit în... Hades, discipol al lui Dante !

— Nu mă lua așa, domnișoară Elviro, că mă prostesc cu totul...

Elvira era îmbrăcată toată în severul și obligatoriul halat doftoricesc. Dar cu atît mai mult apărea îmbujorat și plin, din uniforma blafardă, obrazul ei de Venere elină.

— Stai, te rog... Ia dumneata scaunul ăsta. Rahilo, mai adu din cancelarie încă un scaun. Dacă se deșteaptă cocoana de la „rezervă", cheamă pe domnișorul Livezeanu în locul meu.

Doru se așeză pe scaun, cu paltonul pe el și cu pălăria — dificilă ca o problemă de algebră — între degetele confuze.

— Ei, nu așa ! Scoate-ți paltonul. Pune pălăria colea în cui. Ce păcatele ! Ai venit, sper, să mă vizitezi, nu să-mi aduci o citație de la tribunal...

— Doamne ferește, domnișoară Elviro !...

— Nu te uita așa de jur împrejur. E o chilie de intern. Pat, masă, șifonieră, cuier și acest lavabou de marmoră cu apă curentă, care este detaliul cel mai pre-

ţios şi mai utilizat. Ce fac ai dumitale ? Ai să-mi spui ceva din partea lor ?

— Nimic altceva decît că nici nu le trece prin cap că sunt în această oră în camera dumitale... Am venit pentru altceva...

— Eu credeam că ai venit întîi pentru mine...

— Domnişoară Elviro, nu te înşeli deloc. Dar cum să ţi-o spun aşa, netam-nesam... Am găsit însă şi un pretext... Să încep cu el...

— Ia să-l vedem !... Te pomeneşti că e valabil şi suficient.

— Domnişoară Elviro, plec poimîine de dimineaţă la recrutare, în judeţul meu. Aşadar, sîmbătă de dimineaţa. Dar amicul Boruzescu, care ştia mai de mult de această călătorie a mea, îmi telegrafiază din Tg.-Neamţu — ştii că e la Mînăstirea Neamţu — că maică-sa e bolnavă şi mă roagă să dau pe la el pe acasă.

— Şi vrei să mă duci pe mine să văd pe mama lui Boruzescu ?

Filipache tresări şi se înroşi pînă în vîrful nasului.

— Vai, domnişoară Elviro, ştiu că este peste putinţă... Dar viu să-ţi cer un sfat. Părinţii lui Boruzescu stau lîngă Slatina, pe malul Oltului, la vreo doi kilometri de la bariera ilustrului oraş. Dacă n-o fi venit nici un medic să cerceteze pe bolnavă, ce să fac eu ? Cunoşti pe vreun Esculap din Slatina ? Să mă adresez medicului primar, medicului recrutor ?

— Mai întîi, care este itinerarul dumitale ?

— Eu ajung poimîine la amiază în Slatina, întrerup călătoria, vizez biletul şi peste un ceas, peste două cel mult, sunt acasă la Boruzescu. A doua zi, trec Oltul, în judeţul meu.

— Toate bune, dar mi se pare că interpretezi dincolo de orice limită îngăduită rugămintea prietenului tău. Boruzescu te roagă să te duci şi să vezi, *în locul lui,* pe bătrîna care e bolnavă, iar dumneata crezi că trebuie să apari acolo însoţit de un medic.

— Domnişoară Elviro, poate că ai dreptate. Dar ia gîndeşte-te la mulţumirea lui Boruzescu cînd va ceti, în viitoarea mea scrisoare, ce-a zis medicul care a căutat-o pe bătrînă atunci cînd eu eram în casă, la ei.

— Da, însă în cazul cînd bătrîna are numai un guturai sau o intoxicaţie trecătoare...

— Ei, ce-ţi pasă dumitale!... Dumneata, cînd ai alergat deunăzi să vezi pe tatăl dumitale, îi aduceai, în aceeaşi încîntătoare persoană, şi pe fiică, şi pe doftor.

— Dar nu înţelegi că nu e nici un chilipir? Ce situaţie au părinţii lui Boruzescu?

— Sunt boiernaşi cu ceva avere... conac, gospodărie, o fişteică de moşie... Bătrînul a muncit aprig în viaţa lui, e cunoscut şi respectat. Toată lumea din Slatina ştie pe „boier Boruzescu".

— Ai fost vreodată la amicul dumitale acasă?

— Era să merg acum, în studenţie... dacă Boruzescu nu cădea bolnav de piept şi eu de... matrimonialism.

— *Masculorum gens infidelis!*... Dacă bătrînii Boruzeşti stau aşa cum zici, apoi trebuie să le fi venit ideea să cheme un medic. Dar am să întreb şi eu printre colegi ce medic mai răsărit este pe acolo. A... ia stăi!... Îmi adusei aminte că am văzut, mai ieri, în mîna unui coleg, un ziar cu comisiunile de recrutare. Poate să iasă ceva de aci. Dumneata treci mîine seară pe la portarul nostru şi cere-i o scrisoare pe care îi voi încredinţa-o pentru dumneata...

— Domnişoară Elviro...

— Domnule Filipache...

— Poate mai pui, pe lîngă numele doftorului, şi o reţetă în scrisoarea dumitale.

— Cum adică? Ce fel de reţetă?

— Ce leacuri dai unui poet nebun ca să-şi strîngă minţile acasă...

— A... mătura şi papucul conjugal!... Întreabă pe Antonina, că se pricepe!...

XVII

Filipache trecu vineri seara pe la poarta Spitalului Filantropia şi primi din mîna portarului două scrisori: una era pentru el, cealaltă pentru un medic militar de

la Cercul de recrutare Slatina. Elvira recomanda lui Filipache să caute pe adresat, și împreună cu el să meargă în casa bătrînilor Boruzescu. Era tocmai ceea ce voise Filipache. Ce putea să facă Elvira mai mult?... Totuși, scrisoarea Elvirei, scurtă și uscată ca o rețetă, îl învălui pe Filipache în nu știu ce abur de deziluzie și de tristeță.

Acasă își pregăti sacul de călătorie, și a doua zi — după o noapte de somn agitat și întrerupt — porni la gară în dimineața încă fără de auroră. Nu spusese nimic celor de acasă despre întîlnirea cu Elvira și despre scrisoarea ei de recomandație. Serioase, pline de grijă, amintindu-i cînd doamna Filipache, cînd Antonina precauțiunile călătorului înțelept, mama și soția îmbrățișară pe Doru la pragul verandei, și Doru plecă în pas de exersat alergător.

Antonina ar fi dorit să-l însoțească pînă la gară. Doru se opusese. E prea de dimineață, e frig și umed — suntem doar în februarie! — și apoi nu există, pe pămînt, lucru mai inutil și mai elegiac decît să conduci pe cineva la gară...

Mai era o jumătate de oră pînă la plecare trenului. Călători erau puțini, mai ales cei pentru clasa întîi și a doua. Trenul era la peron și Filipache găsi o jumătate de compartiment goală. Cînd trenul ieși din gară, după lungi minute de așteptare, un început de ziuă, blafard și încețat, stinse candelele vagonului.

Filipache își luase cu el cîteva cărți și caiete de note. Le lăsă sus în plasă, nedesfăcute, și privi prin geam, cu ochii duși, fuioarele lungi de ceață care se încurcau în pădurile desfrunzite, se tîrau pe fundul văilor și se topeau pe dealuri. Filipache, cel ce făcuse de atîtea ori drumul Piatra-Olt-București, recunoștea gările, își amintea pădurile și rechema numele pîraielor cu șa de poduri. A trecut pe aci, în opt ani consecutivi, cel puțin de cîte opt ori pe an. O mică viață de impresii adunate, de preocupări bizare (cu putință numai într-un cap de copil năzdrăvan), o comoară întreagă de visuri și de aspirații absurde!... Se gîndește la anii de școală, la înrîurirea asupra lui a cîtorva profesori excepționali, se gîndește la camarazii apropiați și la juvenila lor

tovărășie din cursul superior... Toate au fost stelele imaginare, grabnic înecate în aurora vieții reale ! Toate au fost jerbii de scîntei, ridicate dintr-un foc de paie !... Ar trebui ca, la pragul bacalaureatului, școala secundară să adaoge cursului de psihologie o anexă practică, preventivă și cohortativă : „Copii, voi intrați acum în viață, pe poarta bacalaureatului. Sunteți ca niște miei grăsuți, prostuți și cu lînă multă, care intră într-o leasă de mărăcini. Vă spun dinainte, vă fac atenți, vă deschid ochii că veți fi jumuliți de lîna voastră pînă la piele, pînă la sînge ! Vă e capul plin de planuri, de fantasmagorii eroice, de bizuințe nebunești și de convingeri de Făt-Frumos... Praful se va alege de toate aceste iluziuni și așteptări !... Descărcați din ele cît puteți mai mult ! Aduceți-vă aminte de acel dialog al lui Lukian din Samosate, unde luntrașul Styxului, poznașul unchiaș Charon, nu primește în luntre pe niște sofiști decît după ce-i despoaie de toate pretențiile, de toate sofismele, de toată retorica, de toată îngîmfarea lor intelectuală și după ce le mai retează cu toporul și bărbile, și sprîncenile !... Așa va proceda viața cu voi !..."

Filipache pune pe Boruzescu lîngă Bujoreanu, pe Badea Jiu lîngă Lara Teobald, pe Edgar Spata lîngă Cochințu, și dincolo de toți aceștia pe sine însuși. Nu se poate plînge că el a pornit la drum mai prost decît toți ceilalți. Poate dimpotrivă, căsătoria lui, fără să se fi gîndit prea mult la ea și fără să aibă prea mult meritul ei, este fapta cea mai înțeleaptă pe care ar fi putut s-o facă. Filipache știe bine că unii din acești prieteni, sub aparențele lor complimentoase, îl socotesc un nerod și socotesc nerozie căsătoria lui, venită o dată cu majoratul și mai înainte de recrutare. Dar aci urma alege... Vom vedea mai tîrziu cine a avut dreptate. Singur Bujoreanu face excepție, poate și Boruzescu, dar Bujoreanu mai mult. Rămîne însă ultima dovadă : căsătoria pe care Bujoreanu o vede apropiindu-se.

Filipache are un fel de siguranță curioasă (exterioară și periferică) despre situația lui. Simte bine că, față cu toată lumea și în comparație cu amicii lui, el a avut, căsătorindu-se cu Antonina, un adevărat noroc, o puternică garanție de trăinicie casnică și o solidă temelie

pentru eventualitățile viitorului — și bune, și rele. Dar iată acum gelozia soartei, iată lașitățile și trădările inimii, iată fluxul ispitelor !

În această oră de singurătate și de reverie, Doru dă la o parte din fața ochilor conștiinței orice văluri de echivoc și de autoînșelăciune. Dincolo de orice ambiguitate și de orice măgulire literară, Doru simte că se desenează ispita și primejdia. Cum se numește și unde poate să-l ducă acest interes pe care îl poartă Elvirei Iatropol ? Amară este analiza ! Penibilă e sinceritatea ! Dar cine e dator să le practice înaintea oricui dacă nu un iubitor al spectacolelor sufletești ? Doru face a doua oară această experiență a simțirii care se alterează și se logodește suferinței.

Treci printre semenii tăi sănătos, treaz, suficient de egoist și de nepăsător. Ești stăpîn pe impresionabilitatea ta și o lași să funcționeze — piano — atîta cît îngăduie un hedonism echilibrat și atîta cît viața normală și tihnită nu se turbură. Dar într-o zi, într-un ceas, o figură nouă, sau una pe care ai văzut-o cu indiferență, de mai multe ori pînă acum, lucește în ochii tăi într-un chip cu totul nou. Întorci capul și o privești a doua oară, a treia oară... Curios ! Cum se face că pînă acum n-ai observat cît de distinsă este figura aceasta și cîte taine făgăduiești tainei inimii tale !...

Te întîlnești de mai multe ori cu această ființă, care începe să facă gol în jurul ei. Cauți pretexte de vorbă, inventezi interese comune, te convingi pe tine singur că ai treburi acolo unde locuiește sau unde se arată această pretendentă la împărăția sufletului tău... Dacă ai vorbit cu ea, îți rămîne în ureche, cîteva zile, cîteva săptămîni, timbrul vocii ei. Ți se pare o armonie întreagă, inedită în cuvintele pe care ți le-a spus. Te urmărește glasul ei ! Dacă ești un tip mai mult vizual decît auditiv, te urmărește claritatea și azurul privirilor ei, sau focul negrelor diamante din ochii ei... Și, treptat, ființa ei întreagă — surîsul ei, obrajii ei, părul ei de aramă, clădit în diademă cu fiori de rubine și de aur — se preface în fantasma fluidă, tenace, atotprezentă care umple gîndul tău devastat și insomnia nopților tale. Nu mai ești bun de nimic... Muncești prost, ești tare de

urechi, fugi de lume, te ascunzi în cămara ta și — culmea nenorocirii ! — ajungi poet și scriitor de epistole chiar dacă n-ai isprăvit clasele primare !

Golul se mărește în jurul icoanei adorate. Toate pornesc de la ea și la ea revin. Soarele lui Dumnezeu nu este mai singur și mai stăpîn în splendoarea cerului cît ajunge să fie în sclavia inimii tale obrazul ei de trandafiri. Vrei să știi de unde vine, cine sunt părinții ei, pe ce tărîm, lîngă ce izvoare, sub ce streașină de codri, sau în ce mahala preafericită și-a petrecut copilăria... Ai vrea să vezi pantofiorii cu care s-a dus la școală întîia oară. Ai vrea să strîngi și să faci depozit sacru din toate fotografiile pe care le are... Sau, dacă nu are nici una, vei cheltui comori de imaginație, de abilitate, de viclenie, și vei vărsa toată punga ta săracă pentru o fotografie nouă. Dacă are frați, surori, o mătușă anostă și plictisitoare, neamuri vulgare și insuportabile... toți îți vor apărea interesanți, pe toți îi vei servi, pe toți îi vei transforma în aur, grație acestei puteri de înfricoșată alchimie, pe care o varsă în tine iubirea alchimistă.

Ai vrea s-o culegi și s-o aduni numai pentru tine pe această ființă unică pe pămînt : din tot ce-a văzut, ce-a atins, ce-a iubit pînă acum. Ai vrea s-o culegi din soarele și din cerurile copilăriei, din florile culese pe sub muncele, din amintirile mamei, din amintirile suratelor de joc, din cărțile pe care le-a cetit, din cataloagele școalei unde a învățat, o, dar mai ales din ochii care au privit-o cu drag, pe cînd tu n-o cunoșteai, din inimile rănite, poate, cînd a ta bătea teafără, depărtată și neștiutoare !...

Dar ce este și mai îngrozitor este că toată această hipertrofie sufletească, această amestecare a nebuniei cu mintea clară, acest potop care nu cruță nici pe proști, nici pe inteligenți, se distramă, se dezumflă și intră în pămînt cu aceeași grabă furtunoasă cu care au venit.

Cît de dulce și de drag creștea lumea spre cer, acum un an, cînd Filipache o iubea pe Antonina !... Ce freamăt de misticism, ce primăvară de clopote de aur peste toate dealurile și peste toate văile cu mînăstiri ale Moldovei ! Filipache simțea în jurul lui, în ultimul an al secolului

al XIX-lea, o negrăită adiere de rugăciuni creștine, de murmure de orgă și de persuasiuni suprapămîntești... Antonina era la Mînăstirea Varatic, Antonina era în chiliuța ei de studentă, Antonina era la Facultatea de litere... Şi crini ningeau din cer peste mînăstirile Moldovei, pe potecile Antoninei și în sînul ei de fecioară înțeleaptă !

Căpitanul Naum Filipache a apărut intempestiv și (brutal ca un adevărat militar) a prefăcut în cazarmă casnică paradisul iubirii lui cu Antonina. Tot mirajul, tot necunoscutul, toată pînda după destăinuire și toate impacienţele farmecului s-au înecat în proză, în realitate fără văluri și în satisfacție care nu mai costă nici o încordare. Şi cînd blonda, subțirica și dulcea lui Antonina a ajuns tovarăşa de chilie, martorul de fiecare ceas al vieţii lui, un fel de supliment trupesc și sufletesc, care nu mai dă nici o emoțiune, iată, prin frunzele ce se scutură, printre florile ce se desfoiază, o primăvară nouă, o nouă apocalipsă de soare arzător, de necunoscut imperios, de vrajă feminină și de patimă biciuitoare ! Antonina e luna care alunecă spre asfințit, argintie și pe jumătate disparentă ; Elvira este astrul nebuniei renăscute și toride, care incediază azi tot orizontul.

Iubește pe Elvira. I-a intrat în inimă încet, fățarnic, perfid, cu voia și fără voia ei. A luat-o mai întîi drept o mesageră a poeziei, drept o soră a celor nouă muze. *Licet poetae !...* Un imaginativ, un complicat are uneori nevoie să iasă din regimul bucătăriei conjugale și să poftească fazanițe și căprioare... Elvira este prietena intimă a Antoninei. Ce primejdie putea să fie ? Şi poate că de partea Elvirei, într-adevăr nu există nici o primejdie. Adevărul este că Filipache *construiește* pe Elvira, nesigur și ignorant în privința psihologiei ei. La început, a simțit-o cochetă, trădătoare și antipatică. Alături de Antonina — nevinovată, modestă și nenorocită — Elvira părea un diavol impertinent și provocător. Cum s-au schimbat lucrurile numai într-un an și cîteva luni !... Azi Elvira e subjugătoare și dătătoare de obsesii, ca pomul cel încărcat cu roade interzise din mijlocul paradisului. Dar ce știe, ce vrea, ce gîndește, ce așteaptă Elvira, sub fruntea ei de Venere de Millo ? Mister și iar

mister! Şi Filipache o urmăreşte cu mii de gînduri spioane, caută să afle cine sunt colegii, şefii, prietenii ei medicinişti sau streini la medicină, simte pe grumaji un munte de nesiguranţă strivitoare şi de întrebări dezastruoase... O medicinistă! o apropiată doctoriţă! o intelectuală emancipată şi o familiară a tainelor fiziologiei umane!...

Şi Filipache iubeşte pe Elvira, adică porţile iadului şi sulful în clocote al geloziei!... Ce face ea în acest moment?... Desigur că, înconjurată şi curtenită de colegi, luată foarte mult în seamă de şeful clinicei, trece şi trec cu toţii din salon în salon, cercetînd şi discutînd cazurile de la pat la pat, amestecînd teoriile ştiinţifice, descoperirile de ultima oră, cu glumele doftoriceşti, cu cancanurile facultăţii şi ale spitalului, cu aluziile străvezii, cu geloziile şi intrigile fatale breslei lui Esculap, ca şi celorlalte bresle... Elvira este o excelentă medicinistă. Începe să fie, printre colegi (şi chiar în opiniunea profesorilor ei), o mică autoritate. Frumoasă, mîndră, ironică, trebuie să fie, între culise, şi mult bîrfită. S-o gîndi ea în clipa aceasta la el, Filipache, cel ce duce în sîn scrisoarea ei, dar mai ales chinul acestei iubiri zănatice şi nedemne de mărturisire?

Trenul lui Filipache oprise într-o gară mică. I se păru că aşteptarea se prelungeşte. Se gîndi: „Poate e vreun alt tren care vine spre noi sau ne ajunge din urmă“... Într-adevăr, un vuiet greu şi sacadat se apropia de trenul oprit în gară. Un tren accelerat, pornit din Bucureşti după personalul lui Filipache, trecu zguduitor şi falnic, gonind spre Slatina, Craiova, Vîrciorova. Filipache ar fi poftit să ia trenul acesta cu preţuri majorate, dar Antonina îl sfătuise înţelepţeşte să facă economie, întrucît nu avea nici o grabă şi nici un interes să ajungă la Slatina mai înainte de amiază.

Prin geamul compartimentului biruia o lumină alburie de zi cernută printre nori. Negurile de dimineaţă se ridicaseră, dar de prin văile cu pîraie la fund răzbeau aburii pămîntului care presimţea apropierea lui martie. Cîmpia se arăta infinită, dezbrăcată şi neagră. Cîteva crîmpeie de pădure, care atingeau calea ferată,

mai păstrau, ici și colo, frunzele roșcate și persistente ale tufanului și ale carpenului. Satele de pe coaste se adunau rudimentare, prididite de acoperișuri de coceni și de paie, în jurul bisericilor costelive sau în jurul vreunui conac mai arătos.

Filipache nu intrase niciodată în Slatina. O vedea din tren, din zăvoaiele și de la Podul-Oltului cum se vărsa din deal spre Olt ; dar pînă acolo nu urcase niciodată. Făcuse cu Boruzescu multe planuri de vacanță — zile petrecute la conacul lor, băi în Olt, o fugă pînă la Drăgășani, la coptul strugurilor — dar nimic nu se îndeplinise din toate aceste visuri din liceu. Soarta voia acum ca Filipache să intre în casa prietenului său cînd el e bolnav departe, la Mînăstirea Neamțu, iar bieții lui părinți — plini de dureri trupești și sufletești... Cum îi va găsi pe bătrîni ? Cît de gravă o fi starea mamei lui Boruzescu ? Filipache și-a făcut socoteala să rămînă la noapte în conacul Boruzeștilor. Știe din descrierile prietenului său că sunt două-trei case, odăi pentru mosafiri și destul belșug și bună gospodărie. Dar tot așa o fi și acum, cînd stăpîna casei e bolnavă ?...

Oricum, unchiul lui Boruzescu, omul de muncă de azi, și cu soția lui sunt și ei în gospodărie, ca să primească și să aibă grijă de mosafiri. Mai este de crezut că Boruzescu a dat de veste părinților săi că Filipache va veni să-i cerceteze. Bietul amic !... Cîte întrebări, cîtă anxietate, cîtă teamă stau suspendate deasupra zilelor lui ! Filipache e decis să vorbească părinților lui Boruzescu despre noile speranțe și despre noua perspectivă de însănătoșire care i s-au deschis acum în urmă. Firește, va înfățișa lucrurile cu tactul și cu delicateța dictate de buna lor prietenie. Dar Filipache se întreabă iar și iar : Ce va fi să iasă pentru viața și pentru inima lui Boruzescu din puțin comuna lui întîlnire cu doftorița de la Agapia ? Iată că și în viața lui Boruzescu răsare o doftoriță !... Da, însă pe cînd la Boruzescu ar fi de dorit ca întîlnirea să fie cu noroc și spre sănătate, la el, Filipache, întîlnirea cu Elvira nu poate să fie decît spre zbucium deșert și spre pagubă...

Și totuși, un diavol îl întreabă pe Filipache dintr-un colț al cugetului : „Ești sigur că dragostea Elvirei — nu-

mai de ți-ar da-o ! — ar fi să fie numai spre pagubă ?... Știi tu pînă acum ce este viața lîngă mica ta pedantă de Antonina ? Știi tu cum ard cazanele patimii și legea inexorabilă că orice mare artist trebuie să facă... *un petit plongeon là-dedans ?* Cînd vei aduna tu experiența diversă, rănile glorioase ale iubirii, meșteșugul virtuozului pe clapele inimei, dacă vei merge, țaca-țaca, pe șoseaua ta conjugală în toate zilele vieții tale, lăsîndu-ți hățurile cu sfințenie, fără pic de capriciu și de primejdie, în mînușițele Antoninei ?... Ei, băiete, un poet mare, un artist care-și zguduie epoca : iubește furtuna, riscurile și trăsnetele, caută aventura și emoțiile, își dă drumul — pentru flori de măr, pentru un capriciu, sau pentru ochii «ei», sau pentru eliberarea Eladei — își dă drumul din leagănul azurului în prăpăstiile morții..."

Filipache își caută echilibrul în șaua unei argumentări contrare... „Nu vreau nici atîta slavă, nici atîta dezastru... Cred că, de felul meu, mă înrudesc cu eroii și cu păpușile lui Anatole France... Aș dori în cursul vieții mele să mă întîlnesc mai des cu înțelepciunea și mai puțin cu pasiunea... Poate că nu sunt, poate că nu voi fi nici atît de formidabil poet pe cît năzuiesc să fiu. Este o legitimă bizuință a poeziei, cînd clocotește într-un suflet de douăzeci de ani, să-și caute calea și subiectele printre aventuri și cataclisme... Dar antica înțelepciune, dar lecțiile lui Socrate și ale lui Zenon au și ele o nobleță și o măreție subjugătoare. Toți gînditorii vechi și noi, toți dascălii omenirii, și îndeosebi ai tinerimii, propăvăduiesc înfrînarea patimii inferioare, laudă pe cel ce știe să se stăpînească și încununează pe tînărul virtuos. De ce extravaganțele și temeritățile unui temperament de artist dezechilibrat ar fi să le luăm ca modele de conduită, iar viața discretă, pașii măsurați și eroica stăpînire de sine ar fi de aruncat la muzeul de antichități ?... Și apoi, ce grozavă vitejie mi se cere în împrejurările de față ?... Să rămîn om de onoare și soț devotat unei soții adorabile, care se luptă să mă echilibreze și să mă scoată din pornirile mele spre boema literară și spre psihologia decadentă !..."

Filipache se trezi din lunga lui reverie cînd auzi pe conductor vestind pe călători :

— Slatina, mă rog !...

Își dădu seama că merindele așezate de maică-sa și de Antonina în sacul lui de călătorie au rămas împachetate. Ar fi fost mai bine să mănînce ceva, dar fără îndoială că la Boruzescu acasă nu va rămînea flămînd.

Gara Slatina apăru solitară în platoul de deasupra Oltului și fără nici o destăinuire : în ce parte vine orașul și cam cîți kilometri sunt pînă acolo... Filipache coborî din vagon cu hotărîrea să caute imediat o trăsură și să meargă drept la conacul Boruzeștilor. Peronul gării era aproape gol. Vreo zece călători coborîră din vagoanele de clasa a treia, printre ei cîțiva flăcăi chemați la recrutare. O doamnă care așteptase trenul venea spre Filipache. Avea o căciuliță de astrahan, un văl des pe ochi, legat elegant peste căciuliță, și o blană tot de astrahan. Filipache se gîndi : „Nu cumva o fi mătușa lui Boruzescu, sau vreo verișoară a lui, și vine pentru mine ? Dar cine a putut să le spună că sosesc azi și cu trenul ăsta ?..."

Doamna se opri în fața lui Filipache. Prin vălul alb răzbeau niște obraji aprinși ca inima rodiei. Doamna izbucni în rîs :

— Bine ai sosit, domnule Filipache !...

Lui Filipache i se păru că trenul și gara încep să danseze.

— Visez ? Înnebunesc ? Domnișoară Elviro !... Dumneata ești ?...

— Ține-ți firea, amice ! Nu e obligator să leșini ! Eu sunt, firește ! Te-am păcălit... Scrisoarea pe care ți-am dat-o e o farsă... Hamal, ia sacul domnului și du-l în restaurant. Acolo, lîngă masa rezervată, unde e și bagajul meu...

XVIII

Gîndurile și simțirea lui Filipache, sorbite un moment în fluxul surprizei covîrșitoare, reveniră impetuoase în biruința refluxului :

— Te rog, domnişoară Elviro... Să facem cîţiva paşi dincolo de peron...

Îi apucă braţul şi ieşiră din staţie în direcţia din care venise trenul.

— O, domnişoară Elviro, cît mă faci de fericit ! Iată cea mai încîntătoare întîmplare din viaţa mea ! Cît îţi mulţumesc !... Cît îţi sunt de recunoscător !...

Elvira avu o mişcare bruscă. Îşi scoase braţul din mîna înfiorată a lui Filipache şi se opri locului :

— Pentru ce, domnule Filipache ? Ce poate să te facă atît de fericit ? Eu te ajut pur şi simplu să-ţi îndeplineşti o datorie de prieten... Te-a rugat Boruzescu să dai pe la el pe acasă şi să vezi pe maică-sa, care e bolnavă. Dumneata ai gîndit că ar fi bine să apari lîngă bolnavă cu un medic. Cu un pic de fantezie şi de perversitate romantică, am făcut aşa ca să fiu eu acest medic dorit de dumneata. Asta e totul ! Suntem doi prieteni care ne-am întovărăşit în gînduri bune şi în caritate serviabilă spre a mîngîia inima unui prieten comun. Nu exagera meritele mele...

Filipache se simţi transpirat, ruşinat şi ridicul. Încercă să vorbească, dar numai gîngăvi :

— Domnişoară Elviro... De ce te joci cu mine ?... De ce-ţi place să mă ruşinezi ca pe un şcolar, prins şi dovedit de dăscăliţa lui... că... iubeşte chiar pe dăscăliţă ?...

— Domnule Filipache, nu-mi place să aud, pe nemîncate, ultimele dumitale proiecte literare... Iată că trenul pleacă. Haidem la restaurant. Eşti invitatul meu.

— Dar, pentru numele lui Dumnezeu, spune-mi cel puţin cum ai ajuns în gara Slatina !

— Limpede ca bună ziua ! Dumneata ai plecat din Bucureşti cu trenul personal... Iar eu am plecat după dumneata, cu acceleratul ! Şi am sosit înaintea dumitale cu aproape o oră, după ce te-am ajuns din urmă şi ţi-am luat înainte...

— Domnişoară Elviro ! Şi toate astea numai şi numai ca să fii fantastică şi caritabilă ?

— Nu e destul ? Ce-ai fi mai poftit, domnule Filipache ? ... Dar să ştii că mi-e foame ! Am pus la cale un mic meniu, atîta cît mi-au îngăduit resursele restaura-

torului din gara Slatina și arta lui culinară. Avem supă cu zdrențe, pui cu smîntînă și încă un pui la frigare. Am îngrijit și de trăsură. Peste o oră vine să ne ia cea mai elegantă birjă din Slatina. Acum să mîncăm !

Ca să nu pară prea cocoloșit pe lîngă Elvira, Filipache își ridică umerii și-și făcu pasul mai sprinten. Intrară în restaurant și ocupară masa pregătită. Erau singuri în tot restaurantul. Încăperea era clasică de banalitate. Pe lîngă bufetul din fund, foarte avar decorat cu cîteva articole de băcănie, pe lîngă sticlele din rafturi, mai toate goale, singura notă vie și binevenită ochilor erau glastrele cu flori din ferestre.

Masa pregătită era în dreptul unei perdele de cerceluși și de garoafe. Însuși restauratorul servea pe providențialii mosafiri.

Filipache constată, fără s-o mai spună, că și lui îi e foame. Bucatele erau destul de bune, dar vinul era prost. Elvira se plînse patronului :

— N-aveți alt vin mai bun ? Am auzit că Drăgășanii sunt aproape de Slatina...

Patronul răspunse, uns de politețe și de intenții negustorești :

— Vai de mine, doamnă ! Avem vin înfundat... Simulescu veritabil... Îl dăm la poruncă... Doriți o sticlă mare ?

— Una mică, dar bună.

Nevasta patronului stătea la bufet, spunea cîte-o vorbă nu știu cui din bucătărie și urmărea cu interes științific pe clienții de lîngă garoafe. În dedalul ei de observații și de ipoteze, un punct stătea fix și strălucitor : „Nu sunt soț și soție. El are verighetă în deget, dar ea n-are nimic..."

Patronul aduse sticla înfundată, o desfăcu și turnă el însuși în alte pahare vinul de chihlibar. Apoi, avînd aerul că ascunde sticla de mai înainte, se scuză umilit :

— Iertați-mă, vă rog... Nu putem să înțelegem dintr-o dată cu cineva avem a face... De ! aici suntem în provincie... Dumneavoastră sunteți bucureșteni. Și cînd mă gîndesc ce hotel avem în Slatina... Greu o s-o duceți pe la noi !...

— Fii liniștit. N-avem nevoie de hotel. Mergem la casă de gospodari.

— Așa ? ! Atunci ați mai fost prin Slatina !... Poate mergeți la vreun boier de primprejur ?...

— Mergem la conacul boierului Boruzescu. Feciorul d-sale, Constantin Boruzescu, e tovarășul nostru de învățătură. Dar el acum e cam departe și ne-a rugat pe noi să venim să vedem pe maică-sa, care este bolnavă.

— Da, da, da... Îi cunoaștem pe toți, și pe domnul Costache, și pe cei bătrîni. Conacul dumnealor e aci, deasupra Oltului. Da, am auzit că și domnul Costache ar fi cam bolnav...

Elvira se uită la Filipache cu un aer de actor care-și privește partenerul :

— A... acum îi merge mai bine...

— Da', să nu vă fie cu supărare, ce învățătură învață domnul Costache ? Tot învățătura dumneavoastră ?

— Nu... noi suntem la medicină. Suntem doftori. Ne mai lipsește patalamaua. De aia am și venit să vedem pe bătrîna, care e bolnavă.

— Da, da, da... Dumneavoastră sunteți doftori. Ei, acum înțeleg !... Auzi, Luxițo, sunt amîndoi doftori !...

Dar Luxița stătea neclintită în descoperirea pe care o făcuse : „Doftori, nedoftori... ea nu este nevasta lui !“...

Patronul își aduse mîna la frunte :

— Tii !... să fi știut că sunteți doftori, mai opream aci pe domnul doftor căpitan care a venit cu recrutarea... Cînd ați intrat dumneavoastră, el s-a urcat în trăsură și a plecat înapoi în oraș.

Elvira răspunse cu surîzătoare siguranță :

— Domnul căpitan doftor Foișoreanu...

Restauratorul căscă ochii uimit :

— Tocmai, doamnă doftor ! Îl cunoașteți ? !

Elvira făcu un gest care spunea triumfal :

— Ei, asta e ! Noi, doftorii, să nu ne cunoaștem...

Filipache asista, fără atitudine sufletească precisă, la acest început de comedie, despre care nu știa dacă trebuie să se veselească ori să se îngrijească... Fantaziile Elvirei (dacă totul era numai fantazie) nu erau tocmai liniștitoare...

Trăsura comandată de Elvira sosise ceva mai înainte de ora fixată. Restauratorul ajută pe „domnii doftori“

să se îmbrace şi să-şi instaleze bagajele la picioarele birjarului.

— Doamnă doftor, domnule doftor... nu ne ocoliţi. Dacă plecaţi tot prin gara noastră, sunt la ordinele dumneavoastră !...

În trăsură, alături de Elvira, în libertatea cîmpiei dezgheţate şi în atmosfera acestei zile de sfîrşit de iarnă, Filipache se simţi plin de nerăbdarea fericită a vieţii sănătoase şi inferioare.

— Unde mergem, domnişoară Elviro ? Ce înţeles are faptul acesta că te simt lîngă mine, atît de aproape, atît de caldă... şi atît de interzisă ?...

— Nu mai ştii unde mergem, domnule Filipache ? Şi nu ştii de ce stăm unul lîngă altul ?...

— Domnişoară Elviro ! Nu mai ştiu nimic !... Nu ştiu de unde am plecat ; habar n-am încotro mă duc ; nu mă întreb ce se va întîmpla mîine !... Ştiu un singur lucru : că braţul dumitale este lîngă sînul meu, şi-l prind cu braţul meu, şi-l strîng cum aş strînge norocul şi fericirea mea, materializate şi tangibile !...

— Domnule Filipache, ştii că pe copiii zburdalnici îi pui la respect chiar cînd eşti cu ei în trăsură... Dar, deocamdată, să te iau nu drept copil, ci drept ceea ce eşti : un poet care a băut un pahar de vin de Drăgăşani...

— Domnişoară Elviro ! Am băut acest pahar acum cîteva luni de zile... Vinul de azi şi de mîine şi de poimîine nu poate să mai adaoge nimic la sacra mea beţie !

— Eşti original ! Trebuie s-o recunosc. Lăsînd la o parte această foarte interesantă confuzie pe care dumneata şi fraţii dumitale întru poezie o practicaţi între viaţa trăită şi viaţa închipuită, dumneata eşti original cu prisosinţă... O declaraţie în birjă, pe şoseaua dintre gara Slatina şi celebra urbe cu acelaşi nume !...

— Torni gaz peste foc !... Spune tot ce vrei ! Ocărăşte-mă, ultragiază-mă, bate-mă !... Privind gura care mă ocărăşte, voi avea preocupări suav carnivore... Primindu-ţi degetele pe obraz, îţi voi spune : Lasă-mă să fac din ele perniţă de trandafiri !...

— ...Aşadar, serios vorbind, cînd mă chemai în gînd aci, la Slatina, era pentru doi bolnavi, dintre care cel dintîi şi cel mai grav atins eşti dumneata !...

— Domnişoară Elviro, să nu ne mai jucăm de-a v-aţi ascunsele !...

Filipache rosti aceste cuvinte cu o voce subit răguşită şi-şi înfipse degetele în braţul Elvirei. Clopoţeii de la gîtul cailor picurară, singuri, cîteva minute.

— Foarte bine ! Aşa să facem ! Dar, deocamdată, dă-mi voie să te chem la realitate. Suntem prietenii lui Constantin Boruzescu şi venim, din nobilele porunci ale prieteniei, să cercetăm pe bătrîna lui mamă. Într-un sfert de oră, într-o jumătate de oră, sunt în casa părinţilor amicului dumitale. Fii la înălţimea situaţiei. Eşti aci nu pentru mine, ci pentru Boruzescu. Altfel, totul se prăbuşeşte în ridicul şi în ignobil. Şi nu uita că azi de dimineaţă te-ai sculat din pat de lîngă Antonina... Iar Antonina este cea mai bună amică a mea. Am venit încoace ca să ne batem joc de Antonina şi de Boruzescu ?...

— ...Pentru ce nu mă laşi să-mi visez visul pînă la capăt ? Pentru ce îmi torni în ceafă aceste cofe cu apă îngheţată ? De ce îmi măcelăreşti, atît de barbar, lanul meu de chiparoase ?...

— Sunt medicinistă... Şi de multe ori, în chirurgie, e nevoie de intervenţia imediată...

Intrară în oraş. Birjarul le spusese că trebuie să spintece oraşul de sus şi pînă jos ca să iasă la conacul lui Boruzescu. Era o privelişte urbană din cele mai modeste. Toată frumuseţea Slatinei stă în povîrnirea ei deasupra zăvoaielor Oltului şi în şuvoaiele de argint care licăresc colo, departe de uliţile şi de preocupările bravilor tîrgoveţi. Un singur străin care apare în Slatina e destul de senzaţional, darmite doi, dintre care unul cu blană de astrahan şi cu văl des pe ochi !...

Privelişte oraşului, ochii care căutau la cei doi călători cu o curiozitate franc provincială, buna ţinută cerută de situaţie domoliră clocotul din inima lui Filipache. Nu putea să-i treacă însă prin cap că de undeva, dintr-o fereastră, cineva îl văzuse şi-l recunoscuse.

După ce traversară tot oraşul, ieşiră în şoseaua care dă spre Olt, şi din şosea dădură alături, pe un drumeag şerpuit. Un conac strejuit de copaci înalţi şi goi stătea pe un podiş, tăiat în rîpa înaltă, şi spre acest podiş urcau acum caii, încordîndu-şi şira spinării. O explozie de

chelălăială salută trăsura oprită în fața porților. Doi cîini mari lătrau furios lîngă cuști și scuturau lanțurile de la gît. Alții mai mici săreau cu picioarele pe poartă, și cu larma lor acopereau strigătele birjarului.

Un argat alergă cu o jordie în mînă și alungă pe zeloșii paznici. Deschise porțile, și trăsura făcu pe nisipul curții o curbă pînă la scara caselor principale. Dar din aceste case nu ieși nimeni.

— E acasă numai boierul bătrîn. Domnul Mirică, fratele boierului, este la Craiova.

Din casele cele mici, așezate în fața celor mari și ceva mai jos decît ele, se arătă un moșneag mărunt, îmbrăcat într-o scurteică vișinie, căptușită toată cu blană de vulpe și cu guler tot de vulpe.

Argatul spuse mosafirilor care se dădură jos din trăsură :

— Ăsta e boierul Boruzescu.

Filipache făcu cîțiva pași spre moșneag și-i spuse cu pălăria în mînă :

— Bine v-am găsit, domnule Boruzescu ! Sunt Teodor Filipache, cel mai bun prieten al lui Constantin.

— Dumneata ești Teodor Filipache !... Dumnezeu să-ți dea viață lungă și bună !

— ...Și domnișoara este ruda nevestei mele și, prin urmare, și ruda mea... Domnișoara doctor Elvira Iatropol. Am venit cu domnișoara doctor anume pentru doamna Boruzescu.

— Să trăiești, domnișoară ! Ne faceți multă cinste și multă bucurie... Mi-a scris băiatul meu despre o vizită care era să ne vie, dar nu ne-a scris prea lămurit... Ei, pe dumneata, domnule Filipache, te așteptăm și te dorim de ani de zile. Fiți bineveniți în casa noastră !

— Domnule Boruzescu, Constantin mi-a telegrafiat că doamna e bolnavă și m-a rugat să dau pe la dumneavoastră acum, cu prilejul recrutării. Eu tocmai sunt pe drum spre recrutare.

— Da' n-o să plecați tot azi. Recrutarea ține o săptămînă și peste săptămînă. Iar domnișoara doctor... ce să mai zic... e scumpă și binevenită și un an întreg !

Elvira, care-și ridicase vălul sus de pe frunte, se uita la sprintenul bătrîn cu scurteică de vulpe. Era alb cu totul. De sub căciulă părul răzbea dezordonat și pletos ca la preoții rurali. Barba era nerasă de la Crăciun. Dar ochii lui erau intens albaștri, ca un cer de februarie peste zăpezile încă netopite. Elvira răspunse, șăgalnică :

— Bună vorbă, domnule Boruzescu ! Dar doctorul, cum zice zicătoarea, poate să stea într-un loc „cît cioara în par și vinul în pahar" !... Mîine de dimineață trebuie să fiu înapoi la București. Învoiala mea cu șefii de la spital este pentru 24 de ore.

— Domnișoară, poftiți încoace în casă și faceți cum știți și cum credeți. Noi suntem bucuroși să primim cît ne dați. Să intrăm deocamdată în casele de jos, unde odăile sunt calde. La noapte vă veți odihni în odăile de sus. Vom face focul și toate vor fi bune. Ia, Vasile, de la birjar, lucrurile boierilor. Ei, tu ești, mă Năsărîmbă ?...

— Eu sunt, cocoane Mihalache. Sărut mîinile !

— Ați venit cu birjarul meu... Mă, da'... nu te-i fi apucat să-mi jupoi mosafirii...

— Nu, să trăiți, cocoane Mihalache. Doar mi-au spus că vin la curtea dumneavoastră.

Elvira scoase din manșon o pungă elegantă de piele.

Boruzescu interveni, categoric :

— Domnișoară doctor, la pragul meu Năsărîmbă nu poate să primească decît banii mei... mai ales cînd mosafirul pe care mi l-a adus este doctor.

Elvira voi să se opună. Bătrînul porunci :

— Năsărîmbă, treci în ogradă !

Apoi, mergînd înaintea mosafirilor, îi primi cu bătrînească ceremonie în casele de jos.

Erau niște încăperi mici, albe ca laptele și vechi din vremea lui Tudor Vladimirescu. Casele de sus erau o zămislire mai nouă și mai pretențioasă. Odăițele erau pline de icoane, de marame, de velințe și de scoarțe.

Șezură în scaune arhaice în odaia de mosafiri și moșneagul își completă informațiile :

— Întîi spuneți-mi dacă ați mîncat.

Filipache răspunse :

— Am mîncat destul de bine în restaurantul gării.

— La jupîn Dragomir... Desigur că v-a împovărat și cu trăncăneala și cu plata consumației.

Elvira îi luă apărarea :

— Nu prea mult. Ține însă la cinstea vinului de Drăgășani și-i urcă prețul.

— Hm... Știa că veniți la mine ?

— Știa.

— Atunci s-a mai sfiit... Lămurește-mă acum, domnule Filipache : cînd ai primit telegrama lui Constantin ?

Filipache scoase carnetul de la piept și căută telegrama.

— Iată... Va să zică, mi-a telegrafiat acum patru zile. Am voit să fac lucrul întreg...

Filipache se uită la Elvira, cu o privire care-i cerea consimțămîntul.

— ...Și m-am înțeles cu domnișoara Elvira să mă ajute în planurile mele și să mă însoțească pînă aci la dumneavoastră.

— Veniți ca soarele după ploaie ! prin urmare, cu atît mai mare e bucuria noastră.

— Desigur că ați chemat un medic. Sau poate că doamna Boruzescu e mai bine fără să mai fi chemat pe nimeni.

— Le-ai ghicit pe amîndouă. Am chemat pe medicul primar. E cam bătrîn și cam de modă veche... Dar, slavă Domnului, nevastă-mea e mai bine.

Filipache se ridică din scaun și ridică brațele în semn de largă mulțumire :

— Am venit într-un ceas cu noroc ! Bine că a dat Dumnezeu să fie așa ! Domnișoara Elvira își va face și d-sa cercetarea trebuincioasă și va adăoga luminile medicinei tinere la constatările și la leacurile medicinei mai bătrîne.

Elvira îl corectă :

— Nu zi așa. Medicina e mereu tînără și bine informată. Un medic, chiar bătrîn, e totdeauna luat pe sus de curentul ultimelor teorii și descoperiri. Acum, vă rog să dați de veste doamnei Boruzescu că vreau s-o văd.

O femeie încă tînără, oacheșă și cam sălbatică intră în odaie, conducînd cu stîngăcie o servitoare încărcată cu o tavă cu dulceață.

Boruzescu o prezentă :

— Cumnată-mea, doamna Smaranda Boruzescu, nevasta lui Mirică, fratele meu. Cumnată, pregăteşte pe Zoe. Domnişoara doctor vine s-o vază.

Smaranda răspunse, sfioasă ca o ţărancă :

— Păi... e gata. Să vie !...

— Atunci, domnişoară doctor, vă lăsăm pe dumneavoastră, cocoanele, şi noi ne dăm la o parte. Cînd doctorul e bărbat, nu ştiu de ce, te ţii după el pînă la patul neveste-ti... Da' cu dumneata se schimbă socoteala... Cumnată, mergi cu domnişoara doctor la Zoe, în odaie.

XIX

Bătrînul Boruzescu rămase cu Filipache lîngă tava cu dulceaţă şi cu cafele şi-şi deschise inima.

— Cu dumneata pot să vorbesc slobod. Eşti ca şi copilul meu... fratele lui Constantin... Domnule Filipache, şi nevastă-mea şi eu ne sfîrşim de inimă rea. Un singur fecior ne-a dăruit Dumnezeu şi acum umblă să ni-l ia. Biata Zoe e topită. Boala ei de mai-nainte s-a înrăutăţit de o jumătate de an încoace. Apoi şi Constantin e un suflet pe care nu pot să-l pricep. Nu vorbesc de mintea lui şi de învăţătura lui. Ce să fac !... Eu sunt un om fără carte. Constantin e un om învăţat. Cum o să pricep eu învăţătura din capul lui ? Dar e suflet ciudat, că nu-şi mai iubeşte cuibul unde s-a născut... şi poate nici pe noi, ticăloşii de părinţi...

Bătrînul răguşise treptat. Acum vorbea cu lacrimi în glas. Filipache răspunse, cucerit de emoţiunea bătrînului :

— Domnule Boruzescu, lasă-mă să-ţi vorbesc ca un adevărat frate al lui Costache. Te rog să goneşti asemenea gînduri din inima dumitale. Costache e un om deosebit, nu seamănă cu toată lumea. Este mai deştept şi mai cetit decît noi toţi, tovarăşii lui de şcoală, şi poate decît toţi tinerii de azi. Dar dragostea lui de părinţi o ştiu eu mai bine decît dumneavoastră. Ai dreptate în

punctul ăsta că fratele Costache e un om ascuns și mîndru. Nu vrea să ne fie milă de el. Ei, domnule Boruzescu, feciorul dumitale e aspră viță oltenească... Nici eu nu-l înțeleg de tot... El nu vrea să-l vedem zăcînd, să ne înghesuim pe lîngă el, să-i arătăm că ne e drag. Vrea să-și biruiască boala departe, în singurătate...

Cu un necaz gata de dat în plîns, bătrînul Boruzescu îl întrerupse :

— Ce fel de vorbă e asta, departe și în singurătate, cînd noi, părinții lui, suntem în viață și vrem să-l îngrijim ziua și noaptea ?... Pe cine are el la mînăstire ? Cine poate să se lipească de un bolnav și să-l caute mai bine decît maică-sa ?

— Este și nu prea este... Nu orice boală se lecuiește lîngă sînul mamei. Costache are și el dreptatea lui. Mînăstirea Neamțu are clima cea mai blajină pentru bolnavii de piept. Și Costache nu e părăsit. Se află între prieteni...

— Bine... știu... ne-a scris tot ce-ai făcut pentru el și cum îl cercetează mătușa nevestei dumitale, călugărița de la Varatic. Da' eu tot socotesc că i-ar fi fost mai bine la noi decît la sfîrșitul pămîntului.

Filipache începu să rîză cu oarecare căutată exagerare :

— Ei, cocoane Mihalache... Așa mi se părea și mie acum doi-trei ani. Cînd auzeam de Mînăstirea Neamțu, de Piatra-Neamțu, de Tîrgu-Neamțu, mi se părea că sunt locuri din țara nemțească, nu din Moldova lui Ștefan cel Mare... Dar Dumnezeu a avut grijă să mă dăscălească. Mi-a dat o nevastă jumătate moldoveancă și trăită, în copilărie, în fața Cetății Neamțului...

— Să-ți trăiască și să-i trăiești pînă la adînci bătrîneți, da' să nu vă dea Dumnezeu bătrînețe de astea pustii și cu copii bolnavi, departe, prin streini.

Filipache se gîndi : „Să-i spun secretul lui fiu-său ori să tac ?..."

— Cocoane Mihalache, nu te lăsa prea mult amărăciunii. Eu am primit, acum, în urmă, de la Costache, o scrisoare cu vești mai bune.

— Noi n-am mai primit o scrisoare întreagă cam de mult. Acum, cînd ne-a vestit că vei veni pe la noi, ne-a scris puțin. Despre sănătatea lui, nici o vorbă. Dar nici mai-nainte. Nu se spovedește el prea mult : cel doare și cum îl doare.

— Atunci te rog să știi de la mine, pînă mîine-poimîine, cînd o scrie și Costache, că a început să-i meargă mai bine.

— Să te audă Dumnezeu ! Să-ți fie venirea cu noroc în casa noastră și să ne vie băiatul sănătos ! Asta ar fi leacul nevesti-mi... Ea e bolnavă de inimă rea. Avea ea mai înainte ce avea, dar focul ei e boala lui Constantin.

— Să vedem ce ne spune domnișoara Iatropol.

— Îți mulțumesc că ne-ai adus-o pe domnișoara și-i voi mulțumi și dumisale în chip deosebit, cum se cuvine unei doftorițe.

Filipache prinse mîinile bătrînului :

— Înțeleg ce vrei să spui. Te rog să-ți schimbi gîndul cu desăvîrșire. Domnișoara Iatropol a venit ca un neam al meu, nu ca o doftoriță. Să nu te gîndești să-i dai parale, fiindcă o rușinezi și mă rușinezi și pe mine. Noi suntem ca și frații lui Costache și fiii dumneavoastră.

La rîndul lui, bătrînul prinse mîinile lui Filipache.

— Bine, vă înțeleg... Ați venit din dragoste către feciorul meu. Mă mîngîie și mă înduioșează prietenia dumneavoastră. Dar din casa mea domnișoara Iatropol nu poate să plece cu mîna goală. Unde stă ea ? E cu părinții, e singură ?

— Tată-său, doctorul Iatropol e la Brăila. E însurat a doua oară. Mama Elvirei a fost prima lui soție. Domnișoara Elvira este internă la Spitalul Filantropiei. Acolo e casa ei.

— Bine... poate să ia de la noi un paneraș cu ceva de-ale gurii și cu vreo două sticle de vin.

— Eu cred că nici asta...

— Aci credința mea e alta, și e mai tare decît credința dumitale ! Ce e, cumnată ? A isprăvit domnișoara doftoriță ?

Ceva mai îndrăzneață, dar tot cu ochii în jos, Smaranda Boruzescu răspunse :

— A isprăvit. Poftiţi, că vă cheamă Zoe, la ea în odaie.

Se sculară din jilţurile bătrîne, în care şezură contemporanii lui Popa Şapcă, şi prin cîteva odăiţe ajunseră în odaia încăpătoare şi luminoasă unde se afla Zoe Boruzescu.

Nu era culcată în pat, ci pe un divan larg turcesc, într-un cuib de perne, care îi ţineau capul sus, şi îmbrăcată într-o lungă rochie de casă. Alături de ea stătea Elvira. Filipache căscă ochii cu totul surprins şi minunat. Era în faţa amicului său Constantin Boruzescu, existent într-o ediţie feminină, încă rezistentă şi deosebit de frumoasă.

Zoe Boruzescu surîse exact ca fiu-său şi întinse lui Filipache o mînă subţiratică şi boierească printre horbotele mînecii :

— Fii binevenit, domnule Filipache, amicul cel mai bun al lui Constantin şi binecuvîntatul gîndurilor mele !

Filipache sărută mîna ce i se întindea şi rămase în mijlocul odăii, vizibil aiurit. Apoi, dibuind, se explică :

— Iertaţi-mă, doamnă... dar... amicul meu Boruzescu e atît de mult chipul dumneavoastră, încît... am şovăit un moment...

Zoe Boruzescu îl pofti să stea aproape de ea.

— Bietul meu Constantin !... Da, e chipul maică-si. Ce idee bună ai avut să ne aduci încoace şi pe domnişoara doctoriţă ! Sunteţi neamuri, aşa e ?

Elvira interveni :

— Sunt neam cu Antonina, soţia domnului Filipache, şi buni prieteni.

Zoe Boruzescu, cu o privire surîzătoare, obosită şi depărtată, continuă :

— Aţi avut un gînd fericit. Aţi luat, o clipă, locul lui Constantin în inima mea. Poate că mai tîrziu, domnule Filipache, ne vei aduce şi pe doamna Antonina, soţia dumitale...

— Sper, doamnă... Cînd amicul Costache va fi iarăşi acasă, voios şi sănătos, voi îndeplini o veche năzuinţă, să viu şi să stau aci la dumneavoastră cîteva zile. Şi voi aduce-o şi pe Antonina...

Zoe Boruzescu rămase cu ochii căutători în tavanul camerei. Era smeadă, cu sprîncenele arcuite, cu gura inteligentă și ironică, cu fruntea nobil zidită, întocmai ca feciorul ei, Constantin. O amărăciune intensă, o dezamăgire cu obîrşii vechi, o bunătate vastă, dar adînc sceptică se întîlneau, în această oră, în ființa ei, cu boala de inimă de care suferea. Filipache o privea, după întîiele minute de surprindere, cu o nedomolită curiozitate. Ar fi dorit pare că să spună cu glas tare că legile eredității, de atîtea ori sfidătoare și inexplicabile, de data aceasta, în cazul prietenului său, lucraseră simplist şi evident. Era cazul subliniat de Schopenhauer. Fiul reproducea pe mama inteligentă şi aristocrată. Zoe Boruzescu părea o levantină. Dar Mihalache Boruzescu era oltean get-beget. O știa de la Costache. Părinții lui Mihalache Boruzescu erau de pe valea Amaradiei. Cum se întîlniseră, cum se luaseră, ce trai duseseră împreună aceşti oameni atît de deosebiți, poate că mărturisea rodul căsniciei lor, feciorul lor Constantin, cu sănătatea lui grav amenințată și cu sufletul lui dezamăgit şi negativ...

Zoe Boruzescu întoarse ochii spre Filipache :

— Te-ai însurat așa de tînăr !... Dar ai făcut bine. Ce fericită trebuie să fie mama dumitale ! Și-a văzut pe noră-sa şi poate în curînd și un nepot...

Filipache făcu gestul celui ce se scarpină în cap :

— Doamnă Boruzescu, fericirea noastră crește întreagă și ispititoare pentru ochii prietenilor noştri, dar noi, cei din casă, nu prea ne împiedicăm de ea... Mama are încă două nurori și ştie ce înseamnează orăcăielile nepoților...

— Cu toate acestea... E o fericire pentru un părinte să-şi vază copilul mare și intrat în rîndul lumii. Apoi Zoe Boruzescu, plimbîndu-şi privirile de la Filipache spre Elvira, spuse cu încetineala și cu suspinele dorului : Cum aş fi voit şi eu să-l văd pe Constantin în ziua cununiei, braț la braț cu o fată, care i-ar fi fost dragă și lui şi mie !...

Filipache se simți străbătut de un fior şi ochii lui scăpărară în părul Elvirei, totuşi, răspunse convențional :

— Mi se pare că dorința dumneavoastră nu e numai absolut legitimă, dar foarte uşor de îndeplinit... Iar gîn-

dul lui alergă spre destăinuirile lui Boruzescu şi spre doftoriţa de la Agapia. Doamnă, poate că săvîrşesc o indiscreţie pe care Costache nu-mi va ierta-o prea uşor... Există lîngă Costache o doamnă doctoriţă care se interesează de persoana şi de suferinţa lui. Mi-a descris-o el în ultima lui scrisoare. Cred că-mi este iertat să deschid gura în faţa părinţilor lui Costache...

Mihalache Boruzescu, pînă aci mut şi retras, se apropie de Filipache.

— Se înţelege, domnule Filipache ! Nu te sfii ! Dacă este cineva care ţine la feciorul nostru, cum să nu ştim şi noi ?...

Filipache urmă, precaut şi destul de încurcat :

— Este o doamnă din lumea cea mai bună, o doctoriţă în medicină... încă tînără, frumoasă, plină de distincţie... Această doamnă este medicul care îngrijeşte azi pe Boruzescu.

Zoe Boruzescu se miră, uşor îndurerată :

— Şi nouă să nu ne scrie nimic !... Copil ciudat, cu mii de rezerve şi de secrete !... Suntem bucuroşi să aflăm că această doamnă are grijă de Constantin. Fireşte, este altceva decît ceea ce doreşte inima mea, dar sunt recunoscătoare orişicui care dă un pahar de apă bietului meu copil...

Elvira se deşteptă ca dintr-un vis :

— Domnul Filipache, discret precum se cuvine să fie un prieten, a tăcut chitic despre toate aceste lucruri. Dacă însă o fi vorba de o doftoriţă de la Mînăstirea Agapia — o mînăstire de călugăriţe nu prea depărtată de Mînăstirea Neamţu — apoi eu am auzit despre ea. Este o femeie de o rară inteligenţă. A fost cea dintîi femeie doctor din ţara noastră şi cunoscută în toată lumea medicală ! Ne-a vorbit odată despre ea, cu mari elogii, mult-regretatul meu profesor, doctorul Asaky.

Mihalache Boruzescu întrebă cu elementară curiozitate :

— Dar de ce stă, frate, la mînăstirea aia de călugăriţe ?...

Filipache îl lămuri :

— Din păcate, doftorița asta, care bate pe toți doftorii din țară, este și ea bolnavă... Nu la pat, dar bolnavă...

Zoe Boruzescu ridică de pe divan mîna ei subțire, ascunsă în dantele. Apoi, încet, dolent, cu pauze care spuneau mult mai mult decît cuvintele, își dădu părerea :

— Poate că e și ea bolnavă de boala mea... Ori de altă boală, soră cu boala mea... Biata femeie... dacă spuneți că are atîta înțelepciune și atîta învățătură...

Mihalache Boruzescu se sculă de pe scaun. În ultimele cuvinte ale nevestei și pare că se agita nu știu ce ac magnetic, care arăta spre polul unor dureri necunoscute, unor taine domestice de strivitoare și nedorită rechemare.

Moșneagul se adresă Elvirei :

— Ce zici, domnișoară doctor ? N-ar fi bine să rugăm pe cocoana Zoe să ne lase să plecăm ?... Mă tem că vorbește prea mult și se obosește...

— Da, este înțelept să economisim puterile doamnei.

Zoe Boruzescu se rugă pe șoptite :

— Mai stați lîngă mine ! Dacă mă simțiți obosită, este de bucurie și de mulțumire. Domnișoară doctor, cred că bolnavii dumitale se fac sănătoși mai mult cînd te văd și te privesc lîngă patul lor decît cînd iau medicamente prescrise !...

Filipache nu se putu stăpîni și spuse și el :

— Și eu cred tot așa, doamnă ! De aceea am ținut să vă aduc pe domnișoara Elvira.

Dar după o pauză, Zoe Boruzescu întrebă, spre intima confuziune a lui Filipache :

— Domnișoară doctor, te-a chemat Constantin al meu să-l examinezi pe cînd era încă în București ?

— Nu, doamnă. Eu eram și sunt încă prea ucenică într-ale medicinei. Nu se putea gîndi la mine. Dar a consultat pe marii noștri profesori. Să vă spună domnul Filipache.

— Dacă nu mă înșel, a consultat pe Stoicescu, pe Buicliu... chiar și pe profesorul Marinescu, cu care a avut o interesantă convorbire.

Zoe Boruzescu șopti dornică și galeșă, ca un bolnav care poftește ceva din lumea fantaziei și a capriciului :

— Ce mult aş vrea, domnişoară doctor, să-l examinezi şi dumneata pe Constantin !...

Bărbatu-său se uită la Filipache şi la Elvira cu nişte ochi care spuneau : „Idee de bolnav !..." Filipache se simţi deodată gol de orice gînd şi cu fruntea îngheţată.

— Mami dragă — şopti Boruzescu, cu buzele în dantelele mînecii neveste-si — te lăsăm să aţipeşti un ceas. Mai pe urmă, dacă ne chemi, mai venim...

XX

Se înapoiară în odăiţa cu jilţuri arhaice. Smaranda Boruzescu rămase mai pe urmă, lîngă Zoe. După cîteva minute se arătă şi ea.

Tot cu ochii în pămînt, tot cu gura strînsă şi parcă silită de mare nevoie, Smaranda comunică din partea Zoei :

— Cumnata zice că să vă duc sus în odăi... să vă odihniţi şi dumneavoastră...

Mihalache aprobă şi completă :

— Foarte bine ! Da' mai întîi să mergem noi amîndoi şi să pregătim odăile. Uite, vezi, sunt toate pline de florile şi de copăceii Zoei. Zoe are o dragoste grozavă pentru toate buruienile lui Dumnezeu. Dacă m-aş fi potrivit cu această dragoste a ei, ar fi trebuit să cultiv, pe fişteica mea de moşie, numai lalele, fulii şi mixandre !... Şi iarna, în loc să am grajduri şi damuri pentru vite, ar fi fost să am bordeie de alea cu geamuri, pentru ficuşi şi pentru lămîi... Acum, precum vedeţi, locuim în aste odăi de jos. Casa de sus este pentru mosafiri şi pentru ghiveciurile Zoei. Astă-iarnă am făcut foc în zilele mai reci, dar... cu gradul, să nu năduşească florile... Nu pot să vă las la noapte să dormiţi acolo fără puţin foc făcut din vreme...

Elvira şi Filipache întîmpinară :

— Nu, cocoane Mihalache. Cui mai trebuie foc la sobă acum, cînd dă primăvara ?...

Dar Mihalache stărui :

— Nu, nu... știu eu ce fac !... Dumneata, domnișoară doctor, o să dormi în iatacul Zoei. Acolo e mai mult dichis pentru o cocoană. Iar dumneata, domnule Filipache, o să dormi în salonaș, cu vreo doi rodii la picioare. Acum, hai, cumnată, cu mine, să deschidem puțin geamurile și să încălzim cît de cît sobele. Dumneavoastră, vă rog, îngăduiți-ne. Dar fiți ca la dumneavoastră acasă. Ușa asta duce la dependințe.

Elvira luă de pe o măsuță un album de fotografii. Filipache se făcu că observă niște pistoale turcești cu cremene, agățate în perete. Elvira însă dădu, în album, peste chipul Zoei Boruzescu, contemporan cu proclamarea regatului.

— Grozavă asemănare ! Privește pe Costache Boruzescu în ipostază feminină !

Filipache lăsă pistoalele și veni să privească fotografia din album, aplecîndu-se, ca peste un enorm buchet de toporași negri, peste cosițele savant clădite ale Elvirei.

— Da, pare că e Boruzescu în stare angelică, adică, după teoriile idealiste, mai-nainte de a intra în ergastula pămîntească, așadar, dincolo de timp, de spațiu și de cauzalitate. Am fost profund izbit de asemănarea lui cu doamna Boruzescu, din primul moment cînd am văzut-o. Dar, te rog, închide albumul. Spune-mi acum, între patru ochi, ce-ai găsit la cercetarea dumitale ?

Elvira răspunse cu degajare și ca la întrebarea unui coleg de meserie :

— Boală de inimă destul de înaintată, anomalii stetoscopice, destule... La baza plămînului cred că am prins niște crepitațiuni caracteristice. În orice caz, starea ficatului este demonstrativă. E destul de mărit, umflat, e dureros la pipăit și atîrnă ca o piatră, sub coastele din dreapta. Cred că trece, sub coastele false, cu cîțiva centimetri... Ei și apoi... edemele picioarelor, fenomenele de cianoză evidente... Ai văzut ce mîini frumoase are ? Totuși, unghiile ei încep să fie de agată palidă violacee. Oricît sunt eu de boboc într-ale meseriei, dar toate mi

s-au arătat întocmai cum scrie la carte. I-am cercetat pulsul : aritmie completă : *La folie du coeur !...*

Filipache repetă :

— *La folie du coeur !* Uite, domnule ! Mari poeți mai sunteți voi, doftorii !...

Elvira continuă cu aceeași neglijență, poate puțin căutată :

— Pe urmă, din interogatoriul bolnavei, cred că am găsit urmele gîndului și impresiile doctorului care a cercetat-o înaintea mea. În sfîrșit, recomandările și rețetele lui mi-au făcut deplină convingere.

— Asta înseamnează că nu mai e nici o speranță ?...

— Nicidecum ! Asta înseamnează că știm precis cu ce boală avem de-a face.

— Ce va să zică profesionistul ! Mai întîi satisfacția lui că a stabilit caracterele și identitatea fenomenului !...

— Da, fiindcă numai după ce l-am identificat riguros putem să vorbim de combaterea și de expulzarea lui.

— Ei bine, cum îl combați și cum îl expulzezi ?

— Mi se pare că doctorul care m-a precedat, întîi, își cunoaște meseria și, al doilea, nu e prost deloc... N-am nimic de adăugat la tratamentul prescris de el. Într-un singur punct am îndoieli... Trebuie să mai întreb pe maeștri...

— Pot să știu și eu ce îndoieli ai ?

— E ceva prea special. Predecesorul meu i-a prescris bolnavei, cum și trebuia, infuziune de digitală, timp de trei zile. Ei, da' pe urmă vine un succedaneu... Care ar fi cel mai indicat ?... Și succedaneul are și el cinci-șase zile... Aci nu-l admit pe predecesorul meu.

— Bine, astea sunt doftorii. Dar mie mi se pare că regimul are și mai mare însemnătate. Ce regim prescrieți la asemenea boală ?

— Greu de tot ! Liniște completă ! Suspendarea gălăgiei vieții ! Moartea grijilor, a necazurilor și a tuturor supărărilor ! Perdelele din odaia bolnavului lăsate în jos și cortina de pe scena și drama vieții lăsată la fel ! Iar ca hrană, lapte dulce și iar lapte dulce, cîte trei litri pe fiecare zi.

Filipache trase cu urechea, se uită împrejur și apoi, prin geam, afară :

— S-ar părea că acest colț patriarhal, unde nu se aude decît, probabil, noaptea vuietul Oltului, ar fi locul ideal unde să trimiți, spre vindecare, pe un cardiac...

— Ironia voiește însă ca tocmai locul acesta să fie locul unde s-a bolnăvit de inimă doamna Boruzescu !...

În clipa aceea, norii scămoși și scoborîți, care împovărau cerul și pămîntul, se sfîșiară trecător, și casa din față străluci albă, încinsă de balcoane și de vrejuri uscate. Avea o scară în două părți, ca o șa, pridvor larg cu stîlpi văruiți, acoperiș de olane, un șir de odăi în pămînt și în coaste tei bătrîni de strajă, mult mai bătrîni decît casa. În fugarul soare de primăvară, clădirea aceasta, cu fața spre miazăzi, avea înfățișarea zveltă și drăgălașă a caselor oltenești, iar florile care se îmbulzeau la toate ferestrele ei îi dădeau un caracter de pension de fete — nerăbdătoare să dea năvală afară, să privească revenirea cocorilor...

Filipache tresări de fericire. Ca și cum solara cascadă de afară s-ar fi vărsat în inima lui :

— Domnișoară Elviro, te uită cum se zbat la geamuri, înflorite și gata de înflorire, nădejdile și norocul meu !...

Elvira îi răspunse ager și cu jignită mîndrie :

— Pardon, domnule Filipache ! Poate ai voit să-mi arăți vrejurile astea, uscatele...

XXI

Mihalache Boruzescu duse pe mosafiri în odăile lor și le pofti bună odihnă.

— Dacă aveți nevoie de slujnică, uite colea, lîngă ușă, mînerul clopoțelului. Despre trenul domnișoarei doftorițe vorbim diseară, la masă.

Elvira și Filipache intrară fiecare în cămăruța hotărîtă. Erau odăi rustice, așternute peste tot cu scoarțe țesute în război, cu perdele de borangic la ferestre și cu macaturi grele, pe paturile scunde. Ghiveciurile cu flori și cu ar-

buşti străini dădeau atmosferei din odăi un fel de viaţă uşor umedă şi miresmată.

Elvira desfăcu patul, se acoperi cu o plocadă moale şi, cu obrajii în pernele răcoroase, adormi ca un copil. Filipache rămase de strajă, scuturat de friguri şi bîntuit de hoardele închipuirii. Se plimbă, pierdut, între rodiii şi cactuşii din salon şi se lăsă fără frîu în voia gîndurilor cutezătoare şi pătimaşe. După un ceas de oscilaţii cu pasul şi cu gîndul, ieşi din salon şi se apropie în vîrful picioarelor de uşa iatacului unde era Elvira. Ascultă lung la uşă, dar nu auzi decît tictacul surd al propriei lui inimi şi mai pe urmă, foarte vag, o respiraţie lină şi ritmică.

Reveni în salon, plin de ciudă şi de revoltă : „Poftim ! Ea doarme ! Eu mă zbucium ca un neghiob, încins de dorul ei, şi ea doarme ca în braţele dădacei !"...

Se mai plimbă încă o jumătate de ceas şi, în lumina amurgului, ieşi din nou cu paşi de lup, ca să asculte la uşa Elvirei. O auzi foşnind în iatac. Bătu discret şi întrebă de afară :

— Mă primeşti ?

Auzi dinăuntru :

— Numaidecît. Da'... mai bine aşteaptă-mă în odaia dumitale.

Se înapoie nemulţumit şi se aşeză într-un fotoliu. Elvira se ivi, odihnită, fragedă, cu cosiţa răsucită ca un turban deasupra sprîncenelor ei de grecoaică. Se uită la Doru, îl văzu boţit şi amărît şi-l întrebă cu o nevinovăţie ucigaşă :

— Ce este, domnule Filipache ? Nu cumva te simţi rău ?...

Filipache izbucni :

— Ba bine că nu !... Nu vezi că ridiculul mă copleşeşte ? Nu vezi că nerăbdarea mă jupoaie de piele ? Domnişoară Elviro, să vorbim pe şleau ! Mi-eşti dragă ! Mă plimb de două ceasuri printre arbuştii ăştia, ca un tigru printre trestiile Gangelui, şi dumneata... dormi, la trei paşi de mine, şi dumneata... vii în faţa mea, elastică şi cu ochii mari ca de gazelă !...

Elvira se întoarse mîndră ca o regină şi făcu un pas spre uşă.

— Viu în faţa dumitale ?... Da' viu din capul meu ?... Nu m-ai chemat dumneata ?... La revedere, domnule Filipache !

Filipache se repezi şi o reţinu. Elvira simţi în el duduitul unui cuptor care arde. Se făcu că se lasă induplecată.

— Te rog, şezi.

Filipache aprinse o lampă de pe masă şi şezu şi el, rătăcit şi cu pocnete în tîmple.

— Domnişoară Elviro, avem înaintea noastră o sută de minute. Pentru un îndrăgostit brutal şi cutezător ar fi o mică eternitate de delicii... Pentru un poet absurd, deşi ars de dorul dumitale, poate să fie o etapă de norocoasă ascensiune...

— Ascensiune, domnule Filipache ?... Spre ce ? spre trădarea Antoninei ? spre infamia noastră comună ?...

— Domnişoară Elviro, toate acestea sunt paie aruncate pe-o vatră de jeratic. Sunt poet, şi menirea mea este pasiunea, pasiunea pentru icoane, pentru cîntec şi pentru femeie — care este cîntec şi icoană laolaltă. Te iubesc ! Suntem singuri amîndoi în această casă izolată. Ai venit singură după mine...

— După dumneata ? M-ai chemat la patul mamei amicului dumitale Boruzescu ! Atunci mi-ai întins o cursă ! Unde îţi este onoarea şi unde prietenia pentru bietul ftizic de la Mînăstirea Neamţu ?...

Filipache mugi şi-şi ascunse faţa cu mîinile :

— Nu-mi mai spune lucrurile astea, că mi se întorc minţile pe dos !

— Ei taci !... Că acum grozav mai îţi sunt pe faţă !...

— O, domnişoară Elviro, pentru ce m-ai băgat în gura cuptorului ?... Ce diavol ţi-a dat ideea să porneşti după mine la Slatina ?... Nu sunt eu în drept să bănuiesc, după fapta dumitale de azi şi după atîtea semne imperceptibile de pînă acum, că inima dumitale simţea un pic de dragoste pentru nebunul care sunt ?... De ce te joci cu mine ? De ce-ai adus lucrurile pînă la situaţia de faţă ? Mă urmăresc, de luni de zile, ochii dumitale, farmecele

și tainele ființei dumitale ! Ai răzbătut în literatura mea, în nopțile și în vecerniile mele ca un astru suav și malefic în același timp, ca un nou *Luceafăr* al lui Eminescu !

— Sunt eu de vină cu ceva ?

Filipache se ridică impetuos și răgușit :

— Dacă ar vrea conștiința dumitale să spună adevărul !...

— Ia ascultă, domnule Filipache : cînd m-ai văzut pe mine, întîia oară ?

— A, domnișoară Elviro, în seara aceea de noiembrie, după lecția lui Maiorescu, în sala nr. 4...

— Foarte bine, așa este ! Dar pe Antonina cînd ai văzut-o întîia oară ?

— Hm... tot atunci, la lecția inaugurală a profesorului...

— Așadar, ne-ai văzut și ai știut de existența noastră în aceeași oră.

— Așa este, domnișoară Elviro.

— Ei, te rog spune-mi, de ce ți-ai pus ochii, din prima clipă, pe Antonina și nu pe mine ? De ce pe Antonina ai cerut-o pe nevăzute și pe mine m-ai respins pe nevăzute ?

— Fiindcă am fost dobitoc, domnișoară Elviro...

— Nu, domnule Filipache. Capriciul dumitale de moment, patima dumitale — trecătoare ca o ploaie de vară — te îndeamnă să vorbești acum precum vorbești. În taina faptelor, aleasa dumitale, aceea pe care o iubești cu adevărat, aceea prin care te vei propaga mai departe pe pămînt este Antonina, adică tovarășa și soția dumitale. De ce ai ales-o pe Antonina ? Eram amîndouă slobode ! Eram amîndouă de măritat ! De ce n-ai început cu mine romanul pe care l-ai început cu Antonina, și care... m-a făcut să-mi sîngereze inima de-atîtea ori ?...

— Elviro, tu ai poftit dragostea mea !... Tu ai fost geloasă, sufletul meu !...

— Iartă-mă, domnule Filipache ! Aș fi putut să fiu *Elvira*... Dar azi și pe veci de aci-nainte sunt, pentru dumneata, numai *domnișoara Elvira,* poate mai tîrziu și *doamna Elvira*... și cum o fi să mă mai cheme...

— Dar... nu înțelegi ? Mi-este destul să știu atîta, ca să vreau să repar totul și să încing mijlocul tău cu o ghirlandă de trandafiri și de flacără !...

Cu un surîs ironic, care-l răcori brusc ca un duş, Elvira îi replică :

— Păstrează, te rog, ghirlanda *dumitale* pentru folosințe conjugale !...

Filipache se răstigni în fotoliu şi-şi lăsă capul pe spătar. Ca un om care a primit o lovitură aducătoare de moarte, se văicări, palid şi asudat :

— Vai, domnişoară Elviro ! Vai de soarta mea ! E adevărat că am preferat pe Antonina și că te-am respins dintr-un început... Dar pe urmă — ce zic mai pe urmă ? chiar de la întîlnirea noastră la Şosea, între boschete ! — m-ai robit, m-ai răsucit ca pe o iederă în jurul sînilor dumitale şi m-ai înveninat cu visul dornic care mă prigoneşte și în viață, și în poezie ! Mi-ai insuflat un roman întreg, unde te chem și te ador sub numele de *Baroniţa Liliom...* Ai trecut printre mine şi Antonina ca un vînt arzător și ai veştejit toate florile căsniciei mele ! Te caut, te chem, scormonesc după dumneata în vedeniile mele și în întîlnirile mele cu biata Antonina !...

— Vino-ţi în fire, domnule Filipache ! Ceea ce s-a întîmplat este ireparabil. Antonina este amica mea cea mai bună, este ca şi sora mea mezină. Ai ales-o pe ea înaintea mea. Ai ales — lasă-mi orgoliul să fie sincer ! — în locul reginei pe una din fetele din casă. Ai rănit mîndria mea cu o rană nevindecată ! O sută de ani de aş mai trăi, și de-aş ajunge servitoare şi spălătorească, nimeni nu va mai putea, de aci înainte, să mă jignească atît de sîngeros, atît de... veșnic, precum m-ai jignit dumneata...

Filipache sări din fotoliu ca un arc ce se dezdoaie.

— Dar ce mai vrei, domnişoară Elviro !... Eşti răzbunată cu vîrf şi îndesat ! Uită-te la mine. Mă zvîrcolesc de dragul dumitale ! Am uitat pe Antonina, obligațiile și cinstea situației mele și, numai cu un gest din parte-ți, îmi dai o viață nouă și alt nume nevestei mele !

— Ceea ce înseamnă, domnule Filipache, că eşti gata de orice infamie...

Afară, pe sală, se auziră paşi grei, cineva bătu la uşă şi în lumina lămpii se arătă Mihalache Boruzescu, îmbrăcat în scurteică, cu cizme în picioare și cu plete albe și

încîlcite, ca un bătrîn popă de ţară. Vesti pe mosafiri că cina este gata şi-i pofti să coboare după el.

La masă, Mihalache Boruzescu ceru musafirilor iertare pentru Zoe, nevastă-sa, care mîncase ceva mai devreme şi se culcase. Apoi porni o discuţie de precizare : cu care tren să se înapoieze Elvira la Bucureşti ? Bătrînul şi cu Filipache insistau ca Elvira să plece a doua zi de dimineaţă, cu un tren accelerat. Elvira, cu „mersul trenurilor“ în mînă, se hotărîse să ia trenul personal, care trecea prin gara Slatina spre miezul nopţii. Venea şi o împrejurare favorabilă în sprijinul hotărîrii Elvirei. Trăsura trebuia să se ducă la gară să ia pe Mirică, fratele lui Mihalache Boruzescu, cel ce se înapoia de la Craiova. Era o bună potrivire. Trăsura făcea un singur drum, şi pentru Mirică şi pentru Elvira, şi caii scăpau cu o singură corvoadă.

Hotărîrea Elvirei birui. Bătrînul se mîngîie :

— O da Dumnezeu, şi altădată, cît mai curînd, vei veni iar pe la noi, domnişoară doftoriţă, şi vei rămînea mai mult... Să ştii că Zoe s-a îndrăgostit de dumneata ! Şi să ştii că te aduce într-o zi de la Bucureşti cu alai, ca pe un doftor mare !...

Vinul era excelent, bucatele erau fără cusur şi Mihalache Boruzescu, uitîndu-şi supărările, îndemna pe oaspeţi să se trateze din belşug şi făcea şi el la fel. Dar după o oră şi ceva de masă îi veni gîndul părintesc că Elvira ar putea să fure un pui de somn pînă la vremea de plecare. Filipache declară bătrînului că-şi însoţeşte ruda la gară. Boruzescu aprobă :

— Atunci toate ies bine. Vizitiul vine şi bate în uşă cînd trebuie să plecaţi. Pe mine luaţi-mă aşa cum sunt : un moşneag fericit că vă are în casă şi la masă... şi a băut un păhărel mai mult, în cinstea dumneavoastră... Veniţi să vă îmbrăţişez şi... iertaţi-mă că mă duc să mă culc... Bietul meu Constantin, ce bucuros va fi ! Îi scriu mîine negreşit. Îi scriem amîndoi, domnule Filipache.

— Da, cocoane Mihalache, îi facem mîine o scrisoare amîndoi.

Pe potecă spre odăile de sus, şi în spinarea Smarandei, care ducea un felinar, Filipache se miră singur cît

de goale de simţire erau aceste vorbe pe care le spusese tatălui lui Boruzescu. Se gîndi vag, smuls ca de-un torent irezistibil de patima ucigaşă : „Sărmană prietenie ! Cum trece peste tine şi te amestecă cu pămîntul dobitocul din noi !"...

Elvira şi Filipache rămaseră iarăşi singuri. Rece şi precautǎ, Elvira intră în iatac şi se făcu că-şi cercetează trusa profesională pusă împreună cu manşonul pe o masă lîngă pat. Filipache o privea din prag.

— Domnişoară Elviro, pretinzi că am rănit de moarte orgoliul dumitale... Dar nu te-ai răzbunat destul ? Ce faci dumneata acum, călcînd în picioare dragostea mea şi sfîşiindu-mă pînă la sînge ? Îţi jur că n-ai suferit şi nu suferi dumneata, în mîndria dumitale, atîta cît sufăr eu în pieptul acesta ars de dorul dumitale ! Te rog, uită totul ! Am fost un nătărău ! Dar vezi ce tragică satisfacţie îţi dau ! Vino să ne împăcăm ! Dă-mi încoace mîinile astea, care fac gestul interzicerii şi al respingerii. Lasă-le, împăcate şi docile, în voia şi în frenezia sărutărilor mele !

— Te rog, domnule Filipache, ia loc în fotoliu şi nu mă confunda cu soţia dumitale !

Porunca izbi nu ca o măciucă, dar ca un bici, care arde spinarea şi aţîţă la revoltă. Elvira arăta la faţă ca acele crizanteme paradoxale care amestecă paloarea chihlibarului cu petele de sînge. Pieptul i se zbătea ca doi iepuraşi făcuţi ghem. O vijelie complexă o scutura din creştet pînă în tălpi.

— Domnişoară Elviro, nu vreau să mai ştiu de nimic ! Nu mai am soţie şi nu mai am onoare ! Nu mai sunt şi nu mă mai cheamă decît... nebunia biruitoare care te soarbe !...

În faţa Elvirei se clătină, în gest de năpustire, un om cu obrazul descompus şi cu ochi de fiară. Dar Elvira smulse din trusă un revolver încărcat şi-l puse în pieptul rătăcitului. Apoi, calmă şi superioară :

— Ştii bine că sunt grecoaică. Grecoaicele îşi apără cinstea cu arma. Şi cînd nu au arme, mai bine se aruncă în prăpastie decît să cază în mîinile pîngăritorilor ! N-ai auzit cîntecul nostru naţional, *Femeile din Suly*... Am să ţi-l cînt într-o zi...

Filipache se prăbuși pe divan și se deznodă în hohote de plîns.

— Iartă-mă, domnișoară Elviro ! Sunt o bestie răufăcătoare... Aș, prea mult ! sunt un măgar care a băgat capul și a băut din găleata cu vin ! Ah, sunt un poltron ! M-ai judecat foarte bine... Tot curajul meu, tot eroismul meu pasional se face mic ca un painjen în fața unui revolver... Ar fi trebuit să ți-l smulg din mînă, să beau pînă la fund cupa nebuniei și pe urmă — dacă țineai — să-mi zbor creierii, fără ajutorul dumitale...

Trecu un răstimp. Doru își stăpîni criza de nervi și de lacrămi și amuți. Elvira îl pîndea, fără să aibă aerul, cu o stranie simpatie de soră mai mare, care a pedepsit pe frati-său. Filipache ridică fruntea, își trecu mîinile prin păr, ca unul care se caută pe sine însuși, și rămase cu ochii mari, deschiși, privind nu știu ce viziune nouă. Apoi își pironi luarea-aminte asupra Elvirei. Părea un hipnotizat care se supune unei porunci străine. Începu cu glas cavernos :

— Domnișoară Elviro... Curge în inima mea, ca o cascadă, pofta morții !... Revolverul dumitale îmi deschide perspective de încîntătoare odihnă... Rămîi în noaptea asta cu mine ! Pun la bătaie viața mea ! Fii a mea pînă mîine dimineață, și mîine dimineață vom fi ai morții amîndoi !

Elvira se înfioră, ca învăluită de un curent rece, dar porni lucidă și categorică :

— Nu vezi, domnule Filipache, că ofensatul demon masculin din dumneata îți joacă o nouă farsă ?... Vrei acum să murim împreună ! Este încă o stratagemă la care recurge exasperata dumitale pasiune erotică. Presupun asta fiindcă nu-mi vine să fac altă presupunere, care te-ar cinsti mai puțin. Nu presupun, de pildă, că plagiezi, inconștient, pe *Discipolul* lui Paul Bourget...

— O, domnișoară Elviro, sunt absolut incapabil să mai aleg ceva clar în această pîlnie de vulcan, în care fierb și eu, și dumneata și tot trecutul meu, și toată literatura mea și a celorlalți...

— De aceea, domnule Filipache, lasă-mă să te duc înapoi de mînă spre claritate și bun-simț.

— Da, domnișoară Elviro, dă-mi mîna dumitale !

— Nu, domnule Filipache, nu mîna mea fizică... Ar fi aceeaşi primejdie pe care vrem s-o biruim...

— Atunci, nu mai vreau nimic, nu mai ascult nimic!

— Cu toate acestea, trebuie să mă asculţi.

Elvira îşi ridică manşonul de pe masa de alături, vîrî revolverul în manşon şi le ţinu aşa, pe genunchi.

— Ascultă, domnule Filipache. Mi-ai dat adineaori un fior pentru care mă credeam inaccesibilă.

— A, domnişoară Elviro... Care ? Cum ? Te urmăresc...

— Să murim împreună...

— O, domnişoară Elviro ! Sunt iar un dobitoc... Am uitat prosteşte esenţialul : că pentru acest exod divin ar fi trebuit să mă iubeşti şi dumneata...

— Domnule Filipache, văd că ieşi din eclipsă. Lasă-mă să visez şi să comentez. Te gîndeşti ce ar fi însemnat această faptă smintită în casa bieţilor dumitale prieteni ? Primul rezultat ar fi fost... un asasinat după un dublu suicid...

— Cum asta ?

— Am fi omorît pe biata doamnă Boruzescu. La boala ei de inimă ce-ar fi trebuit mai mult decît spectacolul leşurile noastre !... Pentru asta venisem noi în casa amicului dumitale, ca să-i ucidem pe maică-sa ?

— Domnişoară Elviro, am căzut ca dintr-un copac. Ce să mai vorbim...

— Însă, domnule Filipache, mai este ceva, pe care nu ţi l-aş fi spus niciodată. Dar sunt o creatură inextricabilă ! Numai fiori de orgoliu, cînd rănit, cînd măgulit... M-ai măgulit cu fantazia dumitale sinucigaşă. Prealabil nu cred că ai fi fost în stare să-ţi trînteşti un glonţ în cap, după... trista dumitale biruinţă masculină... Ai fi fost tot atît de... filosof şi de laş ca şi Robert Greslou al lui Bourget... Dar să presupunem că nebunia dumitale s-ar fi ţinut dîrză şi eu aş fi fost gata să te urmez... Ei, crede-mă, ar fi trebuit, în ultimul moment, să mă abţin ! Nu fiindcă mă tem de moarte, nu fiindcă mă opreşte vreo convingere religioasă, ci dintr-o pudoare postumă şi... medicinistă. Auzi... Mi se pare că trăsura s-a oprit la scară...

Elvira se ridică, îşi strînse grabnic lucrurile şi-şi luă paltonul de pe pat.

— Domnişoară Elviro, mai avem vreme...

Cu paltonul pe braţ, Elvira încheie cu o adorabilă şi cinică ingenuitate :

— Mă crede toată lumea... şi mă crezi şi dumneata, domnule Filipache, o curtezană, o Mesalină... Este masca mea printre oameni, şi în special printre mediciniştii mei. Dacă muream cu dumneata mîine în zori, după o noapte de nebunie, autopsia legală ar fi stabilit, spre scandalul colegilor mei, că am fost... mireasa dumitale !...

Filipache căzu la picioarele Elvirei :

— Domnişoară Elviro ! Mireasa mea vei fi !

— Potoleşte-te, domnule Filipache ! Zeii nemuritori vor altfel ! Rămîi lîngă Antonina. Fă-i trei-patru copii în dorul meu !... Şi aşează această întîlnire a noastră — ca pe un trandafir, la presat — în dosarele dumitale literare.

REPERE ISTORICO-LITERARE

CU PĂRINTELE GALA GALACTION DESPRE ROMANUL „LA RĂSPÎNTIE DE VEACURI" : Ascuns după stive de tomuri, dicţionare şi volume de comentarii, părintele Gala Galaction a consimţit să împărtăşească *Faclei* cîteva informaţii în legătură cu romanul în curs de apariţie.

Iată-le :

— Ce-mi puteţi spune despre romanul dvs. în curs de apariţie?

— Este un roman în care rechem ambianţa, cîteva persoane şi multe întîmplări de la sfîrşitul veacului trecut. Atît în prefaţa pe care am pus-o în această carte, cît şi dumitale care îmi ceri aceste informaţii, am exprimat şi exprim teama că viaţa rechemată de mine va apărea, dacă nu perimată, dar desigur arhaică, cetitorilor mei celor tineri.

Evoc lucruri vechi ! Aşa erau oamenii, aşa erau împrejurările, aşa erau sufletele şi idealurile noastre acum patruzeci de ani

— Se spune că romanul e construit pe eşafodajul unui jurnal intim...

— Am avut norocul să pornesc la drum, aş zice „să pornesc cu expediţia Argonauţilor" între tovarăşi dovediţi de atunci încoace ca plini de talent şi meniţi să aibă destulă înrîurire asupra mediului lor.

Nu comit nici indiscreţii, nici nu calchiez personajele mele. Însă nu tăgăduiesc că unul sau altul din eroii romanului *La răspîntie de veacuri* ar putea fi socotit cutare sau cutare din norocoşii mei confraţi de literatură, debutanţi ca şi mine prin anul 1896...

Aşadar, deşi romanul meu are în profunzime stîlpi de cronică, multe date exacte, personale şi publice, multe elemente împrumutate din cronica vremii (vezi ziarele de atunci), totuşi acest roman al meu nu reproduce şi nu coincide cu nici un jurnal intim. Dovada se va face, poate, peste patruzeci de ani de aici înainte, cînd jurnalele de care m-am servit vor fi, dacă nu publicate, cel puțin explorate.

— Tema romanului ?

— Vorbind mai în amănunte, problema care mă ocupă în acest roman şi pe care am căutat să o sprijin pe numeroase observații din viața proprie şi din viața altora, este următoarea :

În ce chip un temperament de artist (un talent real) poate să fie păstrat pe calea cea bună, multiplicat ca putere profesională şi ferit de nenorocirile foarte frecvente într-o viață de artist, printr-o căsătorie înțeleaptă şi purtată cu eroism.

Am socotit întotdeauna şi-am predicat întotdeauna colegilor mei de literatură şi fraților mei de artă că un scriitor, un poet, un pictor... va fi fericit inspirat dacă — aş zice — ar contracta o asigurare solidă asupra talentului său, căsătorindu-se devreme cu o prietenă modestă, cu o inimă devotată, care l-a înțeles, îl ocroteşte şi-l va ocroti în viață. Dacă mi-ar fi iertată exagerarea aş spune că pentru artişti, adică pentru aceşti eterni copii ai iluziei şi mirajului, ar trebui să facem o lege specială ca pentru vechii *cohanimi* ai Vechiului Testament : preoții Vechiului Testament trebuiau toți să se însoare.

Fraților mei de artă şi de literatură le-aş pune pe grumaji jugul mîntuitor al căsătoriei obligatorii.

Nu este iertat cuiva, cînd l-a trimis Dumnezeu dăruit cu darul poeziei şi împovărat cu miile de slăbiciuni ale naturei de poet, să se lase şi să rămînă în viața asta neasigurat la înțeleapta societate de asigurare matrimonială.

Fireşte, exagerarea mea trebuie luată cu oarecare pogorămînt. Dar nu e mai puțin adevărat că lecțiile vieții sunt în privința aceasta categorice. O bună tovărăşie casnică, o căsătorie purtată cu răbdare asigură dezvoltarea, maturitatea şi fertilitatea artistică. Toate aceste lucruri nu se văd prea clar din cele două volume ale romanului astăzi apărut. Avem pînă acum abia jumătate. Jumătatea a doua va purta probabil titlul *Stîlpii Pantheonului* şi va justifica, socotesc eu, acest adevăr cucerit de mine, în viață, că adică poezia şi căsnicia sunt — cu binecuvîntarea

Domnului — menite să consolideze și să desăvîrșească excepționalele destine artistice.

Nu mă dau la o parte să-ți accentuez toate aceste lucruri. După concepția mea, scriitorul trebuie să fie întotdeauna, dacă nu un profet și un tribun, cel puțin un dascăl profitabil pentru frații săi, prizonierii ignoranței, prejudecății și păcatului. *(Facla,* an. XV, nr. 1422, 24 octombrie 1935, p. 2.)

G. CĂLINESCU : Cartea părintelui Gala Galaction ar fi urmat să se intituleze *O lecție asupra lui John Stuart Mill* și sf.-sa mai nădăjduiește că o nouă ediție îi va da prilejul să restabilească întîiul titlu, ceea ce înseamnă că constrîngeri editoriale (și lucrul este firesc dată fiind ambiguitatea) l-au făcut să accepte *La răspîntie de veacuri*, dedus din timpul de desfășurare al cărții (1898-1900). Întîia intitulare motivează însă dezvoltarea romanului. O lecție a lui Titu Maiorescu asupra lui John Stuart Mill, cu aluziuni la prietenia înălțătoare pentru d-na Taylor și cu morala bunei înrîuriri a femeii asupra oamenilor superiori, este punctul de plecare al dragostei tînărului scriitor Doru Filipache pentru Antonina Țanțu, care urmează să devină o d-nă Taylor română. E foarte ușor de ghicit, mai ales pentru cine urmărește activitatea din urmă a părintelui Galaction, că romanul, pe care dealtfel scriitorul îl numește *fabulă*, urmărește un scop etic. Părintele Galaction nu se ascunde deloc, afirmînd cu toată tăria că „îndeletnicirea literară trebuie să fie prevăzătoare, dornică să instruiască pe ceilalți și să le folosească". [...]

Multe pagini din cele două volume ale părintelui Galaction nu cuprind sub unghiul epic decît familiarizarea treptată a studentului Filipache cu studenta Antonina. Adevăratul roman începe a se întrevedea din a doua jumătate a volumului doi.

Căsătorit din dragoste cu Antonina, eroul, care e poet și are o obscură noțiune a libertății de experiență a artistului, începe să se plictisească. Soția începe să-i apară cam pedantă în voința ei continuă de bine casnic. O fată mai isteață, mai provocatoare, Elvira, îl ispitește, și el ajunge pînă acolo că-i cere dragostea, chiar cu prețul despărțirii de soție. Însă Elvira, cu toate ușurințele ei, e din plămada d-nei Taylor. Ea readuce la realitate pe înflăcăratul soț, întorcîndu-l la cămin. [...]

S-ar părea că romanul trebuie să mai urmeze, oricum este de bănuit că morala lui e „potolirea“ lui Filipache. Mărturisim că am avut la început intuiţiunea unei alte logici a cărţii, unei logici mai adînc omeneşti. Dragostea lui Filipache, încă aşa de tînăr, ar fi fost un fenomen de lirism juvenil. Antonina, aşa de graţioasă la început, ar fi reprezentat o iluzie a tinereţii sau cel puţin o potenţare naturală a feminităţii înainte de căsătorie. Îndată urma însă fireasca oboseală şi dezamăgire. Pe de altă parte Filipache ar fi trebuit să fie încă avid de experienţă sentimentală, pe de alta femeia, satisfăcută fiziceşte, ar fi căzut într-o prematură manie casnică. Ar fi fost eternul proces al dragostei văzute înainte şi după realizare. Tragedia ar fi fost cu atît mai profundă cu cît revelarea celor două temperamente s-ar fi arătat mai inexorabilă. Autorul a procedat oarecum deosebit, avînd o judecată *a priori*, în prefaţă, care trebuia demonstrată. Filipache nu este un dezamăgit, el îşi iubeşte nevasta, iar această nevastă, deşi cam plictisitoare în aparenţă, nu e decît o doamnă Taylor, adică o femeie care îi vrea bine, o pedagogă. Ea îl stimulează să-şi dea licenţa, să-şi facă cum s-ar zice un rost în viaţă, ea îl duce la biserica Sfîntului Iosif, de unde are să derive peste paginile cărţii o probabilă conversiune creştină a tînărului soţ. După ce se spală şi se îmbracă, Filipache e pus de Antonina să-şi facă rugăciunea şi cum nu-i de bănuit nici un moment că autorul ar ironiza această acţiune, trebuie să ne gîndim că aici e simbolizat rostul pedagogic al femeii. Evident, în asemenea condiţii, Antonina devine cam agasantă, iar acţiunea lui Filipache are o justificare, încît ne surprinde să vedem pe Elvira, care a făcut tot ce i-a stat în putinţă să-l scoată din minţi, că încearcă să-l potolească cu o morală atît de austeră. Părintele Galaction a alunecat aşadar peste drama posibilă umană în cadrul acestei teme şi a rămas în limitele fabulei sale, a cărei morală trebuie să fie aceasta : căsătoreşte-te de tînăr cu o femeie simplă, cu bună educaţie religioasă (Antonina a trăit la mînăstire) şi patimile tinereţii tale vor fi înfrînte şi folosite spre bine. E o interpretare mai modestă, dar care, nu mă îndoiesc, va izbuti să fie de folos moral unor cititori.

Am spus altă dată că părintele Galaction are temperament de dramaturg. Ceea ce este remarcabil la d-sa nu e liniştea analizei, ci petulanţa, înfocarea ciocnirilor de opinii însoţite de pasiuni. Subiectele sale sunt controverse sentimentale, care intră în sfera artei proporţional cu impetuozitatea lor. Mai este dealtfel o notă

care se leagă de acest dramatism. Fără să fie retoric, părintelui Galaction îi place să vorbească. Logosul e înfățișat prin toate varietățile sale. [...]

Sforțarea părintelui Galaction de a înfățișa într-o fabulă problema colaborării morale dintre sexe este dintre cele mai lăudabile, iar înfăptuirea, ca orice vine de la d-sa, trezește în critic, și deci și în cititor, un sentiment de simpatie și respect. *(„La răspîntie de veacuri“ de Gala Galaction,* în *Adevărul literar și artistic,* nr. 779, 10 noiembrie 1935, p. 9.)

La răspîntie de veacuri e o varietate de „Dichtung und Wahrheit“, autobiografie voalată cu multe amintiri și impresii din epoca 1898-1900. Doru Filipache e autorul însuși, Teobald desigur Arghezi. Doru, descendent de „aromâno-greco-albanezi“, în sîngele căruia Dionysos e mai tare decît Apollo, se căsătorește în epoca studenției cu Antonina, în urma unei declarații cu mult prea volubile și prețioase. [...]

Suavitatea frizează ușor comicul. Antonina se verifică într-adevăr o soție pozitivă care guvernează pașii lui Doru, supraveghindu-l la spălat, îmbrăcat, pieptănat. Tînărul soț are o nostalgie de libertate și începe să creadă că a fost „dobitoc“. El e „poet“, menirea lui este „pasiunea, pasiunea pentru icoane, pentru cîntec și pentru femeie — care este cîntec și icoană laolaltă...“ Cam cu astfel de vorbe încearcă el să seducă pe Elvira. Însă aceasta îl pune la punct și retrimițîndu-l la căminul lui îi îngăduie doar să păstreze amintirea ei, „ca pe un trandafir, la presat — în dosarele dumitale literare...“

Vina capitală a cărții este dilatația verbală în slujba tezei. Logosul îmbracă toate varietățile : monologul, dialogul, dizertația, conferința, discursul, predica, omilia, catechisirea. *(Istoria literaturii române,* București, F.R.P.L.A., 1941, p. 603.)

CONST. CIOPRAGA : Tot problema relațiilor sentimentale și matrimoniale stă în atenția scriitorului în *La răspîntie de veacuri* (1935), mai puțin un roman, cît o amplă frescă de epocă din perspectivă autobiografică. În special al doilea volum include numeroase pagini de jurnal. Precizări despre structura operei sînt furnizate în *Preliminarii.* Reacțiile personajelor principale trebuie puse în legătură cu realități de la „răspîntia anilor

1898-1900", în ambianța academică de la Facultatea de litere din București. Invenția propriu-zisă fiind modestă, expunerea e sistematic complicată. Digresiuni, meditații, reminiscențe livrești, arabescuri filozofico-sociale și soluții morale se întrețes fără preocupări de compoziție. „Urzeala cărții mele — cîtă se vede azi și cîtă va mai fi — este luată dintr-un jurnal intim și completată, după trebuință, cu mărturiile cotidianelor epocii. Din acest punct de vedere, fabula mea are picioare de cronică." Impresionat de prelegerile inaugurale la cursul de istoria filozofiei engleze, ținut în 1898 de Titu Maiorescu, studentul Grigore Pișculescu publicase un rezumat în revista *Literatură și artă română* (utilizat și în roman). Din biografia filozofului John Stuart Mill, prieten timp de două decenii, ulterior soț al doamnei Taylor (devenită văduvă), scriitorul reține puritatea morală. Considerată factor decisiv în desăvîrșirea unei personalități, *lecția* doamnei Taylor e localizată în cadru autohton. Floreal Vasilescu-Plopu din *Doctorul Taifun* ilustra prăbușirea ; exemplul doamnei Taylor excelează în virtuți modelatoare. Calificativul de *fabulă* convine dezbaterii din *La răspîntie de veacuri* mai mult decît oricare altul. Autorul nu-l evită : „Fabula mea aparține veacului trecut... Adevăratul titlu al fabulei este : *O lecție asupra lui John Stuart Mill.* Cu prilejul vreunei ediții viitoare, poate că voi restabili adevăratul titlu."

Doru Filipache, student în litere și filozofie în 1898, susține, cu alții colegi, idei socialiste și admiră pe Gherea. Momente din viața literară, prietenia cu Lara Teobald (Tudor Arghezi), spectacole teatrale, expoziții de artă reconstituie tabloul epocii, încărcat pînă la prolixitate. Atras de colega Antonina Țanțu, idealul la care se referă Filipache e „poemul vieții lui John Stuart Mill și al doamnei Taylor". Însă protagonistul e un fantast meridional cu sînge aprins, în a cărui structură „Dionysos era mai tare decît Apollo". Ca urmare, în declarațiile lui erotice se confruntă elanul biologic și suavitățile unui „*dolce stil nuovo*" reactualizat: „Cine ești dumneata și ce mandat ai pentru sufletul meu, dincolo de chemarea prea cunoscută, dar pururi fragedă și fecundă a surorilor Beatricei ?

Sunt aproape două luni de cînd te știu departe de mine. Cît am trăit în acele două luni ! Ce drum nebănuit și purificator am făcut în labirintul inimii mele ! Cît de sus m-am ridicat în meditarea și în priceperea de mine însumi.

Domnișoară Antonino, te-am văzut neîncetat și pretutindeni în drumurile mele de intim și neopelerin!... Dar te-am văzut, departe, într-o glorie sacră și solară, de care eu știam bine că sunt nevrednic să mă apropiu."

Structural, Doru Filipache reprezintă entuziasmul inocent, incapabil de frînă. Apropiindu-se de Elvira Iatropol, studentă în medicină, „enigmatică și strălucită", căsătoria cu Antonina (emulă a doamnei Taylor) pare anodină. „Antonina, Sanda, Elvira — răzoare de busuioc, vetre de rozetă și cordoane de chiparoase"... se succed într-un joc de oglinzi stranii (*Literatura română între 1900 și 1918*, Iași, Editura Junimea, 1970, p. 480-481.).

POMPILIU CONSTANTINESCU: Fără multă greutate recunoaștem în formația intelectuală și artistică și poate chiar morală a tînărului student Filipache imaginea adolescentă a scriitorului; este de asemeni de bănuit că poetul Teobald, umbră fugară. cu prezență indirectă în roman, este d. Arghezi, că tînărul inteligent, vioi, Edgar Spata, cu predilecții timpurii pentru studiul istoriei, este I. G. Duca, fostul prim-ministru, prietenii elevului Grigore Pișculescu, de la „Sf. Sava". Dar lunga povestire a părintelui Galaction nu este un roman „cu cheie", și asemenea identificări nu explică nimic din problematica lui. Mai interesant este de observat caracterul prea pronunțat de cronică al romanului. [...] Cu mai bună dreptate se poate vorbi de caracterul strict pedagogic al romanului, căci acțiunea lui începe prin evocarea cursului de istoria filozofiei contemporane engleze al lui Titu Maiorescu și prin înrîurirea pe care oratoria lui universitară a exercitat-o asupra studențimii. Nucleul însuși al dezbaterii etice din roman se află în prelegerile lui, referitoare la sensul moral al feminismului, expus în lumina celebrei prietenii a lui John Stuart Mill cu d-na Taylor. Antonina Țanțu, studentă la litere și soția lui Doru Filipache, este ea însăși o demonstrație, în mediul românesc, a acestei specii de feminism etic. De origine macedoneană (aspră ereditate !), crescută de o mătușe, călugăriță la Văratec, Antonina va fi o Egerie a lui Doru, temperament expansiv, cu imaginație aprinsă și vaste proiecte literare ; poet ispitit de toate cursele pasiunii, prin căsătoria de timpuriu, Doru Filipache va cădea sub influența acestei precoce pedagoage, care-l va apăra de toate primejdiile fizice și morale.

Cu o naivitate pe care părintele Galaction n-o priveşte cît de puţin ironic, Antonina îl învaţă pe Doru să se scoale de dimineaţă, să se spele cu apă rece, ca să nu răcească, să doarmă cu geamul deschis, să fie econom, prevăzător şi să se închine dimineaţa, ca în *Educaţia voinţii* lui Payot ; îl duce apoi, prin surpriză, la o slujbă religioasă, în catedrala „Sf. Iosif" (unde Doru, e drept, are mai mult o revelaţie de estetism religios), şi-l previne să se ferească de pasiunea nefastă a studentei mediciniste Elvira Iatropol, care turbură proaspăta lor căsnicie. Antonina îi controlează pînă şi încercările nuvelistice, în care ea vede, sub figura femeilor pasionale, imaginea idealizată a Elvirei. Filipache suportă cu abnegaţie, cu uşoare împotriviri, tot acest rol de d-nă Taylor danubiană, de-ţi vine să crezi că însurătoarea lui este o grădină de copii, în care soţia îşi ia sarcina de institutoare. [...]

Către sfîrşitul celui de al doilea volum se-ntrevede, în lunga disertaţie romanţată a părintelui Galaction, şi putinţa unui conflict uman. Doru se-ndrăgosteşte de-a binelea de Elvira, o vizitează o dată la spital, unde era internă ; îi mărturiseşte iubirea, iar Elvira se pare că tot timpul n-a făcut decît să-l încurajeze pe această pantă. Este atît de vie, de carnală această Elviră, pe cît de anostă este Antonina. Rezultatul confruntării lor nu putea fi mai logic, mai uman decît intenţia de a se despărţi de Antonina, căsătorindu-se cu Elvira ; dar Elvira nu este o fiinţă organică pînă la sfîrşit. Cînd Doru se duce la moşia părinţilor prietenului său Boruzescu, bolnav de ftizie şi retras la Văratec, sub paza mătuşii Antoninei, să se intereseze de sănătatea zdruncinată a d-nei Boruzescu, Elvira îl întîmpină la Slatina, ca o zeiţă senzaţională. Doru este şi mai aţîţat de neprevăzut şi-i propune aventura unei dragoste fierbinţi. Însă Elvira se schimbă brusc, îi face o morală asemănătoare cu o predică a părintelui Galaction, trimiţîndu-l în braţele pedagogice ale conjugalei d-ne Taylor.

Ceea ce era de demonstrat — se demonstrează ; prelegerea lui Maiorescu despre Stuart Mill îşi arată roadele după aproape 600 de pagini de roman.

Este, totuşi, în romanul părintelui Galaction o apreciabilă ştiinţă, formală, în desfăşurarea atîtor episoade, discuţii, în prezentarea atîtor personagii. Dacă mai totdeauna dialogul este livresc şi eroii vorbesc în stilul scriitorului, toate personagiile secundare, colegii lui Doru, părinţii lor, fraţii, rudele lui şi ale

lor sunt mult mai vii, mai autentic umane. Dar viaţa lor este oricum alături de esenţa romanului, care este o demonstraţie de geometrie etică.

N-am putea spune că predica aceasta romanţată nu e destul de variată, de meşteşugit organizată, mărturisind o înaltă conştiinţă de scriitor. (*Gala Galaction: „La răspîntie de veacuri"*, în *Vremea*, an. VIII, nr. 414, 17 noiembrie 1935, p. 9.)

DUMITRU MICU: Multă satisfacţie produc paginile de cronică ale epocii — cele în care sînt transcrise discuţiile dintre eroul central şi prietenii lui, Badea Jiu, Boruzescu şi Bujoreanu, multe din acestea referitoare la un al patrulea prieten comun, fala grupului, Teobald, ce nu e altul decît Tudor Arghezi — sau acelea în care se descrie geneza unor lucrări ale lui Doru Filipache, adică ale lui Gala Galaction. (*Introducere* la *Opere alese* de Gala Galaction, ediţie îngrijită de Teodor Vârgolici, vol. I, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1959, p. LXIV.)

OVIDIU PAPADIMA: Cuminţit, reîntors la orînduielile veşnice şi pentru toţi ale pămîntului — Gala Galaction ne dă întîia sa carte cu adevărat liniştită sub lumina eternelor înţelegeri. Povestea căsătoriei unui artist modern — pe care o înseamnă în *La răspîntie de veacuri* — nu e deloc o istorie veselă sau tragică de boemi. Vrea să fie povestea salvării unui suflet bîntuit de febra neliniştilor de azi printr-o căsătorie făcută după obiceiurile idilice de altădată. Aceasta pentru Galaction nu e numai o poveste ci şi o soluţie pentru zbuciumele tuturor. Soluţia se transformă în viaţă fiindcă problematica sa nu mişcă personagiile în evoluţii abstracte de şah literar — ci se încarnează în ele. Căci lîngă visăria simbolistă a studentului Doru Filipache creşte robustă şi reală familia lui, cu tradiţiile ei sănătoase dintr-o societate mai curată în patriarhalitatea ei originară; ea se întîlneşte cu lumea de aspră disciplină macedoneană a ascendenţilor Antoninei Ţanţu, aleasa gîndului său.

Întîlnirea lor sentimentală se integrează astfel firesc în planul larg al vieţii sociale şi îşi amplifică rezonanţele neînchipuit prin această difuzare armonică a ecourilor ei. Astfel povestea capătă de la sine o senină lumină etică — făcînd-o să răspundă peste veacuri acelei opere de maturitate a lui Goethe: *Herman*

și Dorothea. Pînă la acea evocare patriarhală — pe care marele Goethe voise s-o facă dar sănătos întregului său neam — trecuse de la *Werther* multă, multă vreme. De la *Doctorul Taifun* la povestea sănătoasă a căsătoriei lui Doru Filipache — ale cărei concluzii părintele Galaction vrea să le dăruiască numai tineretului nostru cărturăresc — e tot atîta distanță în înțeles, dar mult mai puțină în vreme, fiindcă, în evoluția scriitorului, Taifun a fost mai mult un accident decît o etapă.

După bunele obiceiuri clasice, oamenii din această *Răspîntie de veacuri* sînt suflete care își mărginesc existența fizică în carte la strictul necesar ca să nu apară simple probleme. Adică nu sîntem copleșiți cu amănuntele îmbrăcăminții lor, de pildă, cu plusurile sau minusurile de nasturi și colori, nici cu descrieri ale felului cum clipesc în tic nervos din ochiul stîng sau tîrîie în mers piciorul drept, nimicuri inutile cu care romancierii moderni umplu pagini peste pagini cu iluzia că ar crea viață.

Ei vorbesc cuviincios, fiindcă sînt cărturari, lucru rar iarăși azi, cînd eroii din cărți sau dau replici violent teatrale, sau înjură birjărește — ca să fie autentici. (Aprilie 1936) *(Gala Galaction — sau nostalgia clasicismului,* în vol. *Creatorii și lumea lor,* București, F.R.P.L.A., 1943, p. 274.)

PERPESSICIUS : Cetitor și rob, rob impresiilor de tinerețǎ pe care ni le întipăriseră adînc atîtea năvalnice pasiuni romantice, puteam să regretăm că părintele Gala Galaction părăsea de la un timp iubirea și pasiunea pentru schimnicie. Iar cînd, nu de mult, la apariția *Caligrafului Terțiu,* nuvela *O stea prin fereastra lui Manolaș,* alături de majoritatea nuvelelor religioase, ne arăta ce carieră de romancier profan lăsase în drum părintele Gala Galaction, nu uitam, amintindu-ne de sfîrșitul eclesiastic al lui Fabricio del Dongo, să însemnăm ce fire pasionată fusese amantul Cleliei și la ce sugestii ne invitau. Se înțelege, și nu știu dacă mai e nevoie să stăruim, vorbind astfel, vorbeam literatură și nu biografie. În părintele Gala Galaction așteptam pe romancier și în romancier un povestitor de basme profane. *(Mențiuni critice,* vol. III, București, F.R.P.L.A., 1936, p. 371.)

AL. PHILIPPIDE : Dacă ar fi să rezumăm într-o frază romanul *La răspîntie de veacuri* al lui Gala Galaction, am putea

fără șovăire să-l numim : o călduroasă pledoarie în favoarea căsătoriei timpurii. Aceasta este tema principală a romanului care, după cum spune autorul într-o prefață, reprezintă numai prima parte dintr-un ciclu de romane, menite să expună „cronica“ unei generații, a generației care a pornit în viață în ultimii ani ai veacului trecut. *La răspîntie de veacuri* înfățișează răsăritul și dimineața acestei generații. Autorul a ales cîteva tipuri de tineri de acum patruzeci de ani și i-a pus să se întîlnească la un curs al lui Titu Maiorescu despre filosofia engleză și anume la prelegerea inaugurală în care Maiorescu vorbește despre prietenia dintre John Stuart Mill și doamna Taylor. Cursul lui Maiorescu are o influență hotărîtoare asupra evoluției sufletești a eroilor lui Gala Galaction și în special asupra a doi dintre ei, Doru Filipache și Antonina Țanțu, în jurul cărora se concentrează acțiunea cărții și prin care autorul ilustrează tema principală despre care am vorbit mai sus.

Cine cunoaște spiritul talentului lui Gala Galaction își va da seama că partea de ilustrare a temei propuse va fi mai mare decît aceea a acțiunii. Într-adevăr, pentru Galaction literatura este mai mult un mijloc decît un scop. El nu aparține acelui grup de scriitori, dealtfel foarte numeros, care vor să dea cititorului o emoție și nu o învățătură și pentru care adevărul este întotdeauna un element al frumosului. Galaction pune întotdeauna frumosul în slujba adevărului, adică a unei idei pe care el o socotește adevărată. Prin fire și prin vocație, Galaction este un predicator. Îi place și simte nevoia să convingă și să convertească. Iată de ce literatura lui, cu excepția a cîtorva nuvele din primul volum *Bisericuța din Răzoare*, are o înfățișare de predică și pledoarie. Un talent de acest fel, dominat mereu de o preocupare morală, va căuta mai puțin adevărul realist al vieții și mai mult situațiile care ar putea să ilustreze ideea lui morală ; nu va încerca atîta să recreeze viața, cît să o întrebuințeze pentru demonstrarea unei teze morale : din această cauză va trece uneori cu vederea adevărul situațiilor pentru a putea pune în lumină mai repede și mai sigur adevărul moral de care se lasă condus. Asemenea talente sunt întotdeauna înclinate către literatură utopistă și didactică. Genul lor de predilecție este fabula și parabola. Ele formează o întinsă categorie de scriitori, cuprinzînd oameni foarte diferiți între ei ca idei, ca preocupări și ca atitudine morală, dar care toți se aseamănă prin nevoia lor de-a exploata materialul uman în vederea unei învățături oarecare.

Din această categorie fac parte deopotrivă Fénelon și Voltaire (cel din romane), La Fontaine și Oscar Wilde, Swift și, în multe privințe, Goethe, Anatole France și Gala Galaction.

Galaction a dat deja o literatură apologică în *Papucii lui Mahmud*, unde vechea temă a concurenței dintre religii și împăcarea lor, printr-o toleranță reciprocă, temă expusă de Lessing, după o povestire a lui Boccaccio, în parabola celor trei inele din *Nathan der Weise*, este reluată într-un cadru românesc și împletită cu o acțiune realistă și interesantă. În *Papucii lui Mahmud* Gala Galaction a cumpănit în chip fericit didacticismul parabolei cu creația artistică și din acest punct de vedere romanul acesta este una din operele sale cele mai izbutite. Aici Gala Galaction scriitorul a fost la aceeași înălțime cu Gala Galaction moralistul. Cred, dealtfel, că această cumpănire a celor două vocații ale sale, de scriitor și de predicator, dă lui Gala Galaction adevărata lui fizionomie literară.

Apucîndu-se să facă cronica unei generații, Gala Galaction este obligat să părăsească literatura apologică. În *Roxana*, în *Papucii lui Mahmud*, autorul își supunea subiectul, îl mlădia, îl inventa și îl plămădea după trebuințele ideii pe care voia s-o pună în valoare. De data aceasta însă, subiectul ales cere dimpotrivă, prin firea lui, oarecare supunere a autorului față de el. Trebuie, deci, să cerem autorului o icoană veridică și expresivă a spiritului generației de la 1900.

Vedem în primul rînd că această cronică este în cea mai mare parte istoria unui singur suflet, acela al eroului, Doru Filipache, tînăr cu o sănătoasă ereditate fizică și morală, cu însușiri de poet, om normal și de treabă, fără prea multe ispite, dar cu destule întrebări lăuntrice, capabil de multe frămîntări sufletești, dar capabil în același timp de repezi restabiliri de echilibru, mai ales prin refugiul în viața interioară. Un visător, în fond, fără veleități de luptă și acțiune, un intelectual delicat și simplu. [...]

Autorul îl descrie pe Filipache cu multă grijă și cu multă dragoste. Se vede că îl cunoaște într-adevăr foarte bine și nu e greu să bănuim afinități între autor și eroul lui. Din această cauză Filipache este și personajul care trăiește cu mai multă putere (dacă exceptăm pe Antonina Țanțu, completarea morală a lui Filipache, evident cunoscută și ea mai bine).

Celelalte personagii, ceilalți tineri, colegi ai eroului, trăiesc mai puțin. Deși, cu siguranță, văzuți de autor și copiați după

modele vii, acești tineri apar totuși fără viață suficientă. Cred că pricina stă în structura generală a romanului, care e construit pe bază de lungi și copioase discuții între personagii.

Oamenii acestui roman vorbesc prea mult și trăiesc prea puțin. Unul din ei, ftizicul Boruzescu, își găsește mîngîierea amară în doctrina lui Schopenhauer, pînă cînd, la mînăstirea Neamțului e convertit de o adeptă, ftizică și ea, a vestitei mistice americane Mary Backer Eddy. Despre Silviu Bujoreanu știm că e poet și că, după ce intră în ziaristică, ajunge șef de cabinet al unui ministru. Despre ceilalți colegi ai lui Filipache știm mai puțin. Starea lor civilă interesează puțin pe autor. Reproducînd în abundență discuțiile lor, autorul a creat perfect atmosfera unui grup de studenți (și mai ales de studenți de pe la 1900) și a sugerat minunat entuziasmul, înflăcărarea și pasiunea unor tineri lacomi de cultură, în sfîrșit accentul acela inimitabil pe care îl au elanurile unor minți proaspete și care nu se mai întîlnește a doua oară în viață. Autorul însă a notat discuțiile tinerilor lui eroi și pentru valoarea lor intrinsecă.

Și, aici, cred că a vrut prea mult. Într-un roman, fie el chiar moralizator, discuțiile de idei ale personagiilor, considerațiile lor asupra vieții, cu un cuvînt manifestările lor intelectuale nu pot fi interesante decît în două cazuri : atunci cînd și numai într-atît cît ele ajută la zugrăvirea fizionomiei morale și explică *acțiunea* personagiilor, și atunci cînd sunt într-adevăr originale și noi. În primul caz discuțiile nu pot să fie nici lungi, nici abundente, ele sunt numai elemente de caracterizare. În al doilea caz, bineînțeles, ele pot fi copioase, trecînd chiar pe primul plan, ca în multe din romanele lui Anatole France. Dar amintiți-vă puțin de Dostoievski, de *Posedații* lui, mai ales, unde eroii au între ei atîtea discuții. Oamenii lui Dostoievski nu vorbesc niciodată ca să vorbească. Vorba lor izvorăște dintr-un complex în care gîndurile, sentimentele, volițiunile se amestecă și se împletesc. Vorba lor e presimțire de acțiune, de viață, e ea însăși acțiune și viață. E un slab erou de roman acela care nu face altceva decît să gîndească.

Discuțiile din *La răspîntie de veacuri* sunt, în lumina considerațiilor de mai sus, cîteodată prea lungi și uneori nu suficient de interesante prin ele însele. De la un timp simțim că fizionomia morală a personagiilor nu mai are nevoie de completarea lor. Are nevoie de acțiune. Și aici iată-ne ajunși la ceea ce

ar fi trebuit să fie prima noastră întrebare, odată ce ne aflăm în fața unui roman : ce se întîmplă în această carte ?

Am imitat în analiza romanului lui Gala Galaction cursul romanului însuși. *La răspîntie de veacuri* nu este un roman de acțiune. Sau, această acțiune este lăuntrică, este evoluția interioară a celor doi eroi : Doru Filipache și colega lui, Antonina Țanțu. Dragostea dintre ei este lipsită de turburări și de piedici exterioare, se desfășoară calm și blînd și se rezolvă în căsătorie. Antonina Țanțu, fată de băcan din Brăila, tot atît de sănătoasă la trup și la suflet ca și Filipache, a fost crescută de mătușa ei, maica Antonina de la mînăstirea Varatic. Prin ea autorul introduce elementul creștin, prezent dealtfel în toate operele sale. Și tot prin Antonina, predicatorul apare. Antonina, fire așezată și practică, sănătoasă și calmă, va potoli avînturile dezordonate și va stimula indolența contemplativă a lui Filipache, călăuzindu-l spre o creație disciplinată și spre o viață limitată dar rodnică, pe potecile credinței. Filipache, în primul an al căsătoriei, are un moment de rebeliune pe care i-l prilejuiește pasiunea lui pur senzuală pentru Elvira Iatropol, medicinistă, prietenă a Antoninei, care joacă rolul ispitei, dar care se dovedește a fi și ea, în fond, un suflet curat și o fire cinstită, respingîndu-l pe Filipache și trimețîndu-l lîngă Antonina. Ce se va mai întîmpla de-acum înainte cu Filipache, vom afla din continuarea acestei „cronici", continuare pe care autorul o făgăduiește.

Bănuiesc că eroul lui Gala Galaction, intrat în lupta vieții, își va transforma în acțiune gîndurile și vorbele. Deja, cu acest conflict dintre dorința lui și refuzul Elvirei, romanul capătă o vioiciune și o vigoare care, mărturisesc, îi lipsea pînă la acest episod. Vorbesc aici numai cu privire la realizarea artistică, la creația de viață, fără de care nu poate exista un roman. Intențiile și scopurile autorului sunt excelente pretutindeni. Din toate paginile cărții te întîmpină o sănătate morală perfect edificatoare. Dar aceasta este altceva. Nu e creație literară. Avem admirabile considerații despre viață, dar nu viață, idei morale, dar nu conflicte morale. Eroul lui Gala Galaction, după felul cum se dezvoltă în ultimele episoduri ale cărții, ne face să nădăjduim că în a doua parte a vieții lui ne va oferi asemenea conflicte. În acest caz, *La răspîntie de veacuri* ar trebui considerată ca un prolog, poate cam lung, cam inegal, plin de prea multe aluzii, referinți și citații literare și filosofice, lucruri explicabile pentru

tinerețea studioasă a personagiilor, veridice desigur, dar stricînd proporțiile *literare* ale operei.

Prin stilul de-o mare puritate, luminos și senin, delicat și nobil al multor pasagii (în special unele plimbări meditative ale lui Doru și jurnalul Antoninei), romanul lui Gala Galaction reprezintă o interesantă abatere de la drumul pe care se îndreaptă astăzi multe din romanele românești. E un antidot pentru vulgaritate și o rațiune împotriva unei anumite golănii de simțire, care poate fi la nevoie susținută de un talent, dar niciodată justificată. (*„La răspîntie de veacuri" de Gala Galaction,* în *Viața românească,* an. XXVIII, nr. 6-8, iunie-august 1936, p. 55.)

Opera lui Gala Galaction se cuvine să fie așezată în această categorie, a literaturii care răspîndește căldura prieteniei. De la primele sale povestiri adunate în *Bisericuța din Răzoare* din 1914, trecînd prin acelea strînse în *Clopotele de la Mînăstirea Neamțu* din 1916, precum și acelea din *Caligraful Terțiu,* publicate după 1920, și ajungînd la romanele *Doctorul Taifun, Roxana, Papucii lui Mahmud* și *La răspîntie de veacuri,* apărute între 1932 și 1935, această însușire nu se dezminte niciodată. Fără îndoială că nu în toate paginile povestirilor și romanelor sale această căldură comunicativă te întîmpină cu aceeași putere. Mai ales în romanele sale, o elocvență covîrșitoare a dialogului dă uneori o impresie de propovăduire incomplet travestită în creație literară ; aceasta este, dealtfel, o trăsătură generală a firii lui Galaction, el este preocupat mereu de adevărul moral. (*Considerații confortabile,* București, Editura Eminescu, 1970, p. 211.)

AL. PIRU : Gala Galaction tratează în genere în romanele sale (*Roxana,* 1932, *Papucii lui Mahmud,* 1932, *Doctorul Taifun,* 1933 și *La răspîntie de veacuri,* 1935) probleme de etică pe care, deși cleric, nu le rezolvă în spirit îngust canonic, teologal, ci, cu înțelegere pentru păcatele omenești, în sens umanitarist. (*Analize și sinteze critice,* Craiova, Editura Scrisul românesc, 1973, p. 251.)

MIHAIL SEBASTIAN : Ar fi să sărăcim prea mult peisajul acestui roman, dacă l-am reduce la triunghiul Antonina-Doru-Elvira. În realitate gîndul părintelui Galaction este de a îmbrățișa o întreagă societate, cu toate preocupările și sub toate aspectele ei. „Fabula mea are picioare de cronică", zice autorul în prefață. Episodul Doru-Antonina nu este decît aspectul intim al povestei, care se ramifică însă în nenumărate momente și schițe, ce vor trebui să dea în totalitatea lor un vast tablou social. [...]

Iubirea Antoninei și a lui Doru este o poveste de amor foarte frumoasă, plină de bune intenții, cu incontestabile învățăminte morale, dar — cel puțin la început — excesivă ca ton. Este în această dragoste o risipă verbală, de care romanticul și liricul Doru abuzează. Din primul moment sentimentul acestor doi tineri trece subit într-o zonă astrală, în care un lector, nu zic sceptic dar cumpătat, îi va urmări cu oarecare dificultate : „Doru Filipache întoarse capul spre Antonina Țanțu. Ochii lor se întîlniră într-o încrucișare de raze sufletești care se frînseră și căzură în nevăzute scîntei, spre tainicul fund al inimii."

Această pasiune, așa de fulgerător aprinsă, îl duce pe tînărul erou la o adevărată criză lirică. Scrisorile sale către iubită sînt de un entuziasm, de un retorism și de o flacără pasională, ce urcă spre cele mai despletite lamentații și invocări : „Domnișoară Antonino, te-am văzut neîncetat și pretutindeni în drumurile mele de intim și neopelerin !... Dar te-am văzut, departe, într-o glorie sacră și solară de care eu știam bine că sunt nevrednic să mă apropiu."

Și în altă scrisoare, implorînd : „Orice s-ar fi întîmplat, scumpă domnișoară Antonino, fii colega mea cea ideală, fii aleasa visurilor mele de claritate platonică".

Stilul epistolar al lui Doru Filipache este desigur sincer dar abuziv. Accentele sale patetice riscă să pară false și stridente prin exces de sentimentalism.

Trebuie să mărturisim că între Doru și Antonina, o preferăm fără ezitare pe ea, care o fi mai cenușie și mai lipsită de elan, dar tocmai de aceea este mai naturală, mai măsurată și mai de treabă. Puțină mediocritate nu strică în această explozie de temperament poetic.

De aceeași opinie este și fratele lui Doru, căpitanul Naum Filipache, a cărui intervenție în roman este salutară. El va proceda scurt și limpede, ducîndu-i pe cei doi eroi la ofițerul stării civile. E un val de bun-simț și de recreatoare simplitate, pe care

apariția acestui căpitan fără probleme intime, îl aduce în carte. Lectorul, obosit de pasajele sublime ale romanului, se va opri bucuros în această oază de simpatică platitudine.

Consider dealtfel personajele modeste ale cărții (cum este nu numai căpitanul Naum, ci și la fel de plăcutul Anghel Țanțu, sau buna doamnă Filipache, sau bătrînul Boruzescu), le consider a fi mult mai just și mai veridic realizate decît personajele complexe, care împovărează romanul cu literatura lor personală.

Odată căsătoriți cei doi tineri eroi, începe problema morală a amorului — problemă morală provocată de ispititoarea Elvira Iatropol. Este — sau mai degrabă pare să fie — elementul demonic al povestei, spiritul rău, spiritul de aventură. *(Gala Galaction : „La răspîntie de veacuri“*, în *Rampa* din 23 noiembrie 1935.)

TEODOR VÂRGOLICI : Înfățișînd idila dintre Doru Filipache și Antonina Țanțu, sub semnul exemplului oferit de prietenia lui John Stuart Mill cu doamna Taylor, Gala Galaction nu s-a îndepărtat însă prea mult de dezbaterea etică fundamentală pentru opera sa, aceea a luptei dintre spiritualitate și senzualitate, dintre puritate sufletească și ispită vinovată, dintre dionisiac și apolinic. Doru Filipache face parte din categoria eroilor specifici literaturii lui Gala Galaction, îndeosebi a celor din nuvele. El este originar din părțile sudice ale țării, din zona balcano-dunăreană, are deci un temperament aprins, înclinat visării, vieții pasionale și mai puțin activității practice, o fire nestatornică, senzuală, impulsuri meridionale. [...]

Doru Filipache este astfel construit încît să poată oferi un material prielnic acțiunii modelatoare a Antoninei Țanțu, care, în intenția scriitorului, trebuie să ilustreze, în mediul românesc, tipul de femeie britanică al doamnei Taylor. Antonina, diametral opusă lui Doru, este sobră și pozitivă, aplicată vieții practice și utile, lucidă și echilibrată. Crescută de mică la mînăstirea Agapia, la o mătușă călugăriță, are, în plus, puritatea creștină, în numele căreia acționează adesea. Încă din perioada idilei, Antonina începe să-și exercite înrîurirea ei pozitivă asupra exuberantului și visătorului Doru Filipache. Acesta ar putea fascina și descumpăni pe oricare altă tînără, prin gesturile și elocința lui de viitor scriitor, cu uriașe aspirații literare : „Simt cu preciziune că voi fi cineva... — declară patetic în fața Antoninei. Ți-am scris-o, ți-am repetat-o prin grai și azi ți-o spun cu în-

cordarea tuturor nerăbdărilor mele! Antonino, nu mă înşel şi nu te înşel. Voi fi într-o zi cineva! Dar iată condiţia supremă pe care o cere azi sufletul meu: voi fi, dacă vii lîngă mine şi ajuţi şi ocroteşti şi disciplinezi debitul vieţii şi al energiilor mele!... Voi fi ucenicul tău... Voi fi copilul risipitor care se întoarce acasă lîngă mama lui! Voi fi visătorul, voi fi pribeagul care, după pribegii mici, după pribegii mari, va găsi unde să-şi plece capul, va găsi iar şi iar odihna, reconfortarea şi înţelesul datoriei, lîngă draga lui Antonina!" Fără a fi apatică, insensibilă, Antonina îi răspunde cu luciditate, temperîndu-i învolburarea romantică: „Teodor, sinceritatea ta mă înduioşează... Cred că este elementul cel mai preţios cu care pornim la drum. Să începem necontenit de la franca privire a lucrurilor. Suntem de-abia studenţi. Eu mai am doi ani, tu încă trei... Nu suntem nici bogaţi, nici săraci lipiţi pămîntului. Trebuie să muncim cu sîrguinţă şi să terminăm onorabil studiile noastre Vom fi amîndoi licenţiaţi. Trebuie să fim. Vom fi într-o zi amîndoi profesori de liceu. Trebuie să fim."

„Taylorismul" Antoninei se relevă, în paginile romanului, îndeosebi după căsătoria ei cu Doru Filipache. Asemenea ilustrei doamne britanice, tînăra doamnă Filipache are de făcut faţă unei grele şi nobile îndatoriri. Nu după mult timp observă că nestatornicul ei soţ este predispus să devieze de la condiţia morală a vieţii conjugale, sedus de graţiile bunei ei prietene, Elvira Iatropol, studentă în medicină. Cu calm, cu răbdare, cu o subtilă şi graţioasă tactică feminină, cu înţelegere şi încredere, Antonina izbuteşte să-l readucă pe Doru la linia de plutire, la îndatoririle de soţ onest, de student silitor şi de entuziast aspirant la gloria literară. [...]

Luate în sine, evocările prezintă, fără îndoială, un interes documentar şi, deseori, o anume savoare. În mare măsură ele conţin date de ordin autobiografic, fapte cunoscute şi trăite nemijlocit de scriitor în anii adolescenţei. De pildă, casa familiei lui Doru Filipache din strada Semicerc este chiar casa în care a locuit Galaction, în timpul liceului: „Casa cu fereastra deschisă este o arhaică zămislire, ridicată în vremuri, pare-se în ograda bisericii Sfinţii Voievozi, şi, după glasul gîngav al legendei, chiar casa vestitului haiduc Tunsul, paracliserul acestui sfînt locaş". Atmosfera liceală de la „Sf. Sava", creată în jurul polemicii Gherea-Maiorescu, este, de asemenea, atmosfera în care s-a format Gala Galaction şi pe care a evocat-o deseori: „Prin

clasa a patra și a cincea de liceu, Filipache și cîțiva prieteni erau socialiști și admiratorii lui Dobrogeanu-Gherea. Pe vremea aceea, pontiful socialismului român ducea cu estetul Titu Maiorescu o polemică literară calmă, binecrescută, obiectivă și cu totul deasupra nivelului intelectual al cetitorilor români, fie maiorescieni, fie socialiști.

Elevii din clasa a patra și a cincea erau partizanii criticului Gherea. Elevii din clasa a șasea și a șaptea erau admiratorii *Logicii* lui Maiorescu și adversarii teoriilor socialiste."

Vrednic de reamintit este portretul lui Titu Maiorescu, așa cum apărea el studenților în litere și filozofie din ultimii ani ai secolului trecut: „Pare bine legat, îndesat și rezistent, ceea ce mărește surpriza să observi că mîinile sunt mici și degetele sunt *fuselés*, ca la femei.

Privirea ochilor este neagră și fără mîngîiere. Ochii lui privesc adînc, străbătător, dar sunt reci, fără vino încoace și par a fi paznicii unor porți de fier, încărcate cu lacăte grele. Mișcările mîinilor, evoluția bustului, tendința capului, de a se așeza tot în profil, în fața sălii pline, dovedesc, laolaltă, și o bogăție de eleganță nativă și o superioară preocupare de a o păstra și de a o spori...

Titu Maiorescu vorbește cu un glas așezat și egal, alb ca o zi de toamnă acoperită de nouri. În vorba lui se dă pe față o multiplă și greu de analizat preocupare. Vorbește nu ca un orator, ci ca un profesor de elocință. Și ar părea că voiește să țină o lecție model după ce într-o lecție anterioară a expus elevilor care sunt principalele reguli ale bunei elocuțiuni."

Dintre prietenii și colegii lui Doru Filipache, reține atenția în mod deosebit poetul Lara Teobald, care nu este altul decît Tudor Arghezi. După cum bine se știe, în acea perioadă cel ce se numea Ion. N. Theodorescu și iscălea Ion Theo era ajutor de chimist la fabrica de zahăr de la Chitila. În roman, el apare într-o calitate similară, la moara de la Herăstrău. [...]

Și în romane Gala Galaction și-a afirmat trăsătura fundamentală a individualității sale artistice, aceea de povestitor. Judecate din punct de vedere compozițional, romanele sale nu sînt propriu-zis romane, în accepția curentă a noțiunii, ci mai mult narațiuni de largă aspirație, evocări amplificate. Desfășurarea lor urmează un fir continuu, liniar, fără acțiuni paralele, simultane, și fără ramificații complexe ale intrigii. Cu toate acestea, ca și nuvelele, captivează lectorul prin rezonanța lirică a expu-

nerii, prin vibrația interioară a scenelor zugrăvite, prin intensitatea emoțională a analizelor psihologice întreprinse.

Nu întîlnim în romane, după cum nu întîlnim nici în nuvele, personaje conturate complex, individualizate distinct, care să poată fi trecute în galeria eroilor literari cu fizionomii aparte, singulare, rămase memorabile. Scriitorul nu și-a propus acest lucru. Gala Galaction nu a fost preocupat de a zugrăvi tipuri cu o precisă identitate literară, ci drame sufletești, procese de conștiință, pasiuni, pentru aceasta neavînd nevoie de prea multe și stricte determinări caracterologice. De aceea romanele sale sînt, în esență, dezbateri etice, ilustrări ale unor principii morale referitoare la conduita fie intimă, particulară, fie civică, socială. Accentul principal cade, ca în mai toate scrierile lui Gala Galaction, pe înfruntarea dintre spiritualitate și senzualitate, dintre puritate sufletească și ispită vinovată, îmbrăcînd forme și nuanțe variate, căpătînd rezolvări diferite, în raport cu viziunea specifică a scriitorului. *(Gala Galaction,* București, E.P.L., 1967, p. 290-297.)

TUDOR VIANU : Galaction sosește în București în anul 1890 și este, la început, elev intern al liceului „Sfîntul Sava". Mai tîrziu devine student al Facultății de litere și filozofie. Acum încep să lucreze influențele de cultură cu un rol atît de important în formația sa. Galaction a consacrat acestei perioade romanul în două volume *La răspîntie de veacuri,* din 1935.

Întemeiat pe notațiile unui jurnal intim, ținut cu multă regularitate de scriitor în timp de mai multe decenii, această carte este una din cele mai interesante pentru cunoașterea împrejurărilor lui de viață, în anii trezirii la conștiința personalității, cît și prin numeroasele ecouri relative la oamenii și evenimentele epocii. Urmărim în această carte povestirea unui episod personal în timpul căruia tînărul, intrat de timpuriu într-o căsătorie întemeiată pe înclinație și pe respect, trăiește totuși criza amețitoare a unei erupții amoroase juvenile, dar este readus sub legăturile sale morale prin influența femeii cu o conștiință superioară, către care se îndreptase o clipă elanul său rătăcitor. În jurul acestui episod se adună multele răsunete din epocă.

Romanul *La răspîntie de veacuri* a apărut cu o copertă pe care se vedea fotografia unui colț al vechii Universități din

București, distrusă în bombardamentul german din 1944, monumentala clădire ridicată de arhitectul Orăscu, cu șirul de coloane la etajul întîi, cu frontonul triunghiular împodobit cu basoreliefuri deasupra statuetelor așezate pe console susținute de coloane, opere ale sculptorului Carol Stork.

Această ilustrare a copertei era cît se poate de potrivită fiindcă *La răspîntie de veacuri* este romanul studențimii bucureștene în ultimii ani ai secolului trecut. Tînărul student Doru Filipache ascultă cursurile de filozofie ale lui Titu Maiorescu, care expune istoria filozofiei engleze în secolul al XIX-lea, apoi pe acele ale profesorului materialist și ateu C. Dimitrescu-Iași, și ia parte la dezbaterea vremii care împărțea simpatiile studenților între unul sau celălalt dintre acești maeștri.

Era un moment care despărțea tineretul numai cu un deceniu de moartea lui Eminescu. Poeziile acestuia erau în toate mîinile, cîntau în toate inimile, dar fenomenul propriu-zis al eminescianismului, caracterizat de Vlahuță a doua zi după dispariția poetului, se găsea în declin. Urcau pe firmament stele noi : a lui Vlahuță, a lui Delavrancea, a lui Coșbuc.

Problematica țărănească a lui Vlahuță, solidaritatea protestatară a acestuia cu soarta țărănimii exploatate va da rezultate în opera lui Galaction. Studentul îl zărește într-o zi pe mai-marele său, dar nu îndrăznește încă să se apropie de el. În notele lui figurează momentul descoperirii lui Coșbuc, cu versurile lui bătute în efigie, despre care își va aduce aminte mereu, pînă tîrziu.

Este un moment în care poporul și națiunea dobîndesc o nouă conștiință de sine nu numai în operele noilor scriitori, dar și în tablourile lui Nicolae Grigorescu, expuse în sălile capitalei. Publicul literar urmărise polemica dintre Maiorescu și Gherea, și înclinările se distribuiau după tendințele fiecăruia, la dreapta sau la stînga ; ale lui Galaction se îndreaptă către Gherea pe care îl ascultă o dată într-o sală populară și are prilejul să compare vorbirea sfătoasă a învățătorului clasei sale cu oratoria academică a lui Maiorescu.

Atracția tinereții lui Galaction pentru socialism este mereu mărturisită și ea nu se va dezminți niciodată, deși concepția sa religioasă de viață, formată prin unele din influențele familiei și ale mediului său apropiat, l-a făcut să recunoască în socialiști niște tovarăși de drum, dar nu și niște tovarăși de luptă. Mai tîrziu se va pleca însă cu pietate în fața mormîntului lui Frimu,

şi cînd dureri mari ale vieţii îl încearcă în diferite momente, de pildă după sfîrşitul primului război mondial, drumurile sale îl poartă din nou către cei care sufereau, către oprimaţi, către schingiuiţi, către marea oaste a luptătorilor pentru o lume mai bună.

Prezenţa omului în opera lui Galaction este faptul cel mai sensibil al contactului cu ea. Talentul său are înălţimi şi lipsuri. Este talentul unuia din cei mai buni descriptivi din literatura noastră : vede şi aude natura, trec prin senzoriul lui şi răsună adînc toate impresiile emanate de la lumea exterioară. Pătrunde în complicaţia sentimentelor omeneşti, ştie să le desluşească firele, pricepe bine pe oamenii lui. Povesteşte cu şart, ştie să creeze tensiunile interesului şi să le dezlege. Este mai puţin meşter în redarea graiului viu în care scriitorii români reuşesc de obicei atît de bine, nu diferenţiază îndeajuns pe oameni după felul vorbirii lor, expunerea lui este prea aglomerată de exprimarea figurativă. Dar o pagină de Galaction poartă totdeauna în filigran semnătura lui, este cu neputinţă s-o atribui altcuiva, şi împrejurarea aceasta se datoreşte în primul rînd lirismului care o străbate de obicei, expresiei sentimentului său dulce sau aprins, îndurerat sau resemnat. (*Gala Galaction* în *Analele* Academiei R.P.R., 1959, vol. 9, Bucureşti, Editura Academiei, 1961, p. 77-78.)

CUPRINS

Preliminarii 5
Partea întîi 11
Partea a doua 125
Partea a treia 236

REPERE ISTORICO-LITERARE

Gala Galaction : 377 ; G. Călinescu : 379 ; Const. Ciopraga : 381 ; Pompiliu Constantinescu : 383 ; Dumitru Micu : 385 ; Ovidiu Papadima : 385 ; Perpessicius : 386 ; Al. Philippide : 386 ; Al. Piru : 391 ; Mihail Sebastian : 392 ; Teodor Vârgolici : 393 ; Tudor Vianu : 396.

Lector : RUXANDRA NICULESCU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

*Bun de tipar 15.03.1974. Tiraj 15 160 ex. broşate.
Coli ed. 21,92. Coli tipar 25.*

Tiparul executat sub comanda
nr. 40 045 la Combinatul Poligrafic
„Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1,
Bucureşti,
Republica Socialistă România

Lei 11,50

